

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Τάσεις διαγενεακής κινητικότητας στην Ελλάδα και
συγκριτική μελέτη με τις χώρες της νότιας Ευρώπης**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Γλυκερία Σταματοπούλου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία Συμεωνάκη, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο (Επιβλέπουσα)

Αικατερίνη Μιχαλοπούλου, Καθηγήτρια, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Άγγελος Μιμής, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Γλυκερία Σταματοπούλου, 2022.

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στο Νίκο, τον Λουκά και την Αγγελική

Συντομογραφίες

E.E.: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΛ.ΣΤΑΤ.: Ελληνική Στατιστική Αρχή

CASMIN: Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations

CODOT: Classification of Occupations and Directory of Occupational Titles

ECHP: European Community Household Panel

ESeC: European Socio-economic Classes

ESS: European Social Survey

EU-SILC: European Union Statistics on Income and Living Condition

EGP schema: ταξικό σχήμα των Erikson-Goldthorpe-Portocarero

ILO: International Labour Office

ISCED: International Standard Classification of Education

ISCO-88 (COM): International Standard Classification of Occupations 1988

ISCO-08: International Standard Classification of Occupations 2008

NS-SEC: National Statistics Socio-Economic Classification

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

SEG: SocioEconomic Groups

SEI: Socio-Economic Indices

SIOPS: Standard International Occupational Prestige Scale

SOC: Standard Occupation Classification

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διδακτορικής μου διατριβής θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που με στήριξαν και μου συμπαραστάθηκαν στο δύσκολο αυτό ταξίδι. Αρχικά, δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω την επιβλέπουσα της διατριβής μου, καθηγήτρια Μαρία Συμεωνάκη, στην οποία οφείλω την ευγνωμοσύνη μου για τη συνεχή υποστήριξη της όλα αυτά τα χρόνια της συνεργασίας μας. Την ευχαριστώ θερμά για την επιστημονική της καθοδήγηση, την υπομονή και την ανεκτικότητα που είχε μαζί μου, την κατανόησή της και τις πολύτιμες ευκαιρίες που μου προσέφερε στον τομέα της έρευνας. Χωρίς τη συνεχή συμπαράστασή της θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής.

Ευχαριστώ επίσης θερμά τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, την καθηγήτρια Καίτη Μιχαλοπούλου και τον αναπληρωτή καθηγητή Άγγελο Μιμή, καθώς και τα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής για τις πολύτιμες και καίριες παρατηρήσεις τους. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την κ. Μιχαλοπούλου για την πραγματικά σημαντική βοήθειά της καθ' όλη τη διάρκεια της διατριβής, για το χρόνο που αφειδώς μου προσέφερε, αλλά και για την εμπιστοσύνη που έδειξε στις ικανότητές μου ήδη από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω: α) τον καθηγητή Harry Ganzeboom και τον Εθνικό Οργανισμό Επιστημονικής Έρευνας της Ολλανδίας (Netherlands Organisation for Scientific Research – NWO) για τα αρχεία επαγγελματικών δεδομένων για την ESS που μας παραχώρησαν, και β) την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), και ιδιαίτερα τον προϊστάμενο κ. Γιώργο Ντούρο και τους υπαλλήλους στο τμήμα της EU-SILC για το υλικό και τη βοήθεια που μου παρείχαν.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, Αγγελική και Αντώνη, που είναι πάντα δίπλα μου σε κάθε μου εγχείρημα, στην Αναστασία και τον Λουκά Καρνέση για τη στήριξη και την αγάπη τους και σε όλους όσους με βοήθησαν πρακτικά και ψυχολογικά για να ολοκληρώσω τη συγγραφή αυτού του έργου. Αφιερώνω αυτή την εργασία στο Νίκο για την υπομονή και τη συμπαράσταση που μου έχει προσφέρει σε κάθε φάση της ζωής μου και στα παιδιά μου, Λουκά και Αγγελική που μου μαθαίνουν καθημερινά να μην σταματάω να προσπαθώ.

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract.....	2
Εισαγωγή	3
Κεφάλαιο 1 Εννοιολογικό, θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο	10
1.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις.....	10
1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις	21
1.3 Η εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας.....	34
1.4 Η σημασία του επαγγέλματος στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας.....	40
1.5 Ο ρόλος της εκπαίδευσης στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας	60
Κεφάλαιο 2 Δεδομένα και Μεθοδολογία	65
2.1 Βάσεις δεδομένων και μεθοδολογικές παρατηρήσεις	65
2.2 Τεχνικές ανάλυσης	85
Κεφάλαιο 3 Κοινωνική τάξη και διαγενεακή κινητικότητα.....	99
3.1 Συγκριτική μελέτη της διαγενεακής κινητικότητας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης.....	106
3.2 Κοινωνική τάξη και διαγενεακή κινητικότητα στην Ελλάδα	122
3.3 Τάσεις κινητικότητας και ανάλυση κοορτής	138
Κεφάλαιο 4 Η εκπαίδευση ως μέτρο διαγενεακής κινητικότητας.....	155
4.1 Συγκριτική μελέτη της εκπαιδευτικής κινητικότητας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης.....	159
4.2 Εκπαιδευτική κινητικότητα στην Ελλάδα	173
4.3 Τάσεις εκπαιδευτική κινητικότητα και ανάλυση κοορτής	182
Συμπεράσματα	192
Πηγές – Βιβλιογραφία.....	199
Παράρτημα	222

Πίνακες

Πίνακας 1. Επίπεδα δεξιοτήτων και εκπαιδευτικές βαθμίδες	48
Πίνακας 2. Οι κύριες κατηγορίες και υποκατηγορίες της ISCO-88 και τα επίπεδα δεξιοτήτων.....	49
Πίνακας 3. Το σχέδιο κατηγοριοποίησης των EGP	53
Πίνακας 4. Οι Ευρωπαϊκές Κοινωνικο-Οικονομικές Κατηγορίες, ESeC	58
Πίνακας 5. Τα διαθέσιμα δεδομένα της ESS ανά χώρα και έτος διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας	67
Πίνακας 6. Οι μεταβλητές της εκπαίδευσης στην ESS και την EU-SILC	72
Πίνακας 7. Οι εκπαιδευτικές κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά την ανάλυση	73
Πίνακας 8. Οι μεταβλητές της ESS και της EU-SILC που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της ESeC	76
Πίνακας 9. Οδηγός για την κατασκευή της ESeC, με βάση το επάγγελμα και την επαγγελματική θέση	79
Πίνακας 10. Οι κατηγορίες της ESeC που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παραγωγή των αποτελεσμάτων	80
Πίνακας 11. Σύνοψη μαθηματικού συμβολισμού	88
Πίνακας 12. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και έτος (%)	111
Πίνακας 13. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα, 2002 (εκφρασμένες επί τοις 100, ως ποσοστά εκροών)	116
Πίνακας 14. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα, 2010 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	118
Πίνακας 15. Συμμετρικοί λόγοι πιθανοτήτων στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και έτος	121
Πίνακας 16. Το κοινωνικό-επαγγελματικό προφίλ των ερωτώμενων και των γονέων τους το 2019 σύμφωνα με την ESEC	123
Πίνακας 17. Μέτρα απόστασης και ομοιότητας μεταξύ των κατανομών προέλευσης και προορισμού, στο σύνολο δείγματος και ανά φύλο	125
Πίνακας 18. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Σύνολο δείγματος	127

Πίνακας 19. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας: Σύνολο δείγματος	128
Πίνακας 20. Ποσοστά εισροών μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων: Σύνολο δείγματος	129
Πίνακας 21. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης προέλευσης και προορισμού: Σύνολο δείγματος (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	131
Πίνακας 22. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας: Σύνολο δείγματος	132
Πίνακας 23. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Άνδρες (πάνω στοιχεία), Γυναίκες (κάτω στοιχεία)	134
Πίνακας 24. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο	135
Πίνακας 25. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων ανά φύλο: Άνδρες [πάνω στοιχεία], Γυναίκες [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	137
Πίνακας 26. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο	138
Πίνακας 27. Μέτρα απόστασης και ομοιότητας μεταξύ της κατανομής των τάξεων προέλευσης και προορισμού, ανά κοορτή και ανά φύλο	141
Πίνακας 28. Συντελεστές συσχέτισης της κοινωνικής τάξης μεταξύ του πατέρα-παιδιού, ανά ηλικιακή κοορτή: Σύνολο δείγματος	144
Πίνακας 29. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Σύνολο δείγματος, κοορτή 1959-1969 (πάνω στοιχεία), κοορτή 1980-1989 (κάτω στοιχεία)	145
Πίνακας 30. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος	146
Πίνακας 31. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος	148
Πίνακας 32. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων: Σύνολο δείγματος, 1959-1969 [πάνω στοιχεία], 1980-1989 [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	150
Πίνακας 33. Απόλυτοι και σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο και κοορτή...	153
Πίνακας 34. Συμμετρικοί λόγοι πιθανοτήτων, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος, κοορτή 1959-1969 (πάνω στοιχεία), κοορτή 1980-1989 (κάτω στοιχεία)	154
Πίνακας 35. Συντελεστής συσχέτισης του Pearson μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης των ατόμων και των γονέων τους στη νότια Ευρώπη (ESS 2002-2010)	164
Πίνακας 36. Δείκτες απόλυτης κινητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, με βάση την εκπαίδευση του πατέρα (2002-2010)	165

Πίνακας 37. Δείκτες απόλυτης κινητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, με βάση την εκπαίδευση της μητέρας (2002-2010)	166
Πίνακας 38. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για το έτος 2002 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	167
Πίνακας 39. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για το έτος 2010 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	169
Πίνακας 40. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών με βάση την εκπαίδευση του πατέρα στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και κύμα της ESS	172
Πίνακας 41. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών με βάση την εκπαίδευση της μητέρας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και κύμα της ESS	173
Πίνακας 42. Οι κατανομές της εκπαίδευσης των τάξεων προορισμού και προέλευσης	174
Πίνακας 43. Μέτρα απόστασης μεταξύ των κατανομών προέλευσης (πατέρας και μητέρα) και προορισμού, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος	175
Πίνακας 44. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση των δύο γονέων, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος	177
Πίνακας 45. Η κατανομή της εκπαίδευσης των ερωτώμενων με βάση την εκπαίδευση των γονέων, ανά φύλο (%)	178
Πίνακας 46. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των πατέρων και των ερωτώμενων (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών) και σχετικοί δείκτες κινητικότητας ανά φύλο	179
Πίνακας 47. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των μητέρων και των ερωτώμενων (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών) και σχετικοί δείκτες κινητικότητας ανά φύλο	181
Πίνακας 48. Μέτρα απόστασης μεταξύ των εκπαιδευτικών κατανομών προέλευσης και προορισμού, σύνολο δείγματος	184
Πίνακας 49. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, ανά κοορτή	186
Πίνακας 50. Η κατανομή της εκπαίδευσης των ερωτώμενων με βάση την εκπαίδευση των γονέων, ανά ηλικιακή κοορτή (συνολικά ποσοστά)	187
Πίνακας 51. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και των ερωτώμενων, ανά κοορτή (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	188

Πίνακας 52. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών, ανά κοορτή, με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα (πάνω στοιχεία) και το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας (κάτω στοιχεία)	191
Πίνακας A1. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ελλάδα, 2002-2010 (%).....	222
Πίνακας A2. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ισπανία, 2002-2010 (%).....	223
Πίνακας A3. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Πορτογαλία, 2002-2010 (%)	224
Πίνακας A4. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ιταλία, 2002	225
Πίνακας A5. Χαρακτηριστικά του δείγματος της EU-SILC: Ελλάδα 2019	226
Πίνακας A6. Οι κατανομές των τάξεων προορισμού (D) και προέλευσης (O), ESS 2002-2010	227
Πίνακας A7. Οι εκπαιδευτικές κατανομές προορισμού (D) και προέλευσης (πατέρας (F), Μητέρα (M)), ESS 2002-2010	229
Πίνακας A8. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού, ανά χώρα, 2008 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	231
Πίνακας A9. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%), κοορτή 1970-1979	232
Πίνακας A10. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων, κοορτή 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών).....	233
Πίνακας A11. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ανδρών, 1959-1969[πάνω], 1980-1989[κάτω] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	234
Πίνακας A12. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των γυναικών: κοορτή 1959-1969 [πάνω στοιχεία], κοορτή 1980-1989 [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	235
Πίνακας A13. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ανδρών: κοορτή 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	236
Πίνακας A14. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των γυναικών, 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	236
Πίνακας A15. Ο κώδικας του SPSS που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της μεταβλητής ESeC: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2002-2010.....	238

Πίνακας A16. Ο κώδικας του SPSS που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της μεταβλητής ESeC: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC), 2019	243
--	-----

Πίνακας A17. Οι επαγγελματικές κατηγορίες της ESeC, σύμφωνα με το script των Harrison και Rose	247
--	-----

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Η κοινωνική τάξη των ερωτώμενων της ESS στη νότια Ευρώπη με βάση την ESeC (%)	107
--	-----

Διάγραμμα 2. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών προέλευσης και προορισμού στο μέγεθος της εργατικής τάξης (ESeC 7-9) και της τάξης υπηρεσιών (ESeC 1+2): νότια Ευρώπη (2002, 2010).....	109
--	-----

Διάγραμμα 3. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών προέλευσης και προορισμού στο μέγεθος της μικροαστικής τάξης (ESeC 4+5) και της ενδιάμεσης τάξης (ESeC 3+6): νότια Ευρώπη (2002, 2010)	110
---	-----

Διάγραμμα 4. Οι ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών κινητικότητας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα (2002, 2010)	112
---	-----

Διάγραμμα 5. Η ανοδική και καθοδική κινητικότητα στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για τα έτη 2002 και 2010	114
--	-----

Διάγραμμα 6. Η εξέλιξη των σχετικών δεικτών κινητικότητας, ανά χώρα	119
---	-----

Διάγραμμα 7. Οι κατανομές των τάξεων προορισμού (άνδρες και γυναίκες) και προέλευσης (πατέρας), σύμφωνα με την ESeC.....	124
--	-----

Διάγραμμα 8. Οι ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης, στο σύνολο του δείγματος και ανά φύλο	126
---	-----

Διάγραμμα 9. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των κοινωνικών τάξεων προέλευσης και προορισμού: Σύνολο δείγματος (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)	132
---	-----

Διάγραμμα 10. Η αναβάθμιση των επαγγελμάτων ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή	139
--	-----

Διάγραμμα 11. Οι ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των τάξεων προορισμού (D) και προέλευσης (O), ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή	142
---	-----

Διάγραμμα 12. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά ηλικιακή κοορτή: Σύνολο δείγματος (%)	147
---	-----

Διάγραμμα 13. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος	148
---	-----

Διάγραμμα 14. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας ανά κοορτή και φύλο.....	152
--	-----

Διάγραμμα 15. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων της ESS στις χώρες της νότιας Ευρώπης (%)	160
--	-----

Διάγραμμα 16. Οι ποσοστιαίες διαφορές των εκπαιδευτικών κατανομών πατέρα και ερωτώμενου/-ης στο μέγεθος του χαμηλού επιπέδου (ISCED 0-2) και του υψηλού επιπέδου (ISCED 5-6): 2002, 2010	162
Διάγραμμα 17. Οι ποσοστιαίες διαφορές των εκπαιδευτικών κατανομών μητέρας και ερωτώμενου/-ης στο μέγεθος του χαμηλού επιπέδου (ISCED 0-2) και του υψηλού επιπέδου (ISCED 5-6): 2002, 2010	163
Διάγραμμα 18. Σχετική εκπαιδευτική κινητικότητα και στασιμότητα στις χώρες της νότιας Ευρώπης, 2002-2010 (%)	170
Διάγραμμα 19. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων και των γονέων τους, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος	176
Διάγραμμα 20. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των πατέρων και των ερωτώμενων ανά φύλο (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)....	180
Διάγραμμα 21. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των μητέρων και των ερωτώμενων ανά φύλο (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)....	181
Διάγραμμα 22. Η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου των ερωτώμενων, ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή.....	183
Διάγραμμα 23. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων και των γονέων τους, ανά κοορτή	185
Διάγραμμα 24. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση του πατέρα, ανά κοορτή και φύλο	190
Διάγραμμα A1. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση της μητέρας, ανά κοορτή και φύλο	237

Σχήματα

Σχήμα 1. Η εννοιολογική βάση της ταξινόμησης ESeC	57
Σχήμα 2. Δυσκολία ελέγχου, εξειδίκευση σε ανθρώπινο κεφάλαιο και κατηγορίες της ESeC	59
Σχήμα 3. Οδηγός κατασκευής της επαγγελματικής θέσης με βάση τις μεταβλητές της σχέσης απασχόλησης, της κατάστασης εποπτείας και του μεγέθους της επιχείρησης	78
Σχήμα 4. Πιθανότητες μετάβασης κλειστού Μαρκοβιανού συστήματος	87

Περίληψη

Η διατριβή αυτή επικεντρώνεται στη μελέτη της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας στην Ελλάδα, παρέχοντας επικαιροποιημένα στοιχεία για τις τάσεις και τα πρότυπα κινητικότητας των ανδρών και γυναικών ηλικίας άνω των 25 ετών. Ο κύριος στόχος της έρευνας είναι να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των ατόμων και των γονέων τους, καθώς και την εξέλιξη των προτύπων κινητικότητας για διαφορετικές ηλικιακές κοορτές γεννημένες κατά την περίοδο 1959-1993. Παράλληλα, επιχειρείται μία σύγκριση των προτύπων κινητικότητας της Ελλάδας και άλλων χωρών της νότιας Ευρώπης. Για τις ανάγκες της ανάλυσης, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα από δύο βάσεις δεδομένων, την EU-SILC και την ESS, τα οποία αποκαλύπτουν τις μεταβάσεις των ατόμων μεταξύ διαφορετικών τάξεων προέλευσης και προορισμού. Η κοινωνική τάξη, όπως αυτή ορίζεται από το σχήμα της ESeC, αλλά και το εκπαιδευτικό επίπεδο χρησιμοποιούνται ως κριτήρια κατάταξης των ατόμων και των γονέων τους σε ευρύτερες κατηγορίες. Εφαρμόζοντας τη θεωρία των Μαρκοβιανών συστημάτων και μία πληθώρα μέτρων και δεικτών, η ανάλυση διερευνά το μέγεθος και την κατεύθυνση των μετακινήσεων που λαμβάνουν χώρα στην ελληνική αγορά εργασίας και στον εκπαιδευτικό χώρο, καθώς επίσης και τα επίπεδα της κοινωνικής ρευστότητας. Μαρκοβιανοί πίνακες αποκαλύπτουν τις πιθανότητες μετάβασης, τις εισροές και εκροές μεταξύ των κατηγοριών προέλευσης και προορισμού για διαφορετικές κοορτές, ενώ ένα ευρύ φάσμα απόλυτων και σχετικών δεικτών κινητικότητας, λόγοι πιθανοτήτων και μέτρα απόστασης και ομοιότητας επίσης υπολογίζονται και για τα δύο φύλα. Τα αποτελέσματα καταγράφουν μετακινήσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των εκπαιδευτικών βαθμίδων, ιδιαίτερα όσον αφορά στα άτομα της νεότερης κοορτής, γεγονός το οποίο συνάδει με τις διαρθρωτικές αλλαγές και τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι κληροδοτούμενες ανισότητες δεν φαίνεται να έχουν εξαληφθεί στο σύνολό τους, αφού τα άτομα προερχόμενα από μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις και από οικογενειακά περιβάλλοντα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου έχουν άνισες ευκαιρίες κοινωνικής και εκπαιδευτικής ανέλιξης.

Λέξεις-κλειδιά: Διαγενεακή κινητικότητα, κοινωνική τάξη, εκπαίδευση, Ελλάδα, νότια Ευρώπη, EU-SILC, ESS, ESeC, ανάλυση κοορτής.

Intergenerational mobility trends in Greece and a comparative study amongst southern European countries

Glykeria Stamatopoulou

Abstract

In the present dissertation, the degree of intergenerational social mobility in Greece is investigated, in order to provide up-to-date evidence on the absolute and relative mobility rates and patterns for both men and women aged above 25 years old. The main purpose is to examine the relationship between the socio-economic status of parents and their children, as well as the evolution of the mobility pattern for different birth cohorts born between 1959-1993. Additionally, a comparison is made between the mobility patterns in Greece and other south European countries. For the analysis, we use data drawn from two data sources, the EU-SILC and the ESS, in order to measure the transitions between social classes of origin and destination, as well as educational categories. Applying Markov system theory, and a wide range of measures, this work focuses on the magnitude and the direction of the movements that take place in the Greek labour market, as well as the level of social fluidity. Three-way Markov mobility matrices are presented, where the transition probabilities between the classes of origins and destination are calculated for different cohorts. A wide range of absolute and relative mobility rates, odds ratios as well as distance measures are also estimated. The results record transitions between the social classes and educational levels, especially for the younger cohort. This fact is in line with the structural changes and social transformations in Greece. However, inequalities do not seem to have been totally eliminated, while people from more disadvantaged backgrounds have unequal opportunities for social and educational advancement.

Keywords: Intergenerational mobility, social class, education, Greece, south Europe, EU-SILC, ESS, ESeC, cohort analysis.

Εισαγωγή

Η μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας αποτελεί έναν από τους πιο ανεπτυγμένους τομείς της κοινωνιολογικής θεωρίας και έρευνας και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τις ανεπτυγμένες κοινωνίες του δυτικού κόσμου. Αναφέρεται στη διερεύνηση της σχέσης της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των ατόμων με αυτή των γονέων τους και η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι μέσω των μηχανισμών της μπορεί να κατανοηθεί πληρέστερα η κοινωνική πραγματικότητα και να αποκαλυφθεί η φυσιολογία της κάθε κοινωνίας, ενώ ο βαθμός της κινητικότητας αποτελεί μείζον δείκτη του κατά πόσο τα άτομα μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζονται δίκαια και αξιοκρατικά και έχουν ίσες ευκαιρίες να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση.

Η διερεύνηση του φαινομένου, τόσο από θεωρητική, όσο και από εμπειρική σκοπιά, δεν αποτελεί πρόσφατο εγχείρημα. Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τόσο θεωρητικοί μελετητές των κοινωνικών διαρθρώσεων, όσο και εμπειρικοί επιστήμονες ασχολήθηκαν με τις μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών θέσεων, καθώς και με τις ευκαιρίες τους για κοινωνική ανέλιξη και προσπάθησαν να αναδείξουν τα πρότυπα και τις τάσεις των μετακινήσεων αυτών, τους παράγοντες που τις επηρεάζουν και τις συνέπειες που έχουν για τα ίδια τα άτομα, αλλά και για την κοινωνία. Η συστηματική όμως μελέτη του φαινομένου ξεκίνησε μεταπολεμικά, σε μία περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται από οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη και σημαντικές δομικές και διαρθρωτικές αλλαγές σε Ευρώπη και Αμερική, τη λεγόμενη «Χρυσή Εποχή» της σύγχρονης παγκόσμιας ιστορίας.

Οι αλλαγές που συντελούνται την περίοδο εκείνη στη δομή του καταμερισμού της εργασίας έχουν ως αποτέλεσμα την αναβάθμιση του επιπέδου απασχόλησης και τη δημιουργία νέων επαγγελμάτων υψηλού επιπέδου, με τη γενιά των baby boomers να επωφελείται από την αλλαγή του εργασιακού τοπίου και τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης. Ο προσανατολισμός προς μία οικονομία των υπηρεσιών, με τις διοικητικές θέσεις εργασίας να αντικαθιστούν τις χειρωνακτικές, συμβάλλει σε περισσότερες ευκαιρίες όσον αφορά στην επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου, ενώ οι μεταρρυθμίσεις στα εκπαιδευτικά συστήματα και το αίτημα για ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες έχουν ως αποτέλεσμα μία έκρηξη της συμμετοχής στην εκπαίδευση και μία ανοδική κινητικότητα προς τις υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μία αύξηση των ανισοτήτων τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην αγορά εργασίας, οι οποίες εντάθηκαν με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2007 και συνεχίζουν να υφίστανται μέχρι και σήμερα (Eurofound, 2017). Το 2018, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD), στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας για τη Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη (Inclusive Growth Initiative) δημοσιεύει τα αποτελέσματα μίας έκθεσης με τίτλο “A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility”, στοχεύοντας να ρίξει φως στις τάσεις της ανισότητας και της διαγενεακής κινητικότητας. Τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τις ανησυχητικές τάσεις που παρατηρούνται στις χώρες του OECD ως προς τις ανισότητες που κληροδοτούνται από το οικογενειακό περιβάλλον, αφού σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, άτομα, οικογένειες αλλά και ολόκληρες κοινότητες σε πολλές χώρες είναι παγιδευμένοι στις χαμηλότερες θέσεις της κοινωνικής πυραμίδας, ενώ η κοινωνική προέλευση φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στις πιθανότητες των ατόμων να ανέβουν κοινωνικά και να βελτιώσουν την επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά της έκθεσης ότι σε μία μέση χώρα του OECD, τα παιδιά που προέρχονται από φτωχές οικογένειες θα χρειαστούν πέντε γενιές για να φτάσουν στο μέσο εισόδημα στη χώρα τους. Διαφορές μεταξύ των χωρών παρατηρούνται με τον αριθμό να φτάνει στις 10 γενιές σε κάποιες αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ σε άλλες χώρες ο αριθμός μειώνεται στις 2 γενιές (όπως για παράδειγμα στις σκανδιναβικές χώρες). Υπό αυτές τις συνθήκες, η έκθεση κάνει λόγο για την ύπαρξη περιπτώσεων, όπου τα άτομα από μειονεκτούσες οικογένειες εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ανοδικής κινητικότητας, ενώ αντίθετα τα άτομα που προέρχονται από πλεονεκτικές θέσεις παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά καθοδικής κινητικότητας (“sticky floor and sticky ceilings”).

Το γεγονός ότι μέχρι και στις μέρες μας το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο συνεχίζει να επιδρά αρνητικά στις επιδόσεις των ατόμων και να καθορίζει τις ευκαιρίες στη ζωή τους έχει φέρει στο επίκεντρο της πολιτικής ατζέντας της ΕΕ και των επιμέρους κρατών-μελών τη συζήτηση για εύρεση πολιτικών, ικανών να συμβάλλουν στη μείωση των όποιων κληροδοτούμενων ανισοτήτων, στην αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών τους και στην προώθηση της κοινωνικής κινητικότητας και των ίσων ευκαιριών για όλους καθ’ όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους (European Commission, 2010). Στη διαβούλευση της Ευρωπαϊκής

Επιτροπής για τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων (European Pillar of Social Rights) αναφέρεται συγκεκριμένα ότι (European Commission, 2016, σ. 4):

η σύγχρονη κοινωνική πολιτική θα πρέπει να στοχεύσει σε επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο που να βασίζονται στην προώθηση ίσων ευκαιριών, στην πρόληψη και προστασία από τους κοινωνικούς κινδύνους, στην ύπαρξη αποτελεσματικών δικτύων ασφάλειας και κινήτρων για πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ώστε να μπορούν οι άνθρωποι να ζουν μια αξιοπρεπή ζωή, να μπορούν να αλλάζουν την προσωπική και την επαγγελματική τους κατάσταση καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους και να αξιοποιούν στο έπακρο τα ταλέντα τους.

Η πρόσφατη εμπειρική έρευνα στην Ευρώπη έχει δείξει ότι παρατηρούνται διαφορές στα απόλυτα ποσοστά κινητικότητας μεταξύ των χωρών, οι οποίες αντικατοπτρίζουν διαφορετικές διαρθρωτικές αλλαγές και διαφορετικούς τύπους προνοιακών καθεστώτων, ενώ τα επίπεδα σχετικής κινητικότητας φαίνεται να συγκλίνουν στην ευρωπαϊκή ήπειρο (Bukodi, Paskov & Nolan, 2017 · Eurofound, 2017). Όσον αφορά την Ελλάδα, η μελέτη της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας κρίνεται αρκετά περιορισμένη τόσο λόγω απουσίας συστηματικής ενασχόλησης με τη διαστρωμάτωση της ελληνικής κοινωνίας, όσο και λόγω έλλειψης επαρκών διαχρονικών στατιστικών δεδομένων για τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά διαδοχικών γενεών. Για τους λόγους αυτούς, η εμπειρική έρευνα είτε περιορίζεται σε μεμονωμένες έρευνες με μικρά δείγματα, είτε πραγματοποιείται στα πλαίσια μεγάλων ευρωπαϊκών ερευνών, χωρίς ωστόσο να επιτυγχάνεται η βαθύτερη ανάλυση του φαινομένου και των επιμέρους πτυχών του.

Η παρούσα διατριβή έχει ως στόχο να συμβάλλει στη βιβλιογραφία, δίνοντας μία επικαιροποιημένη εικόνα για την κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα, χρησιμοποιώντας καθιερωμένες μαθηματικές τεχνικές και μεθόδους μέτρησης του φαινομένου. Αναλυτικότερα γίνεται μία προσπάθεια να αποτυπωθούν οι μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών θέσεων, καθώς και οι πιθανότητες τους για μετακίνηση, έτσι ώστε να διερευνηθεί εάν και σε ποιο βαθμό το οικογενειακό κοινωνικό υπόβαθρο επηρεάζει τη θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία. Ταυτόχρονα, επιχειρείται και μία σύγκριση των τάσεων κινητικότητας μεταξύ της Ελλάδας και άλλων χωρών της νότιας Ευρώπης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία). Η σύγκριση αυτή βασίζεται στη λογική ότι οι χώρες αυτές μοιράζονται μία σειρά από κοινά χαρακτηριστικά, όπως καθυστερημένη και ασθενής εκβιομηχάνιση, κοινό μοντέλο αστικοποίησης και σύστημα κοινωνικής προστασίας, μακρές περιόδους ηγεμονίας των απολυταρχικών καθεστώτων, ενώ όσον αφορά τη διάρθρωση της αγοράς

εργασίας παρατηρούνται ομοιότητες ως προς τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης στη γεωργία και αυτοαπασχόλησης, τα χαμηλά ποσοστά γυναικείας απασχόλησης και τον έντονο κατακερματισμό της αγοράς εργασίας. Ωστόσο, διαφορές μεταξύ των επιλεγμένων χωρών επίσης παρατηρούνται τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες ως προς την παραγωγική δομή, τις εργασιακές σχέσεις και τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης (Καραμεσίνη, 2007· Maloutas, 2007· Andreotti, Garcia, Gomez, Hespanha, Kazero & Mingione, 2001· Giancola & Salmieri, 2022). Έχοντας υπόψιν τους παράγοντες αυτούς, τόσο ομοιότητες, όσο και διαφορές αναμένεται να καταγραφούν μεταξύ των υπο-έρευνα χωρών και στις τάσεις και τα πρότυπα κινητικότητας, όπως αυτά διαμορφώνονται διαχρονικά.

Με βάση τα παραπάνω, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

1. Να μελετηθεί η σχέση μεταξύ του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των ατόμων και των γονέων τους και σε ποιο βαθμό υφίσταται κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα και στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες της νότιας Ευρώπης.
2. Να εξεταστεί πώς έχουν διαμορφωθεί τα σχήματα και οι τάσεις κινητικότητας διαχρονικά και μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών κοορτών (γεννημένων μεταξύ των ετών 1959-1993) και ποιές οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων.
3. Να διερευνηθεί η κατεύθυνση των μετακινήσεων που παρατηρούνται μεταξύ των επαγγελματικών και εκπαιδευτικών θέσεων (ανοδική ή καθοδική κινητικότητα) και το είδος των μετακινήσεων (απόλυτη ή σχετική κινητικότητα).
4. Να διερευνηθεί εάν τα άτομα από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά υπόβαθρα έχουν ίσες πιθανότητες μετακίνησης σε υψηλότερες κοινωνικές θέσεις ή εάν υφίσταται κοινωνική ανισότητα.

Η έρευνα επικεντρώνεται στη θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και στο εκπαιδευτικό τους επίπεδο ως κριτήρια κατηγοριοποίησης τους σε επιμέρους κοινωνικές τάξεις και εκπαιδευτικές κατηγορίες. Όσον αφορά τη θέση στην αγορά εργασίας, η συγκεκριμένη επιλογή συνάδει με το εννοιολογικό πλαίσιο στο οποίο βασίζεται η παρούσα μελέτη. Συγκεκριμένα, στην ανάλυση που θα ακολουθήσει η κοινωνική κινητικότητα νοείται ότι λαμβάνει χώρα μέσα σε μία ταξική δομή, όπου οι μετακινήσεις των ατόμων μέσα στο κοινωνικό σύνολο αποτυπώνουν σχεσιακές αλλαγές (relational changes), αλλαγές δηλαδή στις σχέσεις στις οποίες τα άτομα

εμπλέκονται στην αγορά εργασίας και στις μονάδες παραγωγής (Erikson & Goldthorpe, 1993). Στη νεο-βεμπεριανή αυτή προσέγγιση, οι κοινωνικές τάξεις προκύπτουν από τις ευκαιρίες ζωής που το άτομο έχει μέσα στο σύστημα παραγωγής και τη θέση που καταλαμβάνει στον καταμερισμό εργασίας (Εμμανουήλ, 2016). Το πλεονέκτημα της προσέγγισης αυτής έγκειται στο γεγονός ότι οι κοινωνικές τάξεις αποτελούν περισσότερο ομοιογενείς ομάδες ατόμων -σε σύγκριση με τις επαγγελματικές ομάδες της ιεραρχικής προσέγγισης ή τις εισοδηματικές κατηγορίες της οικονομικής προσέγγισης- ως προς το είδος των πόρων που απολαμβάνουν, τον τρόπο που επηρεάζονται από διαρθρωτικές αλλαγές, αλλά και τις πιθανότητες μετακίνησης σε άλλες κοινωνικές τάξεις (Erikson & Goldthorpe, 1993). Από την άλλη πλευρά, σημαντικό κριτήριο κατάταξης έχει αποτελέσει και το εκπαιδευτικό επίπεδο, καθώς θεωρείται ότι καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας και το ύψος των αποδοχών του.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό και για τις ανάγκες της ανάλυσης, πρωτογενή δεδομένα αντλήθηκαν από δύο μεγάλες ευρωπαϊκές βάσεις δεδομένων, την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (European Social Survey - ESS) και την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (European Union Statistics on Income and Living Condition, EU-SILC), βάσεις οι οποίες μας δίνουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για την κοινωνικο-επαγγελματική και εκπαιδευτική κατάσταση των ατόμων και των γονέων τους, μέσα από μία σειρά μεταβλητών. Συγκεκριμένα για την EU-SILC, συμπληρωματικά στοιχεία αντλήθηκαν από την ad-hoc έρευνα «Διαγενεακή μεταβίβαση οικονομικών και κοινωνικών μειονεκτημάτων» που δημοσιεύτηκαν πρόσφατα (Ιούνιος 2020), τα οποία μας δίνουν τη δυνατότητα να έχουμε επικαιροποιημένα αποτελέσματα για τις εισροές και τις εκροές στην Ελλάδα.

Χρησιμοποιώντας τα παραπάνω δεδομένα, τα άτομα και οι γονείς τους διαφοροποιήθηκαν με βάση την επαγγελματική κατάσταση, τις εργασιακές σχέσεις και τις εκπαιδευτικές επιδόσεις τους και ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες σύμφωνα με το σχήμα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικοοικονομικής Ταξινόμησης (ESeC) και τη Διεθνή Τυποποιημένη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης (International Standard Classification of Education - ISCED). Η επιλογή των σχημάτων αυτών ταξινόμησης έγινε λόγω της δυνατότητας που μας δίνουν για συγκρίσιμες αναλύσεις μεταξύ των υπο-έρευνα χωρών αλλά και με άλλες ευρωπαϊκές έρευνες που έχουν γίνει μέχρι σήμερα πάνω στο αντικείμενο. Λόγω έλλειψης πληροφοριών για τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά της μητέρας, η έρευνα εστιάζει μόνο στην επίδραση του πατέρα όσον αφορά την

κοινωνική τάξη, ενώ για τη μέτρηση της εκπαιδευτικής κινητικότητας διερευνάται το εκπαιδευτικό πρότυπο και των δύο γονέων. Το φύλο και το έτος γέννησης χρησιμοποιούνται ως παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τους ρυθμούς και τα σχήματα της κινητικότητας των ατόμων.

Δεδομένης της επισκόπησης της μέχρι τώρα διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας πάνω στο ζήτημα που ερευνάται, αναμένουμε ότι μετακινήσεις θα εντοπιστούν στον ελληνικό κοινωνικό χώρο μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των εκπαιδευτικών βαθμίδων τόσο για τους άνδρες, όσο και για τις γυναίκες. Η υπόθεση αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε ένα βαθμό βασίζεται στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας και τις φάσεις μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας. Η μετάβαση από μία οικονομία όπου κυριαρχεί ο αγροτικός τομέας σε μία οικονομία των υπηρεσιών οδήγησε αναμφίβολα σε διεύρυνση των επιστημονικών και ελεύθερων επαγγελμάτων, των διοικητικών και διευθυντικών στελεχών και των υπαλλήλων γραφείου, αν και σε αρκετά μικρότερο βαθμό σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης (Πετμεζίδου-Τσουλούβη, 1987). Εκτός αυτού, οι μεταρρυθμίσεις που υπέστη το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες έχουν σίγουρα συντελέσει στην αύξηση του μορφωτικού επιπέδου των Ελλήνων και Ελληνίδων και στην άνοδο των ποσοστών πρόσβασης και ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μένει να δούμε τις επιπτώσεις που έχουν οι διαδικασίες αυτές στο βαθμό της σχετικής κινητικότητας των νεότερων ηλικιακών κοορτών και κατά πόσο οι ευκαιρίες για κοινωνική ανέλιξη κατανέμονται με τον ίδιο τρόπο μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα ή μεταξύ των δύο φύλων.

Σχετικά με τη δομή της παρούσας εργασίας, το κείμενο χωρίζεται σε 4 επιμέρους κεφάλαια. Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην εννοιολογική οριοθέτηση του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας, με αναφορά και σε άλλες σχετικές έννοιες, όπως η έννοια της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της κοινωνικής ανισότητας, ενώ παρουσιάζονται και οι μορφές και οι διαστάσεις που μπορεί να πάρει το φαινόμενο. Στη συνέχεια, περιγράφεται το θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο στο οποίο βασίζεται η παρούσα μελέτη. Οι θεωρίες της κοινωνικής κινητικότητας και οι βασικές θέσεις των επικρατέστερων θεωρητικών πλαισίων που ασχολήθηκαν με την επίδραση των τάξεων προορισμού στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των ατόμων παρατίθενται και γίνεται μία βιβλιογραφική επισκόπηση της εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου, με αναφορά στις σημαντικότερες έρευνες και στα

συμπεράσματα που αυτές κατέληξαν. Η σημασία του επαγγέλματος στη μελέτη της κινητικότητας αναδεικνύεται επίσης, ενώ συνοπτική αναφορά γίνεται στα διάφορα σχήματα και μέτρα ταξινόμησης που έχουν προταθεί μέχρι σήμερα και τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κατά την ανάλυση. Τέλος, επισημαίνεται ο διαμεσολαβητικός ρόλος της εκπαίδευσης στη σχέση μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού, αλλά και η σημασία της ως βασική παράμετρος της κοινωνικής κινητικότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιγράφει τις πηγές και τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή των αποτελεσμάτων, καθώς επίσης και τις μεθόδους και τεχνικές στις οποίες η ανάλυση επικεντρώθηκε. Αναλυτικότερα, αναφορά γίνεται στις δύο δειγματοληπτικές έρευνες από όπου αντλήθηκαν τα δεδομένα, την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα και την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (European Union Statistics on Income and Living Condition – EU-SILC), στις επιμέρους μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και στον τρόπο κατασκευής των σχημάτων ταξινόμησης, ενώ παρατίθενται και οι περιορισμοί που προκύπτουν κατά την ανάλυση. Ως προς τη μεθοδολογία, αναλύονται οι δείκτες κινητικότητας και τα μέτρα απόστασης και ομοιότητας που υπολογίστηκαν για την ποσοτική αποτύπωση του φαινομένου.

Στα δυο τελευταία κεφάλαια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της μελέτης για την Ελλάδα και τις άλλες υπο-έρευνα χώρες της νότιας Ευρώπης. Συγκεκριμένα, το τρίτο κεφάλαιο αφορά στη μέτρηση της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας με βάση την κοινωνική τάξη των ατόμων και των γονέων τους, όπως αυτή προκύπτει από το σχήμα της ESeC. Πίνακες μετάβασης, απόλυτοι και σχετικοί δείκτες κινητικότητας, μέτρα ομοιότητας και απόστασης και αναλύσεις κοορτής μας δίνουν πληροφορίες για τις τάσεις κινητικότητας μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών κοορτών και μεταξύ των δύο φύλων, καθώς και για τις ευκαιρίες πρόσβασης των ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά υπόβαθρα στις υψηλότερες θέσεις της κοινωνικής πυραμίδας. Οι ίδιες μέθοδοι και τεχνικές μέτρησης επαναλαμβάνονται και στο τέταρτο κεφάλαιο, όπου μελετώνται οι μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων και εξετάζεται εάν και κατά πόσο η εκπαίδευση των ατόμων επηρεάζεται από το οικογενειακό εκπαιδευτικό πρότυπο. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των συμπερασμάτων της έρευνας, ενώ ακολουθούν η βιβλιογραφία και το παράρτημα, όπου παρατίθενται συμπληρωματικοί πίνακες και διαγράμματα που προσφέρουν επιπλέον πληροφορίες σχετικά με τα δεδομένα και τα αποτελέσματα της έρευνας.

Κεφάλαιο 1 Εννοιολογικό, θεωρητικό και εμπειρικό πλαίσιο

1.1 Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

Η μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας απασχόλησε ιδιαίτερα τον ακαδημαϊκό χώρο και τόσο θεωρητικοί όσο και εμπειρικοί επιστήμονες προσπάθησαν να οριοθετήσουν το φαινόμενο εννοιολογικά. Ένας από τους γενικούς ορισμούς που μπορεί κανείς να συναντήσει στη βιβλιογραφία είναι αυτός του Weiss (1986), σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική κινητικότητα νοείται ως «...κάθε πραγματοποιούμενη διαδρομή (trajet) μέσα στον κοινωνικό χώρο (social space) από άτομα μεμονωμένα ή σχηματισμούς ομάδων». Από την άλλη μεριά, ο Boudon (1973) στο έργο του «Ανισότητα ευκαιριών», προτείνει έναν περισσότερο μαθηματικοποιημένο ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο: «Κοινωνική κινητικότητα ή ακινησία είναι η διαφορά των (στατιστικών) πιθανοτήτων πρόσβασης στα διάφορα κοινωνικοεπαγγελματικά επίπεδα με βάση την κοινωνική προέλευση (καταγωγή)» (Μυλωνάς, 2006, σ. 337-338). Ο Pitirim Sorokin, ένας από τους κυριότερους μελετητές του φαινομένου δίνει το δικό του ακόλουθο ορισμό: «Σαν κοινωνική κινητικότητα θεωρείται οποιαδήποτε μετατόπιση ατομικών ή κοινωνικών αντικειμένων ή συνολικά αξιών, που θεμελιώνουν ή τροποποιούν τη δραστηριότητα των ανθρώπων, από μία κοινωνική θέση σε μία διαφορετική». (Παπαδόπουλος, 1987, σ. 63).

Η έννοια, λοιπόν, της κοινωνικής κινητικότητας αναφέρεται στις παρατηρούμενες μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων ή στρωμάτων, καθώς και στις πιθανότητες και ευκαιρίες των ατόμων για μετακίνηση και εκφράζει τη δυναμική πλευρά της κοινωνίας, αφού προϋποθέτει ότι η κοινωνία δε μένει σταθερή, αλλά μεταβάλλεται διαχρονικά ως προς τις δομές και διαρθρώσεις της (Κασιμάτη, 2004). Ανάλογα με τις μετακινήσεις που παρατηρούνται, οι κοινωνίες μπορούν να διακριθούν σε «ανοικτές» και «κλειστές». Οι ανοικτές κοινωνίες επιτρέπουν την κινητικότητα των μελών τους από μία κοινωνική θέση ή τάξη σε μία άλλη, η οποία δεν εξαρτάται από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων, όπως για παράδειγμα, από την κοινωνική τους προέλευση, με αποτέλεσμα να προωθείται περισσότερο η κοινωνική δικαιοσύνη. Αντίθετα, στις κλειστές κοινωνίες κυριαρχούν συχνά κοινωνικές ανισότητες, ενώ οι κοινωνικές δομές και δομικές σχέσεις αναπαράγονται (Sorokin, 1959· Heath & Payne, 1999). Έτσι, η μελέτη της κινητικότητας μπορεί να απαντήσει σε κρίσιμα

ερωτήματα, όπως στο εάν μία κοινωνία είναι ανοικτή ή κλειστή, αν δίνει ευκαιρίες στα άτομα να μετακινηθούν μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών θέσεων ή όχι και αν γενικότερα υπακούει στις απαιτήσεις για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα.

Με βάση τα παραπάνω είναι εμφανές ότι η έννοια της κοινωνικής κινητικότητας συνδέεται άρρηκτα και εμπεριέχει έννοιες, όπως η ανισότητα, η ταξική δομή, η κοινωνική ιεράρχηση και η κοινωνική δικαιοσύνη, έννοιες οι οποίες συμπληρώνουν το περιεχόμενό της. Για να κατανοήσουμε καλύτερα το φαινόμενο που διερευνάται εδώ, καθίσταται αναγκαία μία συνοπτική αναφορά στις έννοιες αυτές καθώς και στον τρόπο που αυτές συνδέονται μεταξύ τους.

Κοινωνική διαστρωμάτωση και κινητικότητα

Η έννοια της κοινωνικής κινητικότητας είναι καταρχήν συνυφασμένη με τις έννοιες της κοινωνικής στρωμάτωσης και της κοινωνικής ιεράρχησης. Σύμφωνα με τον Sorokin, η κοινωνική στρωμάτωση σημαίνει «τη διαφοροποίηση του πληθυσμού σε τάξεις, τοποθετημένες ιεραρχικά. Αυτή [η διαστρωμάτωση] εμφανίζεται με την ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων στρωμάτων» (Παπαδόπουλος, 1987). Έτσι, μέσα σε ένα ιεραρχικό σύστημα, τα άτομα ταξινομούνται σε υψηλότερες ή χαμηλότερες κοινωνικές θέσεις με βάση διάφορα χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα το επάγγελμα, η εκπαίδευση ή η οικονομική τους κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, η έννοια της κινητικότητας προϋποθέτει ακριβώς αυτό, ότι δηλαδή η κοινωνία είναι συγκροτημένη από τάξεις, οι οποίες υπόκεινται σε μία συγκεκριμένη ιεράρχηση, και τα μέλη των οποίων μετακινούνται ανοδικά ή καθοδικά στο ιεραρχικό σύστημα.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνική κινητικότητα αποτελεί ένα μέτρο του κατά πόσο άκαμπτο είναι το σύστημα της διαστρωμάτωσης στην εκάστοτε κοινωνία, αφού υψηλά επίπεδα κινητικότητας σημαίνουν ένα σύστημα στο οποίο περισσότερα άτομα (ή ακόμα και ολόκληρες οικογένειες) έχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης και μπορούν να μετακινούνται στις ανώτερες θέσεις και στρώματα παρά τις όποιες ανισότητες υπάρχουν. Αντίθετα, χαμηλά ποσοστά κινητικότητας υπονοούν μία κοινωνία με ισχυρά στρωματοποιημένη δομή, όπως για παράδειγμα είναι οι κάστες της Ινδίας, όπου οι ανισότητες αναπαράγονται από γενιά σε γενιά (Payne, 1987). Πέραν τούτου, η κινητικότητα αποτελεί μία διαμεσολαβητική διαδικασία μεταξύ της διαστρωμάτωσης και της κοινωνικής δράσης των ατόμων, αφού τα πρότυπα κινητικότητας, επηρεαζόμενα από τη δομή του καταμερισμού της εργασίας μπορούν

να θεωρηθούν ότι διαμορφώνουν διαρκώς «τον τρόπο που τα άτομα ορίζουν τον εαυτό τους, τους στόχους που επιδιώκουν και τις πεποιθήσεις και τις αξίες τους που αναζητούν να υποστηρίξουν ή να αμφισβητήσουν» (Erikson & Goldthorpe, 1993, σ. 2).

Οι δύο κλασσικοί θεωρητικοί, οι οποίοι ασχολήθηκαν αρχικά με την κοινωνική διαστρωμάτωση και τη δομή των κοινωνικών τάξεων είναι ο Marx και ο Weber, για τους οποίους δεν θα μπορούσε να μην γίνει μία συνοπτική αναφορά στις απόψεις τους στο σημείο αυτό. Συγκεκριμένα, ο Marx (1976), στηρίζοντας τη θεωρία του στον τρόπο και τις σχέσεις παραγωγής που κυριαρχούν στο καπιταλιστικό σύστημα, ορίζει την κοινωνική τάξη με πρωταρχικό κριτήριο τη θέση που τα άτομα κατέχουν στο σύστημα παραγωγής. Έτσι, η κοινωνική τάξη είναι μία ομάδα ατόμων που έχουν μεταξύ τους την ίδια σχέση ως προς τα μέσα παραγωγής και την ιδιοκτησία. Με βάση τον ορισμό αυτό, ο Γερμανός κοινωνιολόγος υποστηρίζει ότι η κοινωνία είναι στρωματοποιημένη σε δύο βασικές τάξεις, στους βιομηχανικούς καπιταλιστές, στην τάξη δηλαδή που κατέχει τα μέσα παραγωγής και στους προλετάριους, στην εργατική δηλαδή τάξη που αναγκάζεται να πουλήσει την εργατική της δύναμη για να επιβιώσει. Οι δύο αυτές τάξεις, οι οποίες είναι για τον Marx οι δύο βασικοί αντίπαλοι στην ιστορία του καπιταλιστικού συστήματος, είναι ανταγωνιστικές μεταξύ τους, αφού προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν το κέρδος τους, ενώ η σχέση τους είναι εκμεταλλευτική, αφού ο καπιταλιστής καρπώνεται το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας των εργατών και αμείβει μόνο ένα μέρος της αξίας της εργασίας τους (υπεραξία). Εκτός αυτού, η πορεία τους είναι διαμετρικά αντίθετη, αφού ο κεφαλαιοκράτης με τη συσσώρευση του κεφαλαίου ενισχύει τη θέση του, ενώ στον αντίποδα ο εργάτης υποβιβάζεται όλο και περισσότερο σε συνθήκες εξαθλιωμένης εργασίας (Μοσχονάς, 1998).

Ανεβαίνοντας σε επίπεδο ανάλυσης, ο Marx φέρνει στο επίκεντρο και άλλους παράγοντες όπως το εμπορικό κέρδος ή τόκο και τη γαιοπρόσοδο ως επιπρόσθετα κριτήρια διαφοροποίησης των τάξεων πέρα από τα μέσα παραγωγής, ενώ στο πιο προχωρημένο στάδιο του καπιταλισμού, διακρίνει επίσης και μία τρίτη ενδιάμεση τάξη (dritte Personen). Αναλυτικότερα υποστηρίζεται ότι η μηχανοποίηση της παραγωγής και η αύξηση της παραγωγικότητας, εκτός του ότι οδήγησε στην ύπαρξη ενός «βιομηχανικού εφεδρικού στρατού» ανέργων, είχε ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση της εργασίας σε μη παραγωγικά επαγγέλματα διευθυντικού, διοικητικού τύπου και υπηρεσιών και την εμφάνιση της μεσαίας τάξης. Η μεσαία τάξη

απαρτίζεται τόσο από παλιές ομαδοποιήσεις επαγγελματιών, όπως για παράδειγμα τους μικρούς ‘ανεξάρτητους’ στη γεωργία, το εμπόριο και τη βιομηχανία, καθώς επίσης και από νέες ομαδοποιήσεις επαγγελματιών, όπως οι βιομηχανικοί διευθυντές, επόπτες, διαχειριστές επιχειρήσεων και το προσωπικό τους, οι οποίες εμφανίστηκαν με την άνοδο των μετοχικών εταιρειών και την αυξανόμενη κλίμακα βιομηχανικών μονάδων και εμπορικών επιχειρήσεων (Goldthorpe, Llewellyn & Payne, 1980). Παρά του ότι ο Marx εισάγει στην ανάλυσή του τα ενδιάμεσα στρώματα, δεν φαίνεται να δίνει μεγάλη βάση σε αυτά, θεωρώντας ότι είναι ιστορικά μεταβατικά και ότι θα εξαφανιστούν (Mackenzie, 1982· Payne, 1987). Ωστόσο, η μεσαία αυτή τάξη φαίνεται να διευρύνεται εις βάρος της εργατικής τάξης, αφού αυξάνει την κοινωνική ασφάλεια και τη δύναμη της ανώτερης τάξης, ενώ ταυτόχρονα η «στρατολόγηση» από την τάξη του προλεταριάτου έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή ροή και τη μετατροπή των μισθωτών εργατών, επηρεάζοντας την αλληλεγγύη και τη συνείδηση τους (Goldthorpe κ.ά, 1980). Η ταξική συνείδηση είναι μία έννοια που παίζει βασικό ρόλο στη μαρξιστική θεωρία, αφού σε συνδυασμό με τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο σύστημα παραγωγής, αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης των κοινωνικών τάξεων. Έτσι, για τον Marx,

η κοινωνική τάξη υπάρχει οριστικά τότε μόνο όταν, πέρα από τον κοινό ρόλο στην παραγωγή και τα κοινά οικονομικά συμφέροντα, παρεμβαίνει η ταξική αλληλεγγύη, της οποίας η λειτουργία προϋποθέτει την ταξική συνείδηση, η οποία με τη σειρά της δεν μπορεί να αποκτηθεί παρά μονάχα με την ταξική ιδεολογία» (Gurvitch, 1994, σ. 88-89).¹

Η μαρξιστική προσέγγιση για τη κοινωνική δομή και τις κοινωνικές τάξεις είναι διαμετρικά αντίθετη με τη πολυδιάστατη θεωρία που ανέπτυξε ο Weber, ο οποίος μη υιοθετώντας τη διχοτομική διάκριση του προκατόχου του εισάγει άλλους τρόπους διαστρωμάτωσης των κοινωνιών. Ο Weber διακρίνει αρχικά τις εξής διαστάσεις που αποτελούν διακριτές πλευρές της κοινωνικής ιεράρχησης: α) την τάξη (class) με την έννοια της οικονομικής επιφάνειας που καθορίζεται από αντικειμενικά οικονομικά κριτήρια όπως η περιουσία και το εισόδημα, β) το κοινωνικό κύρος ή

¹ Με βάση την άποψη αυτή της μαρξιστικής ανάλυσης, πολλοί κοινωνιολόγοι διαχωρίζουν την κοινωνική τάξη από το στρώμα, υποστηρίζοντας ότι το στρώμα συχνά θεωρείται ως μία ομάδα ατόμων με ένα ή περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά, η συμμετοχή στην οποία είναι «μία τεχνητή κατάσταση, χωρίς ψυχολογική βάση ή συλλογική συνείδηση που υπόκειται στους ορισμούς που δίνουν κάθε φορά οι κοινωνιολόγοι που το μελετούν». Σε αντίθεση, οι κοινωνικές τάξεις είναι ολοκληρωμένες ομάδες ατόμων, όπου τα μέλη τους έχουν κοινές αξίες και κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά, το σημαντικότερο από τα οποία είναι η ταξική συνείδηση (Lambiri-Dimaki, 1983, σ. 208-209).

γότητρο (status) που απορρέει από την επαγγελματική θέση ή το εκπαιδευτικό επίπεδο και συνδέεται με υποκειμενικούς παράγοντες ένταξης όπως ο κοινωνικός σεβασμός και η κοινωνική αναγνώριση και γ) το κόμμα (party) που συνδέεται με την ισχύ και την εξουσία (Hughes & Kroehler, 2007). Προχωρώντας πέρα από την αρχική αυτή διάκριση, ο Weber αναφέρεται επίσης και στην κοινωνική τάξη, η οποία αποτελεί «μία ομάδα ατόμων που έχουν την ίδια ταξική πιθανότητα να ασκήσουν ή όχι επιρροή στην αγορά με σκοπό να εξασφαλίσουν εισοδηματικά οφέλη σε μία δοσμένη κοινωνία» (Μοσχονάς, 1998, σ. 25). Η κοινωνική τάξη σχηματίζεται από ένα σύμπλεγμα καταστάσεων που συνδέονται μεταξύ τους λόγω του γεγονότος ότι συνεπάγονται κοινές πιθανότητες κινητικότητας και η έννοια της είναι σημαντική, αφού χωρίς αυτήν είναι δυνατόν να διακρίνουμε ένα ατελείωτο πλήθος ταξικών καταστάσεων σε μία κοινωνία (Giddens, 1973). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της κοινωνικής τάξης δείχνει να έρχεται σε αντίθεση με την (οικονομική) τάξη και να ταυτίζεται περισσότερο με την έννοια του κοινωνικού status.

Στο αναλυτικό αυτό σχήμα του Weber, οι κοινωνικές τάξεις φαίνεται να ορίζονται στο επίπεδο της αγοράς, αφού καθορίζονται από τις διαφορές στην πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες καθώς επίσης στις ευκαιρίες ζωής. Βασικά κριτήρια διαφοροποίησης της κοινωνικής τάξης αποτελούν αφενός η κατοχή της ατομικής ιδιοκτησίας, στο βαθμό που αυτή επηρεάζει την κοινωνική θέση του ατόμου στην αγορά και αφετέρου η επιχειρηματική δραστηριότητα, η οποία αναφέρεται στη δυνατότητα των ατόμων να διαχειρίζονται τις παραγωγικές μονάδες. Με βάση τα δύο αυτά κριτήρια, η κοινωνική δομή υποδιαιρείται αρχικά σε δύο ταξικές καταστάσεις: α) στη θετικά προνομιά τάξη, στην οποία περιλαμβάνονται άτομα που είτε έχουν το θετικό προνόμιο της κινητής και ακίνητης περιουσίας από όπου αντλούν εισοδήματα, είτε είναι επιχειρηματίες, εκπρόσωποι των ελεύθερων επαγγελμάτων που κατέχουν ειδική μόρφωση και υψηλά ειδικευμένοι εργάτες, και β) στην αρνητικά προνομιά τάξη, η οποία περιλαμβάνει τους φτωχούς, χωρίς ιδιοκτησία ειδικευμένους, ανειδίκευτους ή ημι-ειδικευμένους εργάτες, ενώ μεταξύ των δύο αυτών καταστάσεων διακρίνονται και τα μεσαία στρώματα, τα οποία αποτελούνται από άτομα, που αφενός δεν είναι κάτοχοι των μέσων παραγωγής και αφετέρου αρνούνται να ταξινομήσουν τον εαυτό τους στους προλετάριους. Τα στρώματα αυτά αντλούν τα εισοδήματά τους είτε από την κατοχή μικρής περιουσίας είτε από την ικανότητα των μελών της ως αποτέλεσμα της εκπαίδευσης και της κατάρτισής τους. Στο πλαίσιο αυτό, ο Weber καταλήγει διακρίνοντας τις εξής κοινωνικές τάξεις: την

εργατική τάξη, τη μικροαστική τάξη, τους ειδικούς και διανοούμενους και τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα (Μοσχονάς, 1998· Λύτρας, 2004).

Βλέποντας, λοιπόν, τις θεωρητικές προσεγγίσεις των Marx και Weber, μπορούμε να πούμε ότι οι δύο προσεγγίσεις εκπροσωπούν διαφορετικούς τύπους θεωρητικής σκέψης, αφού ο Marx φαίνεται να έχει μία περισσότερο σφαιρική ιστορική θεώρηση για τα συστατικά μέρη της παγκόσμιας κοινωνικής δυναμικής, σε αντίθεση με το Weber, ο οποίος έχει ως στόχο να παράγει ένα σύνολο θεωρητικών εννοιών και εργαλείων, χρήσιμων για συγκριτικές και ιστορικές αναλύσεις. Παρόλα αυτά, υποστηρίζεται ότι η διαφορά στις απόψεις τους παρατηρείται περισσότερο σε επιστημολογικό επίπεδο και δεν πρόκειται για σύγκρουση αρχών (Marshall, Rose, Newby, Vogler, 1989· Abercrombie & Urry, 1983). Ταυτόχρονα, μπορούμε να διακρίνουμε ως σημείο σύγκλισης το γεγονός ότι δίνουν και οι δύο έμφαση στις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει η «διαδικασία δομοποίησης» (structuration process) (Mach & Wesołowski, 1986). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τόσο η μαρξιστική όσο και η βεμπεριανή θεωρία υπήρξαν σημαντικά εργαλεία στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας ως προς την οριοθέτηση των κοινωνικών τάξεων. Μεταγενέστερα, στηριζόμενοι στις θεωρίες των Marx και Weber, άλλοι μελετητές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης αναδεικνύουν επιπλέον κριτήρια διαχωρισμού των κοινωνικών τάξεων και προτείνουν διαφορετικά σχήματα ταξινόμησης (βλ. για παράδειγμα τους Wright, 1978, 1985· Parkin, 1979· Goldthorpe κ.ά., 1980· Erikson & Goldthorpe, 1993· Thompson, 1966· Giddens, 1973· Πουλαντζάς, 1974).

Τέλος, δεν θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά και στην έννοια της απόστασης, η οποία κατέχει σημαντική θέση στη μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας και διαστρωμάτωσης. Συγκεκριμένα, η μετακίνηση από μία θέση σε μία άλλη δηλώνει ότι μεταξύ αυτών των δύο θέσεων υπάρχει μία απόσταση, η οποία θα πρέπει να καλυφθεί. Όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η απόσταση, τόσο μεγαλύτερος και ο χρόνος που απαιτείται, ενώ μικρότερες είναι και οι πιθανότητες για τα άτομα να την καλύψουν. Η σημασία της κοινωνικής απόστασης επισημαίνεται ιδιαίτερα από τον Bartholomew, ο οποίος πρότεινε ειδικό υπόδειγμα-δείκτη για τον υπολογισμό της κοινωνικής απόστασης, για τον οποίο σχετική αναφορά γίνεται σε επόμενο κεφάλαιο.

Κοινωνική ανισότητα και κινητικότητα

Αναμφισβήτητα, η κοινωνική κινητικότητα έχει άμεση σχέση και με την έννοια της κοινωνικής ανισότητας. Σύμφωνα με τον Μυλωνά (2006), η κοινωνική ανισότητα συνίσταται στη μη ομοιόμορφη κατανομή μέσα στον πληθυσμό μιας χώρας ή μιας περιοχής, όλων των ειδών των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων, πάνω στα οποία η κοινωνία ασκεί μία οποιαδήποτε επίδραση. Το άτομο, ήδη από τη γέννησή του, έρχεται αντιμέτωπο με διαφόρων ειδών ανισότητες -όχι μόνο κοινωνικές, αλλά και οικονομικές και πολιτικές- οι οποίες επιδρούν στις ευκαιρίες που έχει στη ζωή του και καθορίζουν τη θέση του μέσα στον κοινωνικό χώρο. Έτσι, μεμονωμένα άτομα ή ακόμα και ολόκληρες ομάδες ατόμων αποκλείονται κοινωνικά και έχουν λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης σε τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως για παράδειγμα στην εκπαίδευση ή στην αγορά εργασίας. Οι διαστάσεις που προσδιορίζουν και συνθέτουν την έννοια της κοινωνικής ανισότητας είναι οι εξής σύμφωνα με τους Hamilton και Hirzowicz (1993): α) η διάκριση (differentiation) με βάση συγκεκριμένα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως η εμφάνιση, η ηλικία και το φύλο, β) η κατάταξη (ordering) των ατόμων σε κλίμακες με βάση τις διαφορές τους ως προς τα χαρακτηριστικά τους και γ) η αξιολόγηση (evaluation) των διαφορών αυτών ως προς τα προνόμια και το γόητρο των χαρακτηριστικών τους (Μοσχονάς, 1998· Themelis, 2013).

Ένας από τους σημαντικότερους λόγους, για τους οποίους το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας έχει κεντρίσει σε τόσο σημαντικό βαθμό το ακαδημαϊκό αλλά και το κοινωνικοπολιτικό ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι οι μετακινήσεις μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών θέσεων προϋποθέτουν την ύπαρξη κοινωνικών ανισοτήτων, οι οποίες άλλωστε αποτελούν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Ο βαθμός της κινητικότητας σε μία κοινωνία αποτελεί μείζων δείκτη του κατά πόσο τα άτομα μέσα στο συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο έχουν ίσες ευκαιρίες και πιθανότητες να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση, με βάση τα προσόντα και τις δυνατότητές τους. Έτσι, η κοινωνική κινητικότητα εμφανίζεται ως εναλλακτική λύση και εν μέρει μέτρο αντιστάθμισης της κοινωνικής δικαιοσύνης (Nunn, Johnson, Monro, Bickerstaffe & Kelsey, 2007· Κασιμάτη, 2004).

Σύμφωνα με τους Mach και Wesołowski (1986), τα μέλη μίας κοινωνίας μπορούν να έρθουν αντιμέτωπα με τα εξής είδη ανισοτήτων: ανισότητες στην πρόσβαση σε συγκεκριμένες κοινωνικές θέσεις, αποκλίσεις στη διανομή αγαθών και προϊόντων μεταξύ των κοινωνικών θέσεων, ασυμμετρία στις βασικές σχέσεις που

απαρτίζουν την κοινωνική δομή, και διαφοροποιήσεις στις δυνατότητες εισόδου και εξόδου από τις σχέσεις στις οποίες τα άτομα εμπλέκονται. Στο πλαίσιο αυτό, είναι δυνατό να διακρίνουμε δύο διαστάσεις που χαρακτηρίζουν τον τρόπο με τον οποίο τα συστήματα των κοινωνικών ανισοτήτων λειτουργούν, τη διανεμητική (distributive) και τη σχεσιακή (relational) διάσταση, ενώ με βάση τις διαστάσεις αυτές μπορούμε να διαχωρίσουμε την ανισότητα των ευκαιριών (inequality of opportunities) από την ανισότητα των συνθηκών (inequality of conditions). Αναλυτικότερα, οι ανισότητες των ευκαιριών αναφέρονται στις πιθανότητες των ανθρώπων να συμμετέχουν στην κατανομή διαφόρων κοινωνικών αγαθών, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου ή κοινωνικής καταγωγής. Παραδείγματα της σχεσιακής ανισότητας αποτελούν η ταξική ή η εκπαιδευτική ανισότητα. Από την άλλη πλευρά, οι ανισότητες των συνθηκών έχουν σχέση με την άνιση κατανομή ως προς τις ανταμοιβές και τις συνθήκες διαβίωσης, όπως για παράδειγμα η ανισότητα στο εισόδημα ή στον πλούτο, οι οποίες μπορούν να εκφραστούν τόσο σε επίπεδο αγαθών όσο και σε επίπεδο δικαιωμάτων και να επηρεάσουν μεταγενέστερα τις ευκαιρίες των ατόμων.

Με βάση την παραπάνω διάκριση, οι μελέτες που διερευνούν τις ανισότητες στις ευκαιρίες δίνουν βάση στο φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας και ενδιαφέρονται για το κατά πόσο τα ατομικά χαρακτηριστικά επηρεάζουν τη θέση των ατόμων στην κοινωνική ιεραρχία, ενώ αντίθετα οι έρευνες για τις ανισότητες των συνθηκών επικεντρώνονται μόνο στο να περιγράψουν εισοδηματικές διαφορές και διαφοροποιήσεις στο αναδιανεμητικό σύστημα, χωρίς να μελετούν την κοινωνική δομή και τις κοινωνικές σχέσεις (Mach & Wesolowski, 1986· Breen & Johnsson, 2005). Στο πλαίσιο της πρώτης προσέγγισης, όπως θα δούμε και παρακάτω, για κάποιους η κοινωνική ανισότητα είναι «μία ασυνείδητα εξελιγμένη συσκευή με την οποία οι κοινωνίες εξασφαλίζουν ότι οι πιο σημαντικές θέσεις καταλαμβάνονται από τα πιο εξειδικευμένα άτομα.» (Davis & Moore, 1945 στο Crompton, 1998, σ. 6), ενώ για άλλους αποτελεί έναν τρόπο διατήρησης των δομών εξουσίας και εκμετάλλευσης.

Μορφές κοινωνικής κινητικότητας

Η κοινωνική κινητικότητα, ως ένα πολύπλευρο και πολυσύνθετο φαινόμενο, παίρνει διάφορες μορφές και διαστάσεις, ανάλογα με την κατεύθυνση και το είδος των μετακινήσεων, το χρόνο και το περιεχόμενό της, τη μονάδα μελέτης ή ανάλυσης και τον τρόπο μέτρησής της. Μία πρώτη και βασική διάκριση της κοινωνικής

κινητικότητας γίνεται με βάση την κατεύθυνση των μετακινήσεων, όπου η κινητικότητα μπορεί να είναι είτε οριζόντια είτε κάθετη. Ειδικότερα, η οριζόντια κινητικότητα σημαίνει την κάθε μεταβολή στην κατάσταση του ατόμου, το οποίο μετακινείται ή μπορεί να μετακινηθεί σε μία άλλη κοινωνική θέση ή τάξη, παρόμοια με αυτή στην οποία βρισκόταν. Μετακινήσεις εργαζομένων μεταξύ κατηγοριών ανειδίκευτης εργασίας αποτελούν παραδείγματα οριζόντιας κινητικότητας και δεν συνεπάγονται αλλαγές στο κοινωνικοοικονομικό status του ατόμου, το οποίο δεν αλλάζει ουσιαστικά επίπεδο στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Αντίθετα, η κάθετη κινητικότητα είναι η μεταβολή της κοινωνικής θέσης του ατόμου μέσα στην κοινωνική πυραμίδα και μπορεί να είναι είτε ανοδική είτε καθοδική. Η ανοδική κινητικότητα αφορά στις μετακινήσεις των ατόμων από μία κοινωνική κατηγορία σε μία άλλη ανώτερη και συνδέεται με μία κοινωνία, όπου τα μέλη της κινούνται σε ευνοϊκότερες θέσεις σε σχέση με τη γενιά των προγόνων τους, ενώ η καθοδική κινητικότητα παρουσιάζει αντίστροφη κατεύθυνση και σχετίζεται με τις μετακινήσεις των ατόμων σε κατώτερες κοινωνικές θέσεις. Σύμφωνα με τον Giddens (2002), «... η έκταση της κάθετης κινητικότητας σε μία κοινωνία είναι ένας μείζων δείκτης του κατά πόσο η κοινωνία αυτή είναι «ανοικτή», πόσο μπορούν δηλαδή τα ταλαντούχα άτομα από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα να ανέβουν στην κοινωνικοοικονομική κλίμακα» (σελ. 369).

Με βάση το είδος των μετακινήσεων, η κοινωνική κινητικότητα μπορεί να διακριθεί, αφενός σε καθαρή ή ανταλλακτική (pure) και αφετέρου σε δομική ή διαρθρωτική (structural). Στην πρώτη περίπτωση, οι μετακινήσεις που πραγματοποιούνται οφείλονται κατά κύριο λόγο στις ελεύθερες -μη προσδιοριζόμενες δηλαδή από την κοινωνική δομή- δραστηριότητες και στρατηγικές του ατόμου (Μυλωνάς, 2006). Έτσι, το άτομο ανάλογα με τις προσωπικές του φιλοδοξίες και προσδοκίες που έχει στη ζωή του, τα προσόντα και τις δυνατότητές του, καθορίζει το ίδιο τη θέση του μέσα στην κοινωνία και ανάλογα μετακινείται ή όχι, ανοδικά ή καθοδικά στην κοινωνική ιεραρχία. Οι μετακινήσεις αυτής της μορφής, δεν μεταβάλλουν την ποσοτική σχέση ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες κατά βάση παραμένουν σταθερές. Αντίθετα, στη δομική ή διαρθρωτική κινητικότητα, η επέκταση μίας κοινωνικής κατηγορίας έχει ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση μιας άλλης, αφού η διάσταση αυτή της κινητικότητας οφείλεται σε αλλαγές που παρατηρούνται στις κοινωνικές δομές. Οι αλλαγές αυτές αναγκάζουν τα άτομα να «συμμορφώνονται» και άρα να μετακινούνται (Κασσιμάτη,

2004). Με άλλα λόγια, οι μετακινήσεις των ατόμων, ανοδικά ή καθοδικά στην κοινωνική ιεραρχία, δεν καθορίζονται από τις προθέσεις και τις προσπάθειες των ίδιων, αλλά οφείλονται στις κοινωνικές διαρθρώσεις, έτσι όπως αυτές διαμορφώνονται κάθε φορά. Η αλλαγή στη σύνθεση της αγοράς εργασίας, η μετανάστευση, ιστορικοί παράγοντες και μακροοικονομικές αλλαγές, η επέκταση του εκπαιδευτικού συστήματος και η ανάπτυξη της τεχνολογίας αποτελούν κάποιους από τους παράγοντες διαρθρωτικής κινητικότητας και έχουν επιδράσει με διαφορετικό τρόπο στις μετακινήσεις που παρατηρούνται στον κοινωνικό χώρο.

Η κοινωνική κινητικότητα μπορεί επίσης να διακριθεί με βάση το χρόνο αναφοράς. Έτσι, η ενδογενεακή κινητικότητα (intra-generational mobility) αναφέρεται στις μετακινήσεις που πραγματοποιούν τα άτομα μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών θέσεων ή τάξεων κατά τη διάρκεια της ζωής τους, ενώ η διαγενεακή κινητικότητα (inter-generational mobility) αφορά στις μετακινήσεις που συντελούνται σε μία κοινωνία από γενιά σε γενιά και φανερώνει το κατά πόσο η κοινωνική θέση των ατόμων (class of destination) σχετίζεται με αυτή των γονέων τους (class of origins), τις ευκαιρίες δηλαδή που έχουν τα άτομα, σε σχέση με την κοινωνική τους προέλευση. Οι περισσότερες εμπειρικές μελέτες που έχουν διεξαχθεί μέχρι σήμερα έχουν επικεντρωθεί στη διερεύνηση της διαγενεακής κινητικότητας για πολλούς και διαφορετικούς λόγους. Συγκεκριμένα, ένας από τους λόγους αυτούς είναι ότι οι μετακινήσεις από γενιά σε γενιά δείχνουν περισσότερο τις διαρθρωτικές μεταβολές και την εξέλιξη των κοινωνιών. Εκτός αυτού, σε εμπειρικό επίπεδο, η διερεύνηση της ενδογενεακής κινητικότητας καθίσταται στις περισσότερες των περιπτώσεων ένα δύσκολο εγχείρημα, λόγω του ότι η εμπειρική αποτύπωσή της συνεπάγεται την ύπαρξη μακροχρόνιων εμπειρικών δεδομένων, τα οποία πολλές φορές δεν υπάρχουν. Παρόλα αυτά, τόσο η ενδογενεακή, όσο και διαγενεακή κινητικότητα είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους και ο συνδυασμός και των δύο μας παρέχει μία πληρέστερη εικόνα του φαινομένου.

Πολλοί είναι οι θεωρητικοί, αλλά και οι εμπειρικοί κοινωνικοί επιστήμονες που έχουν διαχωρίσει, επίσης, την απόλυτη από τη σχετική κινητικότητα. Ειδικότερα, η απόλυτη κινητικότητα αναφέρεται στις παρατηρούμενες μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών θέσεων και οφείλεται σε αλλαγές στη διάρθρωση της κοινωνίας, οι οποίες οδηγούν σε διαφοροποιήσεις στην κατανομή του πληθυσμού μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων. Αντίθετα, η σχετική κινητικότητα, η οποία συναντάται στη βιβλιογραφία συχνά και ως κοινωνική ρευστότητα (social fluidity)

δίνει έμφαση στις πιθανότητες ή ευκαιρίες που έχει το άτομο για κοινωνική άνοδο ή κοινωνική υποβάθμιση (Nunn κ.ά., 2007). Συνεπώς, η σχετική κινητικότητα φαίνεται να είναι περισσότερο συνδεδεμένη με παράγοντες, όπως εισοδηματικές ανισότητες, εκπαιδευτικές επιδόσεις, παιδική φτώχεια, δυνατότητα πρόσβασης σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο κ.ά. Οι δύο αυτές μορφές του φαινομένου διαφέρουν όχι μόνο ως προς τους παράγοντες που τις επηρεάζουν αλλά και στον τρόπο και τις τεχνικές μέτρησης, αναλυτικότερη αναφορά των οποίων θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο. Πολλές είναι οι εμπειρικές μελέτες, οι οποίες έχουν επισημάνει ότι τις τελευταίες δεκαετίες, αν και τα ποσοστά της απόλυτης κινητικότητας φαίνεται να αυξάνονται θετικά στις περισσότερες εκβιομηχανισμένες κοινωνίες, παρόλα αυτά δεν παρατηρούνται μεγάλες αποκλίσεις, όσον αφορά στη σχετική κινητικότητα (Aldridge, 2001· 2003). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει ένα σημαντικό μειονέκτημα της απόλυτης κινητικότητας, ότι δηλαδή επηρεάζεται σε ένα μεγάλο βαθμό από τις δομικές αλλαγές που συντελούνται σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο και για το λόγο αυτό δεν είναι σε θέση να αναδείξει την πραγματική έκταση του φαινομένου της κινητικότητας (Marshall, Swift & Roberts, 1997).

Μία επίσης σημαντική διάκριση είναι με βάση το κριτήριο του περιεχομένου. Η μελέτη των τάσεων της κοινωνικής κινητικότητας αποτέλεσε παραδοσιακά αντικείμενο της κοινωνιολογικής παράδοσης και συνδέθηκε κυρίως με την επαγγελματική κινητικότητα, αφού το ενδιαφέρον εντοπίστηκε στις μετακινήσεις μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών και η κινητικότητα θεωρήθηκε ως προϊόν της διαδικασίας της απασχόλησης. Εκτός αυτού, σημαντική παράμετρος αποτέλεσε και η εκπαίδευση, η οποία κρίθηκε εξαιρετικής σημασίας, αφού μέσω αυτής το άτομο μπορεί να αυξήσει τις ευκαιρίες για μετακίνηση σε ανώτερα κοινωνικά στρώματα και να εξασφαλίσει υψηλότερο επαγγελματικό κύρος και εισόδημα. Τα δύο αυτά είδη κινητικότητας, επαγγελματική και εκπαιδευτική, τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε εμπειρικό επίπεδο εξετάζονται πολλές φορές συνδυαστικά. Η μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας προσέλκυσε επίσης πολλούς οικονομολόγους, οι οποίοι έδωσαν βάρος στο εισόδημα και προσπάθησαν να εξηγήσουν και να αποτυπώσουν τις μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των εισοδηματικών τάξεων. Τέλος, η κοινωνική κινητικότητα διαφοροποιείται με βάση τη μονάδα ανάλυσης και το ερευνητικό ενδιαφέρον μπορεί να επικεντρωθεί σε μετακινήσεις όχι μόνο μεμονομένων ατόμων, αλλά και ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και οικογενειών (Κασιμάτη, 2004). Τα πιο σύγχρονα υπολογιστικά μοντέλα προσομοίωσης (agent-based models) που είναι διαδεδωμένα

στις μέρες μας επιτρέπουν στους ερευνητές να βγάλουν αποτελέσματα για τις κοινωνικές ή τις γεωγραφικές ροές ολόκληρων συλλογικών οντοτήτων και πληθυσμών.

1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις

Η κοινωνική κινητικότητα αποτέλεσε αντικείμενο έντονων θεωρητικών και πολιτικών αντιπαραθέσεων ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αντιπαραθέσεις οι οποίες φαίνεται να εντείνονται μεταπολεμικά, όταν και παρατηρούνται οι πρώτες προσπάθειες συστηματικής διερεύνησης του φαινομένου. Η θεωρητική και εμπειρική μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας διαμορφώνεται μέσα στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, το οποίο επικράτησε με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στις χώρες του δυτικού κόσμου και για το οποίο δεν θα μπορούσε να μη γίνει μία σύντομη αναφορά πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση των κύριων θεωρητικών ρευμάτων.

Παρά την απειλή του Ψυχρού Πολέμου και τον άμεσο κίνδυνο για ένα νέο παγκόσμιο πόλεμο, η παγκόσμια κατάσταση δείχνει να σταθεροποιείται μεταπολεμικά μέχρι την πετρελαϊκή κρίση στα μέσα της δεκαετίας του 1970, περίοδος η οποία χαρακτηρίζεται ως η «Χρυσή Εποχή» της παγκόσμιας ιστορίας (Hobsbaum, 2006). Η τεχνολογική πρόοδος, οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και η αύξηση της παραγωγικότητας αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά των βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών του δυτικού κόσμου κατά τη περίοδο αυτή. Σε πολιτικό επίπεδο, οι φιλελεύθερες κυβερνήσεις των δυτικών χωρών που κέρδισαν τον πόλεμο στρέφονται προς μία αναδιάρθρωση και ένα μετασχηματισμό του καπιταλιστικού συστήματος. Με το φόβο μίας «κοινωνικής επανάστασης και οικονομικής πολιτικής ασύμβατης με το διεθνές σύστημα της ελεύθερης επιχείρησης, του ελεύθερου εμπορίου και των ελεύθερων επενδύσεων», ο δυτικός κόσμος θέτει ως πρωταρχικό στόχο την ευημερία των πολιτών του (Hobsbaum, 2006, σ. 295). Η έντονη ανησυχία για το μέλλον του παγκόσμιου καπιταλισμού και της φιλελεύθερης οικονομίας και η προοπτική του κομμουνισμού και της σοβιετικής ισχύος ωθεί τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να προωθήσουν την πλήρη απασχόληση και να δεσμευτούν για αύξηση των μισθών, βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Είναι η περίοδος όπου το κεϋνσιανό οικονομικό μοντέλο επικρατεί με τη διεύρυνση του κράτους πρόνοιας και της

κοινωνικής ασφάλισης, αναδεικνύοντας το κράτος ως ρυθμιστή της αγοράς μέσω των δημοσιονομικών, νομισματικών και αναδιανεμητικών του πολιτικών (Themelis, 2013).

Μέσα σε αυτό το ιστορικό, κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο, η μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας έρχεται στο επίκεντρο των κοινωνικών αναλύσεων. Πολλοί θεωρητικοί και εμπειρικοί μελετητές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης καλούνται να διερευνήσουν κατά πόσο οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες συνεχίζουν να υφίστανται και να διαιώνονται από γενιά σε γενιά ή εάν παρατηρείται μείωση στο όνομα των «ίσων ευκαιριών» ως αποτέλεσμα της οικονομικής προόδου της μεταπολεμικής περιόδου. Έτσι, το ενδιαφέρον στρέφεται προς τη μελέτη των μετακινήσεων στον κοινωνικό χώρο από γενιά σε γενιά, καθώς επίσης και των παραγόντων που διαμορφώνουν τα κοινωνικά επιτεύγματα των ατόμων, επηρεάζουν τη θέση τους στην κοινωνική πυραμίδα και διαμορφώνουν τα σχήματα κινητικότητας. Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2018, σελ. 15-16), οι γενικότερες κατηγορίες των θεωρητικών προσεγγίσεων της διαγενεακής κινητικότητας είναι οι εξής τέσσερις: α) οι πολιτιστικές/συμπεριφορικές ερμηνείες θέτουν ως αίτια της κοινωνικής αναπαραγωγής το σύστημα αξιών, πεποιθήσεων και συμπεριφορών της *underclass*, μιας δηλαδή ομάδας φτωχών με διακριτή υποκουλτούρα, β) οι βιολογικές/ψυχολογικές ερμηνείες δίνουν βάση στα κληρονομημένα χαρακτηριστικά, τις επίκτητες ικανότητες και την προσωπικότητα των ατόμων ως παράγοντες που διαμορφώνουν τη θέση τους στην κοινωνία (*nature*), γ) οι θεωρίες της επίδρασης της οικογένειας που επικεντρώνονται στη μεταβίβαση των κοινωνικών μειονεκτημάτων ή προτερημάτων από το γονέα στο παιδί (*nurture*), και δ) οι δομικές θεωρίες που θέτουν στο επίκεντρο το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι μετακινήσεις των ατόμων διαγενεακά (*structure*).

Σημαντικός έχει αποδειχθεί ο ρόλος των δύο κυρίαρχων θεωρητικών ρευμάτων, της φιλελεύθερης και της μαρξιστικής θεωρίας, τα οποία ασχολήθηκαν κατά κύριο λόγο με τη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας, βλέποντας το φαινόμενο είτε ως μέσο διασφάλισης της κοινωνικής ισορροπίας και τάξης, είτε ως μέσο επιβολής της καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων. Παρόλο όμως που οι απόψεις των θεωρητικών αυτών πλαισίων είναι εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους, φαίνεται ότι συμφωνούν στην άποψη ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων επηρεάζουν τις εκπαιδευτικές επιδόσεις τους και η κοινωνική τους προέλευση επιδρά

σε μεγάλο βαθμό στην κατάταξή τους στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Το κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της φιλελεύθερης και της μαρξιστικής ανάλυσης για την κοινωνική κινητικότητα και την εκπαιδευτική ανισότητα, ενώ αναφορά γίνεται και στις θεωρίες της κοινωνικής αναπαραγωγής, με έμφαση στο έργο του Bourdieu και στην έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου που εισήγαγε.

Η φιλελεύθερη θεωρία

Η φιλελεύθερη θεωρία εκφράστηκε σε πολιτικό επίπεδο και έχει τη βάση της στο φονκτιοναλισμό ή αλλιώς «δομικός λειτουργισμός», ο οποίος εμφανίστηκε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα από την αμερικανική κοινωνική επιστήμη και εκφράστηκε κυρίως μέσα από τα έργα του αμερικανού κοινωνιολόγου Talcott Parsons. Επηρεασμένος σε μεγάλο βαθμό από το έργο του Durkheim, ο οποίος υποστήριζε την καθεστηκία τάξη πραγμάτων και θεωρούσε τις ηθικές αξίες ως θεμέλιο της κοινωνίας, ο Parsons θεωρεί την κοινωνία ως ένα «σύστημα» που βρίσκεται σε διαρκή κίνηση προς την εξέλιξη και η οποία συνεχώς επιδέχεται βελτιώσεις (Φραγκουδάκη, 1985).

Οι υποστηρικτές του φιλελευθερισμού, βασίζουν τη θεωρία τους για την εξέλιξη της κοινωνίας στα πλεονεκτήματα που έχει επιφέρει η βιομηχανοποίηση και η οικονομική ανάπτυξη στις σύγχρονες κοινωνίες. Όπως το θέτουν και οι Erikson και Goldthorpe (1993):

Για τους φιλελεύθερους, η βιομηχανοποίηση επιβάλλει την εγγενή λογική του στο κοινωνικό πλαίσιο με σταδιακό αλλά αδιάλειπτο και έμμεσο τρόπο - ενισχύοντας τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνάδουν με αυτόν και υπονομεύοντας τα υπόλοιπα, έτσι ώστε να έρθουν όλες οι βιομηχανικές κοινωνίες σε συγκλίνουσες αναπτυξιακές οδούς (σ. 4).

Με βάση τη λογική αυτή, η θεωρία τους δίνει έμφαση στις διαφορές μεταξύ των προβιομηχανικών και των βιομηχανικών κοινωνιών ως προς τα πρότυπα και τις τάσεις κινητικότητας. Οι διαφορές αυτές σχετίζονται με το γεγονός ότι η εκβιομηχάνιση και η τεχνολογική ανάπτυξη επέφεραν αλλαγές στη δομή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων γνώσεων και δεξιοτήτων, την επέκταση, συρρίκνωση και δημιουργία νέων επαγγελμαμάτων υψηλού επιπέδου και την αυξανόμενη ζήτηση για υψηλά εξειδικευμένο τεχνικά και επαγγελματικά εργατικό προσωπικό. Η γενικότερη αυτή αναβάθμιση του επιπέδου απασχόλησης προκύπτει από την ανακατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, τόσο σε επίπεδο

βιομηχανιών όσο και σε επίπεδο τομέων οικονομικών δραστηριοτήτων -από τον αγροτικό στο μεταποιητικό και βιομηχανικό τομέα και μετέπειτα στον τομέα των υπηρεσιών. Παράλληλα, η επέκταση του κλάδου των υπηρεσιών προώθησε την ανάπτυξη μεγάλων γραφειοκρατικών οργανισμών και οδήγησε σε διεύρυνση των διευθυντικών και διοικητικών επαγγελματικών θέσεων. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, οι φιλελεύθεροι βλέπουν τις βιομηχανικές κοινωνίες να μετατρέπονται με αυξανόμενο ρυθμό σε κοινωνίες της μεσαίας τάξης και υποστηρίζουν ότι οι πιθανότητες για επιτυχία και κοινωνική άνοδο βελτιώνονται σταθερά για όλους (Erikson & Goldthorpe, 1993).

Μεσα στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης και της ζήτησης για υψηλά εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, οι σύγχρονες κοινωνίες προώθησαν επίσης και την επέκταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Μέσω του εκδημοκρατισμού των εκπαιδευτικών συστημάτων, η συμμετοχή των ατόμων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης και ιδιαίτερα στην ανώτατη εκπαίδευση δείχνει να διευρύνεται όχι μόνο για την άρχουσα τάξη αλλά και για τα παιδιά των φτωχών και περιθωριοποιημένων οικογενειών της εργατικής τάξης. Για τον Parsons, η εκπαιδευτική αυτή επανάσταση μεταμόρφωσε εξ' ολοκλήρου τη δομή της σύγχρονης κοινωνίας. Η διεύρυνση της συμμετοχής των ατόμων στην εκπαίδευση κατέργησε τους δομικούς περιορισμούς του παρελθόντος και επέκτεινε την ισότητα των ευκαιριών, αφού η κατανομή των ατόμων στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες γίνεται πλέον με τρόπο αξιοκρατικό, με αντικειμενικά δηλαδή κριτήρια που απορρέουν από προσωπικά επιτεύγματα. Η ανώτατη εκπαίδευση παύει να είναι κλειστή και δομημένη και δεν εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντα και τα προνόμια των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά η πρόσβαση σε αυτήν εξαρτάται από τις ατομικές επιτυχίες των ατόμων, τα οποία διεκδικούν πλέον με ίσους όρους τη θέση τους μέσα στην εκπαιδευτική και κοινωνική ιεραρχία. Οι όποιες ανισότητες που παρατηρούνται είναι πλέον ατομικές και δεν κληρονομούνται από την κοινωνική προέλευση, ενώ θεωρούνται μία απαραίτητη διαδικασία μέσω της οποίας τα πιο εξειδικευμένα άτομα θα καταλάβουν τις πιο σημαντικές θέσεις στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας (Μοσχονάς, 1998· Σιάνου-Κύργιου, 2006).

Φαίνεται, επομένως, σύμφωνα με τους φιλελεύθερους/φονξιοναλιστές, ότι ο βαθμός της εκβιομηχάνισης μιας κοινωνίας παίζει καθοριστικό ρόλο στη σχέση μεταξύ της τάξης προορισμού και της τάξης προέλευσης, αφού έχει ως αποτέλεσμα την αναβάθμιση του επιπέδου εκπαίδευσης και την ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

Ως εκ τούτου η επίδραση του οικογενειακού υπόβαθρου πάνω στις επιδόσεις των ατόμων παρουσιάζεται ολοένα και πιο αδύναμη και η συσχέτιση της κοινωνικής προέλευσης με την κοινωνική άνοδο και τη σχολική επιτυχία γίνεται λιγότερο ισχυρή. Η αντίληψή τους αυτή υποστηρίχθηκε, σε εμπειρικό επίπεδο αρχικά από τους Blau και Duncan (1967), οι οποίοι μελέτησαν την επαγγελματική διάρθρωση και την κοινωνική κινητικότητα στην Αμερική τη δεκαετία του 1960 και συμπέραναν ότι όντως παρατηρείται μία αύξηση στα ποσοστά της κοινωνικής κινητικότητας και ότι η ανοδική κινητικότητα κυριαρχεί των καθοδικών ροών.

Πέρα από το γεγονός ότι οι αλλαγές στον καταμερισμό της εργασίας και η αναβάθμιση του επιπέδου απασχόλησης και εκπαίδευσης λειτούργησαν ως μοχλός ανάπτυξης των δυτικών χωρών και ως κινητήριο δύναμη για μεγαλύτερη ισότητα ευκαιριών, η κοινωνική κινητικότητα παίζει εξίσου σημαντικό ρόλο και στην εξασφάλιση της κοινωνικής ισορροπίας και τάξης. Θεωρώντας την ανατροπή και την επανάσταση, απειλή για την κοινωνία, υποστηρίζεται από τους φονξιοναλιστές ότι η κοινωνία, ως ένα δομικό σύστημα σε δράση, θα πρέπει να ισορροπεί και να διαιωνίζεται χάρη στη συναίνεση της πλειοψηφίας των ομάδων που τη συγκροτούν. Η γόνιμη κατανομή των ατόμων στις κοινωνικές τάξεις σύμφωνα με τα ταλέντα και τις ικανότητές τους, συμβάλλει στην αποδοχή των αρχών της κοινωνίας και τη συναίνεση τους (Sorokin, 1959· Κασιμάτη, 2004). Παράλληλα, μέσω της εκπαίδευσης και της λειτουργίας της κοινωνικοποίησης, τα άτομα εσωτερικεύουν τις κυρίαρχες αξίες και νόρμες της κοινωνίας και αποδέχονται την κουλτούρα της, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η συναίνεση των ατόμων και να διασφαλίζεται η κοινωνική αρμονία (Blackledge & Hunt, 2004). Εκτός αυτού, η εκπαίδευση αποτελεί τον πρωταρχικό φορέα της κοινωνίας, ο οποίος ελέγχει τις ικανότητες και δεξιότητες των ατόμων, επιλέγει και κατανέμει τα άτομα σε κοινωνικές θέσεις (Sorokin, 1959· Κασιμάτη, 2004). Συνεπώς, η κοινωνική κινητικότητα αποτελεί μέσο επιβολής της κοινωνικής ισορροπίας και δικαιοσύνης και βοηθάει στο να αποτρέπεται η καταστροφή και η κοινωνική αταξία.

Σε πολιτικό επίπεδο, η κοινωνική κινητικότητα υποστηρίζεται ότι εξασφαλίζει την πολιτική τάξη στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες και συμβάλλει στη σταθερότητα της φιλελεύθερης δημοκρατίας, προστατεύοντας το πολιτικό σύστημα από την απειλή του σοσιαλισμού και διασφαλίζοντας την αναπαραγωγή του. Η αυξητική τάση των δεικτών της ανοδικής κινητικότητας, η διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς επίσης και η άποψη ότι οι όποιες παρατηρούμενες

διαφορές στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά επιτεύγματα των ατόμων είναι απόρροια αντικειμενικών κριτηρίων και δεν αντιπροσωπεύουν κληροδοτούμενα μειονεκτήματα λόγω κοινωνικής καταγωγής, νομιμοποιεί την επικρατούσα τάξη και τις ανισότητες μεταξύ των κοινωνικο-οικονομικών ομάδων.

Ταυτόχρονα, η αύξηση των ευκαιριών για ανοδική κινητικότητα δείχνει να περιορίζει το ενδεχόμενο συλλογικής δράσης και να αποδυναμώνει την ταξική συνείδηση, αφού τα άτομα προσπαθούν μέσα στο κοινωνικό σύστημα να ανελιχθούν σε ατομικό επίπεδο και όχι σε συλλογικό (Erikson & Goldthorpe, 1993). Είναι αλήθεια ότι η πεποίθηση της εργατικής τάξης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ότι μπορούσαν να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους μόνο μέσα από τη συλλογική δράση και τους οργανωμένους κοινωνικούς αγώνες υπονομεύτηκε μεταπολεμικά και η κυριαρχία του «εμείς» έδωσε τη θέση της στην επικράτηση του «εγώ» (Hobsbaum, 2006, σ. 387-398). Όπως αναφέρουν και οι Blau και Duncan (1967), τα άτομα που προσδοκούν κοινωνική άνοδο είναι λιγότερο πιθανό να συσπειρώνονται σε οργανώσεις και εργατικά συνδικάτα για υψηλότερους μισθούς ή να ψηφίζουν ένα πολιτικό κόμμα που υποστηρίζει υψηλότερους φόρους για τους πλούσιους, σε σύγκριση με αυτούς που δεν βλέπουν ευκαιρίες για βελτίωση της κοινωνικο-οικονομικής τους κατάστασης. Επομένως, οι υψηλότερες ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα οδήγησαν σε υψηλότερα ποσοστά ικανοποίησης ως προς το σύστημα κοινωνικής διαφοροποίησης και βοήθησαν στη διαιώνιση του συστήματος διαστρωμάτωσης μία κοινωνίας και ως εκ τούτου στη σταθερότητα των πολιτικών θεσμών που το υποστηρίζουν.

Η φιλελεύθερη προσέγγιση, αμφισβητήθηκε και επικρίθηκε από πολλούς ότι υστερεί τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε εμπειρικό επίπεδο, αφού θεωρήθηκε ότι οι υποθέσεις, με βάση τις οποίες ερμηνεύεται η ανοδική κινητικότητα είναι απλουστευτικές και νομιμοποιούν τις κοινωνικές ανισότητες. Η βασικότερη κριτική έρχεται από τους μαρξιστές, οι οποίοι όπως θα δούμε και παρακάτω, θεωρούν ότι ο εκβιομηχανισμός και η τεχνολογική πρόοδος δεν επέφερε την αναβάθμιση των επαγγελματιών, αλλά τη δημιουργία μίας νέας μορφής προλεταριάτου, αφού οι νέες τεχνολογίες και οι νέες διαχειριστικές μέθοδοι υποβάθμισαν τις δεξιότητες και τις ικανότητες της εργατικής τάξης και δημιούργησαν καθοδικές μετακινήσεις μεγάλης κλίμακας (Braveman, 1974· Erikson & Goldthorpe, 1993). Πέρα όμως από την κριτική της μαρξιστικής θεωρίας, η παραδοχή από τους φιλελεύθερους ότι οι σύγχρονες βιομηχανικές χώρες δείχνουν ομοιότητες ως προς τα πρότυπα

κινητικότητας επικρίθηκε επίσης από εμπειρικές έρευνες, οι οποίες παρατηρούν διακυμάνσεις στο βαθμό κινητικότητας μεταξύ των χωρών και έλλειψη συσχέτισης με την οικονομική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές, αναδεικνύονται και άλλοι εξωγενείς παράγοντες που επηρεάζουν τα σχήματα κινητικότητας πέρα από το βαθμό εκβιομηχάνισης της εκάστοτε χώρας, όπως ιστορικοί, πολιτισμικοί, δημογραφικοί και πολιτικοί (βλ. Erikson & Goldthorpe, 1993, σ. 13-27). Για παράδειγμα, οι Lipset και Zetterberg (1956) αναδεικνύουν ως παράγοντα της αυξητικής τάσης της απόλυτης κοινωνικότητας εκτός των άλλων και το βαθμό της διαφοροποίησης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας μεταξύ των διάφορων χωρών και το βαθμό του ανταγωνισμού για τις διαθέσιμες κοινωνικές θέσεις.

Όσον αφορά την εκπαιδευτική κινητικότητα, είναι εμφανές ότι η φονξιοναλιστική/φιλελεύθερη θεωρία ρίχνει το βάρος και την ευθύνη της σχολικής αποτυχίας στα άτομα, αφού θεωρεί ότι για την αποτυχία τους αυτή ευθύνονται οι μειωμένες ικανότητές τους ή ο χαμηλός δείκτης ευφυΐας τους. Οι θεωρίες της κοινωνικής αναπαραγωγής, όπως θα δούμε παρακάτω, έρχονται να ασκήσουν κριτική τόσο ως προς την πρακτική αυτή, όσο και στην άποψη ότι οι εκπαιδευτικές ανισότητες τείνουν να εξαλειφθούν, λόγω του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης και της διεύρυνσης της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση.

Η μαρξιστική θεωρία

Αντίθετα με τους λειτουργιστές και τη θεωρία τους για το ρόλο της κοινωνικής κινητικότητας, οι μαρξιστές δεν φαίνεται να αναγνωρίζουν την αξία της, δίνοντας δευτερεύουσα σημασία στη μελέτη των μετακινήσεων μέσα στον κοινωνικό χώρο. Αντ' αυτού, επικεντρώνουν την ανάλυσή τους κυρίως στα κριτήρια με βάση τα οποία καθορίζονται οι κοινωνικές τάξεις στο καπιταλιστικό σύστημα, στα όρια των τάξεων αυτών καθώς επίσης και στις ανταγωνιστικές σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ τους (Erikson & Goldthorpe, 1993). Στο πλαίσιο αυτό, τόσο ο ίδιος ο Marx, όσο και οι υποστηρικτές του βλέπουν την κοινωνική κινητικότητα ως ένα μεταβατικό στοιχείο στην πορεία του καπιταλισμού, η ύπαρξή της οποίας αποδυναμώνει τα όρια των τάξεων και μειώνει την ταξική συνείδηση της εργατικής τάξης, με αρνητικά αποτελέσματα για τη διαδικασία πόλωσης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Parkin (1972):

Η κινητικότητα παρέχει μια διέξοδο για ένα μεγάλο ποσοστό από τα πιο ικανά και φιλόδοξα μέλη του προλεταριάτου, μειώνοντας έτσι μερικές από τις εντάσεις που δημιουργούνται από την ανισότητα. Η ανοδική μετακίνηση στις μεσαίες τάξεις αντιπροσωπεύει μια προσωπική λύση στα προβλήματα της χαμηλής θέσης, και ως εκ τούτου τείνει να αποδυναμώνει τις συλλογικές προσπάθειες για τη βελτίωση της κατώτερης τάξης στο σύνολό της. Έχει συχνά υποστηριχθεί ότι η ανοδική κινητικότητα υπονομεύει σοβαρά την πολιτική βάση της τάξης του προλεταριάτου με την απομάκρυνση των ανδρών που είναι πιο κατάλληλοι για ηγεσία. (Crompton, 1998, σ. 61)

Κατά συνέπεια, η ενασχόληση με το φαινόμενο για τους μαρξιστές νομιμοποιεί τις κοινωνικές ανισότητες, αντί να παρέχει τα κατάλληλα εργαλεία για την εξάλειψή τους και απομακρύνει το ενδεχόμενο της επανάστασης του προλεταριάτου όπως το προσδοκούσε ο Marx (Payne 1987· Themelis, 2013). Είναι πράγματι εμφανές ότι για τη μαρξιστική προσέγγιση η μελέτη για την κινητικότητα αποσκοπεί κυρίως στο να αποσπάσει την προσοχή από σημαντικότερα προς διερεύνηση θέματα σχετικά με την ανάλυση των κοινωνικών δομών και τη δομική αναπαραγωγή των κοινωνικών θέσεων, με αποτέλεσμα να θεωρηθεί από μία μερίδα μαρξιστών ως «προβληματική της αστικής τάξης» [‘bourgeois problematic’] (Πουλαντζάς, 1974).

Ένα δεύτερο σημείο που εντοπίζεται στην κριτική των μαρξιστών για την κοινωνική κινητικότητα έχει σχέση με τις ταξινομήσεις και τα σχήματα που προτείνονται για την έρευνα του φαινομένου. Οι ταξινομήσεις αυτές χωρίζουν την κοινωνία σε ένα πλήθος τάξεων και στρωμάτων με βάση το επάγγελμά τους, χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τους ως παράγοντες διαφοροποίησης έννοιες βασικές στη μαρξιστική ανάλυση, όπως την κατοχή των μέσων παραγωγής, την ιδιοκτησία ή την ταξική συνείδηση. Ως εκ τούτου, οι εν λόγω έρευνες ευθυγραμμίζονται με την άποψη της κυρίαρχης τάξης, συγκαλύπτοντας τον ανταγωνισμό στην καπιταλιστική κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, η αδυναμία του Marx να οριοθετήσει τις κοινωνικές τάξεις με μεθοδικό τρόπο δεν επιτρέπει ούτως ή άλλως την κατασκευή ενός ταξικού σχήματος με βάση τη μαρξιστική προβληματική (Themelis, 2013).

Πέρα από την κριτική των μαρξιστών για την κοινωνική κινητικότητα σχετικά με τον αντεπαναστατικό της χαρακτήρα και τον τρόπο που μελετάται, είναι αναμφισβήτητο ότι η έννοια της κοινωνικής κινητικότητας δεν συνάδει με το διπολικό σχήμα κοινωνικής στρωμάτωσης που συναντάται στο αφαιρετικό επίπεδο της ανάλυσής του Marx, όπου όπως είδαμε οι δυο τάξεις των καπιταλιστών και των εργατών είναι εκ διαμέτρου αντίθετες και ανταγωνιστικές, με τρόπο τέτοιο ώστε είναι αδύνατον με τη συσσώρευση του κεφαλαίου τα μέλη της εργατικής τάξης να

«ανέβουν» στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας. Η μόνη μετακίνηση που φαίνεται ίσως πιθανή για τον Marx είναι στην περίπτωση της απώλειας του κεφαλαίου από τον καπιταλιστή, περίπτωση όμως η οποία αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα. Συγχρόνως, ο Marx αναγνωρίζει και κάποια κινητικότητα διαρθρωτικού χαρακτήρα, στο πλαίσιο της εσωτερικής υποδιαίρεσης των κύριων τάξεων, η οποία σχετίζεται με τον τρόπο που αυτές εξελίσσονται μέσα στο σύστημα (Payne, 1987)

Εντούτοις, μία ομάδα μαρξιστών της σύγχρονης κοινωνιολογίας (βλ. μεταξύ άλλων Anderson, 1974· Bertaux, 1978· Robinson 1979· Giddens, 1973) επιχείρησαν μεταγενέστερα να εντάξουν στο πλαίσιο της μαρξιστικής ανάλυσης τη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας, προσπαθώντας να δώσουν μία απάντηση στα επιχειρήματα της φιλελεύθερης θεωρίας. Στην προσπάθειά τους αυτή οι μαρξιστές επαναφέρουν τη θεωρία της «προλεταριοποίησης» (proletarianization theory). Αναλυτικότερα, όπως είδαμε και παραπάνω, μεταξύ της τάξης των υπηρεσιών και της εργατικής τάξης, τα μεσαία στρώματα απαρτίζονται, αφενός από τους αυτοαπασχολούμενους στο γεωργικό, εμπορικό και βιομηχανικό τομέα, και αφετέρου από νέα επαγγελματικά στρώματα που δημιουργήθηκαν με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και άνθισαν μέσα σε αυτόν. Μέσω της συνεχώς μεταβαλλόμενης δομής του καταμερισμού της εργασίας, ο Marx υποστηρίζει ότι όντως υπάρχει ανακατανομή του εργατικού δυναμικού και μετακίνηση των εργατών προς τα νέα επαγγέλματα που αναδύονται, η οποία εντοπίζεται κυρίως διαγενεακά και δεν αφορά μετακινήσεις κατά τη διάρκεια της ζωής των εργατών, των οποίων η κατάσταση παραμένει προκαθορισμένη και εξαθλιωμένη (Goldthorpe κ.ά., 1980). Παρόλα αυτά, τα παλιά μεσαία στρώματα, δηλαδή οι αγρότες, οι μικροί επιχειρηματίες και οι αυτοαπασχολούμενοι τεχνίτες καταγράφουν καθοδική κινητικότητα προς την τάξη του προλεταριάτου, ενώ τόσο οι μισθοί, όσο και οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης τους δυσχεραίνονται ολοένα και περισσότερο (Goldthorpe κ.ά., 1980· Erikson & Goldthorpe, 1993). Ως εκ τούτου, η διαρθρωτική αλλαγή επέφερε την υποβάθμιση της απασχόλησης και τη δημιουργία ενός μεγάλου προλεταριάτου με νέα μορφή (Braverman, 1974).

Από την άλλη πλευρά, η «στρατολόγηση» των ανώτερων στρωμάτων με άτομα από την τάξη των εργατών και η προοπτική για ανοδική κινητικότητα προς τα ανώτερα μεσαία στρώματα της κοινωνίας διασφαλίζει τη διατήρηση της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος. Σημαντικός είναι εδώ για τη μαρξιστική προσέγγιση και ο ρόλος της δημόσιας εκπαίδευσης και της γενίκευσής της σε όλο τον πληθυσμό

της κοινωνίας. Όπως συγκεκριμένα αναφέρει ο Marx, «η γενίκευση της δημόσιας εκπαίδευσης καθιστά δυνατόν να επιστρατευτεί αυτή η γραμμή των εργατών [‘αξιωματούχοι εργάτες’] από μία τάξη η οποία δεν είχε προηγουμένως πρόσβαση σε τέτοιου είδους εκπαίδευση και η οποία είχε συνηθίσει σε κατώτερες συνθήκες διαβίωσης» (Payne, 1987, σ. 39).

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην εκπαίδευση, ο ρόλος της οποίας εκλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο από ότι είδαμε προηγουμένως. Πιο συγκεκριμένα, σε αντίθεση με τους φιλελεύθερους λειτουργιστές που θεωρούν ότι η εκπαίδευση μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στη κοινωνική συναίνεση των ατόμων και την κοινωνική αρμονία, οι μαρξιστές βλέπουν την εκπαίδευση ως το σημαντικότερο θεσμό της κοινωνίας, ο οποίος συμβάλλει στη διαίωνιση των κοινωνικών ανισοτήτων και στη διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος, των δομών δηλαδή εξουσίας και εκμετάλλευσης. Και αυτό γιατί, το εκπαιδευτικό σύστημα στις καπιταλιστικές κοινωνίες εξυπηρετεί τα συμφέροντα των προνομιούχων κοινωνικών ομάδων και εξασφαλίζει τα πλεονεκτήματά τους, συμβάλλοντας στη συνέχεια της κυριαρχίας τους. Έτσι, μέσω της λειτουργίας της κοινωνικοποίησης, τα άτομα εσωτερικεύουν τις αξίες και τις αρχές της κοινωνίας, οι οποίες όμως δεν είναι ταξικά ουδέτερες, αλλά συμπίπτουν με τις αρχές και τις αξίες των ελίτ. Η εσωτερικεύση των αξιών αυτών στα άτομα από κατώτερες κοινωνικές θέσεις έχει ως αποτέλεσμα την αποδοχή της κοινωνικής τους θέσης και τη συμμόρφωσή τους στο μέλλον ως προς τις διαταγές των ανώτερων ιεραρχικά. Από την άλλη μεριά, μέσω της διαδικασίας της νομιμοποίησης, τα άτομα καλλιεργούν την πεποίθηση ότι η σχολική επιτυχία εξαρτάται από ατομικά χαρακτηριστικά και ότι οι ανισότητες στην εκπαιδευτική και κοινωνική ιεραρχία δεν είναι κοινωνικά κληροδοτούμενες. Έτσι, πείθονται ότι για την αποτυχία τους ευθύνονται κυρίως οι ίδιοι, αφού οι ίσες ευκαιρίες και τα αξιοκρατικά κριτήρια αξιολόγησης που τους έχουν δοθεί, τους κατατάσσουν πια «αντικειμενικά» σε μία «υποδεέστερη» κοινωνική θέση (Καντζάρα, 2008· Blackledge & Hunt, 2004).

Η κριτική που ασκήθηκε στην άποψη των μαρξιστών για την κοινωνική κινητικότητα έχει σχέση αφενός με τη μη συστηματική μελέτη του σχηματισμού των τάξεων και την έλλειψη σύνδεσης της διαδικασίας αυτής με τη κοινωνική δομή (Themelis, 2013). Αφετέρου, η θεωρία της προλεταριοποίησης και οι υποθέσεις για υποβάθμιση της απασχόλησης στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες δεν μπόρεσαν να υποστηριχθούν με βάση εμπειρικά δεδομένα. Όπως καταλήγουν και οι μαρξιστές

Wright και Martin (1987): «Είναι αρκετά προβληματικό να ισχυριζόμαστε ότι υπάρχει μια διαδικασία διαρκούς και συστηματικής προλεταριοποίησης στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες ... αυτές οι χώρες είναι πιθανό να είναι μάρτυρες μιας συνεχιζόμενης επέκτασης μη προλεταριακών κοινωνικών θέσεων στις ταξικές τους δομές» (Erikson & Goldthorpe, 1993, σ. 12). Παρόλα αυτά, δεν μπορεί να μην αναγνωριστεί η συνεισφορά της μαρξιστικής προσέγγισης στον πολιτικό διάλογο περί «κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης» στις βιομηχανικές δυτικές κοινωνίες.

Οι θεωρίες της Κοινωνικής Αναπαραγωγής

Οι θεωρίες της «κοινωνικής αναπαραγωγής» ή αλλιώς θεωρίες της σύγκρουσης εντάσσονται στα πλαίσια της μαρξιστικής ανάλυσης για την εκπαίδευση και έρχονται να αντικρούσουν τους φιλελεύθερους και τη θεωρία τους περί εξάλειψης των ανισοτήτων στους κόλπους της εκπαίδευσης και την ύπαρξη της ανοδικής εκπαιδευτικής κινητικότητας στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες. Αντίθετα, οι θιασώτες των θεωριών αυτών δίνουν βάση στα αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών οι οποίες αποδεικνύουν ότι αν και η συμμετοχή στις υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες όλων των κοινωνικών τάξεων φαίνεται όντως να διευρύνεται και οι μετακινήσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων είναι περισσότερες από αυτές του παρελθόντος, παρόλα αυτά το ποσοστό συμμετοχής των μη προνομιούχων τάξεων στην ανώτατη εκπαίδευση παραμένει αναλογικά άνισο με το αντίστοιχο ποσοστό των προερχόμενων από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Με άλλα λόγια, η εκπροσώπηση των κοινωνικών τάξεων στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης αποδεικνύεται ότι παραμένει άνιση, με αποτέλεσμα οι βασικές δομές των κοινωνικών ανισοτήτων να μη μεταβάλλονται (Σιάνου-Κύργιου, 2006). Και αυτό γιατί οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες που δόθηκαν, διοχετεύτηκαν όχι μόνο στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αλλά και σε παιδιά των ανώτερων κοινωνικών κατηγοριών, τα οποία επωφελήθηκαν εξίσου από την επέκταση της εκπαίδευσης. Ως αποτέλεσμα δεν παρατηρείται ουσιαστική διαφοροποίηση κατά κοινωνικές ομάδες και η κοινωνική κατάσταση μένει αμετάβλητη (Κασιμάτη, 2004).

Ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της θεωρίας της κοινωνικής αναπαραγωγής, είναι ο γάλλος κοινωνιολόγος Pierre Bourdieu, ο οποίος κινείται στην ίδια γραμμή με τους υποστηρικτές των μαρξιστικών θεωρήσεων. Εισάγοντας τις έννοιες του «πολιτισμικού κεφαλαίου» και της «συμβολικής βίας», ο Bourdieu έκανε

λόγο για τη σχέση της τάξης προορισμού και της τάξης προέλευσης στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των ατόμων, καθώς και για το ρόλο της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή των κοινωνικών τάξεων. Ειδικότερα, σε όλα τα άτομα υπάρχει ένα ενσωματωμένο κεφάλαιο, το οποίο είναι άνισα κατανομημένο μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και ως αποτέλεσμα τα άτομα δεν έχουν τα ίδια εφόδια για να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό και να βελτιώσουν τη θέση τους στην εκπαιδευτική και επαγγελματική ιεραρχία. Το ενσωματωμένο αυτό κεφάλαιο έχει τρεις μορφές (Σιάνου-Κύργιου, 2006, σ. 35):

- το ανθρώπινο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στις γνώσεις και τις δεξιότητες που έχουν αποκτήσει τα άτομα και από τις οποίες εξαρτάται η διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους,
- το κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο αφορά στο δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων του ατόμου, οι οποίες δημιουργούν διαφοροποιημένες δυνατότητες για κοινωνική ανέλιξη, και
- το πολιτισμικό κεφάλαιο, στην έννοια του οποίου θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

Το πολιτισμικό ή μορφωτικό κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί μία πολύ πιο σύνθετη και πολύπλοκη έννοια, αναφέρεται στην ελεύθερη παιδεία και στο σύνολο των πνευματικών κυρίως στοιχείων, όπως οι γνώσεις, στάσεις, δεξιότητες και συμπεριφορές, που το άτομο αποκτά από το άμεσο οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον και το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική τάξη προέλευσής του. Το πολιτισμικό κεφάλαιο παίρνει τρεις μορφές: α) την εγγενή (εσωτερικευμένη) μορφή, η οποία αναφέρεται σε ένα σύστημα εσωτερικευμένων κανόνων, όπως για παράδειγμα η τέχνη της συζήτησης, η άνεση της χρήσης του λόγου, τα «πρότυπα» των τρόπων σκέψης, κανόνες οι οποίοι δεν αποκτιούνται με τη διδασκαλία, αλλά διαμορφώνονται αβίαστα στο πλαίσιο της οικογένειας, β) την εξωτερική μορφή, η οποία έχει σχέση με τα υλικά πολιτιστικά αγαθά, που είναι και μεταβιβάσιμα, όπως βιβλία και βιβλιοθήκες, έργα τέχνης, κ.ά., και γ) τη θεσμοποιημένη μορφή, η οποία αποκτιέται μέσω της εκπαίδευσης και νομιμοποιείται μέσα από τους τίτλους σπουδών που εκδίδει το εκπαιδευτικό σύστημα (Λάμνιαν, 2002).

Σύμφωνα με τον Bourdieu, τα παιδιά που προέρχονται από προνομιούχες κοινωνικές τάξεις έχουν εφοδιαστεί, ήδη από το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον με την «ελεύθερη παιδεία», με ένα σύνολο δηλαδή μορφωτικών εφοδίων

και μέσα από μία «ωσμωτική διαδικασία μακροχρόνιας τριβής και εξοικείωσης» έχουν διαμορφώσει διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στη γνώση και το σχολείο. Έτσι, εμφανίζουν αυξημένες δεξιότητες και διανοητικές ικανότητες και μεγαλύτερες πιθανότητες καλύτερης σχολικής επίδοσης από ότι τα άτομα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, καταβάλλοντας λιγότερη προσπάθεια για τη σχολική επιτυχία (Φραγκουδάκη, 1985). Με αυτό τον έμμεσο τρόπο, το πολιτισμικό κεφάλαιο ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες και διαιώνίζει την υπάρχουσα κοινωνική δομή, μέσα στην οποία τα άτομα τοποθετούνται στις κοινωνικές θέσεις με σημαντικότερο κριτήριο την κατοχή του ίδιου του πολιτισμικού κεφαλαίου (Mach & Wesołowski, 1986). Εκτός αυτού, ο Bourdieu θεωρεί ότι το άνισα κατανεμημένο αυτό πολιτισμικό κεφάλαιο συνεχίζει να υφίσταται μέσα από τον εκπαιδευτικό μηχανισμό, αφού, όπως αναφέρει, «η κουλτούρα που μεταδίδει η εκπαίδευση είναι πλησιέστερη προς την κυρίαρχη κουλτούρα», την κουλτούρα δηλαδή των κοινωνικών ελίτ. Συνεπώς, τα άτομα από ανώτερες κοινωνικές κατηγορίες είναι περισσότερο εξοικειωμένα απέναντι στη γνώση που μεταδίδεται από το σχολείο και έχουν περισσότερες πιθανότητες μετάβασης σε υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης (Blackledge & Hunt, 2004).

Στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν πώς αναπαράγεται η άνιση κατανομή του πολιτισμικού κεφαλαίου και ποια η συμβολή της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή της ανισότητας, οι Bourdieu και Passeron, στο έργο τους με τίτλο “Reproduction in Education, Society and Culture”, εισάγουν την έννοια της «συμβολικής βίας», η οποία θεωρείται από τους συγγραφείς έννοια-κλειδί για την κατανόηση της λειτουργίας των μηχανισμών του εκπαιδευτικού θεσμού. Σύμφωνα, λοιπόν, με την προσέγγισή τους αυτή, κάθε εξουσία, για να εξασφαλίσει τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της, δεν ασκεί μόνο την άμεση, φυσική βία, τη βία που ασκεί π.χ. η αστυνομία, αλλά και τη «συμβολική βία», την αυθαίρετη δηλαδή επιβολή «σημασιών». Οι «σημασίες» αυτές (οι αντιλήψεις, αρχές, ερμηνείες και αξιολογήσεις δηλαδή) επιβάλλονται έμμεσα μέσα από τους αναπαραγωγικούς θεσμούς της κοινωνίας, ένας από τους οποίους -και ίσως ο σημαντικότερος- είναι ο εκπαιδευτικός θεσμός. Ο εκπαιδευτικός θεσμός, για τους θεωρητικούς, μεταδίδει μία ορισμένη παιδεία, η οποία δεν είναι άλλη από την «κυρίαρχη παιδεία», την «παιδεία δηλαδή των κυρίαρχων στρωμάτων της κυρίαρχης τάξης». Με τον τρόπο αυτό, συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (Φραγκουδάκη, 1985, σ. 167-168).

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι οι υποστηρικτές των θεωριών της κοινωνικής αναπαραγωγής υποστηρίζουν ότι η θέση των ατόμων μέσα στην εκπαιδευτική ιεραρχία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική τάξη των γονέων τους και ότι το εκπαιδευτικό σύστημα όχι μόνο δε βοηθάει στην εξάλειψη αυτής της ανισότητας, αλλά παράλληλα την ενισχύει. Έτσι, θεωρούν το εκπαιδευτικό σύστημα υπεύθυνο για την αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων και υποστηρίζουν ότι λόγω αυτού, στις σύγχρονες κοινωνίες δεν υφίσταται διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα. Παρόλο που η συμβολή του Bourdieu στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης κρίνεται σημαντική και αποτέλεσε μία από κυριότερες και πιο ριζοσπαστικές θεωρίες για την ταξική ανάλυση και ίσως τη μοναδική που προσπάθησε να αποκαλύψει τους αόρατους κυρίως κοινωνικούς μηχανισμούς της σχολικής ανισότητας, οι απόψεις του για το πολιτισμικό κεφάλαιο επικρίθηκαν από πολλούς και κυρίως από τους ίδιους τους θιασώτες της μαρξιστικής προσέγγισης. Συγκεκριμένα, υποστήριξαν ότι η θεωρία του πολιτισμικού κεφαλαίου ρίχνει το βάρος της ευθύνης περισσότερο στην οικογένεια, παρά στο εκπαιδευτικό σύστημα, αφού βλέπει την ανισότητα στο σχολείο και τη μη κινητικότητα των παιδιών από κατώτερες κοινωνικές κατηγορίες ως κάτι που βρίσκεται έξω από το σχολείο, στην οικογένεια του μαθητή. Δίνει έτσι τόση σημασία στην οικογένεια που τελικά της αποδίδει την ευθύνη για τη σχολική μοίρα των παιδιών (Φραγκουδάκη, 1985).

1.3 Η εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας

Εκτός από τη θεωρητική μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας και της «διαμάχης» που αναπτύχθηκε μεταξύ των θεωρητικών των κοινωνικών διαρθρώσεων, το ενδιαφέρον φαίνεται να στρέφεται και προς μία ποσοτική αποτύπωση του φαινομένου, αφού πολλοί εμπειρικοί επιστήμονες προσπάθησαν να μετρήσουν τις μετακινήσεις που συντελούνται στον κοινωνικό χώρο και να αναδείξουν τα αίτια, τους παράγοντες και τις συνέπειες της κοινωνικής κινητικότητας. Άλλοτε με βάση κάποιο συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο και άλλοτε περισσότερο αυτόνομες, οι μελέτες που ασχολήθηκαν με το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας, προσπάθησαν να διερευνήσουν ποσοτικά την κοινωνική πραγματικότητα και να συνεισφέρουν με τον τρόπο αυτό στην αντιπαράθεση ανάμεσα στις αντιφατικές θεωρητικές θέσεις.

Οι εμπειρικές έρευνες που μπορεί κανείς να συναντήσει στη βιβλιογραφία για την κοινωνική διαστρωμάτωση και κινητικότητα μπορούν να χωριστούν σε κατηγορίες με βάση μία σειρά από κριτήρια, όπως για παράδειγμα τις μεθόδους και τεχνικές μέτρησης που χρησιμοποιούν, το θεωρητικό υπόβαθρο που στηρίζουν τις υποθέσεις τους, τις χρονικές συγκρίσεις που επιχειρούνται, και γενικότερα το πλαίσιο μέσα στο οποίο μελετάται το φαινόμενο. Έτσι, ως προς τις τεχνικές μέτρησης, μπορούμε να διακρίνουμε έρευνες που βασίζουν την ανάλυσή τους σε δείκτες κινητικότητας και στοχαστικά πρότυπα (Boudon, 1973· Bibby, 1975· Checchi & Dardanoni, 2002· Maasoumi, 1998· Matras, 1960, 1967· Van De Gaer, Schokkaert & Martinez, 2001), σε μέτρα απόστασης και ομοιότητας (Fields & Ok, 1999· Cowell, 1985· D'Agostino & Dardanoni, 2006·), σε αναλύσεις παλινδρόμησης (Duncan & Hodge, 1963· Freedman, 1987· Horan, 1974, 1976· Bukodi & Róbert, 2007), και σε αναλύσεις τροχιάς (path models) (Kuha & Goldthorpe, 2007· Duncan, 1966· Goodman, 1973), καθώς επίσης και σε νευρωνικά δίκτυα (Meraviglia, 1996· de Lillo & Meraviglia, 1998), για να μελετήσουν το μέγεθος και το χαρακτήρα των μετακινήσεων των ατόμων, να αναδείξουν τους παράγοντες και να προβλέψουν τις τάσεις κινητικότητας στο άμεσο μέλλον.

Από την άλλη πλευρά, με βάση τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται, αφενός η ανάλυση μπορεί να επικεντρωθεί σε μοντέλα που περιλαμβάνουν μόνο βασικές μεταβλητές, όπως για παράδειγμα την εκπαίδευση και το επάγγελμα των γονέων και των παιδιών (π.χ. Erikson & Goldthorpe, 2002, 2010· Bukodi & Goldthorpe, 2011· Ermisch, 2015· Checchi, Fiorio & Leonardi, 2008) ή το εισόδημα τους (Fields & Ok, 1996· Solon, 1999, 2002· Corak, 2013· Dearden, Machin & Reed, 1997· Atkinson, Bourgingong & Morrison, 1992). Αφετέρου, υπάρχουν έρευνες που διερευνούν μία σειρά από μεταβλητές που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις τάσεις κινητικότητας, όπως ατομικά χαρακτηριστικά, π.χ. το φύλο, το έθνος και η εθνικότητα (Gillborn & Mirza, 2000· Bukodi & Paskov, 2020· Gang & Zimmermann, 2000), οικογενειακά χαρακτηριστικά, π.χ. το μέγεθος της οικογένειας, η μονογονεϊκότητα και η κουλτούρα της οικογένειας (Esping-Andersen, 2009· Esping-Andersen & Wagner, 2012· Woessmann, 2004· De Graaf, 1998) ή το δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων (Gutierrez, Micklewright & Vignoles, 2015· Bingley, Corak, & Westergård-Nielsen, 2011· Corak & Piraino, 2010), και μακρο-οικονομικοί και διαρθρωτικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα ο βαθμός εκβιομηχάνισης, η οικονομική ανάπτυξη και τα εκπαιδευτικά συστήματα (Gil-Hernández, Marqués-Perales, Fachelli, 2017· Murrer,

Condon & Sawhill, 1997, Grusky & Hauser, 1984, van Doorn, Pop & Wolbers, 2011).

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εμπειρική μελέτη της κινητικότητας έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον της τόσο στις διαφορές μεταξύ των χωρών όσο και στις μεταβολές στο χρόνο. Ως προς το πρώτο, έρευνες έχουν διεξαχθεί χρησιμοποιώντας διακρατικές βάσεις δεδομένων και κοινές ταξινομήσεις, με στόχο την παραγωγή συγκρίσιμων αποτελεσμάτων μεταξύ χωρών (Raitano & Vona, 2010, Causa, Dantan & Johansson, 2009, Breen, 2004, Ganzeboom, Luijkx & Treiman, 1989). Όσον αφορά το χρόνο αναφοράς, η συγχρονική ανάλυση ('period approach') χρησιμοποιείται για τη μελέτη της κινητικότητας σε αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού σε διαφορετικά χρονικά σημεία (Breen & Luijkx, 2004, Jonsson & Mills, 1993, Goldthorpe & Mills, 2011), σε αντίθεση με την ανάλυση κοορτής (cohort analysis) κατά την οποία η κινητικότητα διαφορετικών ηλικιακών κλάσεων μελετάται ως προς τις διαφορές μεταξύ τους σε μία ή περισσότερες χρονικές περιόδους (Bukodi & Goldthorpe, 2009, Saar, 2010, Heineck & Riphahn, 2007, Heath & Payne, 1999). Συνεπώς, μπορούμε να διακρίνουμε συγχρονικές αναλύσεις σε μία χώρα ή μεταξύ χωρών, αναλύσεις κοορτής με βάση επαναλαμβανόμενα συγχρονικά δεδομένα, συγκρίσεις μεταξύ χρονικών περιόδων και κοορτών, και συγκρίσεις κοορτών με βάση διαχρονικά ή αναδρομικά δεδομένα (Saar, 2010, Breen & Luijkx, 2007).

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια και διαστάσεις, σύμφωνα με τους Featherman, Hauser και Sewell (1974) και τους Ganzeboom, Treiman και Ultee (1991), η ιστορία της διαγενεακής διαστρωμάτωσης και κινητικότητας μπορεί να χωριστεί σε τρεις γενεές. Στην πρώτη γενιά βρίσκουμε τις πρώτες έρευνες που έγιναν μεταπολεμικά και επικεντρώθηκαν κυρίως στην επαγγελματική κινητικότητα, χρησιμοποιώντας απλές τεχνικές μέτρησης και εξαιρετικά συναθροιστικές και μονοδιάστατες επαγγελματικές ταξινομήσεις (Glass, 1954, Lipset & Zetterberg, 1956, Lipset & Bendix, 1959, Miller, 1960). Προχωρώντας ένα βήμα παραπάνω, η δεύτερη γενιά ερευνητών υιοθετεί διαφορετικά πρότυπα συλλογής δεδομένων, νέες κατηγοριοποιήσεις επαγγελμάτων και συνεχείς κλίμακες ταξινόμησης, καθώς επίσης και μοντέλα που βασίζονται σε συνεχή δεδομένα (συσχέτιση και παλινδρόμηση), ενώ αναδεικνύεται πέρα από το επάγγελμα και ο ρόλος της εκπαίδευσης στην εξέλιξη του φαινομένου. Οι πρώτες συγκριτικές μελέτες μεταξύ χωρών κάνουν επίσης την εμφάνισή τους, με μικρή όμως διακριτή ισχύ και μεταξύ ενός μικρού αριθμού χωρών (Blau & Duncan, 1967, Treiman, 1977). Τέλος, η τρίτη γενιά φαίνεται να προκάλεσε

μία ριζική αλλαγή στη έρευνα του φαινομένου, με την εισαγωγή μοντέλων κινητικότητας (log-linear models), τα οποία επέτρεψαν το διαχωρισμό της απόλυτης από τη σχετική κινητικότητα και τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ κοινωνικών τάξεων, τα οποία δεν ήταν πλήρως ιεραρχημένα (Goldthorpe, 1987· Erikson & Goldthorpe, 1993· Hauser, 1978· Knoke & Burke, 1980)

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει μία συνοπτική αναφορά σε κάποιες από τις βασικότερες έρευνες, οι οποίες αποτέλεσαν σημαντικές συνεισφορές στο χώρο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κινητικότητας. Από τις πρώτες εμπειρικές έρευνες που ανήκουν στο χώρο της κοινωνιολογίας, οι Chapman και Marquis το 1912, οι Chapman και Abbott το 1913 και ο Ginsberg το 1929 κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παρατηρείται ένας σημαντικός βαθμός «ανοικτότητας» του κοινωνικού χώρου, αντιμετώπισαν όμως μεθοδολογικά προβλήματα, αφού πρόκειται για μικρής κλίμακας έρευνες και τα συμπεράσματά τους δεν ήταν δυνατόν να γενικευτούν στο σύνολο της κοινωνίας που μελετούσαν (Heath & Payne, 1999).

Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου διεξήχθη σε εθνικό επίπεδο το 1949, από την ομάδα του David Glass στη Σχολή Οικονομικών του Λονδίνου (London School of Economics) και αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της εμπειρικής μελέτης του φαινομένου, αφού πολλοί μεταγενέστεροι μελετητές βασίστηκαν σε αυτήν. Η έρευνα επικεντρώθηκε στις μετακινήσεις των ατόμων διαγενεακά μεταξύ των επαγγελματιών και στόχο είχε να εξετάσει το κατά πόσο η κοινωνία της Αγγλίας και της Ουαλίας είναι ανοικτή και αν υπάρχει ισότητα ευκαιριών για όσους έχουν τις ίδιες ικανότητες. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, παρατηρούνται σε σημαντικό βαθμό ανισότητες στις ευκαιρίες μετακίνησης και ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό καθαρής καθοδικής κινητικότητας. Η κοινωνική δομή παρουσιάστηκε σταθερή, μεταξύ των τριών γενεών που εξετάστηκαν, αφού παρατηρήθηκε ισχυρός βαθμός στασιμότητας των ατόμων στην ίδια κοινωνική θέση με αυτή των γονέων τους (Heath & Payne, 1999). Ακόμα, πρωταρχικής σημασίας στην έρευνα του Glass ήταν και το θέμα του σχηματισμού και της δομής της μεσαίας τάξης, καθώς επίσης και οι επιπτώσεις που είχε ο Νόμος του 1944 για την εκπαίδευση στη διαδικασία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και στη δημιουργία των «νέων ελίτ» (Payne, 1987, σ. 7). Η καινοτομία στην έρευνα και οι τεχνικές που χρησιμοποίησε ο Glass επηρέασαν την εμπειρική μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας και αποτέλεσαν έμπνευση για μεταγενέστερες εθνικές μελέτες σε Ευρώπη και Αμερική.

Η πρώτη εθνική έρευνα για την κοινωνική κινητικότητα στην Αμερική, η οποία είναι επίσης σημαντική ιδίως για τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν η μελέτη των Blau και Duncan, τη δεκαετία του 1960, τα αποτελέσματα της οποίας, όπως ήδη έχει αναφερθεί, χρησιμοποιήθηκαν από τους φιλελεύθερους για να ενισχύσουν τη θεωρία τους για τις σύγχρονες κοινωνίες. Αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης ήταν να διερευνηθεί η επίδραση της βιομηχανοποίησης στην κοινωνική κινητικότητα. Συγκεκριμένα, στόχος ήταν να μελετηθεί το κατά πόσο η επαγγελματική και εκπαιδευτική κατάσταση του πατέρα καθορίζει το κοινωνικό στάτους των ατόμων και σε ποιο βαθμό η επίδραση της κοινωνικής προέλευσης στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα είναι αποτέλεσμα προσωπικής ικανότητας ή όχι. Η έρευνα έλαβε χώρα το 1967 σε δείγμα 20.700 ανδρών ηλικίας μεταξύ 20-64 ετών και επικεντρώθηκε στις επιπτώσεις των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών του πατέρα πάνω στην εκπαίδευση, το πρώτο επάγγελμα και την τρέχουσα επαγγελματική κατάσταση των ατόμων, ενώ διερευνήθηκε και η σχέση μεταξύ της κινητικότητας με τη μετανάστευση, την εθνικότητα, τη συγγένεια και τη γονιμότητα. Σύμφωνα με το μοντέλο που πρότειναν οι Blau και Duncan (1967), η σχέση της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος του πατέρα με την εκπαίδευση του παιδιού παρουσιάζεται άμεση και σημαντική, η επίδραση όμως του οικογενειακού υπόβαθρου στις εκπαιδευτικές επιλογές των ατόμων φαίνεται να υποχωρεί με την πάροδο του χρόνου (Payne, 1987· van Doorn, κ.ά., 2011).

Δύο περίπου δεκαετίες μετά την έρευνα του Glass, το 1972, πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία και την Ουαλία μία επίσης σημαντική έρευνα για την κοινωνική κινητικότητα, από τον Goldthorpe και την ομάδα του, στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Η εν λόγω έρευνα στόχο είχε να μελετήσει την ενδογενεακή και διαγενεακή κινητικότητα, επικεντρώνοντας στον ανδρικό πληθυσμό. Σύμφωνα με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, ο Goldthorpe και η ομάδα του υποστήριξαν ότι παρατηρήθηκε ουσιαστική αύξηση της απόλυτης ανοδικής κινητικότητας, η οποία οφείλεται στις μεταβολές επαγγελματικής διάρθρωσης που σημειώθηκαν με την εκβιομηχάνιση, αφού τα χειρωνακτικά επαγγέλματα αντικαταστάθηκαν από επαγγέλματα των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων, όπως ελεύθερα ή διοικητικά επαγγέλματα. Παρόλα αυτά, ο Goldthorpe υποστηρίζει ότι η συσχέτιση μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης συνέχισε να υφίσταται και η σχετική κινητικότητα δεν μεταβλήθηκε, παρά την επέκταση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Έτσι, τα παιδιά της εργατικής τάξης εμφάνισαν μικρότερες πιθανότητες κοινωνικής

ανέλιξης από ότι τα άτομα που προέρχονταν από τις μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις (Goldthorpe, 1987· Nunn κ.ά., 2007· Heath & Payne, 1999).

Στην ίδια λογική, θέτουν τις υποθέσεις τους και οι Featherman, Jones και Hauser (1975), οι οποίοι διαχωρίζουν το φαινοτυπικό ('phenotypical') επίπεδο της παρατηρούμενης κινητικότητας από το γενοτυπικό ('genotypical') επίπεδο της σχετικής κινητικότητας, καταλήγοντας στο ότι παρατηρούνται ομοιότητες μεταξύ των σύγχρονων βιομηχανικών χωρών ως προς τις τάσεις της σχετικής κινητικότητας, ενώ ο βαθμός της απόλυτης κινητικότητας επηρεάζεται από οικονομικούς, τεχνολογικούς και δημογραφικούς παράγοντες, καθορίζοντας τις διαφορές μεταξύ των χωρών (Erikson & Goldthorpe, 1993). Η υπόθεση των FJH χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στις μεταγενέστερες έρευνες του φαινομένου και αποτέλεσε το βασικό επιχείρημα κατά της φιλελεύθερης θεωρίας.

Εκτός από τις παραπάνω έρευνες, οι οποίες διεξήχθησαν σε εθνικό επίπεδο, σημαντική είναι και η συνεισφορά της εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου στην παραγωγή συγκριτικών αποτελεσμάτων, σχετικών με τις μετακινήσεις που συντελούνται στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου. Οι Lipset και Bendix (1959) μελετούν την κοινωνική κινητικότητα σε εννέα βιομηχανικές δυτικές χώρες (Γαλλία, Γερμανία, Σουηδία, Ελβετία, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Μεγάλη Βρετανία, Δανία και Ιταλία) βασιζόμενοι σε εθνικές βάσεις δεδομένων και συμπεραίνουν ότι «το συνολικό πρότυπο κοινωνικής κινητικότητας φαίνεται να είναι το ίδιο στις βιομηχανικές κοινωνίες διαφόρων δυτικών χωρών ... ο βαθμός της κοινωνικής κινητικότητας των κοινωνιών παρατηρείται σε σχετικά υψηλά επίπεδα μόλις η εκβιομηχάνιση τους, και ως εκ τούτου η οικονομική ανάπτυξή τους, φτάνει σε ένα ορισμένο επίπεδο» (σ. 13). Έτσι, τα άτομα στις κοινωνίες αυτές φαίνεται να έχουν ευκαιρίες να ξεπεράσουν την κοινωνική τάξη των γονέων τους και να ανέβουν στην κοινωνική πυραμίδα, γεγονός το οποίο αντικρούει το επιχείρημα ότι «τα όρια των τάξεων είναι ανυπέβλητα» (σελ. 74). Παρόλα αυτά, διαφορές παρατηρούνται στη κοινωνική τάξη των γιων που προέρχονται από την εργατική και τη μεσαία τάξη, ενώ το εκπαιδευτικό επίτευγμα αποδεικνύεται ο βασικός καθοριστικός παράγοντας της σταδιοδρομίας τους.

Εκτός από την έρευνα των Lipset και Bendix, μία από τις σημαντικότερες διακρατικές και συγκριτικές έρευνες που ξεχωρίζει είναι και το ερευνητικό πρόγραμμα CASMIN (Comparative Analysis of Social Mobility in Industrial Nations), που έλαβε χώρα το 1992 και τα αποτελέσματα του οποίου παρουσιάζονται

στο βιβλίο των Erikson και Goldthorpe 'The constant flux' (1993). Χρησιμοποιώντας συγχρονικά δεδομένα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, κατασκευάστηκαν πίνακες κινητικότητας με βάση το ταξικό σχήμα των EGP (βλ. Πίνακα 3 παρακάτω) και υπολογίστηκαν δείκτες και μοντέλα κινητικότητας για να συγκριθούν τα πρότυπα κινητικότητας σε εννέα ευρωπαϊκές χώρες, και συγκεκριμένα από τις Αγγλία και Ουαλία, Γαλλία, Βόρεια Ιρλανδία, Σκωτία, Δημοκρατία της Ιρλανδίας, Δυτική Γερμανία, Σουηδία, Πολωνία και Ουγγαρία, ενώ συμπληρωματικές αναλύσεις πραγματοποιήθηκαν σε δεδομένα από την Τσεχοσλοβακία, την Ολλανδία, την Ιταλία, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία και την Ιαπωνία. Τα αποτελέσματα της συγκριτικής αυτής έρευνας δείχνουν να επιβεβαιώνουν την υπόθεση των FJH σχετικά με τις ομοιότητες των χωρών ως προς επίπεδα σχετικής κινητικότητας και να υποδηλώνουν ότι «οι σχετικοί ρυθμοί διαθέτουν υψηλό βαθμό χρονικής σταθερότητας» (σ. 367). Πιο πρόσφατα, ο Breen στο βιβλίο του *Social Mobility in Europe* (2004), επαναλαμβάνει την έρευνα CASMIN σε 11 Ευρωπαϊκές χώρες (Βρετανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Δυτική Γερμανία, Κάτω Χώρες, Ιταλία, Σουηδία, Νορβηγία, Πολωνία, Ουγγαρία και Ισραήλ) για την περίοδο από τις αρχές του 1970 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Αν και παρατηρεί ένα κοινό μοτίβο κοινωνικής ρευστότητας σε όλες τις χώρες και τις χρονικές περιόδους, παρόλα αυτά εντοπίζονται και περιπτώσεις διακύμανσης μεταξύ των διαφορετικών καθεστώτων ρευστότητας.

Φαίνεται, επομένως, ότι η εμπειρική μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας έχει απασχολήσει εδώ και δεκαετίες το επιστημονικό ενδιαφέρον του δυτικού κόσμου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην πλειονότητα των ερευνών που παρουσιάστηκαν παραπάνω, αλλά και άλλων που θα αναφερθούν σε επόμενα κεφάλαια, το οικογενειακό υπόβαθρο συνεχίζει να επηρεάζει τη θέση των ατόμων στην επαγγελματική και εκπαιδευτική ιεραρχία, παρά του ότι η ανοδική κινητικότητα αυξάνεται από γενιά σε γενιά.

1.4 Η σημασία του επαγγέλματος στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας

Όπως είδαμε, βασικό στόχο στη μελέτη της διαγενεακής κινητικότητας αποτελεί η διερεύνηση της σχέσης της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης των ατόμων με εκείνη των γονέων τους. Πώς προσδιορίζεται όμως η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση; Η εμπειρική έρευνα έχει αναδείξει μία σειρά από μεταβλητές, όπως το

επάγγελμα, την κοινωνική τάξη, το εκπαιδευτικό επίπεδο, το εισόδημα ή τον πλούτο, οι οποίες υποδεικνύουν την κοινωνικο-οικονομική θέση των ατόμων στην κοινωνία. Οι μεταβλητές αυτές άλλοτε ξεχωριστά και άλλοτε συνδυαστικά, αποτελούν κριτήρια κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κατατάσσουν τα άτομα σε συγκεκριμένα στρώματα και κατηγορίες.

Έχοντας ως βάση την παραδοχή ότι στις οικονομίες της αγοράς οι ευκαιρίες των ατόμων ή οι όποιες κοινωνικές ανισότητες είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη θέση τους στον καταμερισμό της εργασίας, οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των σύγχρονων κοινωνιών για τη κοινωνική κινητικότητα στην πλειονότητά τους δίνουν έμφαση στο επάγγελμα, το οποίο θεωρείται ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας της κοινωνικής θέσης του ατόμου και βασικό θεμέλιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Στο πλαίσιο αυτό, συναντάμε στη βιβλιογραφία μία πληθώρα αποσπασμάτων και απόψεων που αναδεικνύουν τη σημασία της επαγγελματικής θέσης στη μελέτη του φαινομένου. Ενδεικτικά, ο Friedman και Havighust αναφέρουν ότι «το επάγγελμα είναι μία περιγραφή ή μία ετικέτα που χαρακτηρίζει ένα άτομο τόσο στο χώρο της εργασίας, όσο και έξω από αυτόν... Καθώς ο εργάτης μεταφέρει την ταυτότητα του επαγγέλματος, αποκτά το status που η κοινωνία του έχει απονείμει» (Κασιμάτη, 2004, 177), ενώ ο Parsons (1940) θεωρεί ότι «το επάγγελμα και τα επαγγελματικά επιτεύγματα είναι η πιο σημαντική βάση αξιολόγησης και ο κύριος καθοριστικός παράγοντας της θέσης του ατόμου και της οικογένειάς του στο σύστημα κοινωνικής διαστρωμάτωσης» (Themelis, 2013, σ. 25). Στην ίδια γραμμή, οι Blau και Duncan (1967) υποστηρίζουν ότι «το επάγγελμα αποτελεί για την πλειονότητα του πληθυσμού ίσως τον πιο ισχυρό δείκτη του βαθμού των υλικών απολαβών, της κοινωνικής θέσης και γενικότερα των «ευκαιριών ζωής» στις σύγχρονες κοινωνίες, ενώ ο Parkin (1972) αναφέρει ότι «ο κύριος άξονας της ταξικής δομής, καθώς επίσης και ολόκληρου του συστήματος ανταμοιβής της σύγχρονης δυτικής κοινωνίας είναι η επαγγελματική τάξη» (Crompton, 1998, σ. 50), υποστηρίζοντας παράλληλα ότι η διάκριση μεταξύ χειρωνακτικών/μη χειρωνακτικών επαγγελμάτων είναι η σημαντικότερη γενικότερα στις εμπειρικές κοινωνιολογικές μελέτες (Lambiri-Dimaki, 1983).

Οι απόψεις αυτές ενισχύονται στη βάση των πλεονεκτημάτων του επαγγέλματος έναντι του εισοδήματος, μεταβλητές οι οποίες αποτελούν τη βάση της «διαμάχης» μεταξύ των κοινωνιολόγων και των οικονομολόγων. Το κυριότερο επιχείρημα υπέρ της χρήσης του επαγγέλματος αποτελεί το γεγονός ότι το επάγγελμα

είναι ο βασικότερος δείκτης της κοινωνικής τάξης των ατόμων. Αν και γενικά υπάρχει η άποψη ότι το επάγγελμα αναφέρεται στις θέσεις μέσα στον τεχνικό καταμερισμό της εργασίας, σε αντίθεση με τις κοινωνικές τάξεις, οι οποίες έχουν να κάνουν με το σύστημα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας (Abercrombie & Urry, 1983· Crompton, 1998), ωστόσο είναι αδιαμφισβήτητο ότι το επάγγελμα αποτελεί σημαντικό κριτήριο καθορισμού και διαίρεσης των τάξεων, όταν νοείται όχι μόνο ως επαγγελματικός τίτλος, αλλά όταν λαμβάνονται υπόψιν και άλλες πτυχές όπως για παράδειγμα η θέση στον καταμερισμό της εργασίας, ο βαθμός εξουσίας ή η αυτονομία της εργασίας. Με βάση την άποψη αυτή, το επάγγελμα με την ευρύτερη έννοια της κοινωνικής τάξης παρέχει ένα πληρέστερο πλαίσιο για τη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας σε σχέση με το εισόδημα, αφού είναι μία πολυδιάστατη έννοια, η οποία περιλαμβάνει τόσο «την αναγνώριση των σχεδόν αόρατων κατηγοριών της κοινωνίας, όσο και την κατανόηση των επιπτώσεων των κατηγοριών αυτών πάνω στους ανθρώπους που εμπλέκονται» (Reid, 1977, σ. 15). Έτσι, σύμφωνα με τον Payne (1987) η επαγγελματική θέση περικλείει πληροφορίες:

για το εισόδημα και τα πιθανά πρότυπα κατανάλωσης · για τα επίπεδα δεξιοτήτων και τις απαιτήσεις εισόδου στις εκπαιδευτικές βαθμίδες, και συνεπώς για τον τρόπο ζωής · για το σύνολο των απόψεων, αξιών και στάσεων και επομένως των πολιτικών συμπεριφορών · για τις εργασιακές συλλογικότητες και επομένως για τη συλλογική ταυτότητα · για το κοινωνικό κύρος και επομένως για την επιρροή του εκτός εργασίας περιβάλλοντος · ακόμα και για τα πρότυπα γονιμότητας και θνησιμότητας (σ. 19).

Εκτός αυτού, η επαγγελματική κατάσταση είναι ένας «σταθμισμένος μέσος όρος του μέσου επιπέδου των αποδοχών και της εκπαίδευσης» (Torche, 2013, σ. 4) και συνδέεται με την ασφάλεια του εισοδήματος και τον κίνδυνο της απώλειας αυτού λόγω ανεργίας, τη βραχυπρόθεσμη σταθερότητα του εισοδήματος και τη μακροπρόθεσμη εξέλιξη των μισθών (Bukodi κ.ά., 2017). Ταυτόχρονα και σε αντίθεση με το εισόδημα, η μεταβλητή δεν είναι τόσο ευαίσθητη ως προς τις βραχυπρόθεσμες κοινωνικές αλλαγές, και ως εκ τούτου καταγράφει πληρέστερα το οικονομικό πλεονέκτημα ή μειονέκτημα που μεταβιβάζεται μεταξύ των γενεών (Erikson & Goldthorpe, 2010). Τέλος, η συλλογή των πληροφοριών σχετικά με τη θέση των ατόμων και των γονέων τους στην αγορά εργασίας κρίνεται σχετικά εύκολη ως προς την ανάκληση και την αξιοπιστία των δεδομένων (Torche, 2013).

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω πλεονεκτήματα που προσφέρει η χρήση του επαγγέλματος στη μελέτη της διαγενεακής κινητικότητας, διάφορα

σχήματα και μέτρα ταξινόμησης έχουν προταθεί με βασικό κριτήριο το επάγγελμα και τη θέση του ατόμου στην αγορά εργασίας, για τα οποία πρόκειται να γίνει συνοπτική αναφορά παρακάτω.

Διεθνή σχήματα επαγγελματικής ταξινόμησης

Στο πλαίσιο της «διαμάχης» των απόψεων μεταξύ των θεωρητικών της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αναπτύχθηκαν δύο βασικά εννοιολογικά πλαίσια, μέσα στα οποία ορίζεται, μελετάται και μετριέται το φαινόμενο της κοινωνικής κινητικότητας. Έτσι, από τη μία πλευρά, υποστηρίζεται ότι η κοινωνική κινητικότητα λαμβάνει χώρα μέσα σε μία ταξική δομή (class structure) και άρα αναφέρεται στις μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, δίνοντας έμφαση στην ενεργή διαδικασία της ταξικής δόμησης και στις ταξικές σχέσεις (βλ. Marx, Weber). Αντίθετα, σύμφωνα με το δεύτερο θεωρητικό πλαίσιο (βλ. Mill, 1848), η κινητικότητα υφίσταται μέσα σε ένα είδος κοινωνικής ιεραρχίας (social hierarchy) και αναφέρεται στις μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, στις οποίες τα άτομα ταξινομούνται με βάση κριτήρια όπως το επαγγελματικό γόητρο, το κοινωνικό στάτους ή τη θέση τους στο επάγγελμα (Erikson & Goldthorpe, 1993· Crompton, 1998).

Με βάση τη θεωρητική αυτή διάκριση, προτάθηκαν μία πληθώρα από διαφορετικά μέτρα κοινωνικοοικονομικής κατάταξης και σχημάτων ταξινόμησης, τα οποία αντανakλούν διαφορετικές πτυχές της κοινωνικής ανισότητας και κινητικότητας. Τα σχήματα αυτά άλλοτε περιγράφουν ένα ευρύτερο φάσμα των επαγγελματικών ανισοτήτων και άλλοτε στοχεύουν στο να ενσωματώσουν την πραγματικότητα των ταξικών σχέσεων, κάθε φορά σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο υπηρετούν (Crompton, 1998). Στο πλαίσιο αυτό, δύο είναι οι βασικές προσεγγίσεις που μπορεί κανείς να συναντήσει στη διεθνή εμπειρική έρευνα. Σύμφωνα με τους Ganzeboom, Graaf και Treiman (1992), οι ερευνητές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης μπορούν να διαχωριστούν σε αυτούς που προτιμούν μια συνεχή προσέγγιση (continuous approach) και σε αυτούς που υποστηρίζουν μία κατηγορική προσέγγιση (categorical approach).

Όσον αφορά την πρώτη προσέγγιση, οι ταξινομήσεις βασίζονται σε συνεχή μέτρα κοινωνικοοικονομικής κατάταξης, τα οποία επιτρέπουν τον απεριόριστο αριθμό διαβαθμίσεων μεταξύ των επαγγελματικών ομάδων και υποθέτουν ότι οι διαφορές μεταξύ των ομάδων αυτών μπορούν να αποτυπωθούν σε μία διάσταση και

να αντιπροσωπευτούν από μία και μόνο παράμετρο. Έτσι, αρχικά προτάθηκαν τα μέτρα επαγγελματικού γοήτρου (Standard International Occupational Prestige Scale, SIOPS) που βασίστηκαν στις υποκειμενικές αντιλήψεις των ατόμων για την επαγγελματική τους θέση, αντικατοπτρίζοντας την άποψη ότι υπάρχει ένα υψηλό επίπεδο συμφωνίας μεταξύ των ατόμων για την επαγγελματική κατάταξη του πληθυσμού. Στη συνέχεια, ακολουθώντας μία περισσότερο αντικειμενική προσέγγιση και θεωρώντας τη διαστρωμάτωση ως μία ιεραρχική κατάσταση, οι κλίμακες γοήτρου αντικαταστάθηκαν από τους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες (socio-economic indices, SEIs), οι οποίοι συνοψίζουν κοινωνικές και οικονομικές μεταβλητές που σχετίζονται με το επάγγελμα σε μία ενιαία βαθμολογία, με πρωταρχικό στόχο να αποκαλύψουν τις διανεμητικές πτυχές της κοινωνικής ανισότητας (βλ. δείκτη Duncan).

Η προσέγγιση αυτή συνδέεται με την κανονιστική αρχή του λειτουργισμού και έχει δεχθεί ποικίλες κριτικές ιδιαίτερα από τους υποστηρικτές των κατηγορικών προσεγγίσεων, οι οποίοι θεώρησαν ότι είναι ατομικιστική και δε λαμβάνει υπόψιν της τους δομικούς περιορισμούς (Rose, 2005). Με άλλα λόγια, δεν θα πρέπει να συγχέονται με την έννοια της κοινωνικής τάξης, αφού τα επαγγέλματα που ομαδοποιούνται στις ίδιες κατηγορίες μπορεί να παρουσιάζουν ομοιότητες στις κλίμακες γοήτρου, αλλά κατέχουν ανομοιογενής θέση εντός του συστήματος του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, καθιστώντας δύσκολο να μετρήσουν τις δομικές αλλαγές που κρύβονται πίσω από τα πρότυπα κινητικότητας. Επομένως, οι συνεχείς αυτές μεταβλητές αποτελούν για τους υποστηρικτές των κατηγορικών προσεγγίσεων ξεχωριστές διαστάσεις και έρχονται σε δεύτερη μοίρα στη μελέτη της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Παρόλα αυτά, οι κατηγορίες που χρησιμοποιούνται στις συνεχείς μετρήσεις με βάση μεταβλητές, όπως το εισόδημα ή το μορφωτικό επίπεδο αποτελούν ένα περισσότερο «βολικό» μέτρο κοινωνικής ιεραρχίας και είναι πιο εύχρηστες για στατιστικές διεθνείς αναλύσεις. Παράλληλα, είναι περισσότερο κατάλληλες για τη μέτρηση της κάθετης κινητικότητας, λόγω της σαφούς ιεραρχικής διάκρισης των κατηγοριών (Erikson & Goldthorpe, 1993).

Ως απάντηση στα συνεχή μέτρα ταξινόμησης, σημειώθηκε τη δεκαετία του 1970 μία αναβίωση της ταξικής ανάλυσης (class analysis) και έκαναν την εμφάνιση τους οι κατηγορικές προσεγγίσεις για την κοινωνική κατάταξη (categorical approaches). Οι προσεγγίσεις αυτές συγκλίνουν στην άποψη ότι υπάρχει ένας αριθμός σαφώς διακριτών κοινωνικών κατηγοριών, τα μέλη των οποίων

παρουσιάζουν παρόμοια χαρακτηριστικά μεταξύ τους (εσωτερική ομοιογένεια), και παράλληλα διαφέρουν από τα μέλη των άλλων κατηγοριών (εξωτερική ετερογένεια) (Ganzeboom κ.α., 1992). Έτσι, μη θεωρώντας την κοινωνία «ανοιχτή» και ιεραρχική, οι υποστηρικτές των προσεγγίσεων αυτών χωρίζουν τα άτομα της κοινωνίας σε ένα περιορισμένο αριθμό διακριτών κοινωνικών ομάδων (τάξεων), άνισων και αλληλοσυγκρουόμενων, με βάση κριτήρια όπως η θέση των ατόμων στη κοινωνική δομή, οι σχέσεις τους μέσα στην αγορά εργασίας και στις παραγωγικές μονάδες, οι ανισότητες και οι περιορισμοί που αντιμετωπίζουν. Όπως το θέτουν και οι Erikson & Goldthorpe (1993), στο πλαίσιο της ταξικής δομής:

οι τάξεις δείχνουν σε κάποιο βαθμό ομοιογένεια όχι μόνο ως προς το είδος και το επίπεδο των πόρων που τα μέλη τους κατέχουν, αλλά και ως προς την έκθεσή τους σε διαρθρωτικές αλλαγές και ως εκ τούτου στο εύρος των δυνατικών συμφερόντων που μπορούν να επιδιώξουν να τηρήσουν» (σ. 31).

Έτσι, η κοινωνική κινητικότητα και οι ευκαιρίες των ατόμων για μετακίνηση μελετώνται σε ένα βαθύτερο θεωρητικό πλαίσιο. Ωστόσο, η μη ιεράρχηση των τάξεων δεν επιτρέπει τη μελέτη της κινητικότητας σε όρους κοινωνικής ανόδου και καθόδου, ενώ περιορισμοί προκύπτουν ως προς την εφαρμογή αναλυτικών ερευνητικών μεθόδων. Η κατηγορική προσέγγιση καλύπτει ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών θεωρητικών θέσεων, από τη μαρξιστική διχοτόμηση των καπιταλιστών και των προλετάρων (Braveman, 1974), τις αναθεωρημένες μαρξιστικές κατηγορίες, οι οποίες βασίζονται στις σχέσεις ιδιοκτησίας και εξουσίας, διακρίνοντας ένα μεγαλύτερο αριθμό κατηγοριών (π.χ. η τυπολογία του Wright) μέχρι τις βεμπεριανές κατηγορίες, οι οποίες εκτός από τις σχέσεις στην αγορά εργασίας, λαμβάνουν υπόψη τα επίπεδα δεξιοτήτων και τις διαφορές μεταξύ επιμέρους τομέων (π.χ. το σχήμα του Goldthorpe).

Εκτός από τις κατηγορίες που παρουσιάστηκαν, είναι σημαντικό να γίνει μία αναφορά και στις απλές περιγραφικές ταξινομήσεις επαγγελμάτων (π.χ. SEG, SOC, CODOT, ISCO), οι οποίες βασίζονται σε κάποιου είδους ιεραρχική ταξινόμηση, χωρίς όμως η ιεραρχία αυτή να έχει σαφή όρια. Τα επαγγέλματα στην κατηγορία αυτή κατηγοριοποιούνται με βάση κριτήρια όπως η εκπαίδευση και το επίπεδο δεξιοτήτων, η φύση της εργασίας (χειρωνακτική ή μη), το οικονομικό περιβάλλον ή το μέγεθος της επιχείρησης. Οι ταξινομήσεις αυτές χρησιμοποιούνται κατά κόρον στις επίσημες κοινωνικές στατιστικές, λόγω του ότι είναι ένα εύχρηστο εργαλείο

κατά την κωδικοποίησή του και μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για συγκρίσιμες αναλύσεις.

Παρακάτω, παρουσιάζονται αναλυτικότερα οι ταξινομήσεις εκείνες που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στην παρούσα ανάλυση (ISCO, ESeC), ενώ αναφορά γίνεται και στο ταξικό σχήμα των Erikson, Goldthorpe και Portocarero, το οποίο αποτελεί τη βάση για την κατασκευή του σχήματος που θα υιοθετήσουμε στην παρούσα μελέτη.

Η Διεθνής Τυποποιημένη Ταξινόμηση των Επαγγελμάτων, ISCO

Με στόχο τη δημιουργία ενός διεθνούς συστήματος ταξινόμησης των επαγγελμάτων και την επίτευξη της διεθνούς συγκρισιμότητας των επαγγελματικών δεδομένων, το ILO κατάρτισε το 1958 τη Διεθνή Τυποποιημένη Ταξινόμηση των Επαγγελμάτων (International Standard Classification of Occupations, ISCO), η οποία αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα από τα πιο διαδεδομένα πρότυπα επαγγελματικής ταξινόμησης που χρησιμοποιούνται στην εμπειρική έρευνα². Πέραν της πρώτης έκδοσης της ISCO-58, μεταγενέστερα περαιτέρω αναθεωρήσεις (ISCO-68, ISCO-88, ISCO-08) συνετέλεσαν στο να ενισχυθεί η χρησιμότητα της ταξινόμησης ως αναλυτικό περιγραφικό εργαλείο και να παρέχει τη δυνατότητα για διεθνείς εμπειρικές συγκρίσεις (Hoffmann & Scott, 1993). Στο σημείο αυτό, επιχειρείται μία συνοπτική παρουσίαση της ISCO-88, η οποία χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία για να προσδιοριστεί το επάγγελμα των ατόμων και των γονέων τους.

Με γνώμονα προηγούμενες εθνικές και διεθνείς ταξινομήσεις, η ISCO-88 σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε σε συνάρτηση με δύο βασικές έννοιες: την έννοια της εργασίας και την έννοια των δεξιοτήτων που απαιτούνται για την απόδοση της εργασίας. Ως εργασία ορίζεται «το σύνολο των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων που εκτελούνται (ή έχει σχεδιαστεί να εκτελούνται) από ένα άτομο» και αποτελεί τη στατιστική μονάδα με βάση την οποία κατασκευάζεται η ISCO. Έτσι, οι θέσεις εργασίας, οι οποίες εμφανίζουν ομοιότητες και κοινά χαρακτηριστικά ως προς τα κύρια καθήκοντα και τις αρμοδιότητές τους ομαδοποιούνται σε μία ξεχωριστή κατηγορία επαγγέλματος της ISCO-88. Από την άλλη πλευρά, ως δεξιότητα ορίζεται ως «η ικανότητα του ατόμου να εκτελεί τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητές του σε

² Περισσότερες πληροφορίες για την ISCO-88 βλ. στην κύρια ιστοσελίδα του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας: <http://www.ilo.org>.

μία συγκεκριμένη εργασία» και καθορίζεται από δύο διαφορετικές διαστάσεις (ILO, 1990, σ.2):

- το επίπεδο των δεξιοτήτων που είναι συνάρτηση της πολυπλοκότητας και του εύρους των εν λόγω καθηκόντων, και
- την εξειδίκευση των δεξιοτήτων που περιλαμβάνει το πεδίο της γνώσης που απαιτείται, τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται και το είδος των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται.

Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι κατά την ταξινόμηση των επαγγελματιών, έμφαση δίνεται στις δεξιότητες που απαιτούνται για την εκτέλεση της εργασίας και όχι στο εάν ένα άτομο που ασκεί ένα συγκεκριμένο επάγγελμα είναι περισσότερο ή λιγότερο εξειδικευμένο από κάποιο άλλο που ανήκει στο ίδιο επάγγελμα (Hoffmann & Scott, 1993).

Με βάση τα παραπάνω, τα άτομα αρχικά ομαδοποιούνται σε κατηγορίες επαγγελματιών, λαμβάνοντας υπόψιν κριτήρια όπως ο τρόπος εκτέλεσης, το περιεχόμενο του επαγγελματικού ρόλου και την ιεράρχηση του κοινωνικού γοήτρου, ενώ στη συνέχεια το κάθε επάγγελμα ταξινομείται σε ομάδες επαγγελματιών με βάση τις δεξιότητες που απαιτούνται. Για την ταξινόμηση των επαγγελματιών, χρησιμοποιούνται τέσσερα επίπεδα δεξιοτήτων, όπως ορίζονται από την ISCED, τα οποία περιλαμβάνουν τόσο την τυπική, όσο και την άτυπη εκπαίδευση (Πίνακας 1). Θα πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί στο σημείο αυτό ότι όπως υποδεικνύεται και από το ILO (1990):

... η χρήση των κατηγοριών ISCED για τον καθορισμό των τεσσάρων επιπέδων δεξιοτήτων δεν συνεπάγεται ότι οι δεξιότητες που απαιτούνται για την εκτέλεση των καθηκόντων μιας δεδομένης εργασίας μπορούν να αποκτηθούν μόνο μέσω της επίσημης εκπαίδευσης. Οι δεξιότητες μπορεί, και συχνά αποκτώνται, μέσω της άτυπης κατάρτισης και της εμπειρίας.

Ενσωματώνοντας τα παραπάνω επίπεδα δεξιοτήτων και εκπαιδευτικών προσόντων, η ISCO-88 ομαδοποιεί το σύνολο των επαγγελματιών μέσα σε ένα ιεραρχικό πλαίσιο, ορίζοντας τέσσερα επίπεδα ανάλυσης (τετραψήφιοι κωδικοί): 10 κύριες ομάδες (major groups), οι οποίες παρέχουν μονοψήφια διάκριση (1-digit), 28 υπο-κύριες ομάδες (sub-major groups) και διψήφια ταξινόμηση με λεπτομερέστερη περιγραφή του επαγγέλματος (2-digit), 116 ελάσσονες ομάδες (minor groups), οι οποίες παρέχουν τριψήφια ταξινόμηση (3-digit), και 390 μεμονωμένες ομάδες (unit groups), που παρέχουν την πληρέστερη τετραψήφια ανάλυση (4-digit). Αν και η

τετραψήφια ταξινόμηση παρέχει τη λεπτομερέστερη περιγραφή των επαγγελμάτων, στην πράξη συχνά προτιμούνται η διψήφια ή τριψήφια ταξινόμηση, λόγω αδυναμίας συγκέντρωσης πληρέστερων και λεπτομερέστερων στατιστικών δεδομένων σχετικών με το επάγγελμα (Rose, Harrison & Pevalin, 2010).

Πίνακας 1. Επίπεδα δεξιοτήτων και εκπαιδευτικές βαθμίδες

Επίπεδο δεξιοτήτων	Εκπαιδευτικές βαθμίδες
1 ^ο επίπεδο	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (περίπου 5 ετών)
2 ^ο επίπεδο	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (5-7 ετών)
3 ^ο επίπεδο	Τριτοβάθμια εκπαίδευση (3-4 ετών): χωρίς πανεπιστημιακό πτυχίο
4 ^ο επίπεδο	Τριτοβάθμια εκπαίδευση (3-6 ετών): με πανεπιστημιακό πτυχίο

Προσαρμογή από το International Labour Office, *International Standard Classification of Occupations, ISCO-88*, Geneva (ILO), 1990.

Στον Πίνακα 2 δίνεται μια εικόνα των κύριων κατηγοριών και των υποκατηγοριών της ταξινόμησης, καθώς και της σχέσης αυτών με τα επίπεδα δεξιοτήτων. Όπως φαίνεται, η πρώτη και η τελευταία επαγγελματική κατηγορία δεν σχετίζονται άμεσα με κάποιο επίπεδο δεξιοτήτων. Η ISCO-88 έχει υιοθετηθεί από τις περισσότερες στατιστικές υπηρεσίες της Ε.Ε. λόγω κυρίως μίας σειράς χαρακτηριστικών γνωρισμάτων και πλεονεκτημάτων. Έχοντας μία αυστηρή και σαφή εννοιολογική βάση, έχει τη δυνατότητα να ενσωματώσει νέα επαγγέλματα και να αντικατοπτρίσει σχετικές μεταβολές στη σημασία των επαγγελματικών ομάδων. Επιπρόσθετα, αντανακλά τις αγορές εργασίας τόσο των αναπτυσσόμενων όσο και των βιομηχανικών χωρών, καθώς και τις επιπτώσεις των διαφόρων τεχνολογιών και εκφράζει τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας (Hoffmann & Scott, 1993).

Πίνακας 2. Οι κύριες κατηγορίες και υποκατηγορίες της ISCO-88 και τα επίπεδα δεξιοτήτας

Κύριες ομάδες	Υπό-κύριες ομάδες	Ελάσσονες ομάδες	Μεμονωμένες ομάδες	Επίπεδα δεξιοτήτας
0 Ένοπλες δυνάμεις	1	1	1	-
1 Νομοθέτες, ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη	3	8	33	-
2 Επιστημονικά επαγγέλματα	4	18	55	4 ^ο
3 Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	4	21	73	3 ^ο
4 Υπάλληλοι γραφείου	2	7	23	2 ^ο
5 Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές	2	9	23	2 ^ο
6 Ειδικευμένοι γεωργοί, αλιείς κτηνοτρόφοι,	2	6	17	2 ^ο
7 Τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	4	16	70	2 ^ο
8 Χειριστές μηχανών και εργαλείων και συναρμολογητές	3	20	70	2 ^ο
9 Ανειδίκευτοι εργάτες	3	10	25	1 ^ο
Σύνολο	28	116	390	

Προσαρμογή από το International Labour Office, *International Standard Classification of Occupations, ISCO-88*, Geneva (ILO), 1990.

Παρά τα πλεονεκτήματά της, η ISCO-88 συνοδεύεται από μία σειρά προβλημάτων εγκυρότητας (validity) και αξιοπιστίας (reliability), που μπορεί να προκύψουν κατά την κατασκευή της. Σύμφωνα με τον Elias (1997, σ. 9), τα προβλήματα αυτά μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Η κωδικοποίηση των επαγγελματικών δεδομένων ενδέχεται να είναι σύντομη ή διαφορούμενη ως προς την ερμηνεία τους.

- Ανεπαρκή εργαλεία που χρησιμοποιούνται κατά την εφαρμογή των κανόνων κωδικοποίησης μπορεί να οδηγήσουν σε διαφορετικές ερμηνείες από τους διάφορους προγραμματιστές-κωδικογράφους.
- Οι ανεπαρκείς διαδικασίες κατάρτισης και εκπαίδευσης των προγραμματιστών, καθώς επίσης και το ανθρώπινο σφάλμα συχνά οδηγούν σε σφάλματα κατά τη κωδικοποίηση.
- Η ίδια η κατάταξη ενδέχεται να είναι «φτωχής» κατασκευής ή μπορεί να βασίζεται σε διαφοροποιήσεις, δύσκολες να υλοποιηθούν σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.

Εκτός των παραπάνω, η ISCO-88 έχει δεχτεί κριτική από κοινωνιολόγους, αφού σε αντίθεση με τις περισσότερες εθνικές ταξινομήσεις, υποστηρίζεται ότι δεν λαμβάνει υπόψη την επαγγελματική θέση (employment status) στην κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών και δεν αναγνωρίζει βασικές διαστάσεις των κοινωνικών ανισοτήτων, όπως η αυτοαπασχόληση, η εποπτεία και η ιδιοκτησία. Παρόλο που οι κατασκευαστές της ταξινόμησης θεωρούν ότι η επαγγελματική θέση θα πρέπει να μετριέται ως ξεχωριστή μεταβλητή (ILO, 1990), κάτι τέτοιο απαιτεί επιπλέον ερευνητικά δεδομένα, τα οποία πολλές φορές παραλείπονται, με αποτέλεσμα να μειώνεται η δυνατότητα εφαρμογής της (Ganzeboom & Treiman, 2003). Παρόλα αυτά, η ISCO-88 αποτελεί ένα διεθνές τυποποιημένο σύστημα ταξινόμησης που συμβάλλει στη μελέτη των επαγγελματικών δομών σε διεθνές και εθνικό επίπεδο και λόγω της εμπειρικής ισχύος και της διεθνούς αναγνώρισης της χρησιμοποιείται από πολλά συστήματα κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Το σχέδιο των κοινωνικών τάξεων σύμφωνα με τους Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP scheme)

Το 1972, ο Goldthorpe και η ερευνητική του ομάδα στο πλαίσιο της πρώτης εθνικής τους έρευνας για την κοινωνική κινητικότητα στην Αγγλία και την Ουαλία (Oxford Mobility Inquiry) από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, σε συνεργασία με το Nuffield College, παρουσίασαν ένα σχέδιο κοινωνικο-οικονομικής κατάταξης, το οποίο βασίστηκε σε προηγούμενες προσπάθειες χαρτογράφησης των επαγγελματικών τάξεων (βλ. Goldthorpe & Hope, 1974) και εστίασε στις επαγγελματικές σχέσεις που παρατηρούνται στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τον Goldthorpe, στο αρχικό αυτό

σχήμα τα άτομα κατατάσσονται σε τάξεις με τη βεμπεριανή έννοια, αφενός με βάση τις πηγές και το επίπεδο του εισοδήματός τους, τις ευκαιρίες οικονομικής εξέλιξης και το βαθμό οικονομικής εξασφάλισης (καταστάσεις αγοράς) και αφετέρου με βάση τη θέση τους στα συστήματα ελέγχου και εξουσίας στα οποία εμπλέκονται, και ως εκ τούτου στο βαθμό της επαγγελματικής τους αυτονομίας (καταστάσεις εργασίας) (Goldthorpe κ.ά., 1980).

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1979, με στόχο τη δημιουργία ενός διεθνούς συστήματος επαγγελματικής ταξινόμησης και με βάση το σχέδιο κατηγοριοποίησης της ομάδας της Οξφόρδης, οι Erikson, Goldthorpe και Portocarero προτείνουν ένα αναθεωρημένο σύστημα ταξινόμησης (EGP class schema), το οποίο περιελάμβανε αρχικά επτά κατηγορίες επαγγελμάτων, ενώ στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος CASMIN το 1992, έγινε και μία επέκταση κάποιων κατηγοριών για λόγους συγκρισιμότητας μεταξύ των συμμετεχόντων στην έρευνα χωρών. Το ταξικό σχήμα των EGP εστιάζει και πάλι στη λογική της διαφοροποίησης των κοινωνικών θέσεων στο πλαίσιο της αγοράς εργασίας και των παραγωγικών μονάδων και ο σχεδιασμός του βασίστηκε στις θεωρίες των κλασικών θεωρητικών των κοινωνικών διαρθρώσεων, Marx και Weber. Έτσι, θεωρώντας τις σχέσεις απασχόλησης (employment relations) πρωταρχικής σημασίας για τη διαφοροποίηση των κοινωνικών θέσεων, διακρίνονται αρχικά τρεις βασικές επαγγελματικές κατηγορίες:

- οι εργοδότες, οι οποίοι κατέχουν τα μέσα παραγωγής και καρπώνονται ένα μέρος της εργασίας των εργατών,
- οι ελεύθεροι επαγγελματίες, οι οποίοι ούτε αγοράζουν, ούτε πωλούν την εργασία τους, και
- οι εξαρτημένοι μισθωτοί, οι οποίοι αποτελούν και τη μεγάλη πλειονότητα του εργατικού δυναμικού των σύγχρονων κοινωνιών και οι οποίοι μη κατέχοντας τα μέσα παραγωγής, πωλούν την εργατική τους δύναμη.

Το τριπολικό αυτό σχήμα προσαρμόστηκε στη συνέχεια με βάση τις εξελίξεις που έχουν επέλθει στις σύγχρονες βιομηχανικές χώρες, λαμβάνοντας υπόψιν δύο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: α) τη μετατροπή των μεμονομένων ιδιοκτητών σε μεγάλους κρατικούς ή ιδιωτικούς εταιρικούς οργανισμούς, χαρακτηριστικό το οποίο οδήγησε στο διαχωρισμό των ιδιοκτητών με μικρό αριθμό εργαζομένων και των αυτοαπασχολούμενων ιδιοκτητών από τους μεγάλους ιδιοκτήτες, που συμμετέχουν σε διευθυντικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες και τους εργαζόμενους διευθυντές στις μεγάλες επιχειρήσεις, και β) τις διαφορετικές εργασιακές

καταστάσεις με βάση τις οποίες απασχολούνται οι εργαζόμενοι, καθώς και τη διαφοροποίηση στις μορφές που μπορεί να πάρει η σχέση εργοδότη-εργαζομένου, λόγω της αύξησης του αριθμού των εργαζομένων και της ολοένα και περισσότερο αυξανόμενης γραφειοκρατίας που χαρακτηρίζει τους εργοδοτικούς οργανισμούς (Erikson & Goldthorpe, 1993).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω κριτήρια, οι Ganzeboom και Treiman (2003, σ. 163) παρουσιάζουν μια συνοπτική τυπολογία των επαγγελματικών χαρακτηριστικών που χρησιμοποιούνται κατά το σχεδιασμό της κατηγοριοποίησης:

- Αρχικά, τα επαγγέλματα ταξινομούνται σε σχέση με τον κλάδο εργασίας σε χειρωνακτικά, μη-χειρωνακτικά και σχετικά με τη γεωργία.
- Με βάση το επίπεδο δεξιοτήτων, τα μη-χειρωνακτικά επαγγέλματα διακρίνονται σε υψηλού, μεσαίου και χαμηλού επιπέδου, ενώ τα χειρωνακτικά επαγγέλματα σε εξειδικευμένα και ανειδίκευτα.
- Σχετικά με το καθεστώς εποπτείας, παρατηρείται η διάκριση σε εργαζόμενους που εποπτεύουν κανέναν, μερικούς ή πολλούς υφιστάμενους υπαλλήλους.
- Τέλος, παρατηρείται η διάκριση μεταξύ αυτοαπασχολούμενων και μισθωτών ή ημερομίσθιων.

Με βάση τη διαδικασία αυτή, μπορούμε να ξεχωρίσουμε 11 επαγγελματικές κατηγορίες του σχήματος, οι οποίες αναλύονται παρακάτω (Πίνακας 3). Στην πράξη, το αρχικό αυτό σχέδιο σπάνια χρησιμοποιείται σε σύνθετες αναλύσεις, όπου οι ερευνητές της κοινωνικής κινητικότητας προτιμούν να το συμπτύξουν σε ευρύτερες κατηγορίες (βλ. Erikson & Goldthorpe, 1993, σ. 38-39), έτσι ώστε να αποφύγουν αναξιόπιστα περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων.

Οι κατηγορίες του σχήματος των EGP έχουν διακριτά όρια, ενώ δε διακρίνονται σύμφωνα με κάποια ιεραρχία, συνθέτοντας έτσι μία ονομαστική κλίμακα ταξινόμησης των επαγγελμάτων (nominal class schema). Με άλλα λόγια, τα μέλη της κάθε κατηγορίας μπορεί να είναι σε πλεονεκτική ή μειονεκτική θέση με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, οι υπάλληλοι ρουτίνας, μη χειρωνακτες (τάξη *IIIa*) μπορεί να έχουν χαμηλότερο μέσο εισόδημα από τους αυτό-απασχολούμενους (τάξη *IVb*) ή τους τεχνικούς και εργοδηγούς (τάξη *V*), αλλά πιο σταθερά επίπεδα εισοδήματος και καλύτερες ευκαιρίες προώθησης (Erikson και Goldthorpe, 2002). Ωστόσο, η μετακίνηση προς τις τάξεις *I* και *II* ('τάξη υπηρεσιών') μπορεί να θεωρηθεί ως ανοδική, αφού έχουν περισσότερο πλεονεκτική θέση στην αγορά

εργασίας, όσον αφορά «τη μεγαλύτερη μακροπρόθεσμη ασφάλεια εισοδήματος, τις λιγότερο βραχυπρόθεσμες διακυμάνσεις του εισοδήματος, και την καλύτερη προοπτική αύξησης του εισοδήματος κατά τη διάρκεια της ζωής των ατόμων» (Rose, 2005, σ. 5). Με βάση την ίδια λογική, οι μετακινήσεις από την τάξη των υπηρεσιών προς τις υπόλοιπες τάξεις του σχήματος χαρακτηρίζονται ως καθοδικές.

Πίνακας 3. Το σχέδιο κατηγοριοποίησης των EGP

Πλήρες σχήμα	Περιγραφή	5-κατηγορίες
<i>I</i>	Επαγγελματίες, διοικητικοί υπάλληλοι, διευθυντές, <i>υψηλού επιπέδου</i>	
<i>II</i>	Επαγγελματίες, διοικητικοί υπάλληλοι, διευθυντές: <i>χαμηλού επιπέδου</i>	<i>I-III:</i> Υπάλληλοι γραφείου (White collar workers)
<i>IIIa.</i>	Υπάλληλοι ρουτίνας, μη χειρωνακτές: <i>υψηλού επιπέδου</i>	
<i>IIIb.</i>	Υπάλληλοι ρουτίνας, μη χειρωνακτές: <i>χαμηλού επιπέδου</i>	
<i>IVa.</i>	Εργοδότες μικρών επιχειρήσεων	<i>IVa+b:</i>
<i>IVb.</i>	Μικροί ιδιοκτήτες (μη επαγγελματίες), βιοτέχνες, κ.ά., χωρίς προσωπικό	Μικροαστική τάξη (Petty bourgeoisie)
<i>IVc.</i>	Αγρότες, ιδιοκτήτες γης και αυτοαπασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα	<i>IVc. + *VIIb.</i> Αγρότες
<i>V.</i>	Τεχνικοί, <i>χαμηλού επιπέδου</i> , επόπτες χειρωνακτών	<i>V+VI:</i> Εξειδικευμένοι εργάτες
<i>VI.</i>	Ειδικευμένοι εργάτες	
<i>VIIa.</i>	Μη ειδικευμένοι εργάτες (εκτός των απασχολούμενων με τη γεωργία)	<i>VIIa:</i> Μη ειδικευμένοι εργάτες
<i>VIIb.</i>	Εργάτες στον πρωτογενή τομέα*	

Πηγή: Erikson & Goldthorpe, 1993, σ. 38-39.

Η κατηγοριοποίηση έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον τόσο των εθνικών, όσο και των διεθνών στατιστικών υπηρεσιών και από το 2000 έχει υιοθετηθεί από τη Μεγάλη Βρετανία ως η επίσημη κοινωνική ταξινόμηση (National Statistics Socio-Economic Classification – NS-SEC). Ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα είναι σύμφωνα με τους Erikson και Goldthorpe (1993) το γεγονός ότι «το ταξικό αυτό σχήμα διαθέτει μία θεωρητική λογική, η οποία του προσδίδει ένα μέτρο εσωτερικής συνοχής» (σ. 35). Παράλληλα τόσο η έρευνα στα πλαίσια του προγράμματος CASMIN, όσο και από ανεξάρτητους ερευνητές που χρησιμοποίησαν δεδομένα από

την ίδια βάση έχει αποδείξει την εγκυρότητά του σχεδίου ως μέτρο και ως δείκτης πρόβλεψης των εργασιακών σχέσεων (Rose, 2007· Rose & Harrison, 2010· Marshall κ.ά., 1989· Evans & Mills, 1998, 2000· Rose & Pevalin, 2003). Ακόμα, δεν μπορεί να μην γίνει αναφορά στο γεγονός ότι μπορεί να κατασκευαστεί με σχετική ευκολία, αφού οι πληροφορίες που απαιτούνται όπως για παράδειγμα το επάγγελμα, η επαγγελματική σχέση (εργοδότης, αυτοαπασχολούμενος, εξαρτημένος μισθωτός), ή το μέγεθος των επιχειρήσεων (establishment size) μπορεί να αντληθεί από εθνικές δειγματοληπτικές έρευνες μεγάλης κλίμακας.

Εκτός όμως από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει, το σχέδιο των EGP έχει επικριθεί από πολλούς ερευνητές ως προς το θεωρητικό και εννοιολογικό του περιεχόμενο, αφού θεωρείται ότι δε διαφοροποιεί σε ξεχωριστή κατηγορία τους εργοδότες με πολλούς υπαλλήλους (π.χ. τους επιχειρηματίες), κατηγορία η οποία συγχωνεύεται με τους επαγγελματίες, διοικητικούς υπαλλήλους και διευθυντές, υψηλού επιπέδου (τάξη I). Δεδομένου ότι βασικός σκοπός του σχεδίου κατηγοριοποίησης είναι να ταξινομήσει τα άτομα με βάση τις καταστάσεις της αγοράς εργασίας, αυτό αποτελεί μία σημαντική αδυναμία του (Ganzeboom & Treiman, 2003). Εκτός αυτού, από την πλευρά των μαρξιστών αντικείμενο κριτικής αποτέλεσε και το γεγονός ότι η προσέγγιση των Erikson, Goldthorpe και Portocarero δίνει μεγάλη σημασία κυρίως στο διανεμητικό σύστημα και όχι στην παραγωγική διαδικασία, η οποία θα έπρεπε να αποτελεί το κυριότερο στοιχείο στις ταξινομήσεις. Ως εκ τούτου, υποστηρίζεται ότι δεν επιτυγχάνεται ο πρωταρχικός στόχος να συνδυαστούν η μαρξιστική θεωρία και η προσέγγιση του Weber στο ίδιο μοντέλο, αφού το σχήμα δίνει μεγαλύτερο βάρος στον παράγοντα της ιεράρχησης των επαγγελματιών και όχι στις σχέσεις απασχόλησης (Marshall κ.ά., 1989· Κασσιμάτη, 2004). Τέλος, το μοντέλο ταξινόμησης φαίνεται να επικεντρώνεται στους άνδρες, αφού η σημασία που έχει η διάκριση μεταξύ ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών στην κατασκευή των κατηγοριών δεν αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο ποσοστό της απασχόλησης του γυναικείου πληθυσμού στις υπο-έρευνα κοινωνίες (Crompton, 1998).

Οι Ευρωπαϊκές Κοινωνικο-οικονομικές Κατηγορίες (ESeC)

Το 1999, ως μέρος του προγράμματος στατιστικής εναρμόνισης, η Eurostat αναθέτει σε μία ομάδα ειδικών τη δημιουργία ενός νέου στατιστικού εργαλείου, ικανού να

κατανοήσει και να ερευνήσει τις κοινωνικές δομές και τις κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες και να αποτελέσει μία κοινωνικο-οικονομική ταξινόμηση, κοινή για όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Από το 2004 και για δύο χρόνια, υπό την αιγίδα δύο εθνικών στατιστικών ινστιτούτων, την Υπηρεσία Εθνικών Στατιστικών της Μεγάλης Βρετανίας (UK Office for National Statistics) και το Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικών και Οικονομικών Σπουδών της Γαλλίας (National Institute for Statistics and Economic Studies, INSEE) και με χρηματοδότηση από το Πλαίσιο 6 (Framework Programme 6) της Ε.Ε. δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική Ταξινόμηση (ESeC)³.

Βασικός στόχος της ESeC αποτελεί η προώθηση της συγκριτικής έρευνας και ανάλυσης σε ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως η υγεία, οι συνθήκες διαβίωσης, η αγορά εργασίας, ενώ όντας ένα σημαντικό συγκριτικό ευρωπαϊκό ερευνητικό εργαλείο, στοχεύει στο να διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την έρευνα της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας και της διαγενεακής μεταβίβασης των ανισοτήτων. Ο σχεδιασμός και η κατασκευή της βασίζονται κατά το μεγαλύτερο μέρος θεωρητικά και εννοιολογικά στο σχέδιο κατηγοριοποίησης των EGP που παρουσιάστηκε παραπάνω. Έτσι, σύμφωνα με τους Rose κ.ά., 2010, η ταξινόμηση ESeC βασίζεται στην κοινωνιολογική θέση ότι:

οι εργασιακές σχέσεις και καταστάσεις παίζουν κεντρικό ρόλο στο να οριοθετήσουν τη δομή των κοινωνικο-οικονομικών θέσεων στις μοντέρνες κοινωνίες ... η οικονομική ασφάλεια, σταθερότητα και προοπτικές, καθώς επίσης και οι ευκαιρίες της ζωής των ατόμων εξαρτώνται κυρίως από τη θέση τους στον καταμερισμό της εργασίας και από τα υλικά και συμβολικά πλεονεκτήματα που απορρέουν από τη θέση αυτή» (σ. 27).

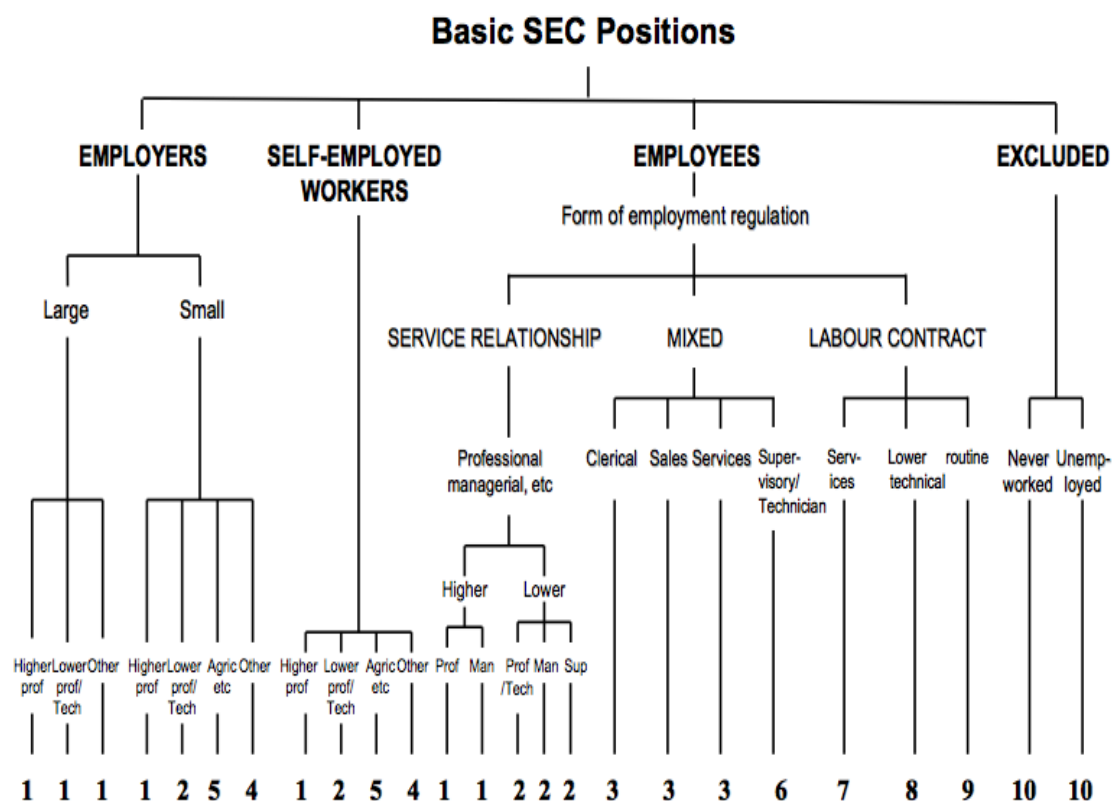
Με βάση το εννοιολογικό αυτό πλαίσιο, στο Σχήμα 1 παρουσιάζεται η βάση της ESeC. Η αρχική διάκριση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού γίνεται με βάση τις σχέσεις απασχόλησης στις τρεις ευρύτερες κατηγορίες: εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι και μισθωτοί, ενώ προστίθεται και μία τέταρτη κατηγορία, η οποία περιλαμβάνει τους «αποκλεισμένους» από την αγορά εργασίας, αυτούς δηλαδή που είτε είναι μακροχρόνια άνεργοι, είτε δεν έχουν εργαστεί στο παρελθόν (μαθητές-φοιτητές, συνταξιούχοι, ανίκανοι για εργασία, άνεργοι). Στη συνέχεια, οι εργοδότες

³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου για την Κοινωνική και Οικονομική Έρευνα του Πανεπιστημίου Essex (Institute for Social and Economic Research), για την ESeC: <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esec>.

διαχωρίζονται σε «μικρούς» και «μεγάλους» ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης και τον αριθμό των ατόμων που απασχολούνται σε αυτήν, ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι τοποθετούνται σε κατηγορίες με βάση τις δεξιότητες, την εκπαίδευση και τον τομέα απασχόλησης. Από την άλλη πλευρά, οι μισθωτοί υπόκεινται σε μία δεύτερη διαφοροποίηση, με κριτήριο το καθεστώς της εργασίας τους (regulation of employment), αφού εμφανίζουν μεταξύ τους διαφορετικές καταστάσεις στην αγορά εργασίας (labour market situations), αλλά και διαφορετικές εργασιακές καταστάσεις (work situations), διαφορές δηλαδή ως προς τις οικονομικές απολαβές και προοπτικές, τη θέση τους στα συστήματα εξουσίας και ελέγχου και το βαθμό αυτονομίας στην εργασία (Erikson & Goldthorpe, 1993· Rose κ.ά., 2010).

Ως εκ τούτου, οι μισθωτοί μπορούν να διακριθούν αφενός σε αυτούς που συνάπτουν μία σύμβαση εργασίας με τον εργοδότη τους (“labour contract”) και αφετέρου σε αυτούς των οποίων η εργασία ρυθμίζεται από μία σχέση παροχής υπηρεσιών (“service relationship”). Οι διαφορετικοί τρόποι ρύθμισης της εργασίας προκύπτουν λόγω δύο προβλημάτων-κινδύνων με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι εργοδότες και συγκεκριμένα το πρόβλημα της παρακολούθησης της εργασίας (work monitoring) και το θέμα της εξειδίκευσης και των προσόντων του εργατικού δυναμικού (human asset specificity). Έτσι, στη σύμβαση εργασίας, παρατηρείται μία απλή επαναλαμβανόμενη ανταλλαγή αποδοχών, ενώ η εργασία του εργαζομένου χαρακτηρίζεται από χαμηλές απαιτήσεις εξειδίκευσης και παρακολούθησης της εργασίας του. Αντίθετα, η σχέση παροχής υπηρεσιών αποτελεί μία μακροπρόθεσμη ανταλλαγή, με υψηλές απαιτήσεις εξειδίκευσης και υψηλό βαθμό εποπτείας και παρακολούθησης, αλλά και με σημαντικές προοπτικές, όπως αυξήσεις μισθών και ευκαιρίες σταδιοδρομίας. Τέλος, διακρίνεται και ένα τρίτο είδος εργασιακού καθεστώτος, ο μικτός τύπος, ο οποίος, συνδυάζοντας στοιχεία και από τις δύο άλλες κατηγορίες επικρατεί κυρίως σε μεγάλους, γραφειοκρατικούς οργανισμούς και απαιτεί χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης και υψηλό βαθμό εποπτείας και αντίστροφα (Rose κ.ά., 2010). Η τελική διάκριση όλων των κατηγοριών γίνεται με βάση το περιεχόμενο του επαγγελματικού ρόλου, την ιεράρχηση του κοινωνικού γοήτρου και τα επίπεδα δεξιοτήτων όπως αυτά ορίζονται στην επαγγελματική ταξινόμηση της ISCO, που παρουσιάστηκε παραπάνω.

Σχήμα 1. Η εννοιολογική βάση της ταξινόμησης ESeC

Αναδημοσιεύση από τους Harrison & Rose, 2006, σ. 23.

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει τις δέκα επαγγελματικές τάξεις της ESeC και τον τύπο σύμβασης που αντιστοιχεί στην κάθε μία τάξη, ενώ στο Σχήμα 2 απεικονίζεται η θέση της κάθε επαγγελματικής τάξης ως προς τη δυσκολία ελέγχου της εργασίας και ως προς την εξειδίκευση σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Όπως είναι εμφανές, οι συμβάσεις εργασίας αντιπροσωπεύουν την εργατική τάξη στο σύνολό της (ESeC 7-9), και κυρίως τα επαγγέλματα ρουτίνας τα οποία εμφανίζουν την πιο βασική μορφή τους, ενώ είναι και η τάξη που εμφανίζει και το χαμηλότερο βαθμό εξειδίκευσης και ελέγχου. Από την άλλη πλευρά, οι τάξεις των υπηρεσιών (ESeC 1-2), οι οποίες περιλαμβάνουν τους διευθυντές, τα στελέχη και τους επαγγελματίες, αλλά και τα εποπτικά και τεχνικά επαγγέλματα υψηλού επιπέδου συνάπτουν συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, εξασφαλίζοντας καλύτερες και λιγότερο επισφαλείς συνθήκες απασχόλησης, ενώ κατέχουν υψηλή θέση στα συστήματα ελέγχου και εξειδίκευσης.

Πίνακας 4. Οι Ευρωπαϊκές Κοινωνικο-Οικονομικές Κατηγορίες, ESeC

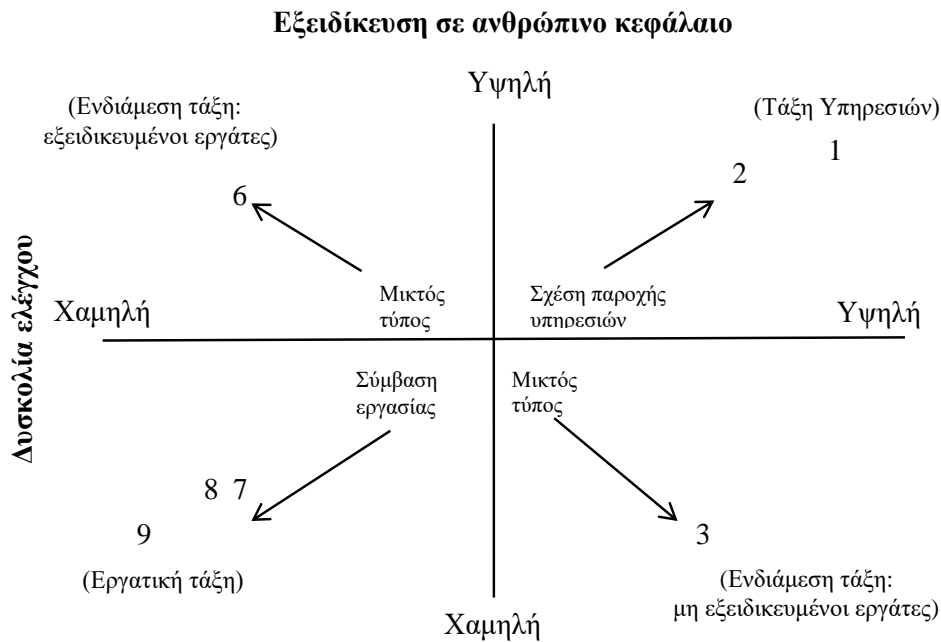
Επαγγελματικές τάξεις	Κανονισμός απασχόλησης
1 Εργοδότες μεγάλων επιχειρήσεων, στελέχη και επαγγελματίες υψηλού επιπέδου	Σχέση παροχής υπηρεσιών
2 Στελέχη και επαγγελματίες χαμηλού επιπέδου, υψηλότερα εποπτικά και τεχνικά επαγγέλματα	Σχέση παροχής υπηρεσιών (τροποποιημένο)
3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα	Μικτός τύπος
4 Εργοδότες μικρών επιχειρήσεων, αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	Δεν εφαρμόζεται
5 Αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία)	Δεν εφαρμόζεται
6 Χαμηλού επιπέδου επόπτες και τεχνικοί	Μικτός τύπος
7 Χαμηλού επιπέδου επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών, πωλητές και υπάλληλοι	Σύμβαση εργασίας (τροποποιημένο)
8 Χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα	Σύμβαση εργασίας (τροποποιημένο)
9 Επαγγέλματα ρουτίνας	Σύμβαση εργασίας
10 Άνεργοι	Δεν εφαρμόζεται

Προσαρμογή από τους Harrison & Rose, 2006.

Οι δέκα κατηγορίες της ESeC μπορούν να συγχωνευτούν σε 6, 5 ή και 3 κατηγορίες ανάλογα με το μέγεθος του δείγματος και τις απαιτήσεις της εκάστοτε έρευνας.⁴ Λόγω του ότι η ταξινόμηση έχει σχεδιαστεί για να αποτυπώνει ποσοτικές διαφοροποιήσεις στις εργασιακές σχέσεις, οι επαγγελματικές κατηγορίες -όπως και στην περίπτωση του σχεδίου των EGP- δεν ακολουθούν κάποια ιεραρχική λογική. Παρόλα αυτά, η πρώτη και δεύτερη κατηγορία είναι σε περισσότερο πλεονεκτική θέση από τις κατηγορίες 3, 6, 7, 8 και 9, δεδομένου ότι παρέχουν μακροχρόνια οικονομική εξασφάλιση και καλύτερη προοπτική αύξησης του εισοδήματος (Harrison & Rose, 2006).

⁴ Στην περίπτωση των έξι κατηγοριών της ESeC, οι κατηγορίες σχηματίζονται ως εξής: 1=1+2, 2=3+6, 3=4+5, 4=7, 5=8, 6=9. Η τέταρτη και πέμπτη κατηγορία μπορούν επίσης να συνδυαστούν σε μία ενιαία κατηγορία (five class model), ενώ η πιο απλοϊκή μορφή της ESeC περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες και συγκεκριμένα τους μισθωτούς (1+2), την ενδιάμεση κατηγορία (3-6) και την εργατική τάξη (7-9).

Σχήμα 2. Δυσκολία ελέγχου, εξειδίκευση σε ανθρώπινο κεφάλαιο και κατηγορίες της ESeC

Προσαρμογή από τους Harrison & Rose, 2006.

Η ESEC έχει αξιολογηθεί για την εγκυρότητά της και την προσφορά της στην έρευνα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Αναλυτικότερα, όσον αφορά την εγκυρότητα του κριτηρίου (criterion validation), έχει αποδειχθεί ότι η ταξινόμηση εξυπηρετεί το σκοπό της και αποτελεί ένα δείκτη της εννοιολογικής σύλληψης της ταξικής δομής, καθώς επίσης και ένα επαρκές μέτρο των εργασιακών σχέσεων (Wirth, Gresch, Müller, Pollak & Weiss, 2010· Brousse, Monso & Wolff, 2010). Παράλληλα, συγκρίνεται θετικά με το σχήμα των EGP, χωρίς ωστόσο να μεροληπτεί ως προς το αγγλικό κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο, δεδομένης της προέλευσής της, ενώ αποτελεί και πιο ευέλικτο μέτρο ως προς τη συγκρισιμότητα μεταξύ των χωρών (Bihagen, Neramo & Erikson, 2010). Από την άλλη πλευρά, ως προς την εγκυρότητα της κατασκευής (construct validation), η ESeC αποδεδειγμένα αποτελεί ένα εργαλείο που συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση άλλων μεταβλητών όπως η υγεία, το εισόδημα, η φτώχεια, η ανεργία και η εκπαίδευση (Watson, Whelan & Maître, 2010· Kunst & Roskam, 2010· Lucchini & Schizzerotto, 2010· Barone, Schizzerotto & Barone, 2010). Επίσης, οι Rose και Harrison (2010) διακρίνουν μεταξύ άλλων ως πλεονέκτημα της ταξινόμησης το γεγονός ότι είναι εννοιολογικά ξεκάθαρο και αυστηρό εργαλείο και μπορεί εύκολα να κατασκευαστεί χρησιμοποιώντας δεδομένα

από όλες τις σχετικές Ευρωπαϊκές και εθνικές βάσεις δεδομένων (βλ. Davies & Elias, 2010).

Εκτός όμως από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει, αναφέρονται και κάποιες αδυναμίες της ταξινόμησης ως προς το θεωρητικό και εννοιολογικό της περιεχόμενο, οι οποίες σύμφωνα με τον Maloutas (2007) μπορούν να συνοψιστούν στις εξής:

- Δεδομένου ότι η ESeC στηρίζεται κατά κύριο λόγο στις σχέσεις απασχόλησης, οι σχέσεις παραγωγής φαίνεται να περιθωριοποιούνται σε μεγάλο βαθμό κατά την ταξινόμηση των επαγγελματιών. Η θέση απασχόλησης (employment status) παίζει δευτερεύοντα ρόλο στην απόδοση της τάξης, αφού χρησιμοποιείται μόνο για να ρυθμίσει την κατανομή των επαγγελματιών σε διαφορετικές κατηγορίες.
- Το γεγονός ότι οι σχέσεις απασχόλησης αποτελούν θεμελιώδη αρχή της ταξινόμησης παραπέμπει επίσης σε μία φιλελεύθερη ρύθμιση της αγοράς εργασίας, δημιουργώντας προβλήματα εφαρμογής της ταξινόμησης σε λιγότερο φιλελεύθερες αγορές εργασίας και σε συγκεκριμένους τομείς όπως ο δημόσιος τομέας.
- Παρά του ότι όπως ήδη αναφέρθηκε στόχος της κατηγοριοποίησης είναι η εφαρμογή του σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, το μοντέλο φαίνεται προβληματικό για τη νότια και πιθανόν για την ανατολική Ευρώπη.

1.5 Ο ρόλος της εκπαίδευσης στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας

Ήδη από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, το κοινωνικοπολιτικό ενδιαφέρον των ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών επικεντρώθηκε στην εκπαίδευση και κυριάρχησε ένα γενικευμένο αίτημα για ισότητα ευκαιριών και εξάλειψη όποιων εκπαιδευτικών ανισοτήτων προέρχονται από την κοινωνική προέλευση. Πολυάριθμες εμπειρικές και θεωρητικές μελέτες προσπάθησαν να διερευνήσουν και να εντοπίσουν τις ανισότητες στους κόλπους της εκπαίδευσης μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, καθώς και τα αίτια που τις προκαλούν, με σκοπό να προτείνουν τρόπους και πολιτικές αντιμετώπισής τους.

Το αυξανόμενο αυτό ενδιαφέρον των κυβερνήσεων του δυτικού κόσμου για την εκπαίδευση πήγασε αρχικά όχι τόσο από την κοινωνική ευθύνη που εμπεριέχεται στη διεκδίκηση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά από κριτήρια

οικονομικά και πολιτικά. Η «θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου», η οποία αναπτύχθηκε αρχικά από τον αμερικανό οικονομολόγο T. Schultz, τοποθέτησε στο επίκεντρο τον άνθρωπο ως πηγή πλούτου για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας και ανέδειξε την εκπαίδευση ως έναν από τους κυριότερους μοχλούς οικονομικής ανάπτυξης και προόδου (Φραγκουδάκη, 1985). Όπως αναφέρει και ο Putnam (2004):

Στις περισσότερες (αν όχι σε όλες) τις χώρες, ο καλύτερος προγνωστικός δείκτης του υψηλού κοινωνικού κεφαλαίου είναι απλώς τα χρόνια της επίσημης εκπαίδευσης. Ακόμη αν κρατήσουμε σταθερούς άλλους παράγοντες, όπως τη φυλή, το εισόδημα, το φύλο, την εθνικότητα, το επάγγελμα και πολλούς άλλους, τα άτομα με την υψηλότερη μόρφωση έχουν ευρύτερα, βαθύτερα, ισχυρότερα κοινωνικά δίκτυα και συμμετέχουν περισσότερο στην κοινωνική, κοινοτική και πολιτική ζωή. (σ. 6)

Έτσι, στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης και της ζήτησης για υψηλά εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, οι κυβερνήσεις του δυτικού κόσμου προσπάθησαν να προωθήσουν τη διεύρυνση της συμμετοχής σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και κυρίως στην ανώτατη εκπαίδευση, με στόχο την απόκτηση συγκριτικών πλεονεκτημάτων στα πλαίσια του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η αύξηση του ποσοστού των απόφοιτων της ανώτατης εκπαίδευσης θα διασφαλίσει ότι το ευέλικτο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό θα επενδυθεί στις νέες τεχνολογίες και να προσελκύσει ξένα κεφάλαια (Σιάνου-Κύργιου, 2006).

Το αίτημα για ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση και για ίση προσβασιμότητα σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, καθώς και οι συνοδευόμενες μεταρρυθμίσεις στα εκπαιδευτικά συστήματα είχαν ως αποτέλεσμα να σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες μία εκπαιδευτική έκρηξη στις ανεπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου και μία κινητικότητα «προς τα επάνω» στις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Και αυτό κυρίως γιατί στις ανεπτυγμένες τεχνολογικά χώρες, η σύνδεση μεταξύ των εκπαιδευτικών προσόντων και της επαγγελματικής ιεραρχίας αποδεικνύεται άμεση, αφού το επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου επηρεάζει κατά ένα μεγάλο βαθμό την επαγγελματική του επιτυχία και αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για επαγγελματικές θέσεις υψηλού κοινωνικού κύρους. Σύμφωνα με τον Heath (1981), η εκπαίδευση παρέχει τα απαραίτητα εφόδια με βάση τα οποία τα άτομα θα αποκτήσουν μία θέση στην αγορά εργασίας και θα ενισχύσουν την κοινωνική και επαγγελματική τους κατάσταση. Έτσι, τα άτομα που προέρχονται από κατώτερες κοινωνικές θέσεις φαίνεται να εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να μεταβούν σε υψηλότερες

βαθμίδες εκπαίδευσης από τους γονείς τους, διεκδικώντας καλύτερες θέσεις στη μετέπειτα επαγγελματική και κοινωνική τους ζωή.

Στο πλαίσιο αυτό, οι Breen και Johnsson (2005, 2007) αναφέρουν δύο διαδικασίες μέσω των οποίων η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει διαμεσολαβητικά στη σχέση των γονέων και των παιδιών και κατά συνέπεια να επηρεάσει το βαθμό της κοινωνικής ρευστότητας. Αφενός, μέσω της «εξίσωσης» (equalization), «δεδομένου ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ της εκπαίδευσης και της τάξης προορισμού, η μικρότερη επίδραση της τάξης προέλευσης πάνω στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα θα αποδυναμώσει και τη συνολική συσχέτιση μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού» (2007, σ. 1778). Με άλλα λόγια, εξισώνοντας τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε όλο τον πληθυσμό μιας κοινωνίας, η επίδραση των γονέων πάνω στην τάξη που θα καταλήξουν τα άτομα θα εξασθενήσει. Ταυτόχρονα, μέσω της διαδικασίας της «σύνθεσης» ('compositional'), δεδομένου ότι η επέκταση της εκπαίδευσης έχει οδηγήσει σε αύξηση των αποφοίτων της ανώτατης εκπαίδευσης και ότι η αλληλεπίδραση της τάξης προέλευσης – εκπαίδευσης – τάξης προορισμού είναι ασθενέστερη στα υψηλότερα αυτά επίπεδα εκπαίδευσης, «η αλλαγή αυτή στη σύνθεση αναμένεται ότι θα οδηγήσει σε μείωση της συνολικής σχέσης μεταξύ προέλευσης και προορισμού» και άρα σε αύξηση της κοινωνικής ρευστότητας (2007, σ. 1778).

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι αν και παραδοσιακά η μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας συνδέθηκε με το επάγγελμα, το οποίο θεωρήθηκε όπως είδαμε ως ο κατεξοχήν δείκτης κοινωνικής στρωματοποίησης και μέσο κοινωνικής κινητικότητας, πολλοί ήταν οι θεωρητικοί και εμπειρικοί επιστήμονες που αναγνώρισαν και ανέδειξαν τη σημασία της εκπαίδευσης, ως βασική παράμετρο της κοινωνικής κινητικότητας. Με βάση την παραδοχή αυτή, πολλές εμπειρικές έρευνες προσπάθησαν να αναδείξουν το διαμεσολαβητικό ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει στη σχέση μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού. Από τις πρώτες, σημαντική κρίνεται η μελέτη του Glass (1954) στη Βρετανία, η οποία έδειξε τα πλεονεκτήματα της μέσης εκπαίδευσης στα άτομα εργατικής ή μεσοαστικής προέλευσης, τα οποία παρουσίασαν μεγαλύτερες πιθανότητες κινητικότητας από τα άτομα με στοιχειώδη εκπαίδευση, ενώ η έρευνα των Blau και Duncan (1967) απέδειξε επίσης ότι η εκπαίδευση ασκεί την ισχυρότερη επίδραση στα επαγγελματικά επιτεύγματα. Άλλες έρευνες, αντίθετα, επισημαίνουν ότι υπάρχει σημαντική συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης και της ταξικής προέλευσης, αφού το

οικογενειακό περιβάλλον συνεχίζει να επηρεάζει το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με τις εκπαιδευτικές τους επιλογές, τα οποία με τη σειρά τους καθορίζουν τη μετέπειτα κοινωνική και επαγγελματική τους πορεία. Παραδείγματα αποτελούν η έρευνα των Shavit και Blossfeld το 1993, οι οποίοι προσπάθησαν να απαντήσουν στο κατά πόσο το οικογενειακό υπόβαθρο επηρεάζει τις εκπαιδευτικές επιλογές, χρησιμοποιώντας δεδομένα από δεκατρείς βιομηχανικές χώρες, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι στην πλειονότητα των χωρών υφίσταται εκπαιδευτική ανισότητα και οι επιπτώσεις της κοινωνικής προέλευσης πάνω στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των ατόμων συνεχίζουν να επικρατούν.

Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγει και η συγκριτική μελέτη των Chevalier, Denny και McMahon (2003), οι οποίοι μελέτησαν τις μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων, σε είκοσι βιομηχανικές χώρες, καθώς και την επίδραση των εκπαιδευτικών συστημάτων στην κοινωνική κινητικότητα και συμπέραναν ότι η επέκταση της πρόσβασης στην ανώτερη εκπαίδευση είναι ταυτόχρονη με την αύξηση της επίδρασης του οικογενειακού περιβάλλοντος στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των ατόμων. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι και η συγκριτική έρευνα των Blanden, Gregg και Machin (2005), οι οποίοι εξέτασαν την εκπαιδευτική κινητικότητα σε χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Με βάση τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας, υποστηρίχθηκε ότι ένας από τους κυριότερους παράγοντες της μείωσης που παρατηρείται στην εκπαιδευτική κινητικότητα είναι η εισοδηματική ανισότητα των ατόμων, αφού φαίνεται ότι το εισόδημα της οικογένειας κατά την παιδική ηλικία των ερωτώμενων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις πιθανότητες παραμονής τους στην εκπαίδευση και τα εκπαιδευτικά τους επιτεύγματα. Εκτός αυτού, η επέκταση της ανώτερης εκπαίδευσης, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, φαίνεται να έχει ως αποτέλεσμα να επωφεληθούν κυρίως τα άτομα από οικογένειες με μεγαλύτερα εισοδήματα. Άλλες έρευνες κατέληξαν επίσης σε παρόμοια αποτελέσματα (βλ. για παράδειγμα Breen & Goldthorpe, 1999· Esping-Andersen, 2005· van der Werfhorst, 2002· van de Werfhorst & Luijkx, 2010 Blanden & Gregg, 2004· Papatheodorou & Piachaud, 1998). Ως εκ τούτου, η εκπαίδευση αν και αναμφισβήτητα αποτελεί μέσο κοινωνικής ανόδου, αποδεικνύεται ότι συχνά ενισχύει το διαχωρισμό μεταξύ των κοινωνικά προνομιούχων και μη και αποτελεί ένα από τα κυριότερα «κανάλια» μέσω των οποίων πραγματοποιείται η αναπαραγωγή μεταξύ των γενεών (Ishida, Müller & Ridge, 1995).

Τέλος, παρόλο που το επάγγελμα θεωρήθηκε από πολλούς ως το καταλληλότερο κριτήριο κοινωνικής στρωμάτωσης, η κοινωνιολογική έρευνα ανέδειξε σε αρκετές περιπτώσεις τη σημασία που έχει το επίπεδο εκπαίδευσης στη διάκριση των μελών μιας κοινωνίας σε στρώματα. Όπως υποστηρίζει και ο P. Laroque στο έργο του «Les classes sociales», αναμφίβολα ο τύπος και το επίπεδο εκπαίδευσης ενός ατόμου συνιστούν βασικό κριτήριο της κοινωνικής του κατάταξης, αφού ορίζουν τον αναλαμβανόμενο ρόλο του μέσα στην κοινωνία, καθώς και το ύψος των αποδοχών του (Μυλωνάς, 2006). Με βάση τη λογική αυτή πολλές έρευνες έχουν επικεντρωθεί στις μετακινήσεις μεταξύ της εκπαίδευσης των τάξεων προέλευσης και προορισμού και έχουν αποδείξει ότι υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ τους ως προς τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα (Van Doorn, κ.ά., 2011· DiPaola, Raymond & Carelo, 2010· Daouli, Demoussi & Giannakopoulos, 2010· Woessmann, 2004· Organisation of Economic Cooperation and Development [OECD], 2010· Symeonaki & Stamatopoulou, 2014a· Torul & Oztunali, 2017).

Κεφάλαιο 2 Δεδομένα και Μεθοδολογία

Το κεφάλαιο επικεντρώνεται στην παρουσίαση των δεδομένων που αντλήθηκαν από δύο δειγματοληπτικές έρευνες μεγάλης κλίμακας, την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα και την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, και τις κύριες μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση, ενώ παρουσιάζεται και η μεθοδολογία για την κατασκευή των σχημάτων ταξινόμησης της εκπαίδευσης και της κοινωνικής τάξης. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στις τεχνικές ανάλυσης που υιοθετήθηκαν για τη διερεύνηση του φαινομένου και για την ανάλυση που θα ακολουθήσει. Συγκεκριμένα, οι δείκτες κινητικότητας που παρουσιάζονται παρέχουν στοιχεία για το μέγεθος και το είδος των μετακινήσεων, για την απόσταση που καλύπτουν τα άτομα όταν μετακινούνται στο κοινωνικό σύστημα, αλλά και για το χαρακτήρα του φαινομένου, αν πρόκειται δηλαδή για απόλυτη ή σχετική κινητικότητα, γνήσια ή δομική. Συμπληρωματικά, θα επιχειρηθεί μία παρουσίαση των μέτρων απόστασης και ομοιότητας που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση, με σκοπό να συγκριθούν οι κατανομές των ατόμων και των γονέων τους και να διερευνηθούν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των κοορτών ως προς τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους διαδρομές.

2.1 Βάσεις δεδομένων και μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα

Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα⁵ αποτελεί ένα μακροπρόθεσμο ερευνητικό πρόγραμμα Συγκριτικής Πολιτικής και Κοινωνιολογίας, το οποίο άρχισε να σχεδιάζεται στα μέσα της δεκαετίας του '90 υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος Επιστημών (European Science Foundation). Χρηματοδοτούμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Επιστημών και από εθνικούς φορείς των συμμετεχόντων κρατών, η ESS είναι συγκριτική, με κανόνες υψηλών προδιαγραφών για τις περισσότερες από τις 20 χώρες που συμμετέχουν (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) και διεξάγεται κάθε διετία. Το πρώτο κύμα της έρευνας διεξήχθη το 2002 και το πιο πρόσφατο το 2020.

⁵ <http://www.europeansocialsurvey.org/>, <https://www.ekke.gr/>.

Αντικείμενό της αποτελεί η καταγραφή και η μέτρηση των στάσεων, αντιλήψεων, αξιών και συμπεριφορών των Ευρωπαίων πολιτών πάνω σε θέματα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά, με σκοπό να ερμηνευτούν η εξέλιξη των στάσεων αυτών και οι πιθανές μεταβολές τους, καθώς και η μεταβαλλόμενη και ολοένα συνθετότερη κοινωνία των ευρωπαϊκών κρατών. Εκτός αυτού, ερευνητικό στόχο της έρευνας αποτελεί και η ανάπτυξη συγκριτικών κοινωνικών δεικτών που θα χρησιμοποιηθούν στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και η ανάπτυξη της συγκριτικής κοινωνικής έρευνας με τη χρήση καινοτόμων επιστημονικών «εργαλείων».

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η έρευνα αποτελείται από δύο θεματικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα, η οποία θεωρείται και το κεντρικό τμήμα της (core module) και παραμένει ίδια κάθε διετία, καλύπτει δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως η εκπαίδευση, η επαγγελματική και οικονομική κατάσταση και περιλαμβάνει ερωτήματα που αφορούν στον κοινωνικό αποκλεισμό, τη θρησκευτική και εθνική ταυτότητα, το κοινωνικό κεφάλαιο, την υγεία και την ασφάλιση, τις πολιτικές, κοινωνικές και ηθικές αξίες και την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η δεύτερη ενότητα (rotating modules) διαφοροποιείται ανά διετία και στόχο έχει να μελετήσει σε βάθος διαφορετικά κάθε φορά κοινωνικά θέματα που βρίσκονται στην επικαιρότητα, όπως για παράδειγμα μετανάστευση – παλιννόστηση και αναζήτηση ασύλου, οικογένεια – απασχόληση και ευημερία, συμμετοχή των πολιτών σε πολιτιστικές, περιβαλλοντικές και λοιπές οργανώσεις κ.ά.

Για την επίτευξη τόσο της ακρίβειας, εγκυρότητας και αξιοπιστίας της έρευνας, όσο και της συγκρισιμότητας των δεδομένων, απαιτείται η τήρηση αυστηρών επιστημονικών μεθοδολογικών κριτηρίων από την πρώτη φάση του σχεδιασμού και της κατάρτισης των ερωτηματολογίων και των δειγματοληπτικών πλαισίων μέχρι και την τελευταία φάση της συλλογής των δεδομένων και της κωδικογράφησης τους (Kish, 1994). Έτσι, οι χώρες που συμμετέχουν στην έρευνα θα πρέπει να ακολουθούν συγκεκριμένους μεθοδολογικούς κανόνες για το δειγματοληπτικό σχεδιασμό, την κατασκευή του ερωτηματολογίου, τις τεχνικές της επιτόπιας έρευνας, τη συλλογή των δεδομένων και την ανάλυσή τους. Το δείγμα της έρευνας είναι κάθε φορά αντιπροσωπευτικό και επιλέγεται αυστηρά με βάση τη μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας. Περιλαμβάνει όλα τα άτομα ηλικίας 15 ετών και άνω (χωρίς ανώτατο όριο), τα οποία διαμένουν σε νοικοκυριά, ανεξαρτήτως της υπηκοότητας, γλώσσας ή εθνικότητας, ενώ τα άστεγα άτομα ή τα άτομα που

διαμένουν σε συλλογικές κατοικίες εξαιρούνται από την έρευνα (The ESS Sampling Expert Panel, 2016).

Δεδομένου ότι η έρευνα παρέχει εναρμονισμένα στοιχεία απαραίτητα για την κατασκευή των δεικτών κατηγοριοποίησης των επαγγελματιών και της εκπαίδευσης που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, για την παραγωγή των αποτελεσμάτων χρησιμοποιούνται στατιστικά δεδομένα και από τους τέσσερις γύρους της ESS, στους οποίους συμμετείχε η Ελλάδα από το 2002 έως το 2010. Τα στατιστικά δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν αφορούν μόνο σε χώρες της Νότιας Ευρώπης και ειδικότερα στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Η Ελλάδα δεν συμμετείχε στον τρίτο γύρο της ESS το 2006, ενώ η Ιταλία συμμετείχε μόνο το 2002 στον πρώτο γύρο της έρευνας. Στον Πίνακα 5, απεικονίζονται τα δεδομένα που είναι διαθέσιμα για κάθε χώρα.

Πίνακας 5. Τα διαθέσιμα δεδομένα της ESS ανά χώρα και έτος διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας

	ESS 1 [2002]	ESS 2 [2004]	ESS 3 [2006]	ESS 4 [2008]	ESS 5 [2010]
Ελλάδα	✓	✓	.	✓	✓
Ισπανία	✓	✓	✓	✓	✓
Πορτογαλία	✓	✓	✓	✓	✓
Ιταλία	✓

Για λόγους ακρίβειας και συγκρισιμότητας των αποτελεσμάτων, τα απαραίτητα βάρη εφαρμόστηκαν, όπως απαιτείται και από τη θεωρία της δειγματοληψίας. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν βάρη σχεδιασμού (design weights – ‘dweight’), τα οποία στόχο έχουν να διορθώσουν τα σφάλματα κατά το δειγματοληπτικό σχεδιασμό, στις περιπτώσεις εκείνες όπου συγκεκριμένα άτομα ηλικίας άνω των 15 ετών έχουν άνισες πιθανότητες να επιλεγούν για συμμετοχή στην έρευνα. Τα βάρη σχεδιασμού υπολογίζονται ως το αντίστροφο των πιθανοτήτων συμπερίληψης και στη συνέχεια κλιμακώνονται έτσι ώστε το άθροισμά τους να ισούται με το καθαρό μέγεθος δείγματος (ESS, 2014· Lynn & Anghelescu, 2018). Δεδομένου ότι στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση και σύγκριση της κοινωνικής κινητικότητας σε επίπεδο χώρας, δεν χρησιμοποιήθηκαν βάρη πληθυσμού

(population weights – ‘rweight’)⁶. Ως εκ τούτου δεν υπάρχει η δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων στη νότια Ευρώπη ως σύνολο. Στους Πίνακες A1-A4 (Παράρτημα) παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του δείγματος της έρευνας για όλους τους γύρους που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα ανάλυση και όλες τις υπο-έρευνα χώρες.

Η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης

Με στόχο την παραγωγή δεικτών κοινωνικής συνοχής και τη διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής για την εξάλειψη της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας, το 2001 στο Συμβούλιο του Laeken στο Βέλγιο καταρτίστηκαν δεκαοχτώ στατιστικοί δείκτες, με στόχο να καταγράψουν την πρόοδο κάθε κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως αποτέλεσμα, η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών⁷ αποτέλεσε μέρος ενός κοινοτικού στατιστικού προγράμματος. Αντικαθιστώντας το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (European Community Household Panel, ECHP), η έρευνα επικεντρώθηκε κυρίως στη μελέτη των εισοδηματικών ανισοτήτων και των διαφοροποιήσεων στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών και στη μέτρηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στην έρευνα συμμετέχουν όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ στην Ελλάδα η έρευνα διεξάγεται από το 2003, μία φορά το χρόνο από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.).

Σύμφωνα με την επίσημη περιγραφή που δίνει η ΕΛ.ΣΤΑΤ., βασικό στόχο της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, καθώς και των κοινωνικών και οικονομικών εκείνων χαρακτηριστικών που επηρεάζουν τις συνθήκες αυτές. Για την επίτευξη του στόχου, η κάθε χώρα που συμμετέχει στην έρευνα, συγκεντρώνει στοιχεία, τόσο για το σύνολο των νοικοκυριών, όσο και για τα μέλη τους, τα οποία αφορούν, εκτός των άλλων, στο εισόδημα, στην απασχόληση, στις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, στην κατάσταση της υγείας των μελών, καθώς επίσης και στο εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Οι πληροφορίες που

⁶ Τα βάρη πληθυσμού κάνουν προσαρμογή του μεγέθους του πληθυσμού κάθε χώρας που συμμετέχει στην ESS, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι δεν υπάρχει υπερ-εκπροσώπηση των μεγαλύτερων χωρών σε βάρος των μικρότερων. Κάθε βάρος του πληθυσμού είναι ίδιο για όλα τα άτομα του δείγματος σε μία χώρα και υπολογίζεται ως $PWEIGHT = [Μέγεθος\ πληθυσμού\ ηλικίας\ 15\ ετών\ και\ άνω] / [(Καθαρό\ μέγεθος\ δείγματος\ στη\ χώρα) * 10]$ (ESS, 2014· Lynn & Anghelescu, 2018).

⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc.

συγκεντρώνονται χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό και την κατάρτιση διαρθρωτικών δεικτών κοινωνικής συνοχής και την παραγωγή συστηματικών στατιστικών αποτελεσμάτων. Για τη διασφάλιση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας, καθώς επίσης και τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων στο σύνολο του πληθυσμού των χωρών, οι χώρες υποχρεώνονται να τηρήσουν αυστηρά μεθοδολογικά κριτήρια και κανόνες, ήδη από το στάδιο του δειγματοληπτικού σχεδιασμού έως τη διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας και την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Επιπρόσθετα, ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην επίτευξη της συγκρισιμότητας των στοιχείων, αφού οι χώρες που συμμετέχουν στην έρευνα πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τους τις οδηγίες και τους κανονισμούς της Eurostat.

Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, «η έρευνα αποτελείται από δύο συνιστώσες, τη συγχρονική (cross-sectional) και τη διαχρονική (longitudinal). Η συγχρονική συνιστώσα της έρευνας αναφέρεται σε μια δεδομένη χρονική στιγμή ή περίοδο, ενώ η διαχρονική αναφέρεται στις αλλαγές, που παρουσιάζονται σε ατομικό επίπεδο σε χρονικό διάστημα τριών ή τεσσάρων ετών» (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2019, σ. 5). Όσον αφορά το δειγματοληπτικό σχεδιασμό, η μέθοδος που εφαρμόζεται είναι Δισταδιακή Στρωματοποιημένη Δειγματοληψία κατά Συστάδες (Two-Stage Stratified Cluster Sampling), με σχεδιασμό rotational integrated design⁸, ενώ ο καθορισμός των στρωμάτων, του μεγέθους του δείγματος και της μεθόδου δειγματοληψίας βασίζεται σε δύο βασικούς παράγοντες, στην υποχρέωση της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής να παράγει αξιόπιστες εκτιμήσεις σε επίπεδο περιφέρειας και στα διαθέσιμα δειγματοληπτικά πλαίσια (στους καταλόγους δηλαδή των κατοικιών που παράγονται κατά την απογραφή κατοικιών και πληθυσμού). Ο δειγματοληπτικός σχεδιασμός περιλαμβάνει δύο κριτήρια στρωμάτωσης, με βάση τη γεωγραφική διαίρεση της χώρας σε περιφέρειες (NUTS) και το βαθμό αστικότητας.⁹

Η επιλογή του τελικού δείγματος ολοκληρώνεται σε δύο φάσεις. Κατά το πρώτο στάδιο, από κάθε στρώμα επιλέγονται οι πρωτογενείς μονάδες (επιφάνειες), με πιθανότητα επιλογής, ανάλογη του μεγέθους τους, του αριθμού δηλαδή των νοικοκυριών που περικλείουν, ενώ κατά το δεύτερο στάδιο, καταγράφονται τα

⁸ Κατά το σχεδιασμό, το επιλεγμένο δείγμα χωρίζεται σε τέσσερα εναλλασσόμενα υποδείγματα (panels), καθένα από τα οποία είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού και διαρκεί τέσσερα χρόνια. Κάθε χρόνο το δείγμα ανανεώνεται κατά 25%, αφού ένα panel εγκαταλείπει το δείγμα και ένα νέο επιλέγεται. Η μέθοδος είναι η πλέον κατάλληλη για να επιτευχθεί η διαχρονικότητα και η συγχρονικότητα των αποτελεσμάτων.

⁹ Εξαιρέση αποτελούν τα δύο πολεοδομικά συγκροτήματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, τα οποία διαιρούνται σε στρώματα ίσου περίπου μεγέθους.

νοικοκυριά και με τη μέθοδο της συστηματικής δειγματοληψίας, επιλέγονται τα υπό έρευνα νοικοκυριά. Το μέγεθος του δείγματος καθορίζεται με βάση τον κανονισμό της Eurostat και περιλαμβάνει περίπου 8.000 νοικοκυριά, έτσι ώστε να επιτευχθεί το «ελάχιστο αποτελεσματικό μέγεθος» των 3.500 νοικοκυριών. Ο πληθυσμός που καλύπτει η συγκεκριμένη έρευνα είναι όλα τα ιδιωτικά νοικοκυριά της χώρας, ανεξαρτήτως εθνικότητας και άλλων χαρακτηριστικών των μελών τους, ενώ άστεγοι, άτομα που διαμένουν σε συλλογικές κατοικίες, καθώς και νοικοκυριά με μέλη ξένους υπηκόους, που υπηρετούν σε ξένες διπλωματικές αποστολές, αποκλείονται από το δείγμα. Τελική δειγματοληπτική μονάδα είναι το νοικοκυριό, ενώ μονάδες ανάλυσης αποτελούν τα νοικοκυριά και τα μέλη τους. Η συλλογή δεδομένων γίνεται με προσωπικές συνεντεύξεις με τα μέλη του νοικοκυριού και χρησιμοποιούνται καλά σχεδιασμένα ερωτηματολόγια, κοινά για κάθε έτος και σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες, έτσι ώστε να επιτρέπεται η συγκρισιμότητα των στοιχείων, τόσο μεταξύ των κρατών-μελών, όσο και διαχρονικά (Ελληνική Στατιστική Αρχή [ΕΛ.ΣΤΑΤ.], 2019· Eurostat, 2019).

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα της EU-SILC του έτους 2019, ενώ το δείγμα περιορίστηκε στους ερωτώμενους/-ες, οι οποίοι εκτός από το κύριο ερωτηματολόγιο της έρευνας συμμετείχαν και στην ad hoc ενότητα της έρευνας με θέμα τη «Διαγενεακή Μεταβίβαση Οικονομικών και Κοινωνικών Μειονεκτημάτων». Τα δεδομένα για την ad hoc έρευνα συγκεντρώθηκαν από μέλη των επιλεγμένων νοικοκυριών, ηλικίας 25-59 ετών (γεννημένοι από το 1959 έως και το 1993), τα οποία διέμεναν κατά την ηλικία των 14 ετών σε ιδιωτικά νοικοκυριά και αφορούν οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των γονέων των ατόμων, καθώς επίσης και πληροφορίες σχετικά με το εισόδημα του τότε νοικοκυριού τους (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2020). Τα δεδομένα σταθμίστηκαν με βάση την προσωπική συγχρονική στάθμιση (personal cross-sectional weight – ‘PB040’), έτσι ώστε να επιτευχθεί η αντιπροσωπευτικότητα της έρευνας σε ολόκληρο τον πληθυσμό της χώρας, δίνοντας μεγαλύτερο βάρος σε ομάδες πληθυσμού που υποεκπροσωπούνται. Ο Πίνακας Α5 (βλ. Παράρτημα) παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του τελικού δείγματος.

Περιγραφή κύριων μεταβλητών και κατασκευή σχημάτων ταξινόμησης

Για τη μελέτη της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας, τόσο οι ερωτώμενοι, όσο και οι γονείς τους ταξινομήθηκαν σε εκπαιδευτικές και κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες, έτσι ώστε να εξεταστεί η σχέση των ατόμων και των γονέων τους ως προς τις εκπαιδευτικές τους επιδόσεις και την κοινωνική τους τάξη. Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά οι μεταβλητές της ESS και της EU-SILC που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και ο τρόπος κατασκευής των σχημάτων ταξινόμησης της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος.

Σχετικά με την ταξινόμηση της εκπαίδευσης, οι μεταβλητές από τη βάση δεδομένων της ESS αναφέρονται στον ανώτατο τίτλο σπουδών που έχουν ολοκληρώσει οι ερωτώμενοι και οι γονείς τους και έχουν προκύψει σύμφωνα με τη Διεθνή Πρότυπη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης (ISCED), ώστε να υπάρχει η δυνατότητα της συγκρισιμότητας των δεδομένων μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών. Οι μεταβλητές της εκπαίδευσης είναι εκ νέου κωδικοποιημένες στα αρχεία της έρευνας σε μία κοινή μεταβλητή για όλες τις χώρες με βάση τη μονοψήφια ISCED-97 μέχρι το 2008, ενώ το 2010 το πλαίσιο κωδικοποίησης βασίζεται στην πιο λεπτομερή τριψήφια ISCED-11. Η κατώτερη τιμή της μεταβλητής αφορά σε άτομα που δεν έχουν λάβει ποτέ κάποια εκπαίδευση ή έχουν τη στοιχειώδη, ενώ η υψηλότερη τιμή της μεταβλητής δηλώνει την κατοχή διδακτορικού διπλώματος.

Όσον αφορά τη βάση δεδομένων της EU-SILC, η μεταβλητή του εκπαιδευτικού επιπέδου των ερωτώμενων ακολουθεί την ίδια λογική με την περίπτωση της ESS και αναφέρεται στο υψηλότερο επίπεδο που έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς και για το οποίο υπάρχει αναγνωρισμένο πτυχίο. Οι εννέα κατηγορίες εκπαίδευσης έχουν προκύψει και εδώ με βάση την ISCED 2011, ενώ για τα άτομα ηλικίας μεταξύ 16-34 ετών, αναλυτικότερη διάκριση παρέχεται για το ανώτερο επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και για τη μετα-δευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση (π.χ. γενική ή επαγγελματική). Σχετικά με την εκπαίδευση των γονέων, διακρίνονται τρεις κατηγορίες που αντιστοιχούν στο χαμηλό, μεσαίο και υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Στον Πίνακα 6 παρουσιάζονται οι μεταβλητές της εκπαίδευσης των ερωτώμενων και των γονέων τους για τις βάσεις δεδομένων που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση.

Πίνακας 6. Οι μεταβλητές της εκπαίδευσης στην ESS και την EU-SILC

Μεταβλητή	Όνομα	Ταξινόμηση	Τιμές
ESS 1-4			
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης ερωτώμενου/-ης	edulvla	ISCED-97	0-5*
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	edulvlfa	ISCED-97	0-5*
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	edulvlma	ISCED-97	0-5*
ESS 5			
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης ερωτώμενου/-ης	edulvlb	ISCED-11	0-8**
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	edulvlfb	ISCED-11	0-8**
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	edulvlmb	ISCED-11	0-8**
EU-SILC 2019			
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης ερωτώμενου/-ης	PE040	ISCED-11	0-8**
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα	PT110	ISCED-11	1-3***
Ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας	PT120	ISCED-11	1-3***

*0= Not possible to harmonise into 5 level ISCED' 1= Less than lower secondary (ISCED 0-1)' 2= Lower secondary education completed (ISCED 2)' 3=Upper secondary education completed (ISCED 3)' 4= Post-secondary non tertiary education completed (ISCED 4)' 5= Tertiary education completed (ISCED 5-6).

**0= Not completed primary education' 1= completed primary education (ISCED 1)' 2= Lower general/pre-vocational secondary education (ISCED 2)' 3= General/vocational upper secondary with access or not in short cycle secondary (ISCED 3A-3C)' 4= Post-secondary, non-tertiary education, with access or not in short cycle tertiary (ISCED 4A, 4B)' 5= intermediate/academic/general tertiary below bachelor and short, advanced vocational qualifications (ISCED 5A, 5B short)' 6= bachelor/equivalent from lower or upper/single tier tertiary (ISCED 5A, 5B medium)' 7= master/equivalent from lower or upper/single tier tertiary (ISCED 5A, 5B long)' 8= Doctoral degree (ISCED 6).

*** 1= Low level (less than primary, primary education or lower secondary education - ISCED 0-2), 2= Medium level (upper secondary education and post-secondary non-tertiary education - ISCED 3-4), 3= High level (short-cycle tertiary education, bachelor's or equivalent level, master's or equivalent level, doctoral or equivalent level - ISCED 5-8).

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, έγινε ομαδοποίηση των τιμών των παραπάνω μεταβλητών, ώστε τα άτομα και οι γονείς τους να κατατάσσονται σε τρεις ευρύτερες εκπαιδευτικές κατηγορίες (Πίνακας 7), ενώ οι ελλείπουσες τιμές (missing values) αποκλείονται από την ανάλυση. Για μία καλύτερη κατανόηση των συγκριτικών αποτελεσμάτων μεταξύ των χωρών, παρουσιάζονται επίσης και τα χρόνια εκπαίδευσης που ισοδυναμούν στις παραπάνω κατηγορίες της ISCED για κάθε μία από τις υπο-έρευνα χώρες ξεχωριστά.

Πίνακας 7. Οι εκπαιδευτικές κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν κατά την ανάλυση

ISCED	Εκπαιδευτικό επίπεδο	Περιγραφή	Χρόνια εκπαίδευσης*	Κατηγορία
0-2	Χαμηλό	Μέχρι κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	8-9	1
3-4	Μεσαίο	Ανώτερη δευτεροβάθμια και μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση	12-13	2
5-8	Υψηλό	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	16-18	3

* Μικρές αποκλίσεις παρατηρούνται μεταξύ των χωρών της νότιας Ευρώπης στα χρόνια εκπαίδευσης που ισοδυναμούν στις κατηγορίες της ISCED (βλ. di Paola κ.ά., 2010, p.35).

Σχετικά με την επαγγελματική ταξινόμηση, οι κύριες μεταβλητές της ESS που χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του σχήματος ταξινόμησης της ESeC για τους ερωτώμενους και για τους γονείς τους είναι οι εξής:

- Σχέση απασχόλησης (Employment relation): για τους ερωτώμενους η μεταβλητή κάνει διάκριση μεταξύ των 1) μισθωτών, 2) αυτοαπασχολούμενων και 3) βοηθών σε οικογενειακή επιχείρηση. Αντίθετα με την περίπτωση των ερωτώμενων, η τιμή 3 της μεταβλητής για τους γονείς δεν αντιστοιχεί σε απασχολούμενους στην οικογενειακή επιχείρηση, αλλά σε μη εργαζόμενους. Για το λόγο αυτό, οι περιπτώσεις αυτές δεν συμπεριλήφθησαν στην ανάλυση.
- Κατάσταση εποπτείας (supervisory status): διχοτομική ονομαστική μεταβλητή με τιμές ΝΑΙ/ΟΧΙ.
- Αριθμός απασχολούμενων στην επιχείρηση (employees number): για τους ερωτώμενους η μεταβλητή είναι ανοικτού τύπου και αφορά στον αριθμό των εργαζομένων που είχαν ή έχουν στην επιχείρησή τους (αναφέρεται μόνο στους αυτοαπασχολούμενους).¹⁰ Στην περίπτωση των γονέων, η μεταβλητή είναι ήδη κωδικοποιημένη από την ESS και παίρνει τις εξής τιμές:

01 Κανένας απασχολούμενος,

02 1-24 απασχολούμενοι,

03 25 και πάνω απασχολούμενοι.

Η κατασκευή της ESeC για τους ερωτώμενους και τους γονείς τους βασίστηκε στη συγκεκριμένη κωδικοποίηση.

¹⁰ Στην ESS, η πληροφορία σχετικά με τον αριθμό των απασχολούμενων μπορεί να αντληθεί και από τη μεταβλητή του μεγέθους της επιχείρησης (establishment size, 'ESTSZ'), η οποία απαντάται από τους εργαζόμενους. Σύμφωνα με τους Davies και Elias (2010), η μεταβλητή του μεγέθους της επιχείρησης ως προσεγγιστική μεταβλητή (proxy) του αριθμού των ατόμων που απασχολεί η επιχείρηση υπερεκτιμά τον αριθμό των εργαζομένων (σ. 66).

- **Επάγγελμα (occupation):** τα άτομα ταξινομούνται με βάση το επάγγελμά τους σε τετραψήφια κωδική διάκριση της ISCO-88. Το επάγγελμα των γονέων στην ESS για όλες τις υπό μελέτη χώρες ακολουθεί διαφορετική ταξινόμηση σε σχέση με τους ερωτώμενους, παίρνοντας τις εξής τιμές: 01 = *Επαγγελματικά και τεχνικά επαγγέλματα*, 02 = *Ανώτερα διοικητικά επαγγέλματα*, 03 = *Υπαλληλικά επαγγέλματα*, 04 = *Επαγγέλματα πωλήσεων*, 05 = *Επαγγέλματα Υπηρεσιών*, 06 = *Ειδικευμένοι εργαζόμενοι*, 07 = *Ημι-ειδικευμένοι εργαζόμενοι*, 08 = *Ανειδίκευτοι εργαζόμενοι*, 09 = *Αγρότες*. Για το λόγο αυτό, συμπληρωματικά αρχεία επαγγελματικών δεδομένων ('FMISKO' files) μας παραχωρήθηκαν από τον Εθνικό Οργανισμό Επιστημονικής Έρευνας της Ολλανδίας (Netherlands Organisation for Scientific Research – NWO) και την εργασία του καθηγητή Harry Ganzeboom για το ερευνητικό πρόγραμμα "Improving the Measurement of Social Background in the European Social Survey" (Ganzeboom, 2013). Τα παραπάνω δεδομένα για το επάγγελμα των γονέων ελέγχθηκαν¹¹, με αποτέλεσμα να μην συμπεριληφθούν στην παρούσα ανάλυση:

1. περιπτώσεις οι οποίες δεν υπάρχουν στα κεντρικά αρχεία της ESS. Το πρόβλημα αυτό προέκυψε λόγω του ότι υπάρχουν περιπτώσεις στα αρχεία της έρευνας για τις οποίες δεν παρέχεται πληροφορία σχετικά με το επάγγελμα των γονέων. Οι περιπτώσεις αυτές δεν έχουν χαρακτηριστεί ως ελλείπουσες τιμές (missing values) στο αρχικό αρχείο και εντοπίζονται στην πλειονότητα των χωρών και σε όλους τους γύρους της έρευνας. Σχετικά με τις υπό μελέτη χώρες, τέτοιες περιπτώσεις εντοπίζονται στα δεδομένα της Ισπανίας και της Ιταλίας, αλλά όχι στην Ελλάδα και την Πορτογαλία.
2. αρνητικοί κωδικοί που δεν υπάρχουν στην ταξινόμηση της ISCO-88, ενδεχομένως λόγω σφάλματος κατά την κωδικοποίηση. Εκτός του ότι οι κωδικοί αυτοί δεν παρέχουν «πραγματική» πληροφορία, δημιουργούν πρόβλημα στη μέτρηση, όταν πολλαπλασιάζονται με τη στάθμιση.

¹¹ Σε νεότερες εκδόσεις της ESS, συμπληρωματικά αρχεία επαγγελματικών δεδομένων των γονέων σύμφωνα με την επαγγελματική ταξινόμηση ISCO-88 έχουν δημοσιευτεί. Συγκεκριμένα, η ESS παρέχει ISCO κωδικούς για το επάγγελμα των γονέων στον τέταρτο και πέμπτο γύρο όσον αφορά την Ελλάδα και στον πέμπτο γύρο όσον αφορά την Πορτογαλία. Τα στοιχεία αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να γίνουν οι απαραίτητοι έλεγχοι.

3. Μηδενικοί κωδικοί επαγγέλματος που αντιστοιχούν σε μη αποκρίσεις και όχι σε εργαζομένους των ένοπλων δυνάμεων, όπως προτείνεται από την ISCO-88.

Όσον αφορά την EU-SILC, για την κατασκευή της ESeC χρησιμοποιήθηκαν οι εξής μεταβλητές:

- Σχέση απασχόλησης: Δύο μεταβλητές ορίζουν την κατάσταση απασχόλησης των ερωτώμενων, και συγκεκριμένα η μεταβλητή που αναφέρεται στην τωρινή κατάσταση απασχόλησης και αφορά μόνο τους οικονομικά ενεργούς και η μεταβλητή που αναφέρεται στην τελευταία κατάσταση απασχόλησης, η οποία δίνει πληροφορίες για τους μη οικονομικά ενεργούς (άνεργοι, συνταξιούχοι κλπ.). Και οι δύο μεταβλητές κωδικοποιήθηκαν στις τρεις ευρύτερες κατηγορίες εργαζομένων που είδαμε και παραπάνω (μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι, βοηθοί οικογενειακής επιχείρησης). Στην περίπτωση των γονέων, η πληροφορία μπορεί να αντληθεί από την επαγγελματική τους κατάσταση την περίοδο που οι ερωτώμενοι ήταν 14 ετών.
- Κατάσταση εποπτείας: διχοτομική μεταβλητή με τιμές 1 = Ναι, 2 = Όχι.
- Αριθμός ατόμων που απασχολούνται στην επιχείρηση (PL130): Η ερώτηση αυτή απευθύνεται μόνο στους οικονομικά ενεργούς, ανεξαρτήτως θέσης στο επάγγελμα και παίρνει τιμές:

1-10= Ακριβής αριθμός ατόμων

11= Μεταξύ 11 και 19 ατόμων

12= Μεταξύ 20 και 49 ατόμων

13= 50 ατόμων και άνω

14= Δεν γνωρίζω, αλλά λιγότερο από 11 άτομα

15= Δεν γνωρίζω αλλά περισσότερο από 10 άτομα.

Οι τιμές κατηγοριοποιήθηκαν ως εξής: (1-9=1) (14=1) (11-13=2) (15=2), ενώ η μεταβλητή της τωρινής κατάστασης απασχόλησης δίνει την πληροφορία για τις επιχειρήσεις, οι οποίες δεν απασχολούν κανέναν εργαζόμενο (αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό). Η πληροφορία για το μέγεθος της επιχείρησης δεν παρέχεται για τους γονείς στην EU-SILC.

- Επάγγελμα: Η κωδικοποίηση των επαγγελμάτων που δίνεται στους χρήστες των αρχείων δημόσιας χρήσης της έρευνας από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. είναι σε διψήφια ανάλυση της ISCO-08 για τους ερωτώμενους και σε μονοψήφια ανάλυση για τους γονείς, κάτι το οποίο δεν εξυπηρετεί τα κριτήρια κατασκευής της ESeC. Για

το λόγο αυτό, ανωνυμοποιημένα πρωτογενή δεδομένα χρησιμοποιήθηκαν επιπρόσθετα μετά από αίτημα στην ΕΛ.ΣΤΑΤ., τα οποία δίνουν την πλήρη περιγραφή των επαγγελμάτων ('strings') των ερωτώμενων και των γονέων τους. Τα δεδομένα αυτά κωδικοποιήθηκαν εκ νέου σε τετραψήφια διάκριση της ISCO-08. Ο Πίνακας 8 συνοψίζει τις μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της ESeC.

Πίνακας 8. Οι μεταβλητές της ESS και της EU-SILC που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της ESeC

Μεταβλητή	Όνομα	Τιμές
ESS 1-5		
Σχέση απασχόλησης	emplrel	1-3
Κατάσταση εποπτείας	jbspv	1-2
Αριθμός απασχολούμενων στην επιχείρηση (μόνο για αυτοαπασχολούμενους)	emplno	Ανοιχτού τύπου
Επάγγελμα	iscoco	ISCO-88 (4dig)
Σχέση απασχόλησης πατέρα	emprf14	1-4
Κατάσταση εποπτείας πατέρα	jbspvf	1-2
Αριθμός απασχολούμενων που είχε ο πατέρας (για αυτοαπασχολούμενους)	emplnof	01-03
Επάγγελμα πατέρα	occf14	1-8
EU-SILC 2019		
Τωρινή κατάσταση απασχόλησης (μόνο για οικονομικά ενεργούς)	PL031	1-9*
Τελευταία κατάσταση απασχόλησης (οικονομικά και μη ενεργούς)	PL040	1-4**
Κατάσταση εποπτείας	PL150	1-2
Αριθμός ατόμων στην επιχείρηση	PL130	1-15
Επάγγελμα	PL051	ISCO-08 (2dig.)
Επαγγελματική κατάσταση πατέρα	PT130	1-8***
Κατάσταση εποπτείας πατέρα	PT140	1-2
Επάγγελμα πατέρα	PT150	ISCO-08 (1dig.)

* 1= Employee working full-time' 2= Employee working part-time' 3= Self-employed working full-time (including family worker)' 4= Self-employed working part-time (including family worker)' 5= Unemployed' 6-11= Student, Permanently disabled or/and unfit to work, in military service, fulfilling domestic tasks or other inactive person.

** 1= Self-employed with employees' 2= Self-employed without employees' 3= Employee' 4 Family worker.

*** 1= Employee working full-time' 2= Employee working part-time' 3= Self-employed or helping family business' 4-8= Unemployed or inactive.

Με βάση τις μεταβλητές που παρουσιάστηκαν κατασκευάστηκαν οι κατηγορίες της ESeC. Με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS (Statistical Package for Social Sciences), το script των Harrison και Rose (2006) χρησιμοποιήθηκε,¹² αφού πρώτα ελέγχθηκε¹³, ενώ για τα δεδομένα της EU-SILC χρησιμοποιήθηκε συμπληρωματικά και το script από το Leibniz Institute for the Social Sciences - GESIS (Herter & Wirth, 2016)¹⁴. Για τις ανάγκες της συγκρισιμότητας των δεδομένων σύμφωνα με τη διαθεσιμότητά τους, το script των Harrison & Rose ανακατασκευάστηκε.¹⁵

Αρχικά, η μεταβλητή του επαγγέλματος κωδικοποιήθηκε εκ νέου από τετραψήφια σε τριψήφια ταξινόμηση ISCO-88¹⁶ και συνδυαστικά με τις μεταβλητές της σχέσης απασχόλησης, της κατάστασης εποπτείας και του αριθμού των απασχολούμενων στην επιχείρηση χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή της μεταβλητής της επαγγελματικής θέσης του ερωτώμενου (employment status). Στη συνέχεια, η τριψήφια ταξινόμηση της ISCO-88 κωδικοποιήθηκε στις επαγγελματικές κατηγορίες της ESeC, με βάση την επαγγελματική θέση, ενώ σε περιπτώσεις όπου η συγκεκριμένη πληροφορία δεν υπήρχε, οι ερωτώμενοι και οι γονείς τους ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες μόνο με βάση το επάγγελμά τους (ESeC simplified classes). Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι στις περιπτώσεις που υπάρχουν ελλείπουσες τιμές έστω και σε μία από τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται κατά την κατασκευή της ESeC, παρατηρούνται αποκλίσεις στο τελικό μέγεθος των

¹² Μία πιο πρόσφατη έκδοση της ESeC, στην οποία χρησιμοποιείται η ISCO-08, αντί της ISCO-88, δημοσίευσε ο Harrison το 2008, με βάση τα δεδομένα της ESS, <https://www.ericharrison.co.uk/european-socio-economic-classification-esec.html>. Η συγκεκριμένη έκδοση δεν παρέχει τη δυνατότητα να κατασκευαστεί η τάξη 4 των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων εκτός γεωργίας, στις περιπτώσεις που δεν υπάρχουν όλες οι λεπτομέρειες του επαγγέλματος (Simplified ESeC).

¹³ Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την κατασκευή των κατηγοριών της ESeC ελέγχθηκαν με βάση τα αποτελέσματα των Leiulfsrud, Bison και Solheim (2010).

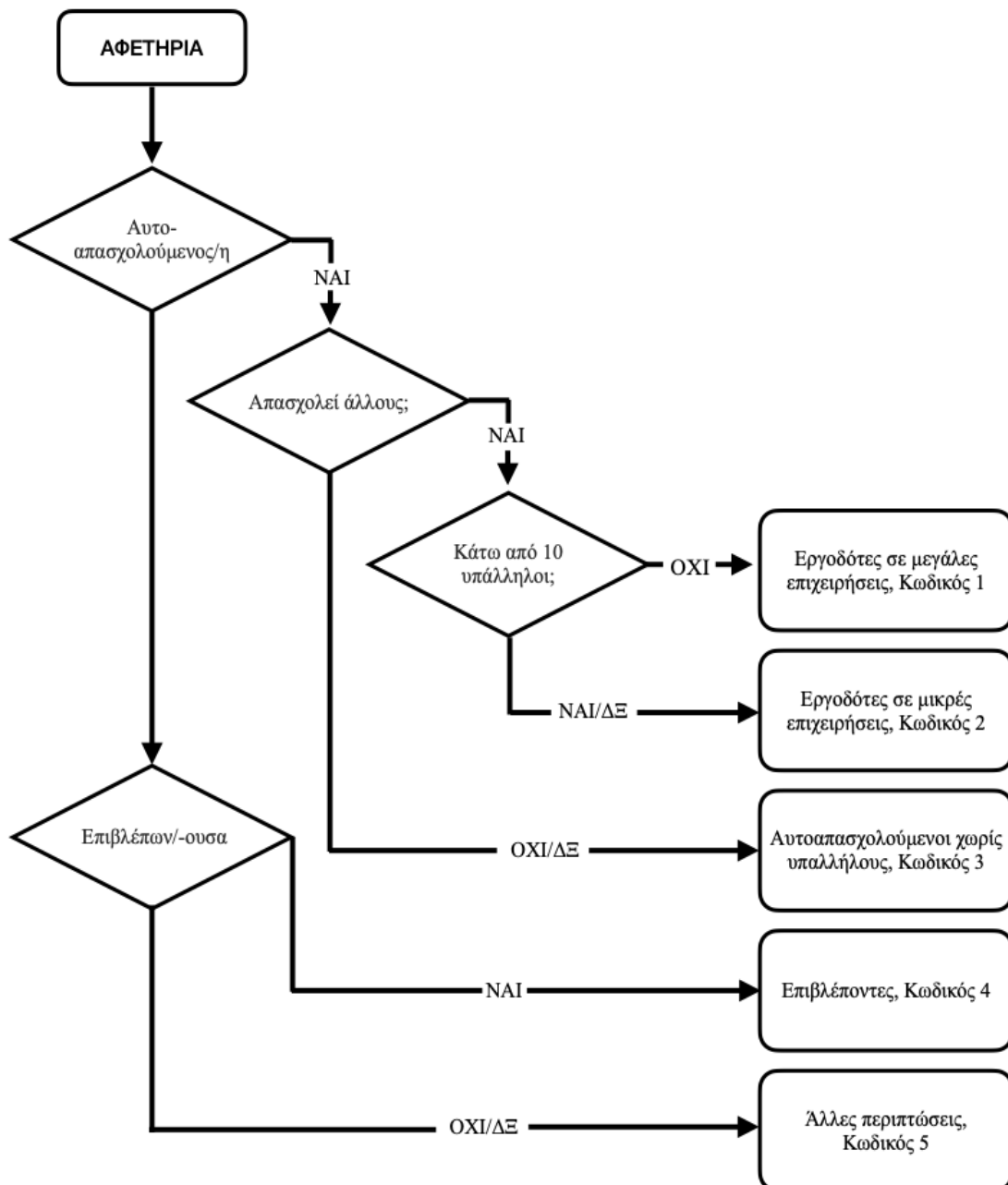
¹⁴ Τα ανασκευασμένα script του SPSS που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της μεταβλητής της ESeC παρατίθενται στο Παράρτημα, Πίνακες A15-A16.

¹⁵ Ένα από τα προβλήματα που προέκυψαν κατά την κατασκευή των κατηγοριών της ESeC είναι ότι στην ESS η μεταβλητή σχετικά με τον αριθμό των απασχολούμενων που οι γονείς είχαν στην επιχείρησή τους δεν αντιστοιχεί σε ανοικτού τύπου ερώτηση όπως στην περίπτωση των ερωτώμενων, αλλά είναι κωδικοποιημένη σε τρεις κατηγορίες. Ως αποτέλεσμα, ήταν αδύνατο να υιοθετήσουμε την κατηγοριοποίηση της μεταβλητής που προτείνουν οι Harrison και Rose (1 = Κανένας απασχολούμενος, 2 = 1-10 απασχολούμενοι, 3 = πάνω από 10 απασχολούμενοι) και για το λόγο αυτό η ανάλυση βασίστηκε στην κωδικοποίηση των ερωτώμενων με βάση τη μεταβλητή των γονέων. Η παρέμβαση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να επηρεαστεί σε μικρό βαθμό η πρώτη και η τρίτη κατηγορία της ESeC. Όσον αφορά την EU-SILC, η μεταβλητή κωδικοποιήθηκε με βάση το αρχικό script.

¹⁶ Το script για τη μετατροπή της τετραψήφιας κωδικοποίησης της ISCO σε τριψήφια διάκριση γράφτηκε από τους Leiulfsrud κ.ά. (2010). Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι στο script τους, αρκετοί ISCO κωδικοί λείπουν από τη μετατροπή σε τριψήφια διάκριση. Λαμβάνοντας υπόψη την ISCO κωδικοποίηση από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (International Labour Organisation, ILO), οι κωδικοί προστέθηκαν εκ των υστέρων και χρησιμοποιήθηκαν κατά την κατασκευή της ESeC.

κοινωνικών τάξεων που κατασκευάζονται. Οι αποκλίσεις αυτές εξαρτώνται κάθε φορά από το είδος της πληροφορίας που λείπει (Harrison & Rose, 2010). Το Σχήμα 3 και ο Πίνακας 9 περιγράφουν τον τρόπο κατασκευής της ESeC, με βάση τις μεταβλητές που παρουσιάστηκαν παραπάνω.

Σχήμα 3. Οδηγός κατασκευής της επαγγελματικής θέσης με βάση τις μεταβλητές της σχέσης απασχόλησης, της κατάστασης εποπτείας και του μεγέθους της επιχείρησης

Προσαρμογή από τους Harrison & Rose, 2006.

Πίνακας 9. Οδηγός για την κατασκευή της ESeC, με βάση το επάγγελμα και την επαγγελματική θέση

ISCO-88	Περιγραφή	Επαγγελματική θέση**					Ελλειπή στοιχεία	
		se10+	se<10	seno	sup	emp	ess score	mode
010	Ένοπλες δυνάμεις (αξιωματικοί)	1	1	1	1	1	1	sup
011	Ένοπλες δυνάμεις (άλλες τάξεις)	3	3	3	2	3	3	emp
100	Νομοθέτες, ανώτεροι υπάλληλοι και διευθυντές	1	4	4	1	1	1	sup
110	Νομοθέτες και ανώτεροι υπάλληλοι	1	1	1	1	1	1	sup
111	Νομοθέτες και ανώτεροι κυβερνητικοί υπάλληλοι	1	1	1	1	1	1	sup
114	Ανώτεροι υπάλληλοι των οργανισμών ειδικών συμφερόντων	1	1	1	1	1	1	sup
120	Άλλα εταιρικά στελέχη	1	4	4	1	1	1	sup
121	Διευθυντές και ανώτερα στελέχη	1	4	4	1	1	1	sup
122	Στελέχη παραγωγής και επιχειρήσεων	1	4	4	2	2	2	sup
123	Άλλα ειδικευμένα στελέχη	1	4	4	1	1	1	sup
130	Διευθυντές μικρών επιχειρήσεων	1	4	4	2	2	4	self
200	Επαγγελματίες	1	1	1	1	1	1	emp
210	Επαγγελματίες φυσικών επιστημών	1	1	1	1	1	1	sup
211	Φυσικοί, χημικοί και συναφείς επαγγελματίες	1	1	1	1	1	1	sup

*Για τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες του ISCO-88 και το πώς αυτές κατανέμονται στις κατηγορίες της ESeC, με βάση την επαγγελματική θέση, βλ. ESeC user guide, Appendix 5, <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esecc/user-guide>.

**se10+: αυτοαπασχολούμενοι με 10 και πάνω εργαζόμενους, se<10: αυτοαπασχολούμενοι με λιγότερους από 10 εργαζόμενους, seno: αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό, sup: επόπτες, emp: μισθωτοί.

Προσαρμογή από τους Harrison & Rose, 2006.

Με βάση την παραπάνω διαδικασία προέκυψαν οι εννέα τάξεις της ESeC, οι οποίες ομαδοποιήθηκαν, έτσι ώστε να αποφευχθούν μηδενικά κελιά στις συχνότητες κατά την παραγωγή αποτελεσμάτων. Συγκεκριμένα, και στις δύο βάσεις δεδομένων ομαδοποιήθηκαν οι τάξεις των υπαλλήλων ρουτίνας ανώτερου (ESeC 3) και χαμηλού επιπέδου (ESeC 6) σε μία κοινή κατηγορία, αυτή της «ενδιάμεσης τάξης», ενώ στην ESS χρειάστηκε να συγχωνευτούν και οι δύο ανώτερες κατηγορίες, όπως φαίνεται και στον παρακάτω Πίνακα.

Πίνακας 10. Οι κατηγορίες της ESeC που χρησιμοποιήθηκαν κατά την παραγωγή των αποτελεσμάτων

ESeC	Περιγραφή
ESeC 1+2	Εργοδότες μεγάλων επιχειρήσεων, στελέχη και επαγγελματίες, υψηλότερα εποπτικά και τεχνικά επαγγέλματα (Τάξη υπηρεσιών)
ESeC 3+6	Υπάλληλοι ρουτίνας (Ενδιάμεση τάξη)
ESeC 4	Εργοδότες μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)
ESeC 5	Αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία)
ESeC 7	Μη χειρωνακτικά επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών, πωλητές και υπάλληλοι
ESeC 8	Χαμηλού επιπέδου τεχνικά/ ειδικευμένα χειρωνακτικά επαγγέλματα
ESeC 9	Επαγγέλματα ρουτίνας, ημειδικευμένα/ανεidίκευτα χειρωνακτικά επαγγέλματα

Η ανάλυση τόσο της ESS, όσο και της EU-SILC επικεντρώνεται στο επάγγελμα μόνο του πατέρα ως δείκτη κοινωνικής τάξης, λόγω μικρότερης συμμετοχής της μητέρας στο εργατικό δυναμικό. Σχετικά με τη μητέρα, έρευνες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική θέση της μητέρας παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής τάξης και της εκπαίδευσης των ατόμων και επηρεάζει τα πρότυπα διαγενεακής κινητικότητας (Rosenfeld, 1978· Beller, 2009· Devlin, 2016· Lee & Allen, 2020). Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του πατέρα και της μητέρας ως προς τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά, όπως εκπαίδευση, κοινωνική τάξη και εισόδημα, καθώς τα άτομα έχουν την τάση να επιλέγουν συντρόφους με κοινά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά (assortative mating) (Papatheodorou & Piachaud, 1998· Ermisch & Franceseconi, 2002· Kalmijn, 1994· Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2010· Marshall κ.ά., 1989).

Το δείγμα περιορίζεται επίσης στα άτομα ηλικίας άνω των 30 ετών, ηλικία κατά την οποία θεωρείται ότι έχει επέλθει κάποια «επαγγελματική ωριμότητα» ('occupational maturity') (Erikson & Goldthorpe, 1993).¹⁷ Τα άτομα τα οποία δεν έχουν εργαστεί ποτέ στο παρελθόν ή για τα οποία δεν υπάρχουν πληροφορίες για το επάγγελμα του πατέρα, εξαιρούνται από την ανάλυση, ενώ οι άνεργοι και όσοι δεν εργάζονταν κατά τη διάρκεια των ερευνών (συνταξιούχοι, μη ικανοί για εργασία, σε στρατιωτική θητεία κ.ά.) ταξινομούνται με βάση το τελευταίο τους επάγγελμα, σύμφωνα με τις συστάσεις των Harrison και Rose (2006). Οι κατανομές της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων εμφανίζουν ομοιότητες σε γενικές γραμμές μεταξύ των δύο ερευνών, παρόλο που μεγάλη διαφορά παρατηρείται στην κατηγορία των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων.¹⁸

Όσον αφορά την εκπαιδευτική κινητικότητα, η εκπαίδευση και των δύο γονέων χρησιμοποιείται ως προσδιοριστικός παράγοντας του εκπαιδευτικού επιπέδου του ατόμου, ενώ το δείγμα αφορά σε άτομα ηλικίας άνω των 25 ετών, ηλικία κατά την οποία θεωρείται ότι έχει ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο μέρος της εκπαίδευσης ενός ατόμου.

Ανάλυση κοορτής

Η ανάλυση κοορτής ή αλλιώς γενεαλογική ανάλυση (στη βιβλιογραφία συχνά συναντάται και ο όρος οριζόντια ή διαμήκης ανάλυση) αρχικά αποτέλεσε μία από τις δύο κύριες προσεγγίσεις της δημογραφικής ανάλυσης και συνδυάστηκε κυρίως με τη μελέτη του φαινομένου της γονιμότητας (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004).¹⁹ Λόγω της χρησιμότητας και των πλεονεκτημάτων που προσφέρει, τις τελευταίες δεκαετίες έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών και συχνά έχει

¹⁷ Άλλες μελέτες θέτουν ως όριο της επαγγελματικής ωριμότητας την ηλικία των 35 ετών (Heath & Payne, 1999) ή ακόμα και την ηλικία των 50 ετών (Glass, 1954). Η απόφαση για το όριο των 30 ετών στη συγκεκριμένη ανάλυση ελήφθησε λόγω του μικρού δείγματος της ESS. Επίσης, σύμφωνα με τους Heath & Payne (1999), η έννοια της επαγγελματικής ωριμότητας φαίνεται να μην είναι τόσο συναφής στην περίπτωση των γυναικών, οι οποίες συχνά εγκαταλείπουν την αγορά εργασίας κατά τη δεκαετία των 30 τους ή εργάζονται με συμβάσεις μερικής απασχόλησης, λόγω μητρότητας.

¹⁸ Σύμφωνα με τους Davies & Elias (2010), οι κατανομές της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την ESeC εμφανίζονται παρόμοιες στις τρεις ευρωπαϊκές βάσεις δεδομένων, την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS), την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (LFS) και το Πάνελ νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ECHP).

¹⁹ Το άλλο είδος προσέγγισης είναι η ανάλυση κατά περιόδους ή χρονολογική ανάλυση. Αντικείμενο της αποτελεί το σύνολο του πληθυσμού ή ορισμένα επιλεγμένα τμήματά του και όχι η μελέτη μίας συγκεκριμένης κοορτής. Χρησιμοποιείται για τη μελέτη των βραχυχρόνιων μεταβολών, αφού καλύπτεται ένα μικρό μέρος μόνο της ζωής των ατόμων και συχνά επηρεάζεται από συγκυριακούς παράγοντες (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004).

χρησιμοποιηθεί από πολλούς ερευνητές για τη μελέτη του φαινομένου της κοινωνικής κινητικότητας.

Γενικά, ο όρος «κοορτή» αναφέρεται σε μία ή περισσότερες πληθυσμιακές ομάδες, των οποίων τα μέλη έχουν βιώσει ένα κοινό γεγονός σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (τις περισσότερες φορές κατά τη διάρκεια ενός έως δέκα ημερολογιακών ετών). Έτσι, ένας πληθυσμός μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε κοορτές, ανάλογα με τη χρονολογία γέννησης των μελών του (birth cohorts), την ηλικία τους (age cohorts), την οικογενειακή τους κατάσταση, την περίοδο απόκτησης του πρώτου τους παιδιού, κ.ο.κ. Με την ανάλυση κοορτής, ο ερευνητής είναι σε θέση είτε να μελετήσει τα κοινωνικά φαινόμενα διαχρονικά (longitudinal study), συγκρίνοντας τα χαρακτηριστικά μίας και παραπάνω κοορτής σε δύο ή περισσότερες χρονικές στιγμές ή περιόδους, είτε να εφαρμόσει συγχρονική μελέτη (synchronic - cross-sectional study), έτσι ώστε να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά των κοορτών σε μία δεδομένη χρονική περίοδο (Glenn, 1977).

Τα πλεονεκτήματα της ανάλυσης είναι πολυάριθμα, αφού παρέχεται η δυνατότητα να μελετηθούν οι πραγματικές αλλαγές στις στάσεις και τη συμπεριφορά μίας κοορτής σε βάθος χρόνου, να γίνει σύγκριση στις τυχόν υπάρχουσες γενεαλογικές διαφοροποιήσεις, έτσι ώστε να αναζητηθούν οι αιτίες που υποκινούν τις διαφοροποιήσεις αυτές, καθώς επίσης και να αποτυπωθούν οι επιπτώσεις που επιφέρουν στα χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά των ατόμων διάφορα γεγονότα συγκεκριμένων χρονικών περιόδων. Το κύριο μειονέκτημα της προσέγγισης έγκειται στο ότι απαιτούνται μακροχρόνια, λεπτομερή και αξιόπιστα στατιστικά δεδομένα, τα οποία στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν υπάρχουν (Παπαδάκης & Τσίμπος, 2004).

Στη παρούσα εργασία, η ανάλυση κοορτής χρησιμοποιείται δεδομένου ότι παρέχει τη δυνατότητα να διερευνήσουμε τις τυχόν διαφοροποιήσεις στις σχέσεις του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου των γονέων και των παιδιών και να συγκρίνουμε την κινητικότητα των ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές γενεές. Λόγω της έλλειψης διαχρονικών δεδομένων, η μελέτη επικεντρώνεται σε συγχρονική ανάλυση κοορτής, ενώ τα άτομα ταξινομούνται σε κατηγορίες, ανάλογα με τη χρονολογία γέννησής τους (birth cohorts). Για το λόγο αυτό, η μεταβλητή του έτους γέννησης των ερωτώμενων χρησιμοποιείται και τα άτομα τοποθετούνται στις εξής ευρύτερες κατηγορίες α) 1959-1969, β) 1970-1979 και γ) 1980-1989 (ή 1980-1993, για την εκπαιδευτική κινητικότητα).

Περιορισμοί ανάλυσης

Περιορισμοί κατά την ανάλυση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων προκύπτουν τόσο λόγω της φύσης των δεδομένων που υπάρχουν στη διάθεσή μας, όσο και λόγω του τρόπου κατασκευής των κατηγοριοποιήσεων της εκπαίδευσης και της κοινωνικής τάξης. Ειδικότερα, ως προς τη φύση των δεδομένων, το μικρό μέγεθος του δείγματος της ESS και στους τέσσερις γύρους της έρευνας δεν επιτρέπει πολυπαραγοντικές αναλύσεις, π.χ. ανά φύλο ή ανά κοορτές. Για το λόγο αυτό, τα αποτελέσματα για τη νότια Ευρώπη περιορίζονται σε συγχρονική ανάλυση, όπου καταγράφονται οι τάσεις της κοινωνικής κινητικότητας κατά τη δεκαετία του 2000. Επίσης, προβλήματα αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος μπορεί να προκύπτουν λόγω χαμηλού ποσοστού αποκρίσεων στο κύριο ερωτηματολόγιο της έρευνας σε συγκεκριμένες χώρες και έτη της ESS. Ειδικότερα, χαμηλά ποσοστά αποκρίσεων συναντώνται στην Ιταλία (43,7% το 2002) και στην Ισπανία (53,2% το 2002, 54,8% το 2004) (European Social Survey [ESS], 2018a' 2018b). Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμα ότι οι μεταβλητές που αφορούν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των γονέων μπορούν να οδηγήσουν σε μεροληψία ανάκλησης (recall bias), αφού οι ερωτώμενοι, και ιδίως αυτοί που ανήκουν στις μεγαλύτερες ηλικιακές κατηγορίες, ίσως να μην μπορούν να ανακαλέσουν όλες τις πληροφορίες σχετικά με την εκπαίδευση και το επάγγελμα των γονέων τους.²⁰

Όσον αφορά τη συλλογή και κωδικοποίηση των δεδομένων, σύμφωνα με τις εκθέσεις τεκμηρίωσης της ESS, οι μεταβλητές του επαγγέλματος περιέχουν λάθη κωδικοποίησης στην περίπτωση της Πορτογαλίας στο πρώτο και δεύτερο κύμα της έρευνας, όπου πολλές περιπτώσεις ερωτώμενων τοποθετήθηκαν στην κατηγορία 13 της ISCO, αντί για την κατηγορία 5 ή 7. Για το λόγο αυτό, απαιτείται προσοχή κατά την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Αποκλίσεις από τα πρότυπα αναφέρονται και στις εκθέσεις τεκμηρίωσης σχετικά με την εκπαίδευση στην ESS. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα, η τιμή 5 της μεταβλητής περιλαμβάνει εκτός των άλλων και τους ερωτώμενους/-ες που έχουν ολοκληρώσει τη μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 4). Ως αποτέλεσμα, στο δείγμα της Ελλάδας δεν περιλαμβάνονται καθόλου άτομα στην κατηγορία της μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μέχρι το 2010 (βλ. Πίνακας A7, Παράρτημα).

²⁰ Για μία εκτενέστερη παρουσίαση των επιπτώσεων των αναδρομικών δεδομένων και των σφαλμάτων ανάκλησης, βλ. Paull (2002).

Επιπλέον η ερώτηση για την εκπαίδευση των ερωτωμένων και των γονέων αλλάζει το 2004 για την Ισπανία και το 2008 για την Ελλάδα και την Πορτογαλία (ESS, 2018a· 2018b· 2018c· 2018d).

Σχετικά με τον τρόπο κατασκευής της ESeC, στην περίπτωση που δεν παρέχεται η πληροφορία σχετικά με το μέγεθος της επιχείρησης επηρεάζονται οι ομάδες των αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών και η συνολική συμφωνία με την πλήρη έκδοσή της ESeC είναι 99,4%. Στην περίπτωση έλλειψης της πληροφορίας ως προς την κατάσταση εποπτείας, το αντίστοιχο ποσοστό μειώνεται στο 88%, ενώ η συνολική συμφωνία μεταξύ της πλήρους και της υπεραπλουστευμένης (simplified) ESeC είναι 79,7% (Harrison & Rose, 2010). Οι αποκλίσεις αυτές πρέπει να ληφθούν υπόψιν κυρίως στην κατασκευή της ESeC για τους γονείς στην EU-SILC, η οποία βασίστηκε μόνο στο επάγγελμά τους (simplified ESeC) λόγω του ότι υπάρχει έλλειψη πληροφορίας σχετικά με το μέγεθος της επιχείρησης όπου οι ίδιοι εργάζονταν. Ως αποτέλεσμα της ελλιπούς πληροφορίας της EU-SILC, επηρεάζεται σε αρκετά σημαντικό βαθμό το μέγεθος των κατηγοριών 4 και 6 της ESeC.²¹ Τεχνικές προσαρμογές, επίσης, έγιναν στο αρχικό script της ESeC με βάση την κωδικοποίηση της μεταβλητής για το μέγεθος της επιχείρησης που περιέχεται στο ερωτηματολόγιο της ESS, οι οποίες μπορεί να επηρεάσουν τα τελικά αποτελέσματα (βλ. υποσημ. 15).

Τέλος, χρειάζεται να σημειωθεί ότι περιορισμοί προκύπτουν και από την ανάλυση κοορτής. Σύμφωνα με τους Heath και Payne (1999), το «πρόβλημα της διαφορικής θνησιμότητας και της μετανάστευσης» μπορεί να επηρεάσει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος των μεγαλύτερων ηλικιακά κοορτών, τα άτομα των οποίων μπορεί να έχουν μεταναστεύσει ή αποβιώσει. Στην παρούσα μελέτη, ωστόσο, το δείγμα της EU-SILC στο οποίο βασίζεται η ανάλυση κοορτής περιλαμβάνει άτομα γεννημένα μετά το 1959, τα οποία κρίνουμε ότι δεν επηρεάζονται από μεγάλα ποσοστά θνησιμότητας ή μετανάστευσης. Επίσης προσοχή πρέπει να δίνεται και στο γεγονός ότι στην ανάλυση κοορτής τα άτομα συγκρίνονται μεταξύ τους σε διαφορετικά στάδια της ζωής τους. Οι μεγαλύτεροι ηλικιακά ερωτώμενοι έχουν ήδη φτάσει στο τέλος της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας, σε αντίθεση με τους νεότερους του δείγματος, οι οποίοι συχνά εισέρχονται στην αγορά

²¹ Για την αντιστοιχία μεταξύ της πλήρους και της απλοποιημένης έκδοσης της ESeC, βλ. <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esec/user-guide/correspondence-between-full-and-simplified-esec>.

εργασίας σε χαμηλότερες θέσεις, και έπειτα ανεβαίνουν στην επαγγελματική ιεραρχία. Ως προς τον περιορισμό αυτό, όπως αναφέρθηκε ήδη, συμπεριλήφθησαν στο δείγμα μόνο τα άτομα ηλικίας άνω των 30 ετών, ηλικία κατά την οποία θεωρούμε ότι έχει επέλθει κάποια επαγγελματική ωριμότητα. Παρόλα αυτά, η σύγκριση των νεότερων και των μεγαλύτερων ηλικιακά κοορτών πρέπει να αντιμετωπίζεται με προσοχή.

2.2 Τεχνικές ανάλυσης

Πίνακες μετάβασης

Η εμπειρική μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας έχει αναδείξει μία πληθώρα από μεθόδους και τεχνικές ανάλυσης, που έχουν χρησιμοποιηθεί με βάση τις υποθέσεις, τους στόχους και τα ερευνητικά ερωτήματα που κάθε φορά τίθενται. Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι δύο βασικές τεχνικές που συχνά χρησιμοποιούνται στη μελέτη του φαινομένου είναι αφενός οι πίνακες μετάβασης και τα πιθανοθεωρητικά μέτρα και αφετέρου οι αναλύσεις συσχέτισης και παλινδρόμησης. Η πρώτη μέθοδος αποσκοπεί στο να απαντήσει σε ερωτήσεις για τη σχέση μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού, το είδος των μετακινήσεων και τις τάσεις κινητικότητας διαχρονικά, σε αντίθεση με τη δεύτερη μέθοδο, η οποία χρησιμοποιείται για να εξηγήσει τους παράγοντες που επηρεάζουν τις μετακινήσεις των ατόμων, χρησιμοποιώντας μία σειρά από επεξηγηματικές μεταβλητές σχετικές με τα ατομικά χαρακτηριστικά και το κοινωνικό υπόβαθρο των ατόμων (Erikson & Goldthorpe, 1993· DiPaola κ.ά, 2010). Υιοθετώντας την πρώτη προσέγγιση στην παρούσα έρευνα, κατασκευάζονται δύο είδη πινάκων μετάβασης, που περιλαμβάνουν πληροφορίες είτε για την παρατηρούμενη κινητικότητα, είτε για τις πιθανότητες των ατόμων να μετακινηθούν στο κοινωνικό σύνολο και με βάση τους οποίους υπολογίζονται διαφορετικοί δείκτες κινητικότητας.

Αναλυτικότερα, για τον υπολογισμό της παρατηρούμενης κινητικότητας, χρησιμοποιείται ο παρακάτω τετραγωνικός πίνακας απόλυτων τιμών και διάστασης $k \times k$ (Σχέση 1), ο οποίος συμβολίζεται με $N(t)$. Ο πίνακας αυτός, στην ουσία αποτυπώνει όλες τις μετακινήσεις (n_{ij}) στο κοινωνικό σύνολο μεταξύ των τάξεων προέλευσης i (εκπαίδευση και κοινωνική τάξη γονέα) και των τάξεων προορισμού j

(εκπαίδευση και κοινωνική τάξη ερωτώμενου). Όπως είναι λογικό, τα στοιχεία που βρίσκονται στη διαγώνιο του πίνακα αφορούν περιπτώσεις ατόμων, τα οποία δεν έχουν μετακινηθεί από τη θέση προέλευσης

$$\mathbf{N}(t) = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{12} & n_{13} & \dots & n_{1k} \\ n_{21} & n_{22} & n_{23} & \dots & n_{2k} \\ n_{31} & n_{32} & n_{33} & \dots & n_{3k} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ n_{k1} & n_{k2} & n_{k3} & \dots & n_{kk} \end{bmatrix}. \quad (1)$$

Εκτός από τους πίνακες των απόλυτων αριθμών, χρησιμοποιούνται επίσης πίνακες ή μήτρες, Μαρκοβιανού τύπου, τα στοιχεία των οποίων περιέχουν πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των κατηγοριών του κοινωνικού συστήματος. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στα μοντέλα Μαρκοβιανής αλυσίδας (Markov Chain Models), μία ειδική κατηγορία στοχαστικών διαδικασιών (stochastic process) που παρουσιάστηκε από το Ρώσο μαθηματικό Andrei Andreevich Markov το 1906 (Seneta, 2006) και εφαρμόστηκε αρχικά από τον Prais (1955a, 1955b) στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας (Shorrocks, 1976; Shorrocks, 1978). Σύμφωνα με τον Hogben (1987), ως Μαρκοβιανή αλυσίδα νοείται μία στοχαστική διαδικασία που περιγράφει μία ακολουθία πιθανών καταστάσεων στην οποία η κατάσταση τη δεδομένη χρονική στιγμή εξαρτάται μόνο από την κατάσταση την προηγούμενη χρονική στιγμή (Spaseski & Hasanovic, 2016).

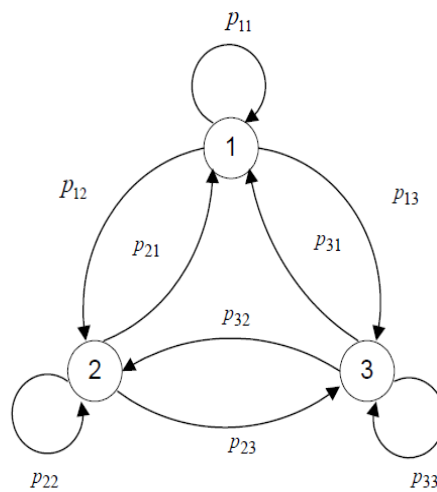
Ο τετραγωνικός πίνακας που εμφανίζεται στη σχέση (2) είναι ένας Μαρκοβιανός πίνακας μετάβασης $\mathbf{P}(t)$, ο οποίος περιέχει όλες τις πιθανότητες μετάβασης από την τάξη προέλευσης στην τάξη προορισμού (p_{ij}) ενός κλειστού κοινωνικού συστήματος k καταστάσεων

$$\mathbf{P}(t) = \begin{bmatrix} p_{11} & p_{12} & p_{13} & \dots & p_{1k} \\ p_{21} & p_{22} & p_{23} & \dots & p_{2k} \\ p_{31} & p_{32} & p_{33} & \dots & p_{3k} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ p_{k1} & p_{k2} & p_{k3} & \dots & p_{kk} \end{bmatrix}. \quad (2)$$

Ο $\mathbf{P}(t)$ είναι ένας στοχαστικός πίνακας και άρα τα στοιχεία του αθροίζουν οριζόντια στη μονάδα, ενώ και εδώ η διαγώνιος περιλαμβάνει τις πιθανότητες στασιμότητας, δηλαδή τις πιθανότητες παραμονής στην ίδια κατάσταση. Έχει συχνά παρατηρηθεί σε

εμπειρικές μελέτες ότι στη μέτρηση της κινητικότητας οι πίνακες μετάβασης τείνουν να συγκεντρώνουν τις υψηλότερες τιμές τους στην κύρια διαγώνιο τους, με τρόπο τέτοιο ώστε οι πιθανότητες παραμονής στην ίδια κατηγορία από τη χρονική περίοδο $t - 1$ στη χρονική στιγμή t να είναι στο σύνολό τους υψηλότερες από τις πιθανότητες μετάβασης σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία, $p_{ii} \geq p_{ij}$, για όλα τα i, j (maximal diagonal \mathbf{P}) (Shorrocks, 1978). Το Σχήμα 4 απεικονίζει ένα κλειστό Μαρκοβιανό σύστημα και όλες τις πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των τριών καταστάσεων.

Σχήμα 4. Πιθανότητες μετάβασης κλειστού Μαρκοβιανού συστήματος

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη λογική των Μαρκοβιανών συστημάτων στη μελέτη της κινητικότητας, ας πάρουμε ως παράδειγμα την περίπτωση πινάκων $k = 2$ και ας υποθέσουμε ότι οι πίνακες (α) , (β) και (γ) εκφράζουν τη διαγενεακή κινητικότητα σε μια κοινωνία.

$$(\alpha) = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}, \quad (\beta) = \begin{bmatrix} p & 1-p \\ 1-q & q \end{bmatrix}, \quad (\gamma) = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{bmatrix}.$$

Ο πίνακας (α) αφορά σε ένα στάσιμο σύστημα, όπου καμία μετακίνηση δεν παρατηρείται και οι καταστάσεις των ατόμων έχουν άμεση σχέση με αυτή των γονέων τους, αφού πρόκειται για ένα μοναδιαίο πίνακα $\mathbf{I}_{2 \times 2}$. Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση του (γ) αποτελεί το ακριβώς αντίθετο του (α) , αφού αντιστοιχεί στην περίπτωση, όπου όλα τα άτομα μετακινούνται σε διαφορετική κατάσταση από αυτή των γονέων τους και άρα το σύστημα εμφανίζει τη μέγιστη κινητικότητα. Τέλος, η

περίπτωση του (β) αντιστοιχεί σε μία ενδιάμεση κατάσταση, όπου το p και το q παίρνουν τιμές μεταξύ του μηδενός και της μονάδας, χωρίς όμως να είναι 0 ή 1. Έτσι, όταν το p και το q τείνουν στο 0, η κινητικότητα είναι μεγαλύτερη στο σύστημα, ενώ όταν τείνουν στο 1 εμφανίζεται μεγαλύτερη στασιμότητα. Με βάση τον ορισμό που δίνει ο Shorrocks (1978), όπως παρουσιάζεται παρακάτω, όταν τα άτομα έχουν ίσες πιθανότητες να βρεθούν σε όλες τις καταστάσεις, ανεξαρτήτως της τάξης προέλευσης (στο συγκεκριμένο παράδειγμα: $p = q = 0,5$), τότε μπορούμε να μιλάμε για τέλεια κινητικότητα.

Πριν δούμε αναλυτικά τους δείκτες και τα μέτρα που θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση, ο Πίνακας 11 παραθέτει το σύνολο του μαθηματικού συμβολισμού που θα χρησιμοποιήσουμε παρακάτω.

Πίνακας 11. Σύνοψη μαθηματικού συμβολισμού

Συμβολισμός	Περιγραφή
k	Ο αριθμός των καταστάσεων (κοινωνικές τάξεις, εκπαιδευτικές κατηγορίες) του κοινωνικού χώρου $S = \{1, 2, \dots, k\}$.
N	Συνολικός αριθμός των μελών του συστήματος.
j	Η θέση ή κατάσταση του ατόμου (εδώ η κοινωνική του τάξη ή το εκπαιδευτικό του επίπεδο που αντιστοιχεί στις στήλες του πίνακα συχνοτήτων ή μετάβασης).
i	Η θέση ή κατάσταση των γονέων (του πατέρα ή της μητέρας) (εδώ η κοινωνική τους τάξη ή το εκπαιδευτικό τους επίπεδο που αντιστοιχεί στις γραμμές του πίνακα συχνοτήτων ή μετάβασης).
n_{ij}	Ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται στην (i, j) – θέση. Δηλαδή ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται στην j – κατάσταση, δεδομένου ότι οι γονείς βρίσκονται στην i – κατάσταση, όπου $i, j = 1, 2, \dots, k$. Κατά συνέπεια, με n_{ii} συμβολίζεται ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση με αυτήν των γονέων τους.
n_i	Η οριζόντια περιθώρεια κατανομή, $n_i = \sum_{j=1}^k n_{ij}, \forall i = 1, 2, \dots, k$.
n_j	Η κάθετη περιθώρεια κατανομή, $n_j = \sum_{i=1}^k n_{ij}, \forall j = 1, 2, \dots, k$.
\mathbf{n}^c	Διάνυσμα κατανομής των ατόμων (child), το οποίο ισούται με $\mathbf{n}^c = [n_1^c, n_2^c, \dots, n_k^c]$.
\mathbf{n}^p	Διάνυσμα κατανομής γονέων (parent), το οποίο ισούται με $\mathbf{n}^p = [n_1^p, n_2^p, \dots, n_k^p]$.
p_i	Η πιθανότητα το άτομο να βρίσκεται στη θέση i . Διαιρώντας τις πληθικότητες της κάθε κατηγορίας με το σύνολο των ατόμων προκύπτει η αντίστοιχη πιθανότητα: $p_i^m = \frac{n_i^m}{N}$, όπου $m = \{c, p\}$.
p_{ij}	Η πιθανότητα ένα άτομο να βρίσκεται στην j – κατάσταση, δεδομένου ότι ο γονέας του βρίσκεται στην i – κατάσταση. Κατά συνέπεια, όταν $i = j$, προκύπτει p_{ii} , το οποίο δηλώνει την πιθανότητα παραμονής του ατόμου στην κατάσταση των γονέων του.

Δείκτες κινητικότητας

Οι διάφοροι δείκτες που έχουν αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες για τη μέτρηση της κοινωνικής κινητικότητας μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το είδος της πληροφορίας που παρέχουν. Έτσι, στη διεθνή βιβλιογραφία συναντώνται δείκτες κινητικότητας, οι οποίοι υπολογίζονται με τη βοήθεια πινάκων $\mathbf{N}(t)$ (Σχέση 1) και αναφέρονται στον απόλυτο αριθμό των μετακινήσεων που συντελούνται μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης, δίνοντας μία εικόνα της παρατηρούμενης κινητικότητας μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Οι εν λόγω δείκτες διατυπώνονται κατά κύριο λόγο με όρους ντετερμινιστικούς και δεν λαμβάνουν υπόψιν τυχαίες στοχαστικές διακυμάνσεις στις συμπεριφορές των ατόμων μίας κοινωνίας. Από την άλλη μεριά, χρησιμοποιούνται δείκτες, οι οποίοι βασίζονται σε στοχαστικά μοντέλα (Σχέση 2) και εκφράζουν τις συμπεριφορές των ατόμων με όρους πιθανότητων.

Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία του πίνακα παρατηρούμενης κινητικότητας $\mathbf{N}(t)$, ο δείκτης κινητικότητας TM (στη βιβλιογραφία συναντάται και ως g) αποτελεί ένα μέτρο της συνολικής κοινωνικής κινητικότητας (Total Mobility) ή αλλιώς ένας συντελεστής της «ακαθάριστης κινητικότητας» (Bibby, 1975, σ. 113), ο οποίος «αποκαλύπτει έμμεσα το βαθμό της διαχρονικής εξέλιξης και προαγωγής των μελών ενός κοινωνικού συστήματος» (Παπαδάκης, 1997, σ. 10). Υπολογίζεται με βάση τη σχέση (3):

$$TM = \frac{1}{N} \sum_{i \neq j} n_{ij} = 1 - \frac{1}{N} tr\mathbf{N}, \quad (3)$$

όπου $tr\mathbf{N}$: το άθροισμα των στοιχείων της κύριας διαγωνίου του πίνακα, όπως αυτός ορίστηκε παραπάνω (Σχέση 1). Γίνεται αντιληπτό ότι ο δείκτης αντιπροσωπεύει το άθροισμα των στοιχείων του πίνακα $\mathbf{N}(t)$, τα οποία δεν βρίσκονται στην κύρια διαγώνιο του και ως εκ τούτου όσο υψηλότερη η τιμή του, τόσο μεγαλύτερη είναι και η κινητικότητα που συντελείται στο κοινωνικό σύστημα. Οι τιμές που μπορεί να πάρει κυμαίνονται μεταξύ του μηδενός και της μονάδας, $TM \in [0,1]$. Συγκεκριμένα, παίρνει τη μέγιστη τιμή του ($TM = 1$), όταν όλα τα στοιχεία της κύριας διαγωνίου του πίνακα $\mathbf{N}(t)$ είναι μηδενικά ($\sum n_{ii} = 0$) και άρα όλα τα άτομα του συστήματος μετακινούνται σε κατηγορίες διαφορετικές από αυτές των γονέων τους. Κάτι τέτοιο είναι πιο πιθανό να συμβεί στις περιπτώσεις πινάκων 2×2 , στους οποίους το άθροισμα

των περιθώριων κατανομών μπορεί πιο εύκολα να υπερβεί το συνολικό μέγεθος N . Από την άλλη πλευρά, ο δείκτης ελαχιστοποιείται όταν τα στοιχεία της διαγωνίου είναι ίσα με τις ελάχιστες τιμές των περιθώριων κατανομών, $\min(n_i, n_j)$ (περίπτωση σχετικής αδράνειας), ενώ μηδενίζεται, όταν ο πίνακας $\mathbf{N}(t)$ έχει τη μορφή ενός μοναδιαίου πίνακα $\mathbf{I}_{k \times k}$, στην υποθετική περίπτωση όπου όλα τα άτομα στο σύστημα ακολουθούν τα βήματα των γονέων τους (περίπτωση κοινωνικής στασιμότητας/αδράνειας) και άρα τόσο τα άτομα όσο και οι γονείς τους έχουν τις ίδιες περιθώριες κατανομές. Σε γενικές γραμμές, μία ομαδοποίηση των γειτονικών κατηγοριών ενός πίνακα $\mathbf{N}(t)$, έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της τιμής του δείκτη (Bibby, 1975· Παπαδάκης, 1997· Goldthorpe & Mills, 2011).

Επικεντρώνοντας όχι στο μέγεθος της κινητικότητας, αλλά στην κατεύθυνση των μετακινήσεων, η ομάδα δεικτών που ακολουθεί δίνει πληροφορίες για το κατά πόσο οι παρατηρούμενες μετακινήσεις είναι ανοδικές ή καθοδικές, στις περιπτώσεις εκείνες που το σύστημα είναι κοινωνικά ιεραρχημένο. Ως εκ τούτου, η ανοδική κινητικότητα ορίζεται ως:

$$UM(t) = \frac{1}{N} \sum_{j>i} n_{ij}(t), \quad (4)$$

όπου υπολογίζονται μόνο τα στοιχεία $n_{ij}(t)$ που βρίσκονται στη δεξιά πλευρά της κύριας διαγωνίου του $\mathbf{N}(t)$, αφού $j > i$, ενώ η καθοδική κινητικότητα ισούται με:

$$DM(t) = \frac{1}{N} \sum_{j<i} n_{ij}(t), \quad (5)$$

όπου χρησιμοποιούνται τα στοιχεία $n_{ij}(t)$ αριστερά της διαγωνίου του πίνακα $\mathbf{N}(t)$ ($j < i$). Κατά συνέπεια, το άθροισμα των τιμών της ανοδικής και καθοδικής κινητικότητας συνεπάγεται τη συνολική κοινωνική κινητικότητα, $UM + DM = TM$, η διαφορά τους, $d = UM - DM$, αποκαλύπτει κατά τον Hutchinson (1958) το μέγεθος της δομικής κινητικότητας, ενώ ο λόγος UM/DM δίνει την τάση της συνολικής κινητικότητας. Και οι δύο παραπάνω σχέσεις αναφέρονται σε ιεραρχικά συστήματα, όπου η τιμή 1 αναφέρεται στη χαμηλότερη θέση της ιεραρχίας και k στην υψηλότερη θέση (π.χ. τα εκπαιδευτικά συστήματα). Ωστόσο, στην περίπτωση της επαγγελματικής κινητικότητας που μελετάται επίσης εδώ, οι τύποι της ανοδικής και καθοδικής κινητικότητας υπολογίζονται αντίστροφα, αφού μεγαλύτερες τιμές παραπέμπουν σε χαμηλότερου επιπέδου κοινωνικές τάξεις (Bibby, 1975· Παπαδάκης, 1997· Heineck & Riphann, 2007· Goldthorpe & Jackson, 2007).

Στο πλαίσιο αυτό, λόγω του ότι το σχήμα της ταξινόμησης της ESeC δεν είναι στο σύνολο του ιεραρχικό, υπάρχουν μετακινήσεις εκτός της διαγωνίου του πίνακα $N(t)$, οι οποίες δεν θεωρούνται ανοδικές ή καθοδικές, με τη λογική ότι δεν αντιπροσωπεύουν μετακινήσεις σε πλεονεκτικές ή μειονεκτικές θέσεις, αλλά οριζόντιες μετακινήσεις (Goldthorpe & Jackson, 2007· Bukodi κ.ά., 2017). Έτσι, στην παρούσα ανάλυση, το σύνολο των μετακινήσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων 3-6 της ESeC μας δίνουν το μέγεθος της οριζόντιας κινητικότητας, όπως αυτή ορίζεται στη Σχέση (6):

$$HM = \frac{1}{N} \sum_{i \neq j} n_{ij}, \quad \forall i, j \in \{3,4,5,6\}. \quad (6)$$

Οι παραπάνω οριζόντιες μετακινήσεις δεν λαμβάνονται υπόψιν στον υπολογισμό των ανοδικών και καθοδικών μετακινήσεων, το σύνολο των οποίων μας δίνει το βαθμό της κάθετης κινητικότητας.

Παράλληλα με την κατεύθυνση των μετακινήσεων, η κινητικότητα μπορεί επίσης να διακριθεί, όπως είδαμε και παραπάνω, σε καθαρή ή δομική, καθώς επηρεάζεται κάθε φορά από τις διαρθρωτικές αλλαγές της εκάστοτε κοινωνίας και οικονομίας και συγκεκριμένα τις αλλαγές στη δομή της απασχόλησης. Ο δείκτης που εισήγαγε ο Yasuda (1962· 1964) αποτελεί ένα ακόμα μέτρο της συνολικής κινητικότητας και κρίνεται αρκετά ικανοποιητικός για τη μελέτη των διαρθρωτικών δομών της κοινωνίας, αφού στηρίζεται στις περιθώριες κατανομές. Συγκεκριμένα, ο δείκτης λαμβάνει υπόψιν του τη διαφορά μεταξύ του μέγιστου και του ελάχιστου αριθμού των μετακινούμενων και μπορεί να αποκαλύψει το κατά πόσο μία κοινωνία είναι «ανοικτή» (“openness of society”). Η Σχέση (7) μας δίνει τον τρόπο υπολογισμού του δείκτη:

$$M_Y = \sum_i^k \frac{\min(n_{i,}, n_{,i}) - n_{ii}}{\min(n_{i,}, n_{,i}) - n_{i,}n_{,i}/N}. \quad (7)$$

Γίνεται αντιληπτό ότι ο δείκτης είναι ο λόγος του συνόλου της «καθαρής πραγματικής κινητικότητας» προς το σύνολο της «καθαρής τέλειας κινητικότητας» (Naoi & Slomczynski, 1986). Το διάστημα τιμών που μπορεί να πάρει ο Yasuda είναι μεταξύ του μηδενός και της μονάδας. Η μηδενική τιμή δείχνει ότι δεν υπάρχει γνήσια κινητικότητα στο κοινωνικό σύστημα και ως εκ τούτου η όποια κινητικότητα παρατηρείται οφείλεται εξ ολοκλήρου σε διαρθρωτικούς παράγοντες, ενώ ο δείκτης

παίρνει τη μέγιστη τιμή του, όταν οι τάξεις προέλευσης και προορισμού είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους και άρα στο σύστημα υπάρχει τέλεια κινητικότητα.

Προχωρώντας στους δείκτες κινητικότητας που στηρίζονται σε στοχαστικά μοντέλα είναι απαραίτητο να αναφερθούμε στις ιδιότητες τους πριν τους παρουσιάσουμε. Ας ορίσουμε ένα δείκτη κινητικότητας ως μία συνεχή πραγματική συνάρτηση $M(\cdot)$ πάνω στο σύνολο των πινάκων μετάβασης \mathbf{P} . Σύμφωνα με τον Shorrocks (1978), οι σημαντικότερες ιδιότητες για ένα δείκτη M είναι:

- Η ιδιότητα της *κανονικοποίησης* (Normalisation), κατά την οποία οι τιμές που μπορεί να πάρει ο δείκτης, βρίσκονται στο διάστημα $[0,1]$ και η οποία συνοψίζεται στην παρακάτω έκφραση:
$$0 \leq M(\mathbf{P}) \leq 1, \text{ όπου } \mathbf{P} \in \mathcal{P}.$$
- Η ιδιότητα της *μονοτονίας* (Monotonicity), σύμφωνα με την οποία, στην περίπτωση που υπάρχουν δύο πίνακες μετάβασης \mathbf{P} και \mathbf{P}' και ο $\mathbf{P} > \mathbf{P}'$ (όταν κάθε στοιχείο $p_{ij} \geq p'_{ij}$ για όλα τα $i \neq j$ και $p_{ij} > p'_{ij}$ για κάποια στοιχεία $i \neq j$), τότε $M(\mathbf{P}) \geq M(\mathbf{P}')$.
- Η ιδιότητα της *μη κινητικότητας* (Immobility), όπου ο δείκτης ισούται με μηδέν ($M(\mathbf{P}) = 0$), που όπως προαναφέρθηκε, είναι και η χαμηλότερη τιμή που μπορεί να πάρει ο δείκτης. Στην περίπτωση αυτή δεν παρατηρείται καμία μετακίνηση των ατόμων του συστήματος. Επιπρόσθετα, στην περίπτωση όπου $\mathbf{P} = \mathbf{I}$ και $M(\mathbf{P}) = 0$, τότε ο δείκτης ικανοποιεί την ιδιότητα της *ισχυρής μη-κινητικότητας*.
- Η ιδιότητα της *τέλειας κινητικότητας* (Perfect Mobility), που υπάρχει όταν ο δείκτης ισούται με τη μονάδα ($M(\mathbf{P}) = 1$), την υψηλότερη τιμή που μπορεί να πάρει ο δείκτης, και αντιστοιχεί σε ένα σύστημα, στο οποίο όλα τα άτομα έχουν τις ίδιες πιθανότητες να βρεθούν σε κάθε κατάσταση, στην περίπτωση δηλαδή που ο πίνακας \mathbf{P} έχει ταυτόσημες γραμμές.

Ένας ευρέως διαδεδομένος δείκτης στη μελέτη του φαινομένου της κινητικότητας, που συγκεντρώνει όλες τις παραπάνω ιδιότητες είναι ο δείκτης Prais-Shorrocks (Prais 1955a' Shorrocks, 1978)²², ο οποίος ισούται με:

²² Βλ. επίσης Ermisch (2015), Checchi, Ichino, A και Rustichini (1999), Brunetti και Fiaschi, 2021, Maasoumi και Zandvakili (1986), Gregg και Vittori (2008), Schluter και Trede (2003), για μία αναλυτικότερη παρουσίαση των εφαρμογών του δείκτη.

$$M_{PS} = \left(\frac{1}{k-1} \right) (k - tr(\mathbf{P})), \quad (8)$$

όπου $tr(\mathbf{P})$: το άθροισμα των στοιχείων της κύριας διαγωνίου του πίνακα μετάβασης \mathbf{P} , όπως αυτός ορίστηκε στη Σχέση (8). Παρά τα πλεονεκτήματα που μας προσφέρει, ο δείκτης που προτείνουν οι Prais και Shorrocks εμφανίζει περιορισμούς στη μελέτη του φαινομένου της κινητικότητας, αφού δεν παρέχει πληροφορίες σχετικά με το ποια άτομα εντέλει μετακινούνται και σε ποιο σημείο της κατανομής παρατηρείται η μετακίνηση. Για το λόγο αυτό, συχνά χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με άλλους δείκτες κινητικότητας, έτσι ώστε να παρέχεται μία πιο συνεπής εικόνα του φαινομένου (Gregg & Vittori, 2008).

Αντίθετα από το δείκτη των Prais-Shorrocks και με βάση τα στοιχεία της κύριας διαγωνίου του πίνακα \mathbf{P} υπολογίζεται και ο βαθμός της μη κινητικότητας, όπως φαίνεται και στη Σχέση (9):

$$IM = \frac{tr(\mathbf{P})}{k}. \quad (9)$$

Έναν επίσης ευρέως γνωστό δείκτη μας δίνει και ο Bartholomew (1982), προτείνοντας την παρακάτω Σχέση:

$$M_B = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^k p_{ij} |i - j|. \quad (10)$$

Ο δείκτης αναφέρεται στις μετακινήσεις που συντελούνται στο κοινωνικό σύστημα, δίνοντας βάρος στις αποστάσεις που έχουν διανύσει τα άτομα για να μετακινηθούν από την i - κατάσταση στην j - κατάσταση κατά τη χρονική στιγμή t . Στην ουσία, συνοψίζει το πόσο μακριά είναι ο πληθυσμός του συστήματος από την κύρια διαγώνιο του πίνακα \mathbf{P} και αποκαλύπτει τον αναμενόμενο αριθμό των ορίων των τάξεων που διασταυρώνονται στη διάρκεια δύο διαδοχικών χρονικών στιγμών, όταν το σύστημα είναι σε ισορροπία. Ως εκ τούτου, μεγαλύτερες αποστάσεις μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού δίνουν μεγαλύτερο βάρος στις μετακινήσεις των ατόμων και έχουν ως αποτέλεσμα μεγαλύτερες τιμές στον τελικό δείκτη (Bartholomew, 1996· Chevalier κ.ά., 2003). Από τις παραπάνω ιδιότητες, ο συγκεκριμένος δείκτης ικανοποιεί μόνο αυτή της μη κινητικότητας, αφού η κατώτερη τιμή που μπορεί να πάρει είναι το μηδέν. Αντίθετα, δεν υπάρχει ανώτατο όριο στην τιμή του, ενώ μεγαλύτερες τιμές υποδηλώνουν περισσότερο απομακρυσμένες μετακινήσεις και κατ' επέκταση μεγαλύτερο βαθμό κινητικότητας.

Με βάση τη διάκριση της απόλυτης από τη σχετική κινητικότητα, οι λόγοι πιθανοτήτων έχουν επιπρόσθετα χρησιμοποιηθεί στη μελέτη της κινητικότητας (Goldthorpe, 1980· Erikson & Goldthorpe, 2002· Breen, 2004· Hout, 1983) και έχουν συνδεθεί με την έννοια της ‘κοινωνικής ρευστότητας’ (Hauser, 1978), δίνοντας έμφαση στις σχετικές πιθανότητες των ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά υπόβαθρα να μετακινηθούν σε μία συγκεκριμένη κοινωνική τάξη και να αποφύγουν μία άλλη. Τα συγκεκριμένα μέτρα δεν μεταβάλλονται, όταν οι στήλες ή οι γραμμές ενός πίνακα πολλαπλασιαστούν με μία σταθερά, κρατώντας σταθερές τις αλλαγές στην κοινωνική διαστρωμάτωση, και άρα μπορούν να εκφράσουν την καθαρή σχέση των τάξεων προέλευσης και προορισμού (Goldthorpe & Jackson, 2007). Στην περίπτωση ενός πίνακα όπου $k = 2$, η βασική φόρμα που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό τους δίνεται από την παρακάτω Σχέση (11):

$$a = \frac{n_{11}/n_{12}}{n_{21}/n_{22}}. \quad (11)$$

Αναλυτικότερα, ο αριθμητής της εξίσωσης αναφέρεται στον αριθμό των ατόμων που προέρχονται από την τάξη 1 και καταλήγουν στην τάξη 1 και όχι στην τάξη 2, ενώ ο παρονομαστής δίνει τον αριθμό των ατόμων από την τάξη προέλευσης 2 που μετακινούνται στην τάξη 1, αντί να παραμείνουν στην τάξη 2. Έτσι, ο λόγος στο σύνολό του αποκαλύπτει τις πιθανότητες των ατόμων από διαφορετικές κοινωνικές προελεύσεις να καταλήξουν στην τάξη 1, και όχι στην τάξη 2. Στην περίπτωση ενός πίνακα $k > 2$, η παραπάνω Σχέση παίρνει την παρακάτω μορφή υπολογίζοντας τους λόγους μεταξύ γειτονικών τάξεων (Luijckx, 2017):

$$a_{ij} = \frac{f_{ij}/f_{i(j+1)}}{f_{(i+1)j}/f_{(i+1)(j+1)}}. \quad (12)$$

Σε ένα σύστημα όπου επικρατεί τέλεια κινητικότητα, οι λόγοι πιθανοτήτων a_{ij} είναι ίσοι με τη μονάδα για κάθε i και j , υποδηλώνοντας την απουσία οποιασδήποτε σχέσης μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού, ενώ αντίθετα όσο περισσότερο απέχουν οι τιμές τους πάνω από τη μονάδα, τόσο ισχυρότερη είναι και η θετική σχέση μεταξύ των γονέων και των ατόμων.

Οι δείκτες που παρουσιάστηκαν έχουν χρησιμοποιηθεί κατά εξακολούθηση στη μελέτη της διαγενεακής και ενδογενεακής κινητικότητας και αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο για τους επιστήμονες των κοινωνικών διαρθρώσεων. Παρόλα αυτά, είναι χρήσιμο να τονιστεί ότι μεθοδολογικά προβλήματα και περιορισμοί μπορούν να

προκύψουν κατά τον υπολογισμό τους, τα οποία μπορούν να επηρεάσουν την αξιοπιστία τους.

Μέτρα απόστασης και ομοιότητας

Οι έννοιες της απόστασης και της ομοιότητας έχουν συχνά χρησιμοποιηθεί στη βιβλιογραφία για να εκφράσουν ποσοτικά το βαθμό κατά τον οποίο δύο σημεία δεδομένων, συστάδες, δείγματα, κατανομές ή πίνακες είναι όμοια ή ανόμοια (Gan, Ma & Wu, 2007). Στο πλαίσιο αυτό, στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούνται μέτρα απόστασης και ομοιότητας, συμπληρωματικά με τους παραπάνω δείκτες κινητικότητας, με στόχο να συγκριθούν οι πιθανότητες των ατόμων και των γονέων τους να κατέχουν μία συγκεκριμένη κοινωνική θέση ή τάξη, δίνοντας βάση στις αποστάσεις μεταξύ των κατανομών τους. Έτσι, τα εν λόγω μέτρα μπορούμε να πούμε ότι αποτελούν μία ένδειξη του μεγέθους της διαρθρωτικής κινητικότητας, αφού οι τιμές τους δείχνουν την απόσταση των περιθώρειων κατανομών προέλευσης και προορισμού, αντικατοπτρίζοντας τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στη διάρθρωση μιας κοινωνίας από γενιά σε γενιά.

Η μαθηματική έννοια της (μετρικής) απόστασης παρουσιάστηκε από τον Fréchet (1906) και τον Hausdorff (1914) και δίνεται από τους παρακάτω ορισμούς:

Ορισμός 1: Έστω X ένα σύνολο. Η απόσταση στο X είναι μία συνάρτηση $d: X \times X \rightarrow R$, όπου R είναι ένα σύνολο πραγματικών αριθμών, αν και μόνο αν ικανοποιούνται οι ακόλουθες συνθήκες, $\forall x, y \in X$:

1. $d(x, y) \geq 0$ (αξίωμα θετικότητας),
2. $d(x, y) = 0$, αν και μόνο αν $x = y$ (αξίωμα ταύτισης) και
3. $d(x, y) = d(y, x)$ (αξίωμα συμμετρίας).

Ορισμός 2: Έστω X ένα σύνολο. Μία μετρική απόσταση στο X είναι μία συνάρτηση $d: X \times X \rightarrow R$, όπου R είναι ένα σύνολο πραγματικών αριθμών, αν και μόνο αν ικανοποιούνται οι ακόλουθες συνθήκες, $\forall x, y \in X$:

1. $d(x, y) \geq 0$ (αξίωμα μη-μηδενικότητας ή θετικότητας),
2. $d(x, y) = 0$, αν και μόνο αν $x = y$ (αξίωμα ταύτισης),
3. $d(x, y) = d(y, x)$ (αξίωμα συμμετρίας), και
4. $d(x, z) \leq d(x, y) + d(y, z)$ (τριγωνική ανισότητα).

Με βάση τις παραπάνω συνθήκες και τα μαθηματικά σύμβολα που έχουν ήδη παρουσιαστεί, υπολογίζονται μέτρα απόστασης και ομοιότητας μεταξύ των επαγγελματικών και εκπαιδευτικών κατανομών των ατόμων και των γονέων τους, τα οποία θα δώσουν μία επιπρόσθετη διάσταση στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης²³. Ο πιο ευρέως γνωστός συντελεστής που μετράει την απόσταση μεταξύ των δύο διανυσμάτων, n^c και n^p , είναι η Ευκλείδεια (ή Πυθαγόρεια) απόσταση και δίνεται από τη Σχέση (13):

$$d_{Euc} = \sqrt{\sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|^2}. \quad (13)$$

Αποτελεί τη μικρότερη απόσταση των κατανομών, αφού είναι το μήκος του ευθύγραμμου τμήματος που συνδέει τα δύο σημεία. Όσο μεγαλύτερη η τιμή της Ευκλείδειας απόστασης, τόσο πιο ανόμοιες είναι και οι κατανομές των τάξεων προορισμού και προέλευσης.

Η απόσταση του Manhattan, γνωστή και ως μήκος του Manhattan, ευθύγραμμη απόσταση, ή L_1 απόσταση, παρουσιάστηκε από τον Hermann Minkowski το 19^ο αιώνα και είναι μία συνάρτηση, όπου η απόσταση δύο σημείων είναι το άθροισμα των απόλυτων διαφορών των συντεταγμένων τους, όπως φαίνεται και στη Σχέση (14) (Moser & Kalton, 1971· Cha, 2007· Krause, 1975):

$$d_{Man} = \sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|. \quad (14)$$

Ο δείκτης αντιπροσωπεύει τη συνολική διακύμανση των ατόμων και των γονέων τους, ως προς τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους κατανομές. Αξίζει να αναφερθεί ότι η απόσταση του Manhattan είναι ίση με το δείκτη διαχωρισμού (index of segregation) που χρησιμοποίησαν οι Moir και Smith (1979) και ο OECD στην έκθεση «Γυναίκες στην Απασχόληση» (OECD, 2008· Symeonaki & Filoroulou, 2017).

Η απόσταση του Chebychev (Cha, 2007· Tax, Duin & De Ridder, 2004) πήρε το όνομά του από τον Pafnuty Lvovich Chebyshev και είναι γνωστό και ως μέτρο πλέγματος, σκακιέρας ή L_∞ . Είναι ένα μέτρο που ορίζεται σε ένα διανυσματικό χώρο

²³ Για μία λεπτομερέστερη παρουσίαση των μέτρων απόστασης και ομοιότητας, βλ. Cha (2007) και Deza και Deza (2009). Για αποτελέσματα σχετικά με τη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας και το διαχωρισμό των φύλων στην Ελλάδα και στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, χρησιμοποιώντας τα μέτρα απόστασης, βλ. Symeonaki και Stamatopoulou (2014b), Stamatopoulou, Symeonaki και Michalopoulou (2016), Symeonaki, Stamatopoulou και Michalopoulou (2016).

ως η μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των δύο διανυσμάτων σε σχέση με το σύνολο των διαφορών τους κατά μήκος οποιασδήποτε διάστασης συντεταγμένων, όπως δίνεται στη Σχέση (15):

$$d_{cheb} = \max_i |p_i^p - p_i^c|. \quad (15)$$

Όπως προκύπτει, σε αντίθεση με το δείκτη του Manhattan, ο οποίος δίνει το ίδιο βάρος σε όλες τις αποστάσεις, στην περίπτωση του Chebychev λαμβάνεται υπόψιν μόνο η μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των δύο σημείων. Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι αντιπροσωπεύει τη μέγιστη διακύμανση των επαγγελματικών και εκπαιδευτικών κατανομών. Υψηλότερες τιμές του δείκτη αποκαλύπτουν ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των ατόμων και των γονέων τους ως προς την κοινωνική τους τάξη και τις εκπαιδευτικές τους επιδόσεις.

Ο συντελεστής ομοιότητας του Gower (1971) χρησιμοποιείται επίσης για τη διερεύνηση της απόστασης μεταξύ δύο σημείων ή κατανομών και δίνεται από τη Σχέση (16):

$$d_{GOW} = \frac{\sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|}{k}. \quad (16)$$

Είναι στην ουσία ο κανονικοποιημένος δείκτης του Manhattan, αφού προκύπτει από τη συνολική απόσταση δύο σημείων διαιρώντας με τον αριθμό των καταστάσεων. Ο δείκτης κρίνεται χρήσιμος στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων, αφού συγκρίνει τη σχετική απόσταση μεταξύ τους, ενώ ενδείκνυται και για συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών ερευνών που χρησιμοποιούν διαφορετικό αριθμό καταστάσεων.

Τέλος, ο δείκτης του Sørensen (1948), γνωστός και ως συντελεστής ομοιότητας του Sørensen, μετράει επίσης την απόσταση μεταξύ δύο σημείων και στην ουσία ισούται με το δείκτη του Manhattan διαιρούμενο με δύο (Σχέση 17).

$$d_{Sor} = \frac{\sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|}{\sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|} = \frac{\sum_{i=1}^k |p_i^p - p_i^c|}{2}. \quad (17)$$

Ως εκ τούτου, το συγκεκριμένο μέτρο εκφράζει το μισό της συνολικής διακύμανσης μεταξύ των κατανομών των γονέων και των ερωτώμενων και παίρνει τιμή μεταξύ του μηδενός και της μονάδας, $d_{Sor} \in [0,1]$. Όσο υψηλότερη η τιμή του, τόσο μεγαλύτερος και ο βαθμός της ανομοιότητας των κατανομών, ενώ ο δείκτης ισούται με μηδέν στην περίπτωση που οι δύο κατανομές είναι ίδιες. Ο δείκτης του Sørensen συμπίπτει με το δείκτη της ανομοιότητας *ID* (Index of Dissimilarity), ο οποίος είναι

ευρέως γνωστός στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας (Breen, 2004; Hout, 1983).

Κεφάλαιο 3 Κοινωνική τάξη και διαγενεακή κινητικότητα

Το κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στη μέτρηση της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας με βάση την κοινωνική τάξη των ατόμων και των γονέων τους, όπως αυτή προκύπτει από το σχήμα της ESeC, που παρουσιάσαμε παραπάνω. Στόχος είναι να μελετηθεί εάν και σε ποιο βαθμό υφίσταται κοινωνική κινητικότητα τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες του νότου και να καταγραφούν οι διαφορές και οι ομοιότητες που παρατηρούνται μεταξύ των υπο-έρευνα χωρών. Μαρκοβιανοί πίνακες μετάβασης, απόλυτοι και σχετικοί δείκτες κινητικότητας, μέτρα ομοιότητας και απόστασης και αναλύσεις κοορτής μας δίνουν πληροφορίες για τη σχέση μεταξύ του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου των ατόμων και των γονέων τους, για τις τάσεις κινητικότητας μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών κοορτών και μεταξύ των φύλων, καθώς και για τις πιθανότητες πρόσβασης στις υψηλότερες κοινωνικές θέσεις για άτομα από διαφορετικά υπόβαθρα.

Πριν αναλύσουμε τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης, είναι απαραίτητο να γίνει μία συνοπτική επισκόπηση κάποιων ενδεικτικών ερευνών που έχουν μελετήσει τη διαγενεακή κινητικότητα μέχρι σήμερα, και να παρουσιαστούν τα βασικά αποτελέσματα τους σχετικά με το πώς έχουν διαμορφωθεί τα πρότυπα κινητικότητας και οι κοινωνικές τάξεις στην Ελλάδα και στη νότια Ευρώπη, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Οι πρώτες συγκριτικές μελέτες σε χώρες της Ευρώπης (Erikson & Goldthorpe, 1993· Shavit & Blossfeld, 1993) απεικονίζουν όπως είδαμε παραπάνω ένα μοτίβο σημαντικής και άμεσης σύνδεσης μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού, ως προς τα ποσοστά της σχετικής κινητικότητας. Το μοτίβο αυτό φαίνεται στις εν λόγω έρευνες να είναι κοινό μεταξύ των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών της Ευρώπης (Featherman κ.ά., 1975), ενώ παρατηρείται και μία χρονική σταθερότητα στις τάσεις κινητικότητας σε όλες τις υπο-έρευνα χώρες (Erikson & Goldthorpe, 1993). Μεταγενέστερα, ο Breen (2004) επικεντρώνοντας την έρευνά του σε 11 ευρωπαϊκές χώρες καταλήγει σε διαφορετικά αποτελέσματα, αφού σημαντικές διαφορές παρατηρούνται στα ποσοστά της σχετικής κινητικότητας τόσο μεταξύ των χωρών όσο και μεταξύ των χρονικών περιόδων, διαφορές οι οποίες δεν εμφανίζονται με συστηματικό τρόπο στην έρευνά του.

Σε παρόμοια αποτελέσματα έρχεται και η μελέτη των Esping-Andersen & Wagner (2012) λίγα χρόνια αργότερα, η οποία επικεντρώνεται στη μέτρηση της διαγενεακής κινητικότητας σε δύο σκανδιναβικές χώρες (Δανία, Νορβηγία) και σε

τρεις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία), χρησιμοποιώντας δεδομένα από την EU-SILC του 2005. Συγκεκριμένα, η έρευνα μετράει τις ροές έμμεσα μέσω των επιπτώσεων της κοινωνικής προέλευσης στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των γιών, και άμεσα στο πλαίσιο του επιπέδου εισοδήματος των ατόμων. Τα αποτελέσματα καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι διαφορές παρατηρούνται μεταξύ των υπο-έρευνα χωρών ως προς τα ποσοστά σχετικής κινητικότητας, αφού η προέλευση εξακολουθεί να έχει μεγαλύτερη σημασία στην Ιταλία και την Ισπανία, σε σύγκριση με τις κατεξοχήν «ανοιχτές» κοινωνίες των σκανδιναβικών χωρών. Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι ότι όλες οι υπο-έρευνα χώρες κινούνται προς μία μεγαλύτερη ισότητα ευκαιριών, με τα άτομα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων να εμφανίζουν μεγαλύτερη ανοδική κινητικότητα, παρόλο που τα σχετικά πλεονεκτήματα που απολαμβάνει η «κορυφή» εξακολουθούν να υφίστανται.

Οι πιο πρόσφατες εκθέσεις επιβεβαιώνουν τις παραπάνω τάσεις. Αναλυτικότερα, η έκθεση του ILO το 2018 (Nybom, 2018) εξετάζει στοιχεία από τη βάση δεδομένων της παγκόσμιας τράπεζας για τη διαγενεακή κινητικότητα (Global Database on Intergenerational Mobility – GDIM) σε χώρες από όλο τον κόσμο, εστιάζοντας στο εισόδημα, το επάγγελμα και τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μετακινήσεις παρατηρούνται σε μικρότερο βαθμό στις χώρες με χαμηλό ή μεσαίο εισόδημα, σε αντίθεση με τις χώρες με υψηλά εισοδήματα, ενώ διαφορές στα ποσοστά παρουσιάζονται όχι μόνο σε επίπεδο χωρών αλλά και περιφερειών μέσα στις ίδιες τις χώρες. Μεταξύ των δύο φύλων, αν και οι διαφορές ποικίλλουν ανά χώρα, οι γυναίκες κατά μέσο όρο φαίνεται να βιώνουν υψηλότερα ποσοστά κοινωνικής κινητικότητας, ιδιαίτερα όσον αφορά τις πιο πρόσφατες κοορτές. Εκτός αυτών, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στο βαθμό της κινητικότητας, εκ των οποίων ως σημαντικότεροι αναφέρονται τα εκπαιδευτικά συστήματα και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τα επίπεδα ανισότητας και οι κοινωνικές διακρίσεις στην αγορά εργασίας, τα κοινωνικά και οικογενειακά δίκτυα και τα γονεϊκά πρότυπα. Επιπρόσθετα, ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης φαίνεται να επηρεάζει τα ποσοστά της απόλυτης και σχετικής κινητικότητας των υποέρευνα χωρών, στη βάση της παραδοχής ότι δημιουργεί υψηλής ποιότητας θέσεις εργασίας μεσαίας τάξης.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι διαφορές μεταξύ των χωρών ως προς τα πρότυπα κινητικότητας είναι εμφανείς και στην πρόσφατη έρευνα του OECD (2018). Η κοινωνική κινητικότητα με βάση το επάγγελμα, την εκπαίδευση αλλά και το

εισόδημα αποδεικνύεται πολύ υψηλή στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ αντίθετα οι χώρες της νότιας Ευρώπης εμφανίζουν σχετικά χαμηλούς δείκτες κινητικότητας, κυρίως ως προς την εκπαίδευση και το επάγγελμα. Το Eurofound (2017) δημοσιεύει επιπρόσθετα στοιχεία για την κοινωνική κινητικότητα σε 28 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συγκρίνοντας τα ποσοστά της απόλυτης και σχετικής κινητικότητας μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών κοορτών. Τα κύρια ευρήματα της έρευνας κάνουν λόγο για ανοδική απόλυτη κινητικότητα στην περίπτωση όλων των κοορτών, κάτι το οποίο αντικατοπτρίζει τις δομικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην Ευρώπη κατά τον 20^ο αιώνα (π.χ. αλλαγές στην επαγγελματική δομή και στο μέγεθος του πληθυσμού σε διάφορα επαγγέλματα), ενώ αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι τα πρότυπα κινητικότητας δείχνουν να συγκλίνουν μεταξύ των δύο φύλων με την πάροδο των χρόνων. Όσον αφορά στη σχετική κινητικότητα, διαφορές παρατηρούνται και εδώ μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, η έρευνα δείχνει ότι η κοινωνική ρευστότητα είναι γενικά σε υψηλά επίπεδα και για τα δύο φύλα και δείχνει να αυξάνεται ολοένα και περισσότερο μεταξύ των διαδοχικών κοορτών.

Στο ίδιο πλαίσιο, οι Papanastasiou και Papatheodorou (2017) συγκρίνουν τα επίπεδα κινητικότητας για διαφορετικά συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, μέσω πολυωνομικών μοντέλων logit και συμπεραίνουν ότι ο βαθμός της διαγενεακής επαγγελματικής στασιμότητας εξαρτάται από το εκάστοτε σύστημα κοινωνικής προστασίας της κάθε χώρας, αναδεικνύοντας τους μηχανισμούς του κράτους πρόνοιας ως βασικούς παράγοντες που μπορούν να διαμεσολαβήσουν στη σχέση της καταγωγής και των επαγγελματικών επιτευγμάτων. Έτσι, οι χώρες του φιλελεύθερου καθεστώτος πρόνοιας παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη επαγγελματική διαγενεακή στασιμότητα σε αντίθεση με τις χώρες του σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος, όπου οι αναδιανεμητικοί και ρυθμιστικοί θεσμοί δείχνουν να λειτουργούν θετικά ως προς την προώθηση της επαγγελματικής κινητικότητας. Σχετικά με τις χώρες του νοτιοευρωπαϊκού συμπλέγματος, η ανάλυση έδειξε ότι ο βαθμός της διαγενεακής κινητικότητας κυμαίνεται σε ενδιάμεσα επίπεδα, με τους ανειδίκευτους και εξειδικευμένους εργάτες να εμφανίζουν τη μεγαλύτερη στασιμότητα σε σχέση με το επάγγελμα των πατέρων τους. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν και προγενέστερες έρευνες όσον αφορά τον αντίκτυπο των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στη διαγενεακή στασιμότητα [βλ. Beller και Hout, 2006· Papanastasiou,

Papatheodorou και Petmesidou, 2016· Papatheodorou & Papanastasiou, 2010· Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2011].

Από την άλλη πλευρά, τα αποτελέσματα της έρευνας των Bukodi κ.ά. (2017) διαφέρουν σε ένα βαθμό με την παραπάνω εικόνα. Χρησιμοποιώντας δεδομένα της ESS 2002-2010, μελετούν τις μετακινήσεις ατόμων από 30 ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίοι γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1938-1985. Χρησιμοποιώντας τεχνικές όπως δείκτες κινητικότητας και λογαριθμικά μοντέλα για να συγκρίνουν τα πρότυπα κινητικότητας μεταξύ των χωρών καταλήγουν στο ότι παρόλο που ο βαθμός της απόλυτης κινητικότητας ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό στην Ευρώπη, δεν καταγράφονται συστηματικές διακυμάνσεις ως προς τους σχετικούς δείκτες κινητικότητας μεταξύ των διαφόρων χωρών και των διαφορετικών καθεστώτων απασχόλησης και πρόνοιας.

Εθνικές έρευνες επίσης έχουν δημοσιευτεί με αντικείμενο τις τάσεις κοινωνικής κινητικότητας στις νοτιοευρωπαϊκές χώρες. Συγκεκριμένα, οι Gil-Hernández κ.ά. (2017) δίνουν αποτελέσματα για τις τάσεις κινητικότητας στην Ισπανία μεταξύ διαφορετικών γενεών (1926-1981), καλύπτοντας μία περίοδο βαθιάς οικονομικής και εκπαιδευτικής προόδου για τη χώρα και εξετάζοντας τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις του οικογενειακού υπόβαθρου και της εκπαίδευσης στα αποτελέσματα των ανδρών και γυναικών. Η έρευνα μεταξύ άλλων καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι άνδρες, γεννημένοι τη δεκαετία του 1970 και μετά, βιώνουν μία μικρή αύξηση της κοινωνικής ρευστότητας, λόγω κυρίως της διεύρυνσης της εκπαίδευσης, ενώ για τις γυναίκες τα ποσοστά σχετικής κινητικότητας φαίνεται να αυξάνονται σημαντικά. Η ανισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών επίσης έχει μειωθεί στις νεότερες κοορτές και για τα δύο φύλα.

Για την Ιταλία, οι Di Pietro και Urwin (2003) δείχνουν ότι παρόλο που το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας φαίνεται να έχει μειώσει σε ένα βαθμό τις ανισότητες που προέρχονται από το κοινωνικό περιβάλλον, τα επιτεύγματα των παιδιών συνεχίζουν να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική θέση των γονέων, με τις σχέσεις πατέρα-γιος και μητέρα-κόρη να είναι ισχυρότερες. Στην Πορτογαλία, οι Fonseca και Guimarães (2009) δίνουν αποτελέσματα για την κοινωνική κινητικότητα κατά τη μακροπρόθεσμη περίοδο 1860-1960, λαμβάνοντας υπόψη τις αποκλίσεις ανά περιφέρεια. Η έρευνα καταγράφει ένα μοτίβο πόλωσης στις ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές κατηγορίες με τις ενδιάμεσες κατηγορίες να βιώνουν τις περισσότερες μετακινήσεις στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, ενώ η

ανοδική κινητικότητα εμφανίζεται περιορισμένη, μη γραμμική και χωρίς να σχετίζεται με τα βιομηχανικά και μεταναστευτικά πλαίσια της περιόδου.

Αν και στην Ελλάδα το φαινόμενο της κινητικότητας δεν αποτέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερου επιστημονικού ενδιαφέροντος, παρόλα αυτά υπάρχουν εθνικές έρευνες που σε εμπειρικό επίπεδο αναδεικνύουν τις τάσεις των μετακινήσεων των ατόμων μεταξύ των κοινωνικών θέσεων. Μία από τις έρευνες για τη διαγενεακή κινητικότητα στον ελληνικό χώρο είναι αυτή της Κασιμάτη (1980, 1989) για τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές μετακινήσεις των εργαζομένων της μεγάλης βιομηχανίας στην περιοχή της Αθήνας. Η ανάλυση περιλαμβάνει δείγμα 1.017 εργαζόμενων από 100 βιομηχανικές μονάδες της πρωτεύουσας και υπολογίζει σύνθετους δείκτες κινητικότητας και μοντέλα τροχιάς, συμπεραίνοντας ότι:

1. Μετακινήσεις παρατηρούνται σε μεγάλο βαθμό από τον κλάδο της γεωργίας στη βιομηχανία από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι τη δεκαετία του 1960, αντανakλώντας τις αλλαγές στη δομή της ελληνικής κοινωνίας την περίοδο αυτή. Συγκεκριμένα, ένα συντριπτικό ποσοστό (78,3%) των εργατών-τεχνιτών προέρχεται από αγρότες γονείς.
2. Κατακόρυφες απομακρυσμένες μετακινήσεις προς την επαγγελματική κατηγορία των ελεύθερων επαγγελματιών είναι εμφανείς από άτομα προερχόμενα από γονείς αγρότες ή εργάτες, κάτι το οποίο είναι απόρροια της εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και οικονομικών και ιστορικών παραγόντων.
3. Επαγγελματική στασιμότητα παρατηρείται τόσο στην ανώτερη κοινωνική κατηγορία, αλλά και στην κατηγορία την «τεχνιτών-εργατών», γεγονός το οποίο σημαίνει τη διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους της υπόστασης των δύο «ακραίων» τάξεων.

Από την άλλη πλευρά, η μελέτη της Πετμεζίδου-Τσουλούβη (1987) επικεντρώνεται στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και μετράει την κινητικότητα σε 1.559 οικογένειες μεσο-αστικών και μικροαστικών στρωμάτων κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, θέση στην εργασία, βαθμό ειδίκευσης και επιτελικότητας της εργασίας και εκπαιδευτικό επίπεδο. Τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας συνοψίζονται στα παρακάτω:

1. Ο υψηλότερος βαθμός στασιμότητας εντοπίζεται στις ανώτερες βαθμίδες των ελεύθερων επαγγελματιών, αφού το 72% προέρχονται από γονείς της ίδιας επαγγελματικής τάξης. Τα ποσοστά των ατόμων που έχουν αλλάξει τομέα

οικονομικής δραστηριότητας σε σχέση με του πατέρα τους μειώνονται από το μεσοαστικό στρώμα προς τα μικροαστικά και εργατικά στρώματα, με το 33% των ατόμων να παραμένουν στο εργατικό στρώμα των γονέων τους.

2. Η μετακίνηση προς τον τριτογενή τομέα οικονομικής δραστηριότητας είναι εντονότερη στα στρώματα της μεσαίας τάξης, ενώ το υψηλότερο ποσοστό μετακίνησης καταγράφουν τα άτομα που προέρχονται από την εργατική τάξη, τα οποία μετακινήθηκαν από τον πρωτογενή τομέα κυρίως προς το δευτερογενή.
3. Η μικροαστική τάξη των υπαλλήλων γραφείου εμφανίζει τη μεγαλύτερη κινητικότητα από την ανειδίκευτη θέση των γονέων τους σε ειδικευμένες θέσεις, ενώ πάνω από 40% της τάξης των ελεύθερων επαγγελματιών (ανώτερων ή χαμηλών βαθμίδων) παρουσιάζει κινητικότητα σε επιτελική θέση σε αντίθεση με τη μη-επιτελική θέση του πατέρα τους.
4. Τέλος, οι υπάλληλοι γραφείου και οι εργάτες εμφανίζουν τον υψηλότερο βαθμό μετακίνησης ως προς τη θέση στο επάγγελμα, με το 67% και 66% αντίστοιχα να είναι μισθωτοί, σε αντίθεση με τους αυτοαπασχολούμενους ή εργοδότες γονείς τους.

Πιο πρόσφατα, ο Εμμανουήλ (2016) παρουσιάζει αποτελέσματα από μία ποσοτική εμπειρική έρευνα στην Αθήνα του 2013 σχετικά με τη σχέση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των προτύπων κατανάλωσης, δίνοντας παράλληλα στοιχεία για την έκταση της κοινωνικής κινητικότητας. Μεταξύ άλλων, προκύπτει ότι υπάρχει ποσοστιαία μεταβολή των τάξεων διαγενεακά στην περιοχή της Αθήνας, η οποία οφείλεται κυρίως στη μείωση της εργατικής τάξης και στην ταυτόχρονη αύξηση του τομέα υπηρεσιών. Οι μετακινήσεις επομένως είναι στην πλειονότητά τους ανοδικές, με τις καθοδικές μετακινήσεις να μην ξεπερνούν το 20% σε καμία υπό-κατηγορία πληθυσμού. Τις τάσεις της κοινωνικής κινητικότητας στην Αθήνα των ετών 2001 και 2011 αναδεικνύει και ο Maloutas (2015, 2016) χρησιμοποιώντας στοιχεία της Απογραφής Πληθυσμού των αντίστοιχων ετών. Η μελέτη επικεντρώνεται σε όλα άτομα της Ελλάδας, ηλικίας 22-34 ετών που διαμένουν στο ίδιο νοικοκυριό με τους γονείς τους και εξετάζει το ρόλο του φύλου, της εθνικότητας, της εκπαίδευσης και του χώρου στη διαμόρφωση προτύπων κινητικότητας. Ως προς την επαγγελματική κινητικότητα, οι ανισότητες πρόσβασης σε υψηλότερες επαγγελματικές θέσεις παρουσιάζουν μία μικρή μείωση μέσα στη δεκαετία του 2000, παραμένοντας ωστόσο σε υψηλά επίπεδα το 2011. Ταυτόχρονα, το φύλο φαίνεται να

επηρεάζει τις πιθανότητες μετακίνησης, με τις γυναίκες να είναι περισσότερο πιθανό να απασχοληθούν σε υψηλότερου κύρους επαγγέλματα σε σχέση με τους άνδρες, ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους προέλευσης. Η τάση αυτή οφείλεται σε ένα βαθμό στη μικρότερη συμμετοχή των γυναικών στα εξειδικευμένα και ανειδίκευτα επαγγέλματα, τα οποία παραδοσιακά κυριαρχούνται από τους άνδρες. Τέλος, υψηλός βαθμός εσωτερικής αναπαραγωγής καταγράφεται στις περισσότερες επαγγελματικές κατηγορίες, και κυρίως στα επαγγέλματα του υψηλότερου κύρους.

Στοιχεία για την επαγγελματική διαγενεακή κινητικότητα στην Ελλάδα δημοσιεύουν και οι Symeonaki, Stamatopoulou και Michalopoulou (2012), με βάση δεδομένα από την EU-SILC του 2005, από τα οποία προκύπτει ότι μετακινήσεις λαμβάνουν χώρα στη χώρα για όλες τις κοορτές που έχουν γεννηθεί μεταξύ του 1939 και 1979, αν και η επαγγελματική κληρονομικότητα συνεχίζει να υφίσταται από γενιά σε γενιά. Εκτός αυτού, το επαγγελματικό υπόβαθρο της μητέρας δείχνει να επηρεάζει περισσότερο τη θέση των ατόμων στην αγορά εργασίας σε σχέση με του πατέρα. Τέλος, μεταγενέστερα δημοσιευμένα αποτελέσματα της EU-SILC και των ad-hoc ερευνών των ετών 2011 και 2019 παρέχει η ΕΛ.ΣΤΑΤ., σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση οικονομικών και κοινωνικών μειονεκτημάτων, τα οποία δείχνουν ότι σημαντικό ποσοστό των παιδιών ακολουθεί αντίστοιχη κατηγορία επαγγέλματος με αυτήν του πατέρα και της μητέρας. Συγκεκριμένα, με βάση το επάγγελμα του πατέρα, τα υψηλότερα ποσοστά στασιμότητας παρατηρούνται στους επαγγελματίες (50,5% το 2011 και 52,4% το 2019), ενώ ακολουθούν τα επαγγέλματα των αυτοαπασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών και οι ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν και τα στοιχεία για το επάγγελμα της μητέρας (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2014' 2020).

Από τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών διαφαίνεται ότι οι διαρθρωτικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην επαγγελματική και κοινωνική δομή της Ελλάδας έχουν επηρεάσει και διαμορφώσει τα σχήματα κινητικότητας διαχρονικά. Η συνεχής συρρίκνωση του αγροτικού τομέα και η μετάβαση σε μία οικονομία των υπηρεσιών έχει ως αποτέλεσμα τις μετακινήσεις που καταγράφονται στο εσωτερικό της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την αγορά εργασίας, σύμφωνα με την Πετμεζίδου (1987), η συμμετοχή στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε από το 57% στο 41% κατά την περίοδο 1951-1971, μοιράζοντας τη διαφορά εξίσου στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Συμπληρωματικά στοιχεία από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2017) κατά την περίοδο 1981-

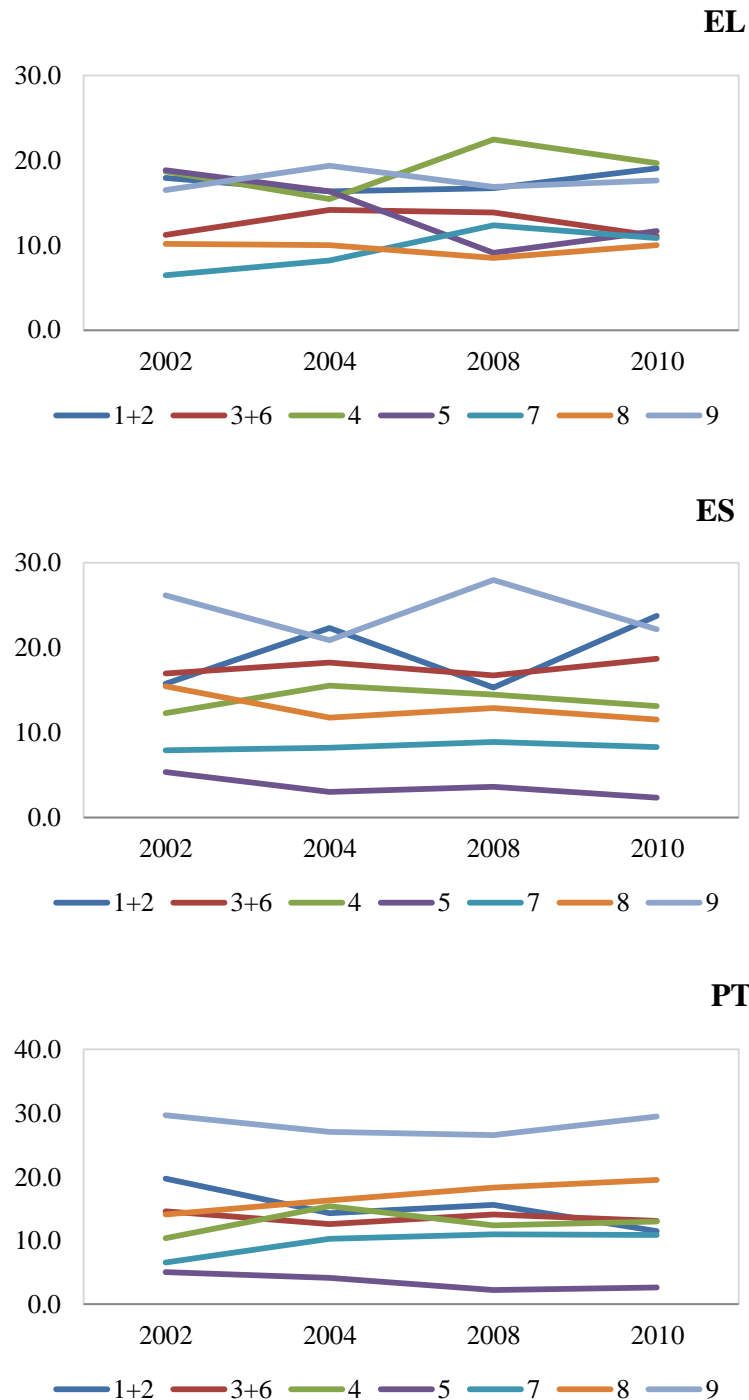
2015 δείχνουν ότι ο πρωτογενής τομέας συνέχισε να παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ποσοστιαία πτώση από τους κύριους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ μείωση παρατηρείται και στον κλάδο της βιομηχανίας και ενέργειας κυρίως μετά το 1995. Το εργατικό αυτό δυναμικό φαίνεται να απορροφάται από τον τριτογενή τομέα, όπου η συμμετοχή στις χρηματοπιστωτικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες σχεδόν τετραπλασιάστηκε, ενώ οι υπηρεσίες στη δημόσια διοίκηση, την εκπαίδευση και την υγεία σχεδόν διπλασιάστηκαν. Συγκεκριμένα για τις γυναίκες, ο τομέας των υπηρεσιών παρουσιάζει αύξηση κατά 184% σύμφωνα με τις απογραφές πληθυσμού από το 1961, φτάνοντας το 2000 στο 69,2% του εργατικού δυναμικού (Αλιπράντη-Μαράτου, 2008). Μετατόπιση παρατηρείται επίσης από τα χειρωνακτικά στα μη-χειρωνακτικά επαγγέλματα, ιδιαιτέρως στα χαμηλής εξειδίκευσης, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού της χώρας αυξάνεται αισθητά.

3.1 Συγκριτική μελέτη της διαγενεακής κινητικότητας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης

Με γνώμονα τις παραπάνω διαπιστώσεις, τα αποτελέσματα της συγκριτικής μελέτης που ακολουθεί βασίζονται σε πρωτογενή δεδομένα της ESS για την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία για την περίοδο 2002-2010, ενώ για την Ιταλία παρουσιάζονται αποτελέσματα μόνο για το 2002, καθώς η χώρα δεν συμμετείχε στους επόμενους γύρους. Το Διάγραμμα 1 περιγράφει το μέγεθος των κοινωνικών τάξεων προορισμού, για τα κοινά έτη διεξαγωγής της ESS, παρέχοντας πληροφορίες για το πώς έχουν διαμορφωθεί οι κοινωνικές τάξεις στις υπο-έρευνα χώρες της νότιας Ευρώπης κατά τη δεκαετία του 2000 και παρουσιάζοντας τις διαφορές μεταξύ των χωρών. Συγκεκριμένα, τα επαγγέλματα ρουτίνας (ESeC 9) καταγράφουν γενικότερα υψηλά ποσοστά συμμετοχής σε όλες τις χώρες, με τις υψηλότερες τιμές να εντοπίζονται στην Πορτογαλία, όπου το ποσοστό των ατόμων που ανήκουν στους ανειδίκευτους χειρωνακτες εργάτες φτάνει μέχρι και το 30% το 2002. Ομοίως η χώρα εμφανίζει και το μεγαλύτερο μέγεθος της τάξης των ειδικευμένων χειρωνακτών (ESeC 8), αφού κατά μέσο όρο 17% των Πορτογάλων ανήκουν στην τάξη αυτή, έναντι του 9,7% που εντοπίζεται στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου, το συνολικό μέγεθος της εργατικής τάξης στην Πορτογαλία (ESeC 7-9) ξεπερνάει το 50% του συνολικού

της δείγματος σε όλα τα κύματα της ESS, φτάνοντας μέχρι και το 60% το 2010 και υπερβαίνοντας κατά πολύ τα αντίστοιχα ποσοστά των άλλων χωρών.

Διάγραμμα 1. Η κοινωνική τάξη των ερωτώμενων της ESS στη νότια Ευρώπη με βάση την ESeC (%)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

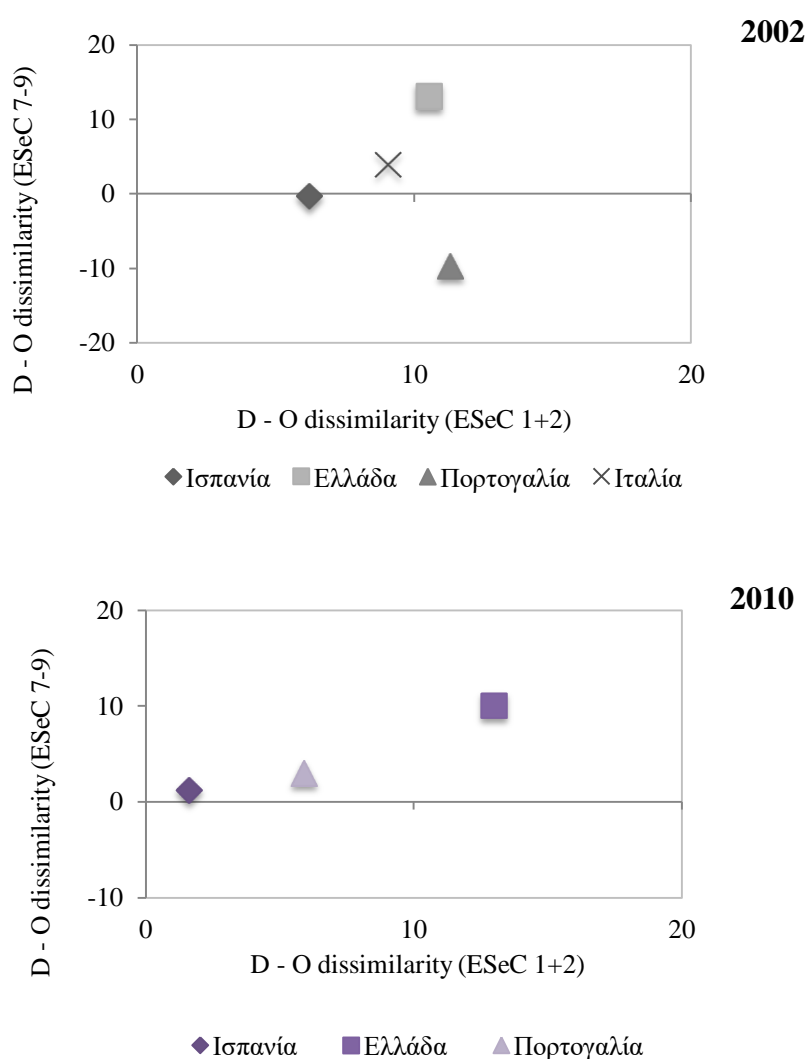
Όσον αφορά την ενδιάμεση τάξη (ESeC 3 και 6), είναι εμφανές ότι η Ισπανία συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά μεταξύ των χωρών, με πάνω από 17% των ερωτώμενων να είναι υπάλληλοι ρουτίνας ανώτερου ή χαμηλού επιπέδου, ενώ υψηλά είναι και τα ποσοστά της τάξης των Υπηρεσιών (ESeC 1-2) στη χώρα, με τις τιμές να κυμαίνονται από το 15,3% (το 2008) μέχρι το 23,8% (το 2010). Ως προς τη μικροαστική τάξη, η Ελλάδα καταγράφει τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής στην τάξη των αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων, κυρίως στον αγροτικό τομέα (ESeC 5), αλλά και στους κλάδους εκτός γεωργίας (ESeC 4), με πάνω από το ένα τρίτο των ερωτώμενων να ανήκουν στις τάξεις αυτές. Ωστόσο, από το 2002 μέχρι το 2010 παρουσιάζεται μία σημαντική μείωση στο μέγεθος των αυτοαπασχολούμενων ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα.

Επόμενο βήμα της ανάλυσης είναι να συγκρίνουμε τις κατανομές των τάξεων προορισμού που παρουσιάστηκαν παραπάνω με τις κατανομές των τάξεων προέλευσης (βλ Παράρτημα, Πίνακας Α6). Οι ποσοστιαίες διαφορές στο μέγεθος των κατανομών των ατόμων και των πατέρων τους υπολογίζονται για τις ευρύτερες κοινωνικές τάξεις για το 2002 και το 2010 και παρατίθενται στα Διαγράμματα 2 και 3, φανερώνοντας την επέκταση ή τη συρρίκνωση των κοινωνικών τάξεων διαγενεακά από τους γονείς στα παιδιά. Οι διαφορές έχουν αρνητικό πρόσημο, όταν το μέγεθος της κοινωνικής τάξης του πατέρα είναι μεγαλύτερο από την αντίστοιχη τάξη των ερωτώμενων, και οι θετικές τιμές υποδηλώνουν διαφορές υπέρ των τάξεων προορισμού. Μηδενικές τιμές δείχνουν ότι οι κατανομές είναι όμοιες, ενώ όσο περισσότερο απομακρυνόμαστε από τους άξονες, τόσο μεγαλύτερη και η ποσοστιαία απόσταση μεταξύ των κατανομών των ατόμων και των γονέων τους. Στην ουσία, τα αποτελέσματα μας δίνουν μία ένδειξη του μεγέθους της διαρθρωτικής κινητικότητας, αντικατοπτρίζοντας τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στη δομή των επαγγελματιών από γενιά σε γενιά

Με βάση τα αποτελέσματα, μεγαλύτερες διαφορές στις κατανομές εμφανίζονται στην Ελλάδα όσον αφορά την εργατική τάξη (διαφορά 10%), με περισσότερους ερωτώμενους (πάνω από το 1/3) να ανήκουν στις τρεις κατώτερες κατηγορίες (ESeC 7-9), σε σχέση με τους γονείς τους. Αξιοσημείωτα είναι και τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στην Πορτογαλία, όπου το 2002 οι γονείς που ανήκουν στην εργατική τάξη φαίνεται να υπερτερούν σε αριθμό, με την εικόνα όμως να αλλάζει τελείως το 2010, και τη διαφορά να παίρνει θετικό πρόσημο. Στην περίπτωση της Ισπανίας, οι κατανομές δείχνουν να συγκλίνουν. Σχετικά με την τάξη

των υπηρεσιών (ESeC 1+2), οι κατανομές προορισμού και προέλευσης εμφανίζουν επίσης μεγαλύτερες ομοιότητες στην Ισπανία ειδικά το 2010, ενώ αντίθετα υψηλότερες τιμές συναντώνται στην Ελλάδα, αποτελώντας ένδειξη ότι η τάξη των υπηρεσιών έχει διευρυνθεί στη χώρα διαγενεακά.

Διάγραμμα 2. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών προέλευσης και προορισμού στο μέγεθος της εργατικής τάξης (ESeC 7-9) και της τάξης υπηρεσιών (ESeC 1+2): νότια Ευρώπη (2002, 2010)

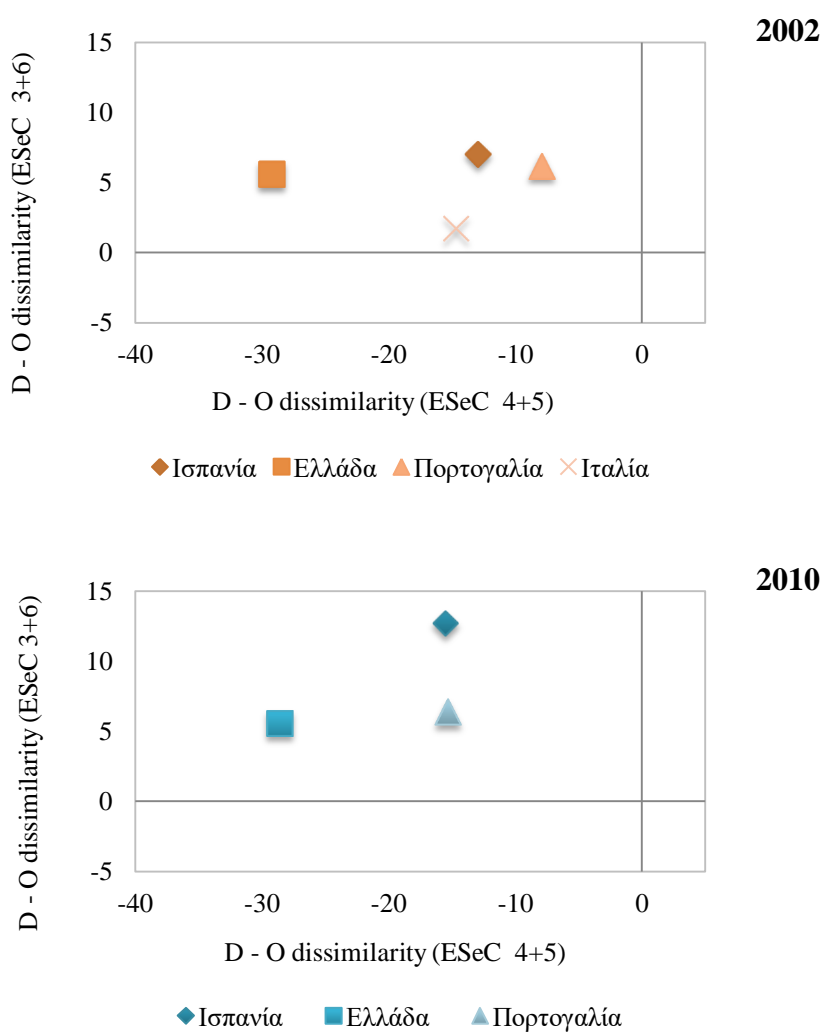

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

Αναφορικά με τη μικροαστική τάξη (Διάγραμμα 3), αρνητικές τιμές παρατηρούνται στο σύνολο των χωρών, με τις μεγαλύτερες αποστάσεις μεταξύ των κατανομών να εντοπίζονται στην Ελλάδα ($d.i. \approx 30\%$), κάτι το οποίο ερμηνεύεται κυρίως από τις διαφορές στο μέγεθος της τάξης των αγροτών. Αξίζει να σημειωθεί

ότι το ένα τρίτο περίπου των ερωτώμενων στην Ελλάδα αυτοαπασχολούνται στη γεωργία, έναντι του 60% των πατέρων τους (Παράρτημα, Πίνακας Α6).²⁴ Διαφορετική εικόνα εμφανίζουν οι υπο-έρευνα χώρες, όσον αφορά την ενδιάμεση τάξη, αφού φαίνεται ότι οι ερωτώμενοι υπερτερούν των πατέρων τους, με υψηλότερα ποσοστά διαφοροποίησης να εμφανίζονται στην Ισπανία, ιδιαίτερα το 2010.

Διάγραμμα 3. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών προέλευσης και προορισμού στο μέγεθος της μικροαστικής τάξης (ESeC 4+5) και της ενδιάμεσης τάξης (ESeC 3+6): νότια Ευρώπη (2002, 2010)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

²⁴ Το ποσοστό αυτό συμφωνεί με τα ευρήματα του Ειδικού Ευρωβαρόμετρου 471 του 2017 με θέμα «Δικαιοσύνη, ανισότητα και κινητικότητα μεταξύ γενεών». Σύμφωνα με την έκθεση, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα από τις συμμετέχουσες στην έρευνα όπου τουλάχιστον οι μισοί από τους ερωτώμενους δήλωσαν ότι ο βασικός συνεισφέρων στο εισόδημα του νοικοκυριού όταν ο/η ερωτώμενος/-η ήταν 15 ετών ήταν αυτοαπασχολούμενος (European Commission, 2018).

Με βάση τις κατανομές των ερωτώμενων και των γονέων τους, παρακάτω υπολογίζονται και παρουσιάζονται οι τιμές των δεικτών κινητικότητας, οι οποίες παρέχουν πληροφορίες για τη σχέση της κοινωνικής τάξης των ατόμων και των γονέων τους, αποκαλύπτοντας το μέγεθος, το είδος και την κατεύθυνση των μετακινήσεων (Πίνακας 12). Ο δείκτης της συνολικής κινητικότητας καταγράφει την αύξηση των μετακινήσεων στο σύνολο των χωρών ανά τα έτη της ESS, με την Ελλάδα να ξεχωρίζει, ιδίως τις δύο τελευταίες χρονιές (2008, 2010). Η Πορτογαλία παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά γενικότερα, αλλά και την υψηλότερη μεταβολή στους δείκτες της συνολικής κινητικότητας, με αύξηση κατά 5,5% από το 2002 έως το 2010, όπως αποτυπώνεται ευκρινέστερα και στο Διάγραμμα 4. Όσον αφορά το δείκτη της στασιμότητας, η Ισπανία εμφανίζεται στην πρώτη θέση, με τα υψηλότερα ποσοστά μη κινητικότητας το 2002. Ωστόσο, ο δείκτης δείχνει να μεταβάλλεται περισσότερο στη χώρα, έχοντας ως αποτέλεσμα το 2010 να φτάσει στα ποσοστά των άλλων χωρών.

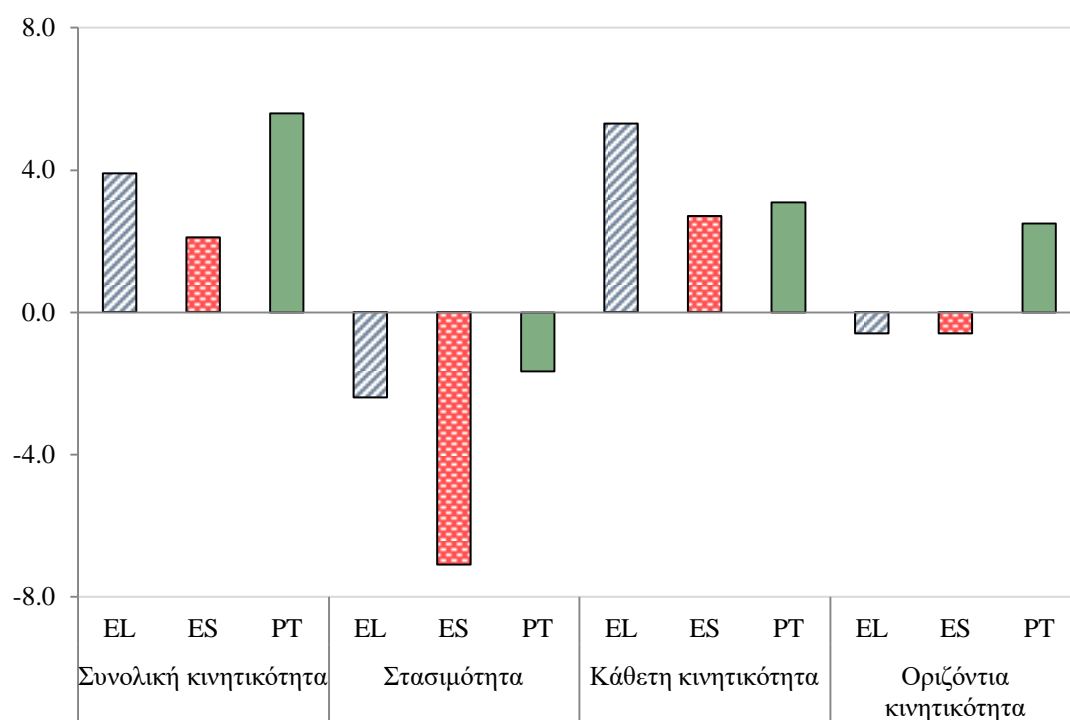
Πίνακας 12. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και έτος (%)

Χώρα	Δείκτες κινητικότητας					
	TM	VM	DM	UM	HM	IM
Ελλάδα						
2002	70,6	56,2	24,8	31,3	14,5	23,2
2004	72,0	60,5	27,4	33,1	11,5	23,0
2008	76,5	61,0	24,7	36,3	15,6	23,4
2010	74,5	61,5	25,7	35,8	12,9	20,8
Ισπανία						
2002	71,6	66,8	25,3	41,5	4,8	27,0
2004	72,3	66,6	26,4	40,2	5,7	26,7
2008	69,2	63,2	24,7	38,5	6,0	27,4
2010	73,7	69,5	31,8	37,7	4,2	19,9
Πορτογαλία						
2002	70,0	66,8	21,4	45,4	3,3	22,2
2004	69,5	61,5	25,6	36,0	8,0	26,8
2008	70,0	65,0	22,2	42,8	5,0	24,5
2010	75,6	69,8	31,1	38,7	5,7	20,5
Ιταλία						
2002	69,7	61,9	24,7	37,2	7,8	23,1

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Ο βαθμός της κάθετης κινητικότητας είναι επίσης σημαντικός τόσο στην Ισπανία όσο και στην Πορτογαλία, οι οποίες καταγράφουν υψηλές τιμές σε όλα τα κύματα της ESS, με πάνω από δύο τρίτα των ερωτώμενων να πραγματοποιούν μετακινήσεις -κυρίως ανοδικές- σε διαφορετικό επίπεδο από τις τάξεις των γονέων τους. Σε κατώτερη θέση βρίσκεται η Ελλάδα, αν και η κάθετη κινητικότητα κυμαίνεται επίσης σε υψηλά επίπεδα και εμφανίζει τη μεγαλύτερη αύξηση μέχρι το 2010. Παράλληλα, ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτώμενων στην Ελλάδα μετακινείται οριζόντια στην κοινωνική πυραμίδα, χωρίς να αλλάζει ουσιαστικά επίπεδο σε σχέση με τους γονείς τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η οριζόντια κινητικότητα φθάνει στην Ελλάδα έως και 15,6% το 2008, ενώ δεν ξεπερνάει το 8% στις υπόλοιπες χώρες. Ωστόσο, μείωση σημειώνει ο δείκτης της οριζόντιας κινητικότητας για την Ελλάδα από το 2002 μέχρι το 2010, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα παρακάτω.

Διάγραμμα 4. Οι ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών κινητικότητας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα (2002, 2010)

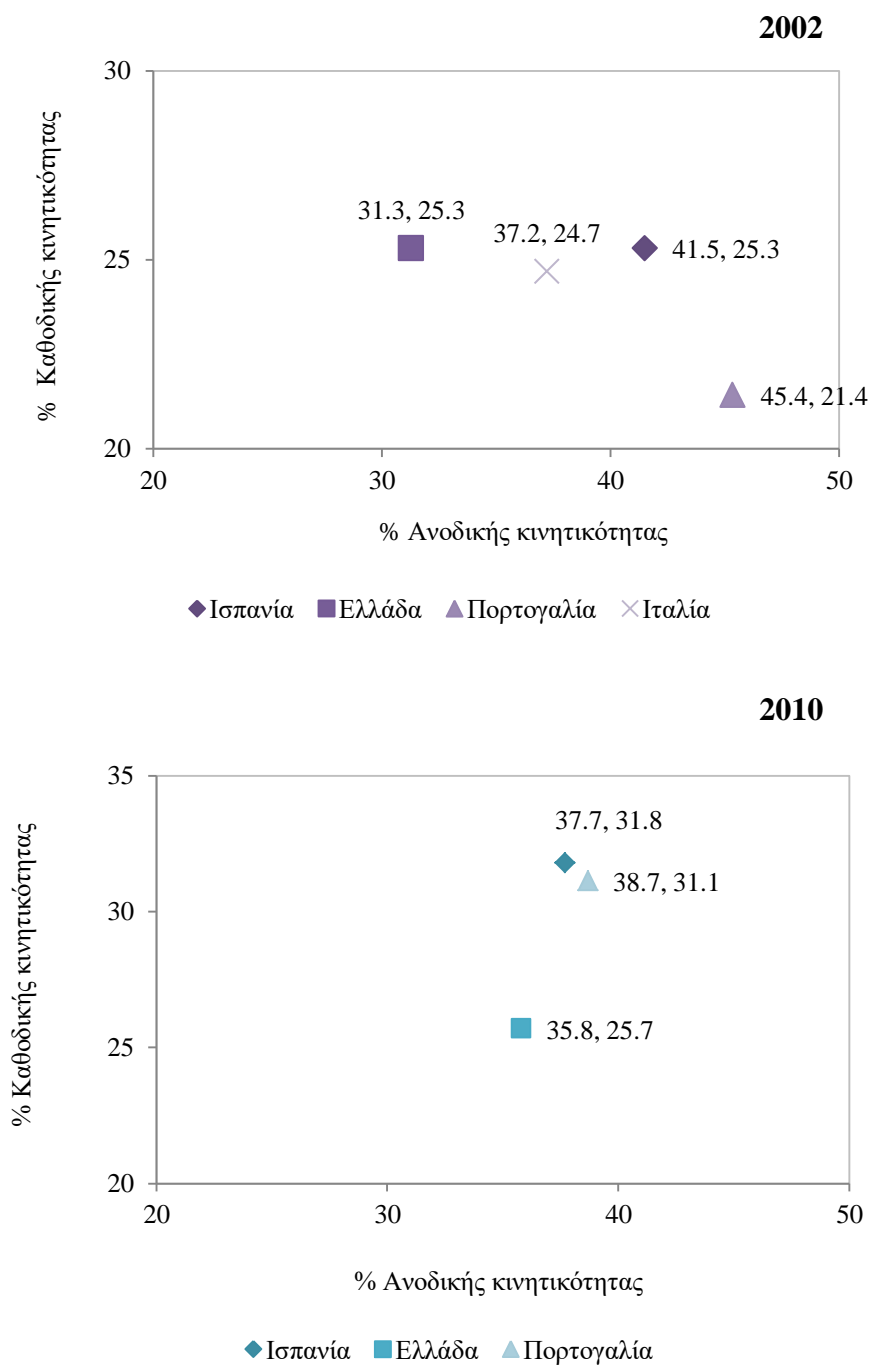
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

Αν επικεντρωθούμε, στη συνέχεια, στην κατεύθυνση των μετακινήσεων παρατηρείται ότι οι παραπάνω διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών στα ποσοστά της

κάθετης κινητικότητας αποτυπώνονται στις τιμές τόσο της ανοδικής όσο και καθοδικής κινητικότητας (Διάγραμμα 5). Πιο αναλυτικά, το 2002 η Ελλάδα εμφανίζει το χαμηλότερο ποσοστό ανοδικής κινητικότητας μεταξύ των χωρών, με το 30% περίπου των ατόμων να μετακινούνται σε υψηλότερη κοινωνική τάξη σε σχέση με τους γονείς τους, ενώ το 1/4 του δείγματος βιώνει καθοδική κινητικότητα. Αντίθετα, η Πορτογαλία καταγράφει τις ευνοϊκότερες συνθήκες το 2002, αφού το 45% του συνολικού δείγματος «ανεβαίνει» σε υψηλότερη κοινωνική τάξη σε σχέση με τους γονείς τους, ενώ παράλληλα είναι και η χώρα με τις λιγότερες καθοδικές μετακινήσεις. Όσον αφορά την Ισπανία και την Ιταλία, οι ανοδικές μετακινήσεις δείχνουν επίσης να υπερτερούν των καθοδικών μετακινήσεων. Οι τάσεις αυτές αντικατοπτρίζουν τις ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των χωρών που εντοπίστηκαν παραπάνω. Για παράδειγμα, οι τιμές της ανοδικής και καθοδικής κινητικότητας στην Πορτογαλία φαίνεται να οφείλονται κυρίως στην επέκταση της τάξης των υπηρεσιών και τη συρρίκνωση της εργατικής τάξης που καταγράφεται μεταξύ των πατέρων και των παιδιών στη χώρα το 2002.

Η εικόνα διαφοροποιείται τελείως το 2010, με τις διαφορές μεταξύ των χωρών στα ποσοστά της ανοδικής κινητικότητας να αμβλύνονται και να κυμαίνονται στα ίδια περίπου επίπεδα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η μεταβολή στους δείκτες στην Πορτογαλία, όπου σημειώνεται μία σημαντική μείωση στις ανοδικές μετακινήσεις, και ταυτόχρονα μία απότομη άνοδος στα ποσοστά της καθοδικής κινητικότητας, κυρίως λόγω της ραγδαίας επέκτασης της εργατικής τάξης των ατόμων σε σχέση με τους γονείς που καταγράφεται στη χώρα το 2010. Αύξηση στα ποσοστά της καθοδικής κινητικότητας παρατηρείται και στην Ισπανία, όπου και εκεί το 30% των ατόμων καταγράφουν καθοδικές μετακινήσεις, ενώ η Ελλάδα φαίνεται να είναι η μόνη χώρα που διατηρεί το ποσοστό των καθοδικών μετακινήσεων διαχρονικά, με μία παράλληλη αύξηση στην ανοδική κινητικότητα που φαίνεται να δικαιολογείται από την επέκταση της τάξης υπηρεσιών διαγενεακά.

Διάγραμμα 5. Η ανοδική και καθοδική κινητικότητα στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για τα έτη 2002 και 2010

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

Οι διαφορές μεταξύ των χωρών στα πρότυπα κινητικότητας καταγράφονται και στα ποσοστά εκροών (Πίνακας 13). Τα ποσοστά εκροών (outflow percentages) ορίζονται ως το κλάσμα f_{ij}/f_{i+} και αθροίζουν οριζοντίως στο 100%, δίνοντας την υπό συνθήκη κατανομή (conditional distribution) των τάξεων προορισμού για κάθε κατηγορία

προέλευσης και απαντώντας στο κατά πόσο είναι πιθανό άτομα μιας συγκεκριμένης οικογενειακής προέλευσης να μεταβούν σε διαφορετική κοινωνική τάξη (Breen, 2004· Luijkx, 2017). Οι πίνακες με τα ποσοστά εκροών είναι στην ουσία οι Μαρκοβιανοί πίνακες μετάβασης, όπως ορίστηκαν και παρουσιάστηκαν παραπάνω (Σχέση 2) και μας δίνουν όλες τις πιθανότητες μετάβασης μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Συνεπώς, για το 2002, οι μεγαλύτερες πιθανότητες μη μετακίνησης εντοπίζονται στις τάξεις των υπηρεσιών (ESeC 1-2) για την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία, με τα άτομα να εμφανίζουν πιθανότητα πάνω από 50% να ακολουθήσουν τα βήματα των πατέρων τους σε διευθυντικές θέσεις μεγάλων επιχειρήσεων και υψηλότερα εποπτικά και τεχνικά επαγγέλματα. Ομοίως, υψηλές τιμές κληρονομικότητας παρατηρούνται και στα επαγγέλματα ρουτίνας (ESeC 9), ενώ στα ίδια επίπεδα βρίσκεται και η Ελλάδα, αν και παρατηρείται μικρότερο ποσοστό εκροών στις συγκεκριμένες τάξεις ($p_{1+2,1+2} = 0,424$, $p_{99} = 0,234$).

Αντίθετα, μεγάλες διαφορές στις πιθανότητες παραμονής ή οριζόντιας μετακίνησης μεταξύ των χωρών παρατηρούνται στη μικροαστική τάξη (ESeC 4-5), με την Ελλάδα να έρχεται πρώτη και την Ιταλία να ακολουθεί. Αξίζει να τονιστεί ότι τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες αυτοαπασχολούμενων ή εργοδότων (εκτός γεωργίας) έχουν 12,4% πιθανότητα να μετακινηθούν οριζόντια προς στην τάξη των αγροτών στην Ελλάδα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην Ισπανία είναι 1,8% και στην Πορτογαλία μηδέν. Όσον αφορά τις οριζόντιες και κάθετες περιθώριες κατανομές αξιοσημείωτες είναι οι διαφορές στα ποσοστά των αγροτών, τα οποία είναι εμφανώς μικρότερα στις άλλες χώρες σε σχέση με την Ελλάδα, όπως είδαμε και παραπάνω.

Τέλος, σημαντικά μεγαλύτερες πιθανότητες ανοδικής κινητικότητας έχουν οι Έλληνες/-ίδες από την εργατική τάξη των πατέρων τους (ESeC 7-9) προς την τάξη υπηρεσιών (ESeC 1-2), αλλά και μικρότερες πιθανότητες καθοδικής μετακίνησης προς την τάξη των ανειδίκευτων χειρωνακτών (ESeC 9), σε σύγκριση με τον υπόλοιπο υπο-έρευνα πληθυσμό της νότιας Ευρώπης. Αξιοσημείωτη είναι εδώ η περίπτωση της Ισπανίας, η οποία καταγράφει ένα σημαντικό ποσοστό εκροών από την ανώτερη κατηγορία προς την κατώτερη, αφού το 10% των Ισπανών/-ίδων ανώτερου κοινωνικού υπόβαθρου απασχολούνται ως ανειδίκευτοι εργάτες ($p_{(1+2),9} = 0,101$).

Πίνακας 13. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα, 2002 (εκφρασμένες επί τοις 100, ως ποσοστά εκροών)

Χώρα	Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
Ελλάδα	1+2	42,4	22,0	12,7	1,7	5,9	7,6	7,6	118
	3+6	34,1	12,9	8,2	2,4	9,4	14,1	18,8	85
	4	19,0	12,1	28,3	12,4	6,6	11,0	10,7	364
	5	10,0	6,6	17,6	34,8	4,8	8,1	18,1	641
	7	35,9	17,9	10,3	7,7	10,3	7,7	10,3	39
	8	21,2	15,2	22,7	4,5	9,1	10,6	16,7	66
	9	17,7	10,5	16,7	6,2	10,0	15,3	23,4	209
	N	2,7	162	292	291	101	155	244	1522
	Ισπανία	1+2	51,7	13,5	10,1	0,0	9,0	5,6	10,1
3+6		25,3	26,3	9,1	1,0	9,1	5,1	24,2	99
4		14,2	15,9	25,7	1,8	12,4	15,0	15,0	113
5		9,5	12,8	10,8	27,7	4,1	14,9	20,3	148
7		13,3	23,3	20,0	0,0	10,0	10,0	23,3	30
8		12,7	22,4	12,1	0,6	9,7	13,9	28,5	165
9		9,6	15,7	9,3	2,5	4,6	24,6	33,8	281
N		153	163	115	52	69	144	229	925
Πορτογαλία		1+2	48,0	18,7	16,0	0,0	8,0	6,7	2,7
	3+6	28,4	22,2	13,6	0,0	3,7	4,9	27,2	81
	4	43,2	14,8	17,0	0,0	3,4	5,7	15,9	88
	5	24,8	6,2	12,4	23,3	5,4	8,5	19,4	129
	7	23,3	36,7	13,3	0,0	6,7	0,0	20,0	30
	8	9,0	14,0	10,1	5,6	10,1	18,5	32,6	178
	9	10,5	12,5	7,9	3,2	6,1	18,1	41,7	343
	N	188	132	103	51	60	120	270	924
	Ιταλία	1+2	58,8	10,6	12,9	0,0	5,9	3,5	8,2
3+6		28,6	26,2	14,3	0,0	11,9	6,0	13,1	84
4		21,3	14,6	24,7	9,0	9,6	1,7	19,1	178
5		20,0	10,9	10,9	27,3	1,8	7,3	21,8	55
7		25,0	8,3	41,7	0,0	8,3	0,0	16,7	12
8		12,5	22,9	20,8	2,1	8,3	4,2	29,2	48
9		15,9	17,7	16,8	1,8	7,1	5,3	35,4	113
N		150	95	107	34	46	23	120	575

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS 2002 (στάθμιση 'dweight').

Από τα αποτελέσματα του 2010 (Πίνακας 14) διαπιστώνεται ότι έχουν επέλθει μεταβολές στα ποσοστά εκροών στα τέλη της δεκαετίας, ενώ τα πρότυπα κινητικότητας εμφανίζουν μεγαλύτερες ομοιότητες μεταξύ της Ελλάδας και των άλλων δύο χωρών. Αναλυτικότερα, οι πιθανότητες παραμονής στην τάξη υπηρεσιών φαίνεται να μειώνονται ανά τα έτη της έρευνας και να συγκλίνουν μεταξύ των χωρών, αφού τα άτομα εμφανίζουν περίπου 40% πιθανότητα να ακολουθήσουν τα βήματα του πατέρα τους και στις τρεις περιπτώσεις. Ίδια πτωτική τάση παρατηρείται και στις πιθανότητες μη μετακίνησης από την τάξη των αυτοαπασχολούμενων στον αγροτικό τομέα σε όλες τις χώρες, ενώ η Ελλάδα συνεχίζει να εμφανίζει τα υψηλότερα ποσοστά παραμονής σε αυτή την κατηγορία, καθώς επίσης και την υψηλότερη συμμετοχή στον πρωτογενή τομέα τόσο των ερωτώμενων όσο και των πατέρων τους σε σχέση με την Ισπανία και την Πορτογαλία, όπως αποκαλύπτεται από τις περιθώριες κατανομές. Από την άλλη μεριά, περισσότερες πιθανότητες παραμονής στην ενδιάμεση τάξη των υπαλλήλων ρουτίνας (ESeC 3+6) σημειώνονται στην Πορτογαλία και την Ισπανία, ενώ συγκεκριμένα οι Ισπανοί είναι πιο πιθανό να μετακινηθούν και ανοδικά στην τάξη υπηρεσιών. Τέλος, όσον αφορά την εργατική τάξη (ESeC 7-9), η εικόνα φαίνεται να διαφοροποιείται. Αν και στην Ελλάδα τα άτομα που προέρχονται από γονείς χειρωνακτικών ή μη επαγγελματιών συνεχίζουν να έχουν περισσότερες πιθανότητες μετακίνησης προς την τάξη των υπηρεσιών, παράλληλα οι πιθανότητες κοντινής κινητικότητας δείχνουν να αυξάνονται. Αντίθετα, η Ισπανία καταγράφει αύξηση στις απομακρυσμένες μετακινήσεις από την εργατική τάξη, και κυρίως στις πιθανότητες p_{71} και p_{91} , οι οποίες διπλασιάστηκαν από το 2002 μέχρι το 2010.

Πίνακας 14. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα, 2010 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

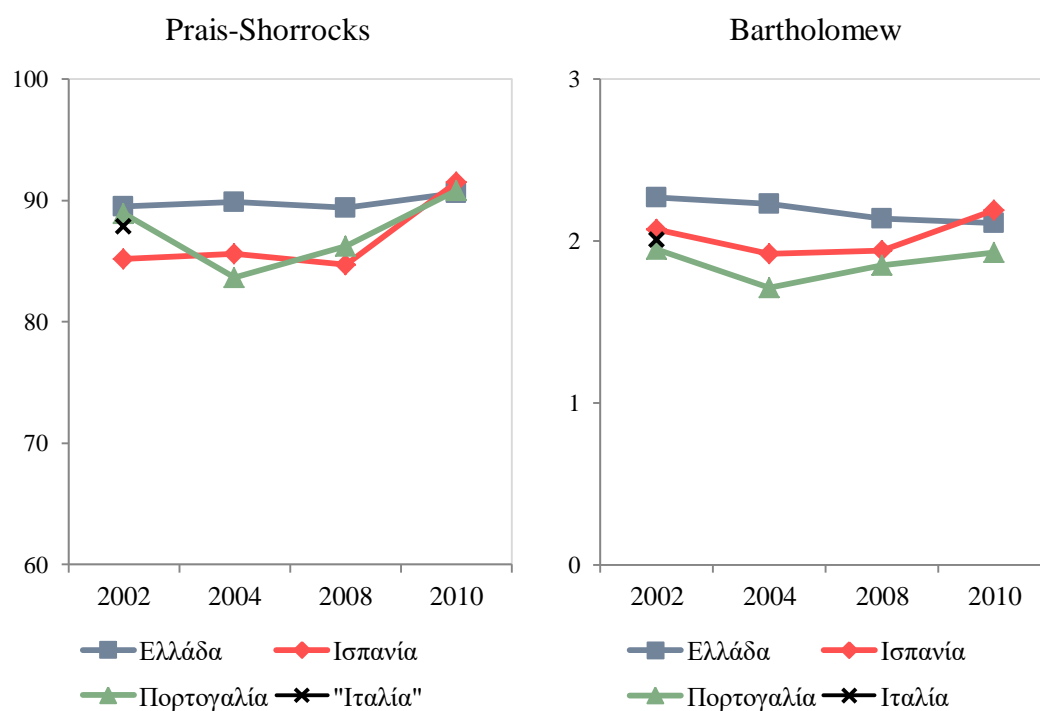
Χώρα	Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
Ελλάδα		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
	1+2	40,7	19,5	17,7	2,7	6,2	6,2	7,1	113
	3+6	37,0	10,9	10,9	5,4	17,4	3,3	15,2	92
	4	24,6	11,6	26,0	2,5	11,6	8,2	15,5	354
	5	11,4	7,3	17,7	27,9	8,3	11,1	16,4	605
	7	30,2	22,2	7,9	0,0	17,5	6,3	15,9	63
	8	16,1	10,9	22,3	2,1	11,9	14,5	22,3	193
	9	10,5	10,9	20,9	1,4	15,0	12,7	28,6	220
	N	309	176	323	193	181	166	292	1640
Ισπανία		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
	1+2	41,7	16,3	11,0	0,4	7,8	8,5	14,5	294
	3+6	41,8	25,3	10,1	0,0	12,7	2,5	7,6	294
	4	21,5	16,8	21,9	4,4	8,0	10,2	17,2	294
	5	14,9	19,4	14,9	13,4	1,5	11,9	23,9	294
	7	26,8	24,4	12,2	0,0	9,8	9,8	17,1	41
	8	11,2	19,6	10,4	1,6	8,8	17,6	30,8	250
	9	17,9	19,4	9,7	1,0	9,2	13,3	29,6	196
	N	294	222	159	28	99	136	252	1190
Πορτογαλία		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
	1+2	37,5	18,8	15,0	0,0	13,8	1,3	13,8	80
	3+6	25,3	23,2	10,5	1,1	11,6	7,4	21,1	95
	4	17,9	17,4	20,1	1,1	14,7	10,3	18,5	184
	5	7,7	10,5	13,7	10,9	6,9	19,0	31,5	248
	7	21,9	21,9	4,7	0,0	10,9	18,8	21,9	64
	8	7,9	11,2	11,2	2,1	10,6	26,6	30,5	482
	9	4,5	9,2	12,7	0,7	12,7	25,3	34,9	292
	N	171	190	187	42	161	288	406	1445

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS 2010 (στάθμιση 'dweight').

Με βάση τις πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των τάξεων προέλευσης και προορισμού που παρουσιάστηκαν, υπολογίζονται οι σχετικοί δείκτες κινητικότητας, η εξέλιξη των οποίων σκιαγραφείται στο Διάγραμμα 6 για κάθε χώρα και έτος

διεξαγωγής της ESS. Ο δείκτης των Prais – Shorrocks, ο οποίος εκφράζει τις συνολικές πιθανότητες μετακίνησης στον κοινωνικό χώρο, αποκαλύπτει διαφορετικά πρότυπα κινητικότητας μεταξύ των χωρών. Αρχικά φαίνεται ότι ο δείκτης παίρνει υψηλές τιμές σε όλες τις χώρες και κυμαίνεται από 8,37% (το 2004 στην Πορτογαλία), μέχρι το 91,5% (το 2010 στην Ισπανία). Σε γενικές γραμμές είναι ξεκάθαρο ότι η Ελλάδα παρουσιάζει περισσότερες πιθανότητες μετακίνησης μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης (όπως φάνηκε και στους απόλυτους δείκτες), ενώ καταγράφει και έναν περισσότερο σταθερό ρυθμό κινητικότητας διαχρονικά, σε σχέση και με τις άλλες δύο χώρες. Από την άλλη πλευρά, η Ισπανία εμφανίζει τη μεγαλύτερη αύξηση στις τιμές του δείκτη μέσα στη δεκαετία, κάτι που θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι η αύξηση στο μέγεθος της κινητικότητας στη χώρα της Ιβηρικής χερσονήσου δεν οφείλεται μόνο σε διαρθρωτικές αλλαγές, αλλά αποτυπώνει και αλλαγές στο βαθμό της κοινωνικής ρευστότητας. Τέλος, μετά από μία πτώση του δείκτη κατά 6,5 ποσοστιαίες μονάδες το 2004, η Πορτογαλία καταγράφει και αυτή μία άνοδο της σχετικής διαγενεακής κινητικότητας μέχρι το 2010.

Διάγραμμα 6. Η εξέλιξη των σχετικών δεικτών κινητικότητας, ανά χώρα

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS (στάθμιση 'dweight').

Όσον αφορά το δείκτη του Bartholomew, ο οποίος δίνει βάρος στις αποστάσεις που διανύουν τα άτομα για να μετακινηθούν από την τάξη προέλευσης, φαίνεται ότι ο δείκτης μένει σταθερός διαχρονικά ομοίως στην Ελλάδα, όπου καταγράφονται και οι μεγαλύτερες αποστάσεις στις μετακινήσεις των ατόμων. Από την άλλη πλευρά, στην Πορτογαλία και την Ισπανία, ο δείκτης εμφανίζει αύξηση διαχρονικά, αν και ξεκινάει από χαμηλότερες τιμές, ενώ το 2010 η Ισπανία ξεπερνάει τις άλλες χώρες.

Μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το βαθμό της κοινωνικής ρευστότητας δίνουν και οι λόγοι πιθανοτήτων, οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε εκφράζουν την καθαρή σχέση της οικογενειακής προέλευσης και της κοινωνικής τάξης των ατόμων, χωρίς να επηρεάζονται από τις περιθώριες κατανομές. Ο Πίνακας 15 συνοψίζει τους συμμετρικούς λόγους πιθανοτήτων, τους λόγους δηλαδή εκείνους που περιλαμβάνουν το ίδιο ζεύγος τάξεων προορισμού και προέλευσης, μεταξύ των τριών ευρύτερων κοινωνικών τάξεων. Έτσι παρουσιάζονται (i) οι λόγοι πιθανοτήτων μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από την τάξη υπηρεσιών (ESeC 1-2) και την ενδιάμεση τάξη (ESeC 3-6) να ανήκουν στην τάξη υπηρεσιών και να αποφύγουν την ενδιάμεση τάξη, (ii) οι λόγοι πιθανοτήτων μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από την τάξη υπηρεσιών (ESeC 1-2) και την εργατική τάξη (ESeC 7-9) να ανήκουν στην τάξη υπηρεσιών και να αποφύγουν την εργατική τάξη, και (iii) οι λόγοι πιθανοτήτων μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από την ενδιάμεση τάξη (ESeC 3-6) και την εργατική τάξη (ESeC 7-9) να ανήκουν στην ενδιάμεση τάξη και να αποφύγουν την εργατική τάξη.

Από τα αποτελέσματα προκύπτουν κάποια ενδιαφέροντα ευρήματα. Αρχικά, οι λόγοι πιθανοτήτων στην πλειονότητά τους παίρνουν χαμηλότερες τιμές στην περίπτωση των Ελλάδας, η οποία σε σχέση με τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης εμφανίζει τις μικρότερες ανισότητες μεταξύ των τριών κοινωνικών τάξεων. Ο πιο άνισος ανταγωνισμός εμφανίζεται μεταξύ των ατόμων από την τάξη υπηρεσιών και την εργατική τάξη, κυρίως στην περίπτωση της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Συγκεκριμένα το 2004, τα άτομα που προέρχονται από την τάξη υπηρεσιών έχουν 16 φορές περισσότερες πιθανότητες να καταλήξουν στην ίδια τάξη σε σχέση με τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες εργατών στην Ισπανία, ενώ οι αντίστοιχες πιθανότητες είναι 25:1 στην περίπτωση της Πορτογαλίας. Οι εν λόγω ανισότητες δείχνουν να μειώνονται σημαντικά το 2010, κυρίως στην Ισπανία. Αναφορικά με την

Ελλάδα, οι λόγοι πιθανοτήτων μεταξύ των δύο αυτών ομάδων παίρνουν ορατά μικρότερες τιμές, ωστόσο διαχρονικά αυξάνονται κατά 3 μονάδες από το 2002 έως το 2010. Από την άλλη πλευρά, οι μικρότερες τιμές εντοπίζονται στους λόγους που περιλαμβάνουν την ενδιάμεση και την εργατική τάξη, όπου φαίνεται ότι η οικογενειακή προέλευση δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο στις πιθανότητες των ατόμων να καταλήξουν στην ενδιάμεση τάξη.

Πίνακας 15. Συμμετρικοί λόγοι πιθανοτήτων στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και έτος

Χώρα	τάξη υπηρεσιών : ενδιάμεση τάξη	τάξη υπηρεσιών : εργατική τάξη	ενδιάμεση τάξη : εργατική τάξη
Ελλάδα			
2002	4,2	4,3	2,1
2004	3,7	4,1	1,6
2008	4,3	5,1	1,3
2010	2,6	7,3	2,0
Ισπανία			
2002	6,4	10,6	2,1
2004	2,4	16,4	3,1
2008	3,9	14,9	2,4
2010	2,7	4,7	2,2
Πορτογαλία			
2002	1,6	15,8	2,7
2004	8,4	25,6	3,6
2008	2,9	14,8	2,3
2010	2,7	11,5	2,1
Ιταλία			
2002	5,1	9,5	1,7

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS 2002-2010 (στάθμιση 'dweight').

3.2 Κοινωνική τάξη και διαγενεακή κινητικότητα στην Ελλάδα

Μετά τη σύγκριση των χωρών της νότιας Ευρώπης στα σχήματα κινητικότητας που προηγήθηκε παραπάνω,, συμπληρωματικά στοιχεία για την Ελλάδα αντλούνται από την έρευνα της EU-SILC, για το έτος 2019, δεδομένα τα οποία επιτρέπουν να διερευνήσουμε τις πιο πρόσφατες τάσεις των ροών μέσα στον ελληνικό κοινωνικό χώρο, αλλά και να μελετήσουμε το υπο-έρευνα φαινόμενο σε βάθος χρόνου, εφαρμόζοντας παράλληλα ανάλυση κοορτής. Μία πιο πρόσφατη εικόνα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην Ελλάδα απεικονίζεται στον Πίνακα 16, όπου παρουσιάζονται οι κατανομές των επαγγελμάτων των ερωτώμενων και των πατέρων τους, όπως αυτές προκύπτουν σύμφωνα με το ταξικό σχήμα της ESeC που έχουμε υιοθετήσει. Όπως παρατηρείται στο δείγμα των ερωτώμενων, μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής συγκεντρώνουν τα επαγγέλματα ρουτίνας (ESeC 9) και τα χαμηλού επιπέδου επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών (ESeC 7), ενώ μικρότερα ποσοστά απασχόλησης εντοπίζονται στα τεχνικά επαγγέλματα χαμηλού επιπέδου (ESeC 8), στην κατηγορία των κατώτερων εποπτών και των τεχνικών (ESeC 6), καθώς και στον κλάδο της γεωργίας ως αυτοαπασχόληση (ESeC 5). Αντίθετα, όσον αφορά την τάξη προέλευσης, σχεδόν το 30% των περιπτώσεων φαίνεται να αυτοαπασχολείται στον κλάδο της γεωργίας, κτηνοτροφίας ή αλιείας (ESeC 5), ενώ το 40% του συνολικού δείγματος συγκεντρώνεται στην εργατική τάξη των ανειδίκευτων ή ειδικευμένων χειρωνακτών (ESeC 8-9).

Φαίνεται, επομένως, ότι οι δύο κατανομές διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, κάτι το οποίο αντανακλά τις αλλαγές στη δομή της επαγγελματικής τάξης που επέφερε η διαδικασία του εκσυγχρονισμού. Συγκεκριμένα, η μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ των επαγγελμάτων του δείγματος των παιδιών και των πατέρων εντοπίζεται στην πέμπτη κατηγορία, κάτι το οποίο μπορεί να αποδοθεί στη συνεχή πτωτική τάση που έχει σημειωθεί στα ποσοστά απασχόλησης στον αγροτικό τομέα τόσο σε ελληνική, όσο και σε ευρωπαϊκή κλίμακα μεταπολεμικά. Διαφορές εμφανίζονται επίσης και στην τάξη των υπηρεσιών, με το 26% των ατόμων να απασχολούνται ως εργοδότες μεγάλων επιχειρήσεων ή ως στελέχη και επαγγελματίες (ESeC 1-2), έναντι του 10,1% των πατέρων.

Πίνακας 16. Το κοινωνικό-επαγγελματικό προφίλ των ερωτώμενων και των γονέων τους το 2019 σύμφωνα με την ESEC

ESeC (9-class)	Ερωτώμενος/-η		Πατέρας	
	N	%	N	%
1 Εργοδότες μεγάλων επιχειρήσεων και επαγγελματίες υψηλού επιπέδου	1499	13,5	492	5,2
2 Στελέχη και επαγγελματίες χαμηλού επιπέδου, υψηλότερα εποπτικά και τεχνικά επαγγέλματα	1618	12,8	538	4,9
3 Ενδιάμεσα επαγγέλματα	1270	10,7	1127	9
4 Εργοδότες μικρών επιχειρήσεων, αυτοαπασχολούμενοι (εκτός γεωργίας)	1789	12,1	862	6,9
5 Αυτοαπασχολούμενοι (γεωργία)	1363	8,4	4355	28,8
6 Χαμηλού επιπέδου επόπτες και τεχνικοί	389	3,4	32	0,4
7 Χαμηλού επιπέδου επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών, πωλητές και υπάλληλοι	1829	15,2	687	5,7
8 Χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα	884	7,0	2851	22,5
9 Επαγγέλματα ρουτίνας	2249	16,8	2019	16,6
Σύνολο	12890	100	12963	100
Missing values	1770		1697	

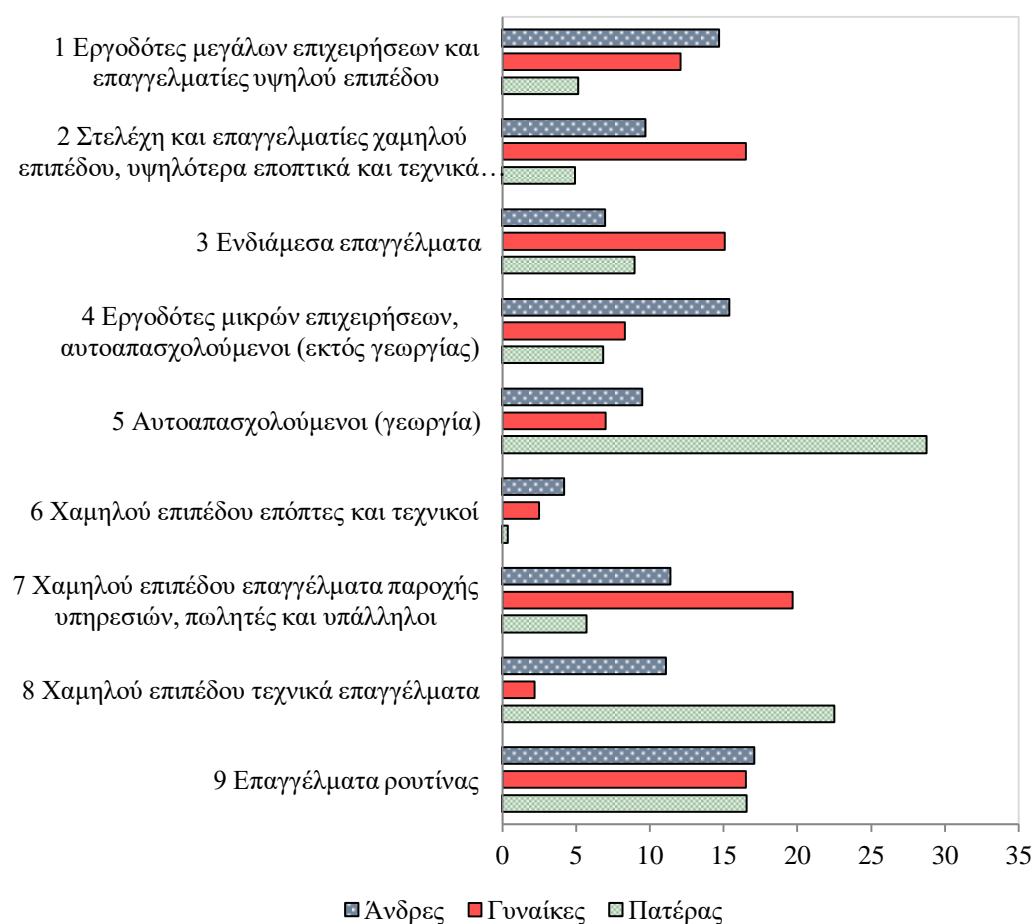
Σημείωση: Φίλτρο: ηλικία = 30-59ετών. Τα ποσοστά αφορούν σταθμισμένα δεδομένα, ενώ οι απόλυτες τιμές αναφέρονται στον αριθμό του δείγματος.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Στο Διάγραμμα 7 παρουσιάζονται και τα αντίστοιχα ποσοστά, κάνοντας διαχωρισμό μεταξύ των ανδρών και των γυναικών. Διαφορές μεταξύ των δύο φύλων εντοπίζονται, με τις γυναίκες να εντάσσονται κυρίως στην τάξη των χαμηλού επιπέδου επαγγελμάτων παροχής υπηρεσιών, πωλητών και υπαλλήλων (ESeC 7), στην τάξη των επαγγελμάτων ρουτίνας (ESeC 9) και στην τάξη των χαμηλού επιπέδου στελεχών και επαγγελματιών (ESeC 2). Από την άλλη πλευρά, εκτός από τα υψηλά ποσοστά στην εργατική τάξη των ανειδίκευτων χειρωνακτών, περίπου 15% των ανδρών βρίσκεται στις τάξεις των μεγάλων εργοδοτών είτε μεγάλων είτε μικρών επιχειρήσεων (ESeC 1 ή ESeC 4). Όπως είναι αναμενόμενο, η μεγαλύτερη διαφορά

μεταξύ των δύο φύλων εντοπίζεται στην κατηγορία των ειδικευμένων εργατών (ESeC 8), όπου οι γυναίκες εμφανίζουν πολύ μικρό ποσοστό συμμετοχής στον ανδροκρατούμενο αυτό επαγγελματικό τομέα.

Διάγραμμα 7. Οι κατανομές των τάξεων προορισμού (άνδρες και γυναίκες) και προέλευσης (πατέρας), σύμφωνα με την ESeC

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατανομών των τάξεων προορισμού και προέλευσης μπορεί να αποτυπωθούν και στα μέτρα απόστασης και ομοιότητας, τα οποία υπολογίζονται με βάση τις παραπάνω κατανομές και τα οποία συνοψίζουν τις αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνική δομή της χώρας διαγενεακά. Ο Πίνακας 17 παρουσιάζει τα αποτελέσματα τόσο για το σύνολο του δείγματος, όσο και μεταξύ των δύο φύλων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η συνολική ποσοστιαία απόκλιση των υπο-διερεύνηση κατανομών (Ευκλείδια απόσταση) ισούται με 30,4, ενώ το 35,8% της ταξικής κατανομής έχει αλλάξει από τη γενιά του πατέρα στη γενιά των

παιδιών (δείκτης Sørensen). Η μέγιστη διαφορά μεταξύ των δύο κατανομών αποτυπώνεται στην τιμή του δείκτη Chebychev, ίση με 0,204 για το σύνολο του δείγματος. Μεταξύ των δύο φύλων σημειώνονται σημαντικές αποκλίσεις, με τις γυναίκες να συγκεντρώνουν τις μεγαλύτερες τιμές σε όλα τα μέτρα απόστασης, σε σύγκριση με τους άνδρες, υποδηλώνοντας ότι οι κατανομές της κοινωνικής τους τάξης διαφέρουν περισσότερο σε σχέση με την τάξη προορισμού.

Πίνακας 17. Μέτρα απόστασης και ομοιότητας μεταξύ των κατανομών προέλευσης και προορισμού, στο σύνολο δείγματος και ανά φύλο

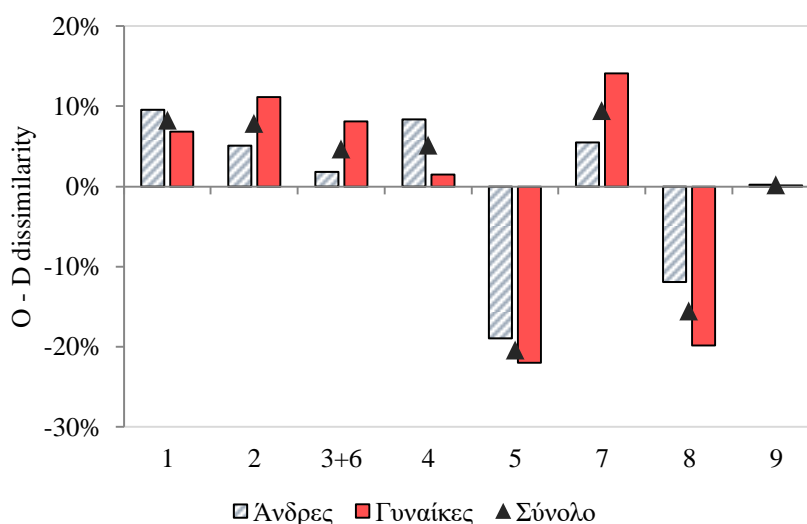
Δείκτες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
d_{EUC}	0,304	0,270	0,363
d_{MAN}	0,717	0,619	0,838
d_{SOR}	0,358	0,309	0,419
d_{GOW}	0,09	0,077	0,105
d_{CHEB}	0,204	0,19	0,22

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Μία καλύτερη ένδειξη των διαφοροποιήσεων που εντοπίζονται στις τάξεις προορισμού και προέλευσης μας δίνει και το Διάγραμμα 8, όπου απεικονίζεται η ποσοστιαία διαφορά τους για κάθε μία τάξη ξεχωριστά. Ο δείκτης παίρνει θετικές τιμές, όταν τα ποσοστά συμμετοχής στην εκάστοτε τάξη είναι υψηλότερα για την περίπτωση των ερωτώμενων (D), ενώ αντίθετα οι αρνητικές τιμές υποδηλώνουν ότι οι γονείς εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής. Συνεπώς, μεγαλύτερες τιμές εντοπίζονται στην κατηγορία των ειδικευμένων χειρωνακτών της εργατικής τάξης (ESeC 8), αλλά και στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων στη γεωργία (ESeC 5), η οποία όπως προαναφέρθηκε εμφανίζει μία συρρίκνωση κατά τη μεταπολεμική περίοδο και μία σημαντική μείωση στο μέγεθός της. Αντίθετα, τα ποσοστά των ανειδίκευτων ή ημι-ειδικευμένων χειρωνακτών ρουτίνας (ESeC 9) δείχνουν να συγκλίνουν στις δύο κατανομές τόσο στην περίπτωση των ανδρών όσο και των γυναικών. Μεταξύ των δύο φύλων, μεταβολές παρατηρούνται κυρίως στην περίπτωση των γυναικών, οι οποίες εμφανίζουν μεγαλύτερες ποσοστιαίες διαφορές στην πλειονότητα των τάξεων σε σύγκριση με την τάξη προέλευσης, συμπεράσμα το

οποίο προέκυψε και από τις τιμές των μέτρων απόστασης παραπάνω. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τους άνδρες, μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις γυναίκες εντοπίζονται στις κατηγορίες των ανώτερων υπαλλήλων ρουτίνας (ESeC 1) και των μικρών εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων (ESeC 4). Το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη ανάλυση έχουμε ως σημείο σύγκρισης μόνο το κοινωνικό υπόβαθρο του πατέρα μπορεί να επηρεάζει τα αποτελέσματα, λόγω διαχωρισμού των φύλων σε συγκεκριμένες ομάδες επαγγελματιών. Ενδιαφέρον θα είχε να δούμε τις αντίστοιχες κατανομές των μητέρων σε μία μελλοντική ανάλυση.

Διάγραμμα 8. Οι ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης, στο σύνολο του δείγματος και ανά φύλο

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Μετά από μία πρώτη ανάλυση των ομοιοτήτων και των διαφορών που παρατηρούνται στις δύο κατανομές μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης, σειρά έχει να διασταυρώσουμε τις δύο μεταβλητές για να δούμε κατά πόσο η οικογενειακή προέλευση έχει επηρεάσει τη θέση των ατόμων στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Ο Πίνακας 18 δείχνει την κατανομή της κοινωνικής τάξης των ατόμων με βάση την τάξη προορισμού, περιέχοντας τα συνολικά ποσοστά των μετακινήσεων μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Τα κελιά που βρίσκονται στην κύρια διαγώνιο εκφράζουν κοινωνική στασιμότητα, τα στοιχεία τα οποία βρίσκονται δεξιά από τη διαγώνιο δείχνουν την καθοδική κινητικότητα, ενώ αντίθετα αριστερά από τη

διαγώνιο παρουσιάζεται το σύνολο των ανοδικών μετακινήσεων. Καθώς το σχήμα της ταξινόμησης που χρησιμοποιείται στη συγκεκριμένη ανάλυση δεν είναι στο σύνολο του ιεραρχικό, τα κελιά με άσπρο χρώμα εκφράζουν οριζόντιες μετακινήσεις, οι οποίες δεν αφορούν μετακινήσεις σε περισσότερο πλεονεκτικές ή μειονεκτικές θέσεις. Με βάση τα στοιχεία του πίνακα, οι απόλυτοι δείκτες κινητικότητας υπολογίζονται αποκαλύπτοντας γενικότερα το μέγεθος της συνολικής κινητικότητας, αλλά και την κατεύθυνση και το είδος των μετακινήσεων (Πίνακας 19).

Πίνακας 18. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Σύνολο δείγματος

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
	1	2	3+6	4	5	7	8	9
1	2,5	1,1	0,8	0,2	0,0	0,4	0,1	0,3
2	1,3	1,5	1,0	0,3	0,0	0,7	0,1	0,3
3+6	2,4	1,7	2,0	0,7	0,1	1,5	0,4	0,9
4	1,1	0,9	1,0	1,6	0,1	1,3	0,3	0,7
5	1,8	2,1	2,7	3,5	7,2	3,2	1,9	5,1
7	1,1	0,9	1,1	0,6	0,1	1,2	0,3	0,6
8	2,3	2,9	3,4	3,1	0,8	4,0	2,4	4,0
9	1,3	1,6	2,2	2,0	0,5	2,8	1,5	4,4

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, □ Οριζόντια κινητικότητα.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N= 11427; $p= 0,000$.

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα, η συνολική κινητικότητα κυμαίνεται σε υψηλά ποσοστά, αφού το 77,1% των ατόμων του δείγματος ανήκει σε διαφορετική κοινωνική τάξη από αυτή των γονέων τους (πατέρας). Στο βαθμό της συνολικής κινητικότητας φαίνεται να συμβάλουν περισσότερο αυτοί που προέρχονται από χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα (ESeC 8), οι οποίοι εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά μετακίνησης σε διαφορετικές τάξεις από την τάξη προέλευσης. Αντίθετα, υψηλότερα ποσοστά στασιμότητας παρατηρούνται στα επαγγέλματα ρουτίνας (ESeC 9), αλλά και στην τάξη των αυτοαπασχολούμενων στη γεωργία (ESeC 5), παρόλο που όπως είδαμε παραπάνω (Διάγραμμα 8) καταγράφεται ο

μεγαλύτερος βαθμός ανομοιότητας στις κατανομές των τάξεων προορισμού και προέλευσης. Το μεγάλο βαθμό κινητικότητας επιβεβαιώνει και ο δείκτης Yasuda, ο οποίος παίρνει εξίσου υψηλή τιμή (πάνω από 78%), εκφράζοντας τη διαφορά μεταξύ του μέγιστου και του ελάχιστου αριθμού μετακινήσεων και δίνοντας παράλληλα βάση στις περιθώριες κατανομές.

Πίνακας 19. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας: Σύνολο δείγματος

Δείκτες	Τιμές δεικτών
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	77,1
Yasuda Index (<i>M_γ</i> %)	78,6
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	43,4
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	25,5
Οριζόντια κινητικότητα (<i>HM</i> %)	8,2
Κάθετη κινητικότητα (<i>VM</i> %)	68,9
Ανοδική/Καθοδική (<i>UM/DM</i>)	1,7
Κάθετη/Οριζόντια (<i>VM/HM</i>)	8,4

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Όσον αφορά την κατεύθυνση των μετακινήσεων, η ανοδική κινητικότητα φαίνεται να υπερτερεί της καθοδικής, με το 43,4% των ατόμων να κινούνται προς τα πάνω στην επαγγελματική/κοινωνική ιεραρχία και μόνο το ένα τέταρτο του δείγματος να ανήκει σε κατώτερη κοινωνική κατηγορία από αυτή των προγόνων του ($DM=25,5\%$). Πιο αναλυτικά, από τα επιμέρους στοιχεία του Πίνακα 18 προκύπτει ότι, από το σύνολο των ανοδικών μετακινήσεων, οι μετακινήσεις από τα χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα (ESeC 8) συμβάλλουν περισσότερο στην τιμή του συγκεκριμένου δείκτη (*UM*), ανεξαρτήτως αν είναι κοντινές ή απομακρυσμένες, ενώ αντίθετα διαπιστώνεται ότι οι καθοδικές μετακινήσεις γίνονται κυρίως σε κοντινής απόστασης κοινωνικές τάξεις. Σχετικά με το είδος των μετακινήσεων, ο βαθμός της κάθετης κινητικότητας κυμαίνεται σε πολύ υψηλό επίπεδο ($VM = 68,9\%$), με μόνο 8,2% να αφορούν οριζόντιες μετακινήσεις. Συγκεκριμένα, στην οριζόντια κινητικότητα δείχνουν να συμβάλλουν περισσότερο οι μετακινήσεις από την τάξη των μικρών εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων στη γεωργία (ESeC 5), αφού το 6,2% των ατόμων που προέρχονται από γονείς της συγκεκριμένης τάξης πραγματοποιούν μη ιεραρχημένες μετακινήσεις.

Στη συνέχεια, ο Πίνακας 20 περιέχει ποσοστά εισροών (inflow percentages) δίνοντας απάντηση στο κατά «πόσο ποικίλλουν τα άτομα μιας τάξης ως προς την κοινωνική τους προέλευση». Σε αντίθεση με τον πίνακα εκροών που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο συγκεκριμένος πίνακας διαβάζεται καθέτως, αθροίζοντας τα ποσοστά της κάθε στήλης στο 100%. Τα ποσοστά εισροών ορίζονται ως το κλάσμα f_{ij}/f_{+j} και εστιάζουν στο σύνολο των κατανομών προελεύσεων για κάθε κοινωνική τάξη προορισμού, αποκαλύπτοντας κατά πόσο οι κοινωνικές τάξεις είναι ομοιογενείς ή όχι στη σύνθεσή τους (Heath & Payne, 1999).

Πίνακας 20. Ποσοστά εισροών μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων: Σύνολο δείγματος

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
	1	2	3+6	4	5	7	8	9
1	18,4	8,8	5,4	1,6	0,3	2,9	0,9	2,0
2	9,5	12,1	7,3	2,6	0,2	4,6	1,5	1,8
3+6	17,5	13,6	14,1	6,0	1,4	10,0	5,3	5,4
4	7,6	7,1	6,8	13,5	1,3	8,8	4,9	4,2
5	13,1	16,1	19,2	29,1	80,7	21,1	27,0	31,3
7	8,0	7,0	7,6	5,2	1,4	7,8	4,2	3,5
8	16,3	22,4	24,1	25,3	8,5	26,5	34,3	24,7
9	9,6	12,7	15,5	16,7	6,1	18,3	21,8	27,1
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Έτσι, προκύπτει ότι περισσότεροι από το 30% των ατόμων που ανήκουν την τάξη των υπηρεσιών (EseC 1-2) δεν φαίνεται να μετακινούνται, ενώ αντίθετα υψηλά ποσοστά μετακίνησης συναντάμε από την κατηγορία των ενδιάμεσων επαγγελματιών, χαμηλού επιπέδου επόπτες και τεχνικούς (ESeC 3+6: 17,5% και 13,6% αντίστοιχα) και από την κατηγορία των χαμηλού επιπέδου τεχνικών επαγγελματιών (ESeC 8: 16,3 και 22,4%). Όσον αφορά τα ενδιάμεσα επαγγέλματα (ESeC 3), διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό προέρχεται από την κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων γεωργών και των ειδικευμένων χειρωνακτών (EseC 5: 19,2% και EseC 8: 24,1%),

κάτι το οποίο παρατηρείται και στην περίπτωση των αυτοαπασχολούμενων και εργοδοτών σε μικρές επιχειρήσεις (ESeC 4). Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η οικογενειακή προέλευση παίζει κυρίαρχο ρόλο στην περίπτωση των αγροτών της μικροαστικής τάξης (ESeC 5), αφού ένα συντριπτικό ποσοστό (80,7%) των ατόμων της συγκεκριμένης κατηγορίας προέρχεται από την ίδια τάξη των γονέων τους, δείχνοντας το μεγάλο βαθμό εσωτερικής αναπαραγωγής της κοινωνικής αυτής τάξης. Τέλος, σχετικά με την τάξη των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων (ESeC 4), ένα υψηλό ποσοστό (πάνω από 40%) προέρχεται από την εργατική τάξη των χειρωνακτών (ESeC 9), ενώ το 30% των περιπτώσεων προέρχεται από οικογένειες αυτοαπασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα (ESeC 5). Υψηλά ποσοστά μη μετακίνησης ή κοντινής κινητικότητας παρατηρούνται στα κατώτερα επαγγελματικά στρώματα, αφού τα υψηλότερα ποσοστά των ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών προέρχονται κατά κύριο λόγο από πατέρες της ίδιας κοινωνικής τάξης ή από γειτονικές τάξεις.

Συμπληρωματικά, από τα ποσοστά εκροών (Πίνακας 21) προκύπτει ότι ένα αξιοσημείωτα υψηλό ποσοστό των ατόμων της πρώτης κατηγορίας είναι πιθανό να παραμείνει στην τάξη του πατέρα τους ($p_{11} = 0,465$), ενώ ένα εξίσου μεγάλο μέρος αυτών έχει πιθανότητες καθοδικής μετακίνησης, κυρίως σε γειτονικές κοινωνικές τάξεις, και συγκεκριμένα στη δεύτερης βαθμίδας τάξη υπηρεσιών (ESeC 2) και στην τάξη των ανώτερων υπαλλήλων ρουτίνας, εποπτών και τεχνικών χαμηλού επιπέδου (ESeC 3+6). Κοντινές μετακινήσεις παρατηρούνται επίσης και από άτομα που προέρχονται από οικογένειες της δεύτερης τάξης, τα οποία έχουν περισσότερες πιθανότητες είτε να παραμείνουν στην ίδια κοινωνική κατάσταση είτε να μεταβούν στη γειτονική ανώτερη και κατώτερη κατηγορία (ESeC 1 και 3+6). Παρόμοια αποτελέσματα έχουμε και στην ενδιάμεση τάξη, αφού παρατηρούνται περισσότερες πιθανότητες παραμονής ή ανοδικής κινητικότητας σε σύγκριση με τις καθοδικές μετακινήσεις.

Όσον αφορά τη μικροαστική τάξη (ESeC 4-5), σχετικά υψηλός παρατηρείται ο βαθμός κοινωνικής στασιμότητας, με το ένα τέταρτο των περιπτώσεων να προέρχεται από εργοδότες μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων στον τομέα της γεωργίας και εκτός αυτής. Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων (εκτός γεωργίας) είναι περισσότερο πιθανό να μετακινηθούν ανοδικά, σε σχέση με τα παιδιά που προέρχονται από αυτοαπασχολούμενους στον πρωτογενή τομέα. Τέλος, διαφορές στις πιθανότητες μετάβασης εμφανίζονται στα

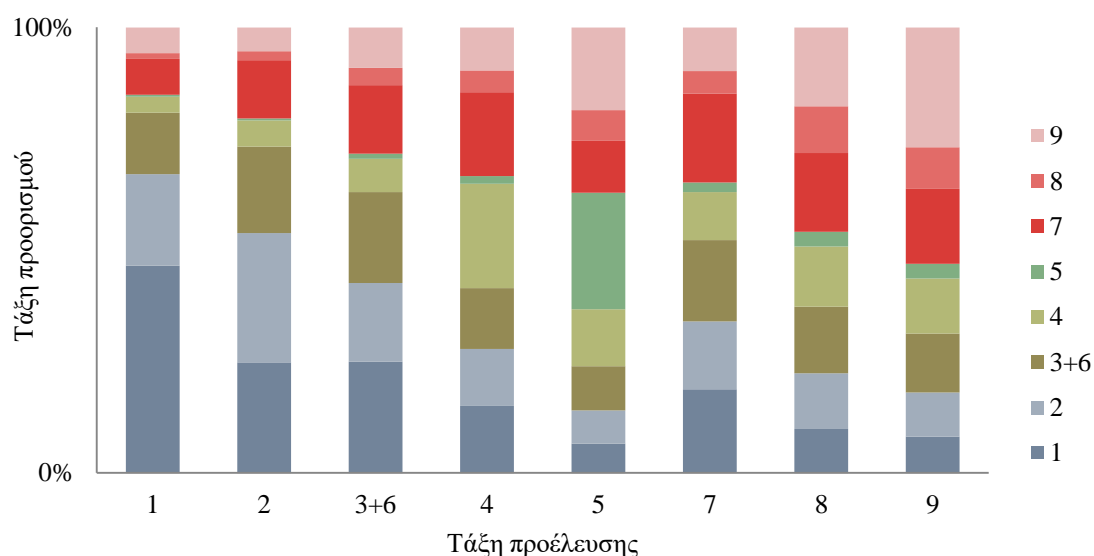
άτομα που οι γονείς τους ανήκουν στην εργατική τάξη. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που προέρχονται από χαμηλού επιπέδου επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών (ESeC 7) είτε ακολουθούν την τάξη του πατέρα τους ($p_{77} = 0,199$), είτε μετακινούνται κυρίως ανοδικά στην τάξη των υπηρεσιών και στην ενδιάμεση τάξη των ανώτερων υπαλλήλων ($p_{71} = 0,188$, $p_{73} = 0,182$), ενώ τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες χειρωνακτών εμφανίζουν μικρότερες πιθανότητες συμμετοχής στις υψηλότερες βαθμίδες της κοινωνικής πυραμίδας και περισσότερες μετακινήσεις σε γειτονικές κατηγορίες. Στο Διάγραμμα 9 παρατηρούνται καλύτερα οι διαφορές στις πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις.

Πίνακας 21. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης προέλευσης και προορισμού: Σύνολο δείγματος (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	N
1	46,5	20,5	13,9	3,5	0,5	8,1	1,2	5,8	458
2	24,8	29,1	19,4	5,9	0,4	13,0	2,0	5,4	502
3+6	24,9	17,7	20,4	7,5	1,2	15,4	3,8	9,1	1069
4	15,0	12,8	13,7	23,4	1,7	18,8	4,9	9,7	774
5	6,6	7,5	9,8	12,9	26,2	11,6	6,9	18,6	3714
7	18,8	15,2	18,2	10,8	2,2	19,9	5,0	9,8	624
8	9,9	12,5	14,9	13,5	3,3	17,6	10,5	17,7	2517
9	8,1	9,9	13,3	12,4	3,3	16,8	9,3	26,9	1769
N	1347	1434	1460	1590	1279	1599	775	1943	11427

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 9. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των κοινωνικών τάξεων προέλευσης και προορισμού: Σύνολο δείγματος (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Παράλληλα με τα παραπάνω στοιχεία, οι δείκτες που παρουσιάζονται στον Πίνακα 22 μας δίνουν μία πιο συνολική εικόνα της διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας στην Ελλάδα, φανερώνοντας ότι το 85% των ατόμων στο σύνολο του δείγματος δεν ακολουθούν τα βήματα του πατέρα τους και μετακινούνται ανοδικά ή καθοδικά στην κοινωνική πυραμίδα ($M_{PS} = 0,853$). Ως εκ τούτου, σε χαμηλό επίπεδο εμφανίζεται η κοινωνική στασιμότητα, με το ένα τέταρτο των ατόμων να παραμένουν στην κοινωνική τάξη των πατέρων τους. Τέλος, ο δείκτης του Bartholomew παίρνει τιμή πάνω από 2, φανερώνοντας το σύνολο των αποστάσεων που βρίσκονται τα άτομα από την κύρια διαγώνιο του πίνακα μετάβασης.

Πίνακας 22. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας: Σύνολο δείγματος

Δείκτες	Τιμές δεικτών
Κοινωνική στασιμότητα (IM %)	25,4
Δείκτης Prais – Shorrocks (M_{PS} %)	85,3
Δείκτης Bartholomew (M_B)	2,039

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Σε συνέχεια της ανάλυσης των πιθανοτήτων μετάβασης και των δεικτών κινητικότητας στο σύνολο του δείγματος της έρευνας, εξετάζεται και ο ρόλος του φύλου στις τάξεις κινητικότητας στην Ελλάδα και παρατίθενται τα αποτελέσματα ξεχωριστά για τους άνδρες και τις γυναίκες. Οι πίνακες που ακολουθούν περιέχουν τα συνολικά ποσοστά των ανδρών και των γυναικών, όπως αυτοί κατηγοριοποιούνται στις τάξεις της ESeC με βάση την οικογενειακή τους προέλευση (Πίνακας 23), καθώς επίσης και τις τιμές των απόλυτων μέτρων κινητικότητας ανά φύλο (Πίνακας 24).

Όπως είναι εμφανές, η συνολική κινητικότητα των γυναικών είναι κατά 5,5% υψηλότερη από αυτή των ανδρών, με το 80% των γυναικών να μετακινείται σε διαφορετική τάξη από αυτή των πατέρων τους. Μεγαλύτερα ποσοστά στασιμότητας και στα δύο φύλα εντοπίζονται στην τάξη των αυτοαπασχολούμενων αγροτών, με το 8,4% των ανδρών να ακολουθούν τα βήματα του πατέρα τους, έναντι 5,8% των γυναικών, καθώς επίσης και στα επαγγέλματα ρουτίνας. Μεγάλη διαφοροποίηση στις τιμές της κύριας διαγωνίου του πίνακα μεταξύ των δύο φύλων παρατηρείται στα χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα (ESeC 7), αφού το ποσοστό παραμονής των ανδρών στα χειρωνακτικά επαγγέλματα της εργατικής τάξης είναι εμφανώς μεγαλύτερο από το σχεδόν μηδενικό ποσοστό των γυναικών (διαφορά 3,3%).

Όσον αφορά την κατεύθυνση των μετακινήσεων, διαφορές παρατηρούνται στις τιμές της κάθετης κινητικότητας, με το 66% των ανδρών να μετακινούνται σε υψηλότερες τάξεις της κοινωνικής πυραμίδας σε σχέση με την οικογενειακή τους προέλευση, έναντι του 72,4% των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, το 46% των γυναικών φαίνεται να μετακινείται ανοδικά, ενώ το ένα τέταρτο αυτών καταλαμβάνουν θέσεις κατώτερες ιεραρχικά από τις θέσεις του επαγγέλματος των γονέων τους. Αντίστοιχα ποσοστά καταγράφονται και για τους άνδρες, με μικρότερες τιμές και στους δύο δείκτες της ανοδικής (διαφορά 4,6%) και της καθοδικής κινητικότητας (διαφορά 1,8%). Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι οι άνδρες καταγράφουν μεγαλύτερα ποσοστά μακρινής κινητικότητας, σε αντίθεση με τις γυναίκες, οι οποίες καταλαμβάνουν κυρίως γειτονικές κοινωνικές τάξεις με τις τάξεις προέλευσης.

Αναλυτικότερα, από την τάξη των υπηρεσιών (ESeC 1-2) οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερες τάξεις καθοδικής κινητικότητας, αφού τα ποσοστά μετακίνησης σε θέσεις κατώτερων ιεραρχικά κατηγοριών από αυτή του πατέρα τους είναι υψηλότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά των ανδρών. Αντίθετα, τα ποσοστά της ανοδικής και καθοδικής κινητικότητας δεν μοιάζουν να

διαφοροποιούνται μεταξύ των δύο φύλων στην ενδιάμεση τάξη των ανώτερων υπαλλήλων ρουτίνας και των χαμηλού επιπέδου τεχνικών και εποπτών (ESeC 3+6), καθώς επίσης και στην ευρεία μικροαστική τάξη των αυτοαπασχολούμενων και μικρών εργοδοτών (ESeC 4-5). Όσον αφορά τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες χειρωνακτών (ESeC 8), λόγω του ότι όπως προαναφέρθηκε, τα επαγγέλματα εδώ είναι κυρίως ανδροκρατούμενα, οι γυναίκες δείχνουν να ανεβαίνουν ανοδικά και να καταλαμβάνουν θέσεις σε γειτονικές τάξεις, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών που μετακινούνται ανοδικά, καταλήγει στη μικροαστική τάξη των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων (ESeC 4).

Πίνακας 23. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Άνδρες (πάνω στοιχεία), Γυναίκες (κάτω στοιχεία)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
	1	2	3+6	4	5	7	8	9
1	2,7	0,9	0,4	0,2	0,0	0,3	0,1	0,3
	2,3	1,4	1,2	0,1	0,0	0,7	0,0	0,3
2	1,4	1,1	0,7	0,4	0,0	0,4	0,2	0,3
	1,2	2,1	1,4	0,2	0,0	1,0	0,0	0,3
3+6	2,6	1,2	1,5	0,8	0,1	1,2	0,6	1,0
	2,2	2,4	2,6	0,6	0,1	1,8	0,1	0,7
4	1,3	0,5	0,7	2,0	0,2	1,1	0,5	0,8
	0,8	1,3	1,3	1,3	0,1	1,6	0,2	0,6
5	1,8	1,5	2,4	4,3	8,4	2,4	2,9	4,8
	1,8	2,7	3,0	2,6	5,8	4,1	0,7	5,5
7	1,0	0,8	1,2	0,8	0,1	1,1	0,5	0,6
	1,2	1,0	1,0	0,4	0,2	1,3	0,1	0,6
8	2,5	2,3	2,3	4,4	0,7	2,8	3,9	4,0
	2,0	3,5	4,7	1,5	0,8	5,4	0,6	4,0
9	1,6	1,5	1,8	2,3	0,6	2,0	2,3	4,8
	1,0	1,8	2,6	1,7	0,5	3,7	0,6	4,0

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, □ Οριζόντια κινητικότητα.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N= 6084; p= 0,000.

Τέλος, αν και οι γυναίκες έδειξαν να υπερτερούν στις κάθετες μετακινήσεις (ανοδικές και καθοδικές), διαφορετική εικόνα αποκαλύπτεται στους δείκτες της

οριζόντιας κινητικότητας. Το 8,6% αντιστοιχεί στους άνδρες που μοιάζουν να μετακινούνται χωρίς ουσιαστικά να αλλάζουν επίπεδο στην κοινωνική διαστρωμάτωση, ενώ για τις γυναίκες το αντίστοιχο ποσοστό ισούται με 7,7%. Στη διαφορά αυτή συμβάλλουν περισσότερο οι οριζόντιες μετακινήσεις που καταγράφονται στα άτομα που προέρχονται από οικογένειες αυτοαπασχολούμενων αγροτών (ESeC 5).

Πίνακας 24. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο

Δείκτες	Άνδρες	Γυναίκες
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	74,6	80,1
Yasuda Index (<i>M_γ</i> %)	76,9	81,1
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	41,3	45,9
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	24,7	26,5
Οριζόντια κινητικότητα (<i>HM</i> %)	8,6	7,7
Κάθετη κινητικότητα (<i>VM</i> %)	66	72,4
Ανοδική/Καθοδική (<i>UM/DM</i>)	1,6	1,7
Κάθετη/Οριζόντια (<i>VM/HM</i>)	7,7	9,4

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Με βάση τις πιθανότητες μετάβασης (Πίνακας 25) προκύπτει ότι οι άνδρες που προέρχονται από τις δύο τάξεις των υπηρεσιών (ESeC 1-2) εμφανίζουν πάνω από 70% πιθανότητα να βρεθούν στις ίδιες υψηλές θέσεις της κοινωνικής πυραμίδας, ενώ σχεδόν 17% μετακινούνται στην ενδιάμεση τάξη. Ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον έχουν οι πιθανότητες των ανδρών που παραμένουν στην πρώτη κατηγορία, υποδηλώνοντας τις συνθήκες με τις οποίες το επαγγελματικό/κοινωνικό προφίλ της συγκεκριμένης ομάδας ευνοείται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική φυσιογνωμία του πατέρα τους ($p_{11} = 0,547$). Αν και στην περίπτωση των γυναικών παρατηρούνται επίσης υψηλά ποσοστά παραμονής στις τάξεις των υπηρεσιών, οι αντίστοιχες τιμές στις πιθανότητες παραμονής είναι μικρότερες, ενώ πιθανότητες για μετακινήσεις από και προς τα ενδιάμεσα επαγγέλματα επίσης υπάρχουν.

Όσον αφορά τις ενδιάμεσες τάξεις των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων (εκτός και εντός του αγροτικού τομέα), σχεδόν στο 30% των ανδρών παραμένουν στην ίδια κοινωνική τάξη ($p_{44} = 0,281$, $p_{55} = 0,293$). Από την άλλη πλευρά, διασπορά παρατηρείται στους άνδρες της συγκεκριμένης ομάδας όσον αφορά τις

ανοδικές και καθοδικές τους μετακινήσεις, με τέτοιο τρόπο ώστε να κατανέμονται σχεδόν ομοιόμορφα στις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις. Ωστόσο, μεγαλύτερες πιθανότητες ανοδικής μετακίνησης στην πρώτη κατηγορία της τάξης υπηρεσιών εμφανίζουν οι γιοι των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων ($p_{41} = 0,185$), ενώ οι γιοι των γεωργών είναι πιο πιθανό είτε μετακινηθούν οριζόντια προς την τάξη των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων ($p_{54} = 0,151$), είτε καθοδικά στα χειρωνακτικά επαγγέλματα ρουτίνας ($p_{59} = 0,168$). Αντίθετα με τους άνδρες, οι πιθανότητες παραμονής στη μικροαστική τάξη των αυτοαπασχολούμενων είναι μικρότερες στην περίπτωση των γυναικών, οι οποίες εμφανίζουν περισσότερες πιθανότητες να μετακινηθούν ανοδικά, αλλά και οριζόντια στην ιεραρχία.

Στις κατώτερες κατηγορίες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (ESeC 7-9), για τους άνδρες διακρίνονται πιθανότητες για μετακινήσεις κάτω από την κύρια διαγώνιο του πίνακα μετάβασης, κυρίως για όσους προέρχονται από οικογένειες μη χειρωνακτών εργατών (π.χ. $p_{i>j} = 0,654$, $i = 8$), ενώ οι περισσότερες πιθανότητες στασιμότητας για την περίπτωση των ανδρών εντοπίζονται στην κατηγορία των ανειδίκευτων εργατών, 30% των οποίων είναι πιθανόν να ακολουθήσουν τα βήματα του πατέρα τους ($p_{99} = 0,283$). Αντίστοιχα, για τις γυναίκες, δεν παρατηρούνται μεγάλες διαφοροποιήσεις σε σχέση με τους άνδρες, εκτός από το πολύ χαμηλό ποσοστό εκροών των γυναικών που παραμένουν στην κατηγορία 8 της ESeC ($p_{88} = 0,027$). Ως αποτέλεσμα, οι γυναίκες της συγκεκριμένης προέλευσης δείχνουν να έχουν περισσότερες πιθανότητες μετακίνησης κυρίως στην ενδιάμεση τάξη και σε αυτή των κατώτερων υπαλλήλων ρουτίνας στο εμπόριο και τις υπηρεσίες ($p_{87} = 0,239$, $p_{8,3+6} = 0,209$).

Ενδιαφέροντα αποτελέσματα αποκαλύπτονται και από τα συνολικά ποσοστά στο τέλος των πινάκων μετάβασης, τα οποία μας δίνουν τις κατανομές των επαγγελματιών των ανδρών και γυναικών, ανεξαρτήτως της κοινωνικής προέλευσης. Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό που παρατηρείται όταν συγκρίνουμε τα δύο φύλα, είναι ο βαθμός με τον οποίο οι διαφορές στα ποσοστά εκροών μεταξύ των δύο ομάδων -όπως αυτές παρουσιάστηκαν παραπάνω- αντικατοπτρίζουν τις διαφορές που εμφανίζονται στις κάθετες αυτές περιθώριες κατανομές.

Πίνακας 25. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων ανά φύλο: Άνδρες [πάνω στοιχεία], Γυναίκες [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								N
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	
1	54,7	18,0	8,3	4,5	0,7	5,2	2,4	6,2	227
	38,4	23,1	19,4	2,4	0,3	11,0	0,0	5,5	231
2	30,8	23,8	16,8	8,2	0,5	8,9	4,2	6,7	233
	19,8	33,6	21,5	3,9	0,2	16,4	0,2	4,3	269
3+6	28,9	12,9	16,2	9,2	1,4	13,5	6,5	11,4	523
	20,7	22,8	24,7	5,7	1,1	17,3	1,0	6,7	546
4	18,5	7,5	10,0	28,1	2,5	15,2	7,2	11,0	409
	11,0	19,0	18,0	17,9	0,8	23,1	2,2	8,1	365
5	6,4	5,2	8,5	15,1	29,3	8,4	10,2	16,8	2051
	6,8	10,4	11,6	10,0	22,2	15,6	2,6	20,8	1663
7	17,1	13,0	19,3	13,5	1,4	18,2	8,0	9,5	346
	21,0	18,0	16,9	7,5	3,1	22,1	1,2	10,2	278
8	10,6	10,1	10,0	19,2	3,2	12,3	17,0	17,6	1350
	9,0	15,6	20,9	6,6	3,5	23,9	2,7	17,9	1167
9	9,6	8,7	10,5	13,8	3,3	11,8	13,9	28,3	945
	6,1	11,3	16,7	10,6	3,3	23,1	3,6	25,2	824
N	779	597	614	1066	758	615	64,7	1008	6084
	568	837	846	524	521	984	128	935	5343

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Τέλος, οι δείκτες κινητικότητας στον Πίνακα 26 απεικονίζουν μια συνολική εικόνα των τάσεων κινητικότητας, συγκριτική για τα δύο φύλα. Από τις τιμές του δείκτη των Prais-Shorrocks, γίνεται επομένως αντιληπτό ότι τόσο για τους άνδρες, όσο και για τις γυναίκες ο βαθμός κινητικότητας είναι πολύ υψηλός, με τις γυναίκες να εμφανίζουν ακόμα μεγαλύτερες πιθανότητες μετακίνησης από την κοινωνική τάξη του πατέρα τους, και άρα μικρότερο βαθμό κοινωνικής στασιμότητας. Ωστόσο, το γεγονός ότι ο δείκτης Bartholomew παίρνει τις ίδιες τιμές και για τα δύο φύλα, υποδηλώνει ότι άνδρες και γυναίκες διανύουν μετακινήσεις ίσων αποστάσεων.

Πίνακας 26. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο

Δείκτες	Άνδρες	Γυναίκες
Κοινωνική στασιμότητα (IM %)	27,0	23,3
Δείκτης Prais – Shorrocks (M_{PS} %)	83,5	87,6
Δείκτης Bartholomew (M_B)	2,010	2,081

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

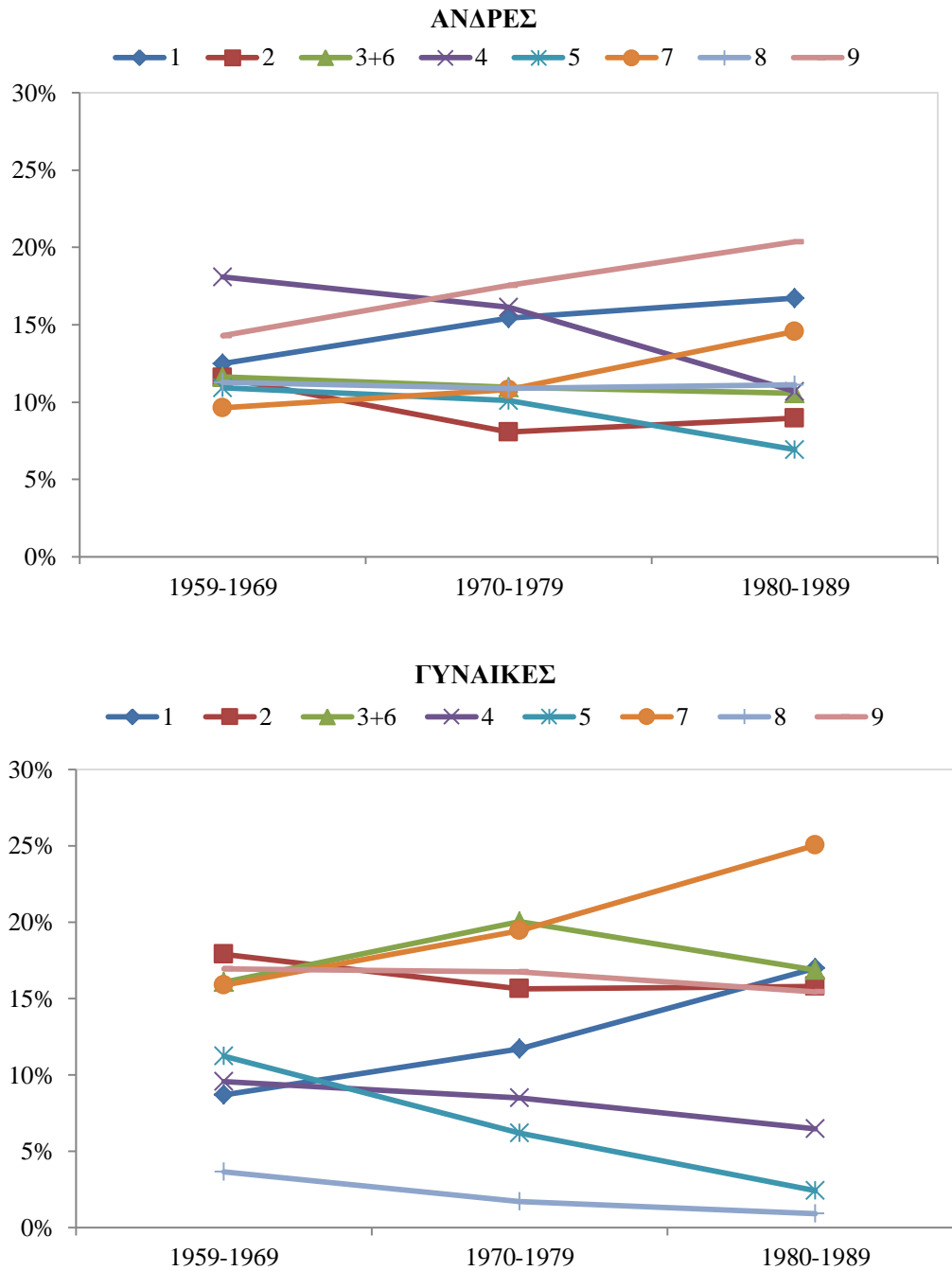
3.3 Τάσεις κινητικότητας και ανάλυση κοορτής

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, αναλύονται οι τάσεις και τα σχήματα διαγενεακής κινητικότητας σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο (2019), συγκρίνοντας άτομα που ανήκουν σε διαφορετικές κοορτές. Το μεγάλο μέγεθος του δείγματος της EU-SILC 2019 μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε κατηγοριοποίηση των ερωτώμενων σε κοορτές ανάλογα με το έτος γέννησής τους (birth cohorts). Στόχος είναι να αναζητηθούν γενεαλογικές διαφοροποιήσεις στις σχέσεις της κοινωνικής τάξης των γονέων και των εξής τριών κοορτών: α) 1959-1969, β) 1970-1979 και γ) 1980-1989, έτσι ώστε να διερευνηθούν τόσο η εξέλιξη της κινητικότητας μεταξύ των κοορτών, όσο και οι αλλαγές που έχουν επέλθει στην επαγγελματική και κοινωνική δομή της χώρας.

Το Διάγραμμα 10 απεικονίζει τις περιθώριες κατανομές των κοινωνικών τάξεων που καταλαμβάνουν οι άνδρες και οι γυναίκες ανάλογα με την ηλικιακή κοορτή στην οποία ανήκουν και παρουσιάζει μία πρώτη εικόνα της εξέλιξης των επαγγελματικών κατηγοριών διαχρονικά. Όπως προκύπτει, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στην επαγγελματική δομή της χώρας και τόσο οι άνδρες, όσο και οι γυναίκες έχουν υποστεί μία επαγγελματική αναβάθμιση από τη μεγαλύτερη ηλικιακά στη νεότερη κοορτή. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μία σταδιακή μείωση στα ποσοστά αυτοαπασχόλησης τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών στον αγροτικό τομέα (ESeC 5), αφού μεταξύ της μεγαλύτερης ηλικιακά κοορτής (1959-1969) και της νεότερης (1980-1989), ο πρωτογενής τομέας δείχνει να έχει μειωθεί κατά 4% για τους άνδρες και 5% για τις γυναίκες. Παρόμοια τάση δείχνει και η τέταρτη κατηγορία, όπου για τους άνδρες παρατηρείται μία μείωση του τομέα των αυτοαπασχολούμενων και των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων (ESeC 4) από 18,1% σε 10,7%, ενώ στην περίπτωση των γυναικών η μείωση είναι λιγότερο έντονη

(διαφορά 3,1%). Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σταδιακή μείωση είναι επίσης ορατή στην απασχόληση των γυναικών όσον αφορά τα τεχνικά επαγγέλματα (ESeC 8), λόγω κυρίως της συρρίκνωσης της κλωστοϋφαντουργίας τις τελευταίες δεκαετίες σε όλη την Ευρώπη (τομέας κυρίως με γυναικείο εργατικό δυναμικό) (Eurofound, 2017).

Διάγραμμα 10. Η αναβάθμιση των επαγγελμάτων ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Από την άλλη μεριά, η συρρίκνωση αυτή της μικροαστικής τάξης (ESeC 4-5) φαίνεται να αντισταθμίζεται από μία σταδιακή αύξηση της τάξης υπηρεσιών (ESeC 1) στην περίπτωση των γυναικών, όπου η απασχόληση αυξάνεται από 8,7% (κοορτή 1959-1969) σε 17% (κοορτή 1980-1989), αλλά και στην περίπτωση των ανδρών με μικρότερη όμως αύξηση (διαφορά 4,2%). Ταυτόχρονα, συνεχής και σημαντική αύξηση έχουν σημειώσει από τη μεγαλύτερη στη νεότερη κοορτή και οι μη χειρωνακτές της εργατικής τάξης (ESeC 7), ιδιαίτερα στην περίπτωση των γυναικών, όπου τα ποσοστά συμμετοχής τους έχουν αυξηθεί κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας το 25% για τη νεότερη κοορτή του δείγματος. Τέλος, για τους άνδρες θετική μεταβολή παρουσιάζεται και στα επαγγέλματα ρουτίνας, στα οποία παρατηρείται μεγάλη συμμετοχή και των τριών κοορτών, με σημαντική αύξηση για τους γεννημένους το 1980-1989. Οι υπόλοιπες τάξεις δεν δείχνουν ιδιαίτερες γενεαλογικές μεταβολές στα ποσοστά απασχόλησης.

Στη συνέχεια, από τις τιμές των μέτρων απόστασης και ομοιότητας (Πίνακας 27) προκύπτει ότι στο σύνολο του δείγματος η μεγαλύτερη διαφοροποίηση στις δύο κατανομές προέλευσης και προορισμού εμφανίζεται στα άτομα της μεγαλύτερης ηλικιακά κοορτής (1959-1969), ενώ μικρότερες αποστάσεις καταγράφονται στους νεότερους (1980-1989). Παράλληλα παρατηρείται μία συνεχής μείωση στις τιμές όλων των διαφορετικών μέτρων απόστασης, με τα άτομα να εμφανίζουν ολοένα και μικρότερη απόσταση από την κοινωνική θέση των γονέων τους ($d_{EUC}=0,345$ για την κοορτή 1959-1969, $d_{EUC}=0,283$ για την κοορτή 1980-1989). Η τιμή του δείκτη Chebychev φαίνεται επίσης να μειώνεται ανά κοορτή, αντιπροσωπεύοντας τις μεταβολές που παρατηρούνται στην απασχόληση του αγροτικού τομέα (ESeC 5) και αποκαλύπτοντας ότι η μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των δύο τάξεων εντοπίζεται στην κοορτή 1959-1969. Το ίδιο επιβεβαιώνεται και από τις διαφοροποιήσεις στα ποσοστά συμμετοχής των ατόμων και των πατέρων που σκιαγραφούνται στο Διάγραμμα 11 για κάθε τάξη ξεχωριστά, όπου είναι ξεκάθαρο ότι η τάξη των αυτοαπασχολούμενων στον αγροτικό τομέα (ESeC 5) είναι αυτή η οποία καθορίζει κατά κύριο λόγο τις διαφορές στα ποσοστά των παραπάνω δεικτών απόστασης. Συγκεκριμένα, η ποσοστιαία διαφορά των τάξεων προορισμού και προέλευσης (D - O) στο σύνολο της κοορτής 1959-1969 ισούται με 26,8%, με το 13,2% των ατόμων της κοορτής αυτής να είναι γεωργοί, έναντι του 41,9% των πατέρων τους, ενώ διαχρονικά η απόσταση των δύο κατανομών δείχνει να μειώνεται κατά πολύ, φτάνοντας στο 13,9% για την κοορτή 1980-1989. Στην πτωτική τάση των μέτρων

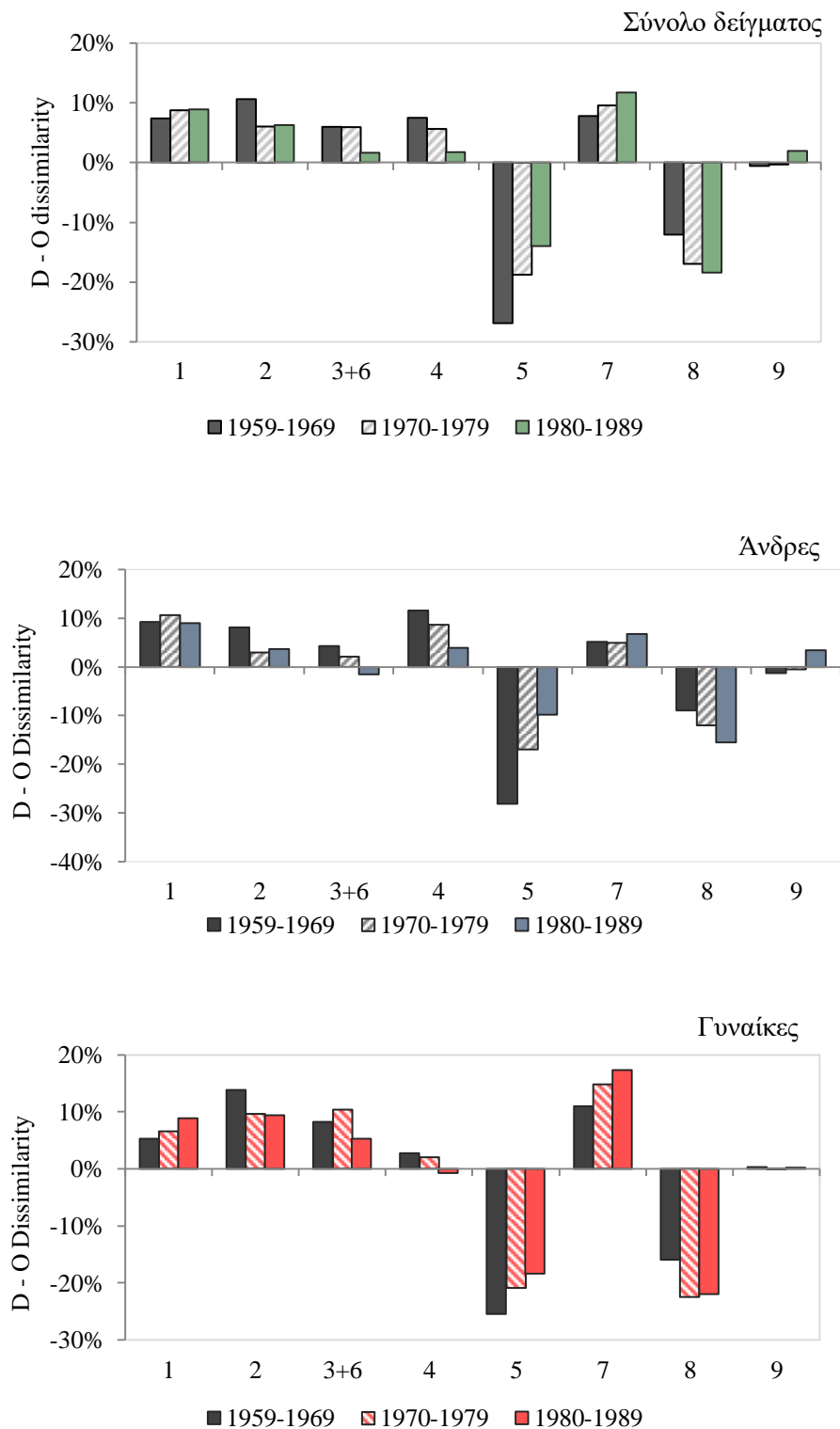
απόστασης του Πίνακα 27 συνεισφέρουν επίσης η τάξη υπηρεσιών χαμηλού επιπέδου (ESeC 2) και η τάξη των μικρών εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων (ESeC 4), οι οποίες όμως παίρνουν γενικά χαμηλότερες τιμές στο σύνολο της χώρας, ενώ αντίθετα η σχέση της οικογενειακής προέλευσης με τα επαγγέλματα των ειδικευμένων χειρωνακτών (ESeC 8) και τα χαμηλού επιπέδου επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών (ESeC 7) μοιάζει να γίνεται ισχυρότερη στις δύο νεότερες κοορτές.

Πίνακας 27. Μέτρα απόστασης και ομοιότητας μεταξύ της κατανομής των τάξεων προέλευσης και προορισμού, ανά κοορτή και ανά φύλο

Δείκτες	Ηλικιακές κοορτές		
	1959-1969	1970-1979	1980-1989
Σύνολο δείγματος			
d_{EUC}	0,345	0,301	0,283
d_{MAN}	0,791	0,717	0,648
d_{SOR}	0,396	0,358	0,324
d_{GOW}	0,099	0,090	0,081
d_{CHEB}	0,268	0,187	0,184
Άνδρες			
d_{EUC}	0,347	0,256	0,225
d_{MAN}	0,767	0,585	0,535
d_{SOR}	0,384	0,293	0,268
d_{GOW}	0,096	0,073	0,067
d_{CHEB}	0,281	0,169	0,155
Γυναίκες			
d_{EUC}	0,363	0,376	0,363
d_{MAN}	0,829	0,870	0,822
d_{SOR}	0,415	0,435	0,411
d_{GOW}	0,104	0,109	0,103
d_{CHEB}	0,255	0,225	0,220

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 11. Οι ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των τάξεων προορισμού (D) και προέλευσης (O), ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Μεταξύ των δύο φύλων, τα μέτρα παρουσιάζουν κοινό μοτίβο, με κάποιες όμως διαφοροποιήσεις. Πιο αναλυτικά, παρόλο που για τους άνδρες οι τιμές έχουν την ίδια πτωτική τάση που εντοπίστηκε και στις συνολικές τιμές των μέτρων παραπάνω, οι γυναίκες μας δίνουν μία διαφορετική εικόνα, αφού οι αποστάσεις στις κατανομές των τάξεων προορισμού και προέλευσης για το γυναικείο φύλο δείχνουν να μένουν σταθερές μεταξύ των γενεών ($d_{EUC} = 0,363$ και για τις δύο κοορτές 1959-1969 και 1980-1989, Πίνακας 27). Ως εκ τούτου, μεγαλύτερες αποστάσεις παρουσιάζονται στις κατανομές των γυναικών γενικότερα, με μικρότερες ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των κοορτών (Διάγραμμα 11). Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο φύλων εντοπίζονται κυρίως στην τάξη των μη-χειρωνακτών της εργατικής τάξης (ESeC 7) καθώς επίσης και στην πρώτη τάξη των εργοδοτών μεγάλων επιχειρήσεων και ανώτερων επαγγελματιών (ESeC 1), όπου στην περίπτωση των γυναικών οι τιμές του δείκτη αυξάνονται από τη μεγαλύτερη στη νεότερη κοορτή. Αντίθετα, ίδια πτωτική τάση καταγράφουν και τα δύο φύλα στη τάξη των αυτοαπασχολούμενων γεωργών (ESeC 5), αν και στην περίπτωση των γυναικών, η μείωση του δείκτη είναι εμφανώς μικρότερη μεταξύ των κοορτών, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από τις τιμές του δείκτη Chebychev.

Αφού έχουν σκιαγραφηθεί οι αποστάσεις των υπο-έρευνα κατανομών, η ανάλυση κοορτής επικεντρώνεται στο πώς διαμορφώνονται τα σχήματα και οι τάσεις κινητικότητας στις διαφορετικές ηλικιακές κοορτές και πώς έχουν διαφοροποιηθεί οι δείκτες κινητικότητας διαχρονικά. Μία πρώτη ένδειξη για το πώς έχει διαμορφωθεί η σχέση μεταξύ της κοινωνικής τάξης των ατόμων και της κοινωνικής τους προέλευσης διαχρονικά, αποτυπώνεται στους συντελεστές συσχέτισης Spearman's r και Kendall's tau-b, οι τιμές των οποίων παρουσιάζονται στο σύνολο του δείγματος για κάθε κοορτή ξεχωριστά (Πίνακας 28). Μεταξύ των δύο μεταβλητών, παρατηρείται γενικότερα μία μέτρια συσχέτιση στο σύνολο του δείγματος, η οποία εμφανίζεται στατιστικά σημαντική ($r = 0,251$, $t = 0,196$, $p = 0,000$). Η επίδραση της τάξης προέλευσης φαίνεται να αυξάνεται σταδιακά ανά κοορτή, με τους γεννημένους την περίοδο 1980-1989 να είναι αυτοί με τους υψηλότερους συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των κοορτών.

Πίνακας 28. Συντελεστές συσχέτισης της κοινωνικής τάξης μεταξύ του πατέρα-παιδιού, ανά ηλικιακή κοορτή: Σύνολο δείγματος

Ηλικιακές κοορτές	Spearman's r	Kendall's tau-b
1959-1969	0,180	0,143
1970-1979	0,257	0,200
1980-1989	0,320	0,250
Σύνολο δείγματος	0,251	0,196

Σημείωση: $p=0,000$.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Παρακάτω, οι Πίνακες 29 και 30 δίνουν πληροφορίες για την κοινωνική θέση των ατόμων με βάση την οικογενειακή προέλευση, περιλαμβάνοντας τα ποσοστά του συνολικού αριθμού των ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές κοορτές και τους αντίστοιχους δείκτες απόλυτης κινητικότητας. Για λόγους ευκολίας στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, περιλαμβάνονται μόνο τα αποτελέσματα για τις δύο μόνο κοορτές, την κοορτή 1959-1969 (πάνω τιμές των κελιών) και την κοορτή 1980-1989 (κάτω τιμές των κελιών), ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά της ενδιάμεσης κοορτής παρατίθενται στο Παράρτημα (Πίνακας Α9).

Από τις τιμές των απόλυτων δεικτών προκύπτει ότι γενικά παρατηρούνται μετακινήσεις στο σύνολο των κοορτών, με πάνω από 75% των ατόμων να διαφοροποιούν την κοινωνική τους τάξη από αυτή των γονέων τους, ανεξαρτήτως του έτους γέννησής τους. Παράλληλα, η συνολική κινητικότητα παρουσιάζει μία μικρή άνοδο από την ηλικιακά μεγαλύτερη στη νεότερη κοορτή, η οποία αντικατοπτρίζεται στο υψηλότερο ποσοστό μετακίνησης των νεότερων ατόμων που προέρχονται από τους αυτοαπασχολούμενους στον αγροτικό τομέα (ESeC 5) σε σύγκριση με τους ηλικιακά μεγαλύτερους του δείγματος. Η διαφορά στα ποσοστά της μη μετακίνησης από την τάξη 5 μεταξύ των δύο κοορτών είναι και η υψηλότερη που καταγράφεται στον Πίνακα 29 και όπως θα δούμε και παρακάτω οφείλεται στις περιθώριες κατανομές, φανερώνοντας για ακόμα μία φορά την επίδραση που έχουν οι διαρθρωτικές αλλαγές που έχουν σημειωθεί στην Ελλάδα στους απόλυτους δείκτες κινητικότητας.

Η ίδια εικόνα σημειώνεται και στις τιμές της ανοδικής κινητικότητας, η οποία παίρνει επίσης μεγαλύτερες τιμές για την κοορτή 1980-1989, ενώ αύξηση παρουσιάζουν και οι καθοδικές μετακινήσεις. Μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις στα

ποσοστά των ανοδικών μετακινήσεων μεταξύ των κοορτών καταγράφονται στα άτομα που προέρχονται από τα ενδιάμεσα επαγγέλματα (ESeC 3+6), αφού 5,4% της νεότερης κοορτή «ανεβαίνει» στην τάξη των υπηρεσιών (ESeC 1-2), σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό των 3,5% των νεότερων του δείγματος. Εκτός αυτού, διαφορές είναι ορατές και στα άτομα που προέρχονται από την τάξη των κατώτερων τεχνικών επαγγελματιών (ESeC 8), με τους νεότερους να μεταβαίνουν στη γειτονική τάξη των χαμηλού επιπέδου μη χειρωνακτών υπαλλήλων (ESeC 7) σε ποσοστό 5,7%, έναντι 2,6% της κοορτής 1959-1969. Από την άλλη πλευρά, υψηλότερα ποσοστά καθοδικών μετακινήσεων σημειώνει η κοορτή 1959-1969 από την τάξη των γεωργών προς τις τάξεις των ειδικευμένων ή ανειδίκευτων εργατών, με διαφορά 4,5% από τη νεότερη κοορτή.

Πίνακας 29. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%): Σύνολο δείγματος, κοορτή 1959-1969 (πάνω στοιχεία), κοορτή 1980-1989 (κάτω στοιχεία)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
	1	2	3+6	4	5	7	8	9
1	1,6	0,8	0,4	0,2	0,0	0,3	0,0	0,3
	3,8	1,5	1,1	0,1	0,0	0,9	0,2	0,6
2	0,8	1,4	0,6	0,2	0,0	0,6	0,1	0,3
	1,5	1,4	1,7	0,3	0,0	0,9	0,1	0,2
3+6	1,7	1,8	1,5	0,8	0,2	1,2	0,3	0,5
	3,4	2,0	2,3	0,5	0,1	2,0	0,3	1,3
4	1,0	1,1	1,1	1,7	0,1	1,1	0,4	0,4
	1,1	0,9	0,9	1,5	0,1	1,3	0,3	1,0
5	1,8	3,6	3,4	5,6	10,0	3,5	2,6	6,3
	1,9	1,1	1,6	1,4	3,7	2,9	1,1	3,3
7	0,8	0,8	0,8	0,5	0,2	1,0	0,3	0,3
	1,9	1,1	1,3	0,6	0,0	1,7	0,4	1,0
8	2,2	3,0	2,8	3,1	0,7	2,6	2,4	3,2
	2,1	2,7	3,3	2,7	0,7	5,7	2,7	5,2
9	1,2	1,9	2,7	2,1	0,7	2,0	1,6	3,7
	1,6	1,2	1,4	1,7	0,5	3,6	1,4	4,7

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, □ Οριζόντια κινητικότητα.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N= 4957; p= 0,000.

Τέλος, όσον αφορά την οριζόντια κινητικότητα, σταδιακή μείωση παρατηρείται μεταξύ των κοορτών, με το 11,2% των ατόμων που ανήκουν στην κοορτή 1959-1969 να μετακινούνται σε θέσεις, χωρίς να αλλάζουν επίπεδο στη διαστρωμάτωση, έναντι του 4,7% των ατόμων της κοορτής 1980-1989. Η πτωτική αυτή τάση οφείλεται κυρίως στις οικογένειες των αυτοαπασχολούμενων γεωργών, όπου οι οριζόντιες μετακινήσεις της μεγαλύτερης κοορτής υπερβαίνουν κατά 9% τις αντίστοιχες μετακινήσεις της νεότερης κοορτής, ενώ στα υπόλοιπα κελιά της οριζόντιας κινητικότητας δεν φαίνεται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των κοορτών.

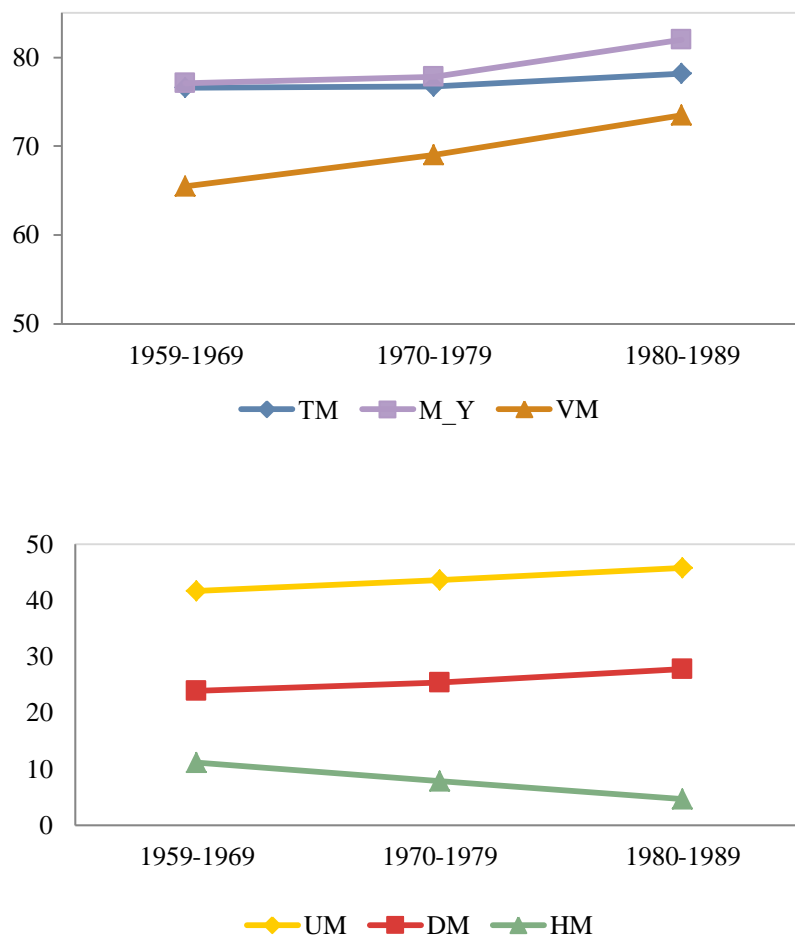
Πίνακας 30. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος

Δείκτες	Ηλικιακές κοορτές		
	1959-1969	1970-1979	1980-1989
Συνολική κινητικότητα (TM %)	76,6	76,7	78,2
Yasuda Index (M_Y %)	77,1	77,8	82
Ανοδική κινητικότητα (UM %)	41,6	43,6	45,7
Καθοδική κινητικότητα (DM %)	23,9	25,4	27,8
Οριζόντια κινητικότητα (HM %)	11,2	7,8	4,7
Κάθετη κινητικότητα (VM %)	65,5	69	73,5
Ανοδική/Καθοδική (UM/DM)	1,7	1,7	1,6
Κάθετη/Οριζόντια (VM/HM)	5,9	8,9	15,6

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Το Διάγραμμα 12 απεικονίζει με μεγαλύτερη ευκρίνεια την εξέλιξη των δεικτών ανά κοορτή, επιβεβαιώνοντας μία θετική τάση της συνολικής και της κάθετης κινητικότητας και μία αρνητική τάση της οριζόντιας κινητικότητας.

Διάγραμμα 12. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας, ανά ηλικιακή κοορτή: Σύνολο δείγματος (%)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Εκτός από τους απόλυτους δείκτες κινητικότητας, παρόμοια εικόνα μας δίνουν οι σχετικοί δείκτες (Πίνακας 31), οι οποίοι εκφράζουν το ρυθμό της κοινωνικής ρευστότητας μεταξύ των τάξεων και αποκαλύπτουν μικρές μεταβολές μεταξύ των κοορτών. Πιο συγκεκριμένα, μία μικρή μείωση της κοινωνικής στασιμότητας (IM) εντοπίζεται στην τελευταία κοορτή (διαφορά 2%), ενώ ο δείκτης δεν δείχνει να μεταβάλλεται καθόλου μεταξύ των δύο μεγαλύτερων ηλικιακά κοορτών, οι οποίες σημειώνουν τον ίδιο βαθμό μη κινητικότητας. Παράλληλα, ο δείκτης των Prais – Shorrocks φαίνεται να παίρνει πολύ υψηλές τιμές (πάνω από 80% στο σύνολο της χώρας), με τη νεότερη κοορτή να δείχνει μεγαλύτερο ρυθμό μετακίνησης από την κοινωνική τάξη των πατέρων τους ($M_{PS} = 0,869$). Αντίθετα, ο δείκτης του Bartholomew (M_B) παραμένει σταθερός, υποδηλώνοντας ότι η μέση

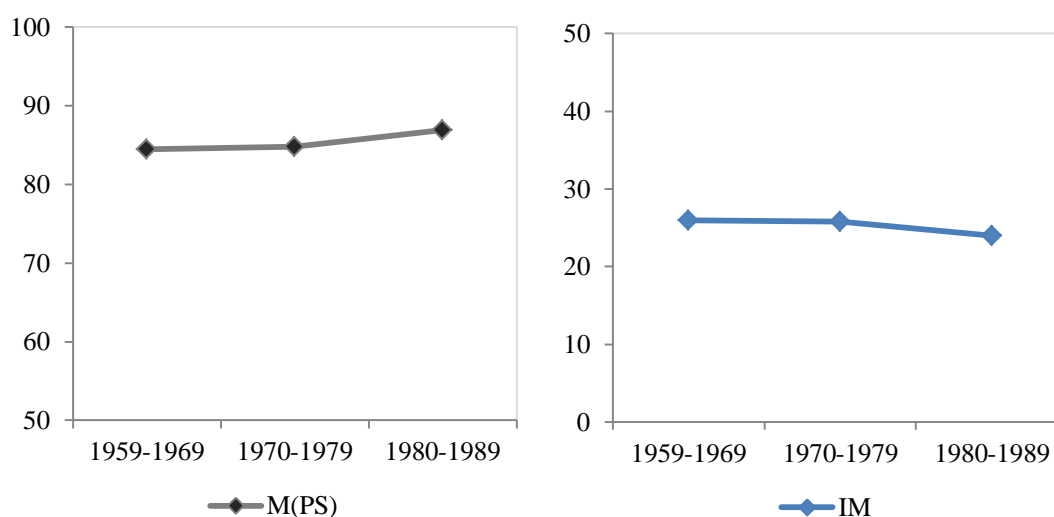
απόσταση που διανύουν τα άτομα διαφορετικών κοορτών είναι ίση στο σύνολό της, μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Το Διάγραμμα 13 σκιαγραφεί την εξέλιξη των σχετικών δεικτών.

Πίνακας 31. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος

Δείκτες	Ηλικιακές κοορτές		
	1959-1969	1970-1979	1980-1989
Κοινωνική στασιμότητα (IM %)	0,260	0,258	0,240
Δείκτης Prais – Shorrocks (M_{PS} %)	0,846	0,848	0,869
Δείκτης Bartholomew (M_B)	2,059	1,997	2,063

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 13. Σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Ο πίνακας εκροών (Πίνακας 32) αντιπαραβάλλει τις πιθανότητες μετάβασης των κοορτών 1959-1969 (πάνω στοιχεία) και 1980-1989 (κάτω στοιχεία), δίνοντας μία λεπτομερή εικόνα των αλλαγών που εντοπίστηκαν στους δείκτες και στα πρότυπα κινητικότητας μεταξύ των ατόμων διαφορετικών κοορτών.²⁵ Όσον αφορά τις πιθανότητες παραμονής στην κοινωνική τάξη των γονέων, μεγαλύτερη μείωση στα ποσοστά μη μετακίνησης μεταξύ των δύο κοορτών φανερώνεται στην κατηγορία των

²⁵ Για τις πιθανότητες μετάβασης της κοορτής 1970-1979, βλ. Παράρτημα, Πίνακας A10.

στελεχών και επαγγελματιών χαμηλού επιπέδου (ESeC 2), όπου το ένα τρίτο της μεγαλύτερης κοορτής έχει περισσότερες πιθανότητες να ακολουθήσει τα βήματα των πατέρων. Αντίθετα, το 23,4% της νεότερης κοορτής παραμένει στην ίδια κοινωνική τάξη, ενώ παρατηρούνται μεγαλύτερες πιθανότητες μετακίνησης στις δύο γειτονικές τάξεις, σε σχέση με την κοορτή 1959-1969.

Όπως έγινε ορατό και στον πίνακα με τα συνολικά ποσοστά (Πίνακας 29), μείωση επίσης εμφανίζεται μεταξύ των κοορτών και στα ποσοστά μη μετακίνησης από την τάξη των αυτοαπασχολούμενων στον αγροτικό τομέα (ESeC 5), η οποία φαίνεται εδώ ότι αντικατοπτρίζει ξεκάθαρα το μεγαλύτερο αριθμό συμμετοχής των ατόμων της κοορτής 1959-1969 στον αγροτικό τομέα, όπως προκύπτει και από τις αντίστοιχες περιθώριες κατανομές.²⁶ Από αυτούς που μετακινούνται, η μεγαλύτερη κοορτή εμφανίζει περισσότερες πιθανότητες οριζόντιας μετακίνησης προς την τάξη των εργοδοτών μικρών επιχειρήσεων ($p_{54} = 0,153$), ενώ το 11,1% της νεότερης κοορτής έχει περισσότερες πιθανότητες να μεταβεί στην τάξη των εργοδοτών μεγάλων επιχειρήσεων (ESeC 1), σε σύγκριση με 4,8% της κοορτής 1959-1969.

Τέλος, αξιοσημείωτες είναι και οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των κοορτών όσων προέρχονται από οικογένειες χειρωνακτών, ειδικευμένων ή ανειδίκευτων. Συγκεκριμένα, διαφορές παρατηρούνται στις πιθανότητες παραμονής στην κοινωνική τάξη των πατέρων, με το οικογενειακό περιβάλλον να επηρεάζει περισσότερο τους νεότερους του δείγματος. Παράλληλα και σε σχέση με τις πιθανότητες μετακίνησης, φαίνεται ότι περισσότερες απομακρυσμένες ανοδικές μετακινήσεις είναι πιο πιθανό να πραγματοποιήσουν οι μεγαλύτεροι ηλικιακά, σε σχέση με την κοορτή 1980-1989, η οποία δείχνει πιο πιθανό να μετακινηθεί από τα χειρωνακτικά επαγγέλματα στα κατώτερα επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών ($p_{97} = 0,225$, $p_{87} = 0,227$ για τη νεότερη κοορτή).

²⁶ Βλέπουμε και εδώ μία σημαντική αλλαγή που παρατηρείται διαχρονικά στην τάξη 5 της ESeC, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο όταν συγκρίναμε τις κατανομές του πατέρα και του παιδιού (με τη λογική ότι πατέρας και παιδί ανήκουν σε δύο διαφορετικές γενεές). Όπως φαίνεται στις οριζόντιες περιθώριες κατανομές του Πίνακα εκροών A10, το 40% των γεννημένων κατά την περίοδο 1959-1969 αυτοαπασχολούνται στον αγροτικό τομέα, σε αντίθεση με το ένα πέμπτο της κοορτής 1980-1989. Αντίθετα αποτελέσματα προκύπτουν εάν συγκρίνουμε τις πιθανότητες παραμονής στην τάξη 5 ανά φύλο και κοορτή, καθώς στην περίπτωση των ανδρών, εντοπίζεται αύξηση στα ποσοστά (Βλ. Παράρτημα, Πίνακες A11). Πιο αναλυτικά, η νεότερη κοορτή των ανδρών εμφανίζει περισσότερες πιθανότητες μη μετακίνησης από την τάξη των πατέρων γεωργών σε σχέση με τη μεγαλύτερη ηλικιακά κοορτή ($p_{55} = 0,333$ για την κοορτή 1980-1989, $p_{55} = 0,262$ για την κοορτή 1969-1979).

Πίνακας 32. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων: Σύνολο δείγματος, 1959-1969 [πάνω στοιχεία], 1980-1989 [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	N
1	45,2	21,5	11,0	5,7	0,5	8,0	1,1	6,9	146
	46,5	18,2	13,8	0,7	0,4	11,3	2,0	7,1	171
2	19,5	36,0	15,3	4,8	0,2	13,9	2,7	7,7	183
	24,0	23,4	28,2	4,9	0,3	13,9	1,6	3,8	144
3+6	21,2	22,5	18,3	10,2	2,2	15,0	4,2	6,2	372
	28,5	17,0	19,1	4,6	0,9	16,3	2,6	11,1	328
4	14,9	16,4	16,5	24,7	0,8	15,7	5,7	5,2	337
	15,8	13,2	13,1	20,3	1,7	18,0	4,1	13,8	185
5	4,8	9,8	9,1	15,3	27,2	9,6	7,1	17,0	2032
	11,1	6,4	9,7	8,0	21,6	17,2	6,7	19,4	529
7	16,6	17,3	16,9	10,2	4,7	21,4	5,6	7,3	246
	23,4	13,4	16,5	7,8	0,6	21,1	4,7	12,6	186
8	10,8	14,8	14,1	15,6	3,6	13,1	11,9	16,0	918
	8,2	10,9	13,1	10,7	2,9	22,7	10,7	20,7	709
9	7,5	11,9	16,7	13,4	4,5	12,6	10,0	23,4	723
	9,8	7,6	8,9	10,4	2,9	22,5	8,8	29,1	429
N	492	708	600	773	693	563	357	771	4957
	391	303	356	260	179	503	178	511	2681

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Σημαντικός εμφανίζεται ο ρόλος του φύλου στις διαφορές που παρουσιάστηκαν στην ανάλυση κοορτής παραπάνω. Με βάση τα στοιχεία και του Πίνακα 33 και του Διαγράμματος 14,²⁷ το φύλο φαίνεται να επηρεάζει τα σχήματα κινητικότητας μεταξύ των κοορτών, με τις γυναίκες να δείχνουν ολοένα και μεγαλύτερη κινητικότητα μεταξύ των τάξεων προορισμού και προέλευσης, ενώ μεταξύ των ανδρών και των γυναικών μετακινήσεις παρατηρούνται σε διαφορετικά σημεία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Αναλυτικότερα, οι γυναίκες εμφανίζουν αύξηση τόσο στα ποσοστά της απόλυτης κινητικότητας όσο και στις πιθανότητες μετάβασης σε κοινωνικές τάξεις διαφορετικές από αυτές του πατέρα τους (M_{PS}). Σε

²⁷ Οι δείκτες κινητικότητας για τους άνδρες και τις γυναίκες υπολογίστηκαν με βάση τα στοιχεία των Πινάκων A11, A12, A13, A14 (βλ. Παράρτημα).

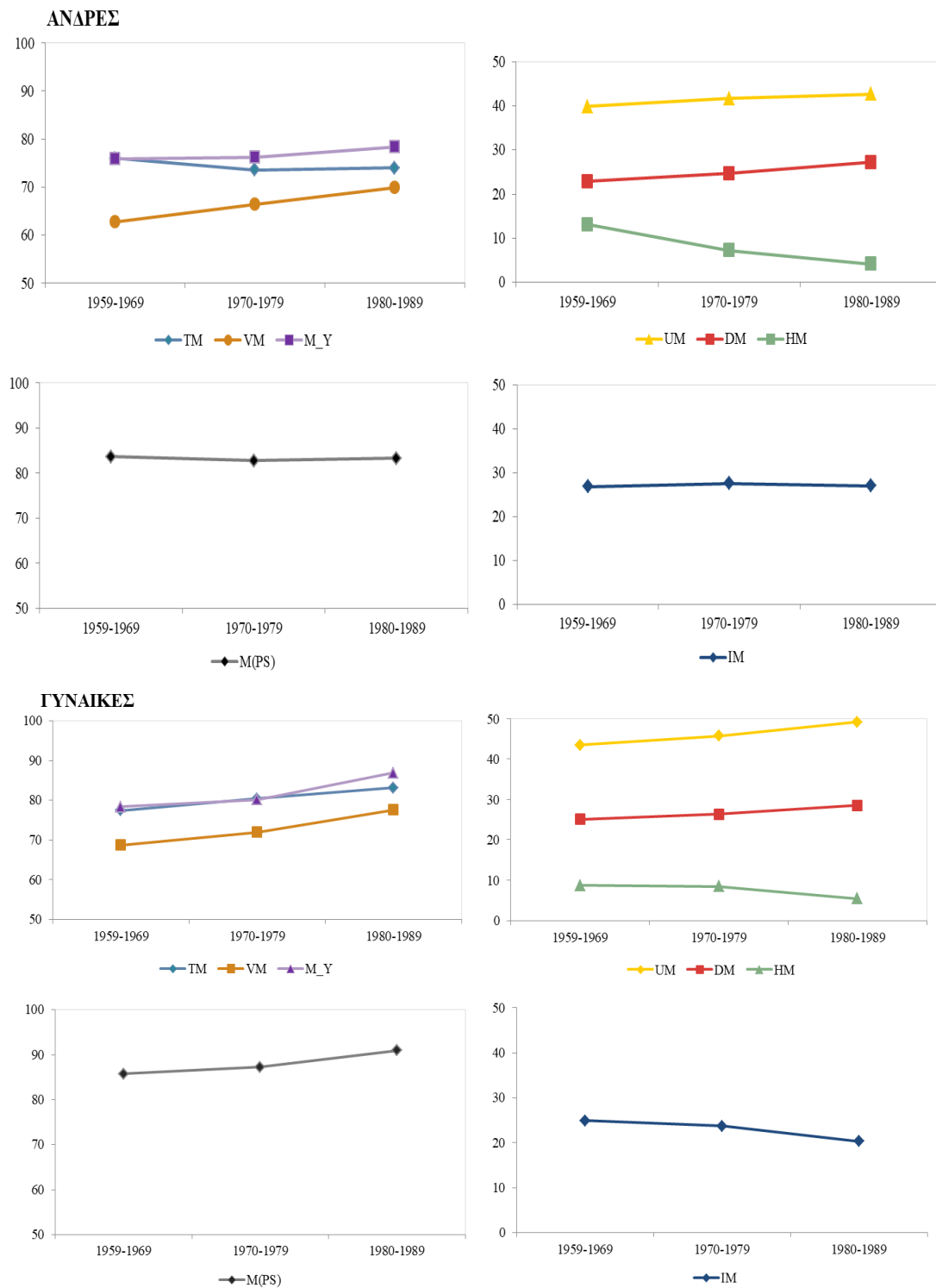
αντίθεση, ο ρυθμός μετακίνησης των ανδρών φαίνεται να μην μεταβάλλεται από κοορτή σε κοορτή, αν και παρατηρείται μία αύξηση της κάθετης κινητικότητας.

Πιο αναλυτικά, από τις τιμές των δεικτών διαπιστώνεται ότι στην περίπτωση των ανδρών, η απόλυτη συνολική κινητικότητα παρουσιάζει μία μικρή μείωση στις δύο νεότερες κοορτές κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες μόνο, ενώ θετική κλίση καταγράφει ο δείκτης Yasuda (μεταβολή +2,5), υποδηλώνοντας διαφορές στις περιθώρσεις κατανομές των τάξεων προορισμού και προέλευσης. Αντίθετα, για τις γυναίκες, και οι δύο αντίστοιχοι δείκτες παρουσιάζουν σημαντική και σταδιακή αύξηση, αποκαλύπτοντας υψηλότερη κινητικότητα των γυναικών τόσο σε σχέση με τους άνδρες, όσο στη σύγκριση μεταξύ των κοορτών (αύξηση κατά 5,7% για κοορτή 1980-1989).

Ίδια εικόνα παρουσιάζουν και οι τιμές του δείκτη των Prais –Shorrocks, ο οποίος καταγράφει θετική μεταβολή μόνο στην περίπτωση των γυναικών. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στη νεότερη κοορτή και στο γεγονός ότι οι πιθανότητες των γυναικών να διαφοροποιήσουν την κοινωνική τους τάξη από αυτή του πατέρα τους ανέρχεται σε ποσοστό 91%, σε σχέση με το 83,3% των ανδρών. Αντίθετα, οι αποστάσεις των μετακινήσεων που πραγματοποιούν οι άνδρες και οι γυναίκες των διαφορετικών γενεών παρουσιάζονται ίσες, αφού ο δείκτης του Bartholomew δεν καταγράφει μεταβολές στις τιμές του.

Όσον αφορά την κατεύθυνση της κινητικότητας, σταδιακή αύξηση διαγενεακά παρατηρείται για τις γυναίκες, τόσο στις ανοδικές όσο και στις καθοδικές μετακινήσεις, αλλά και για τους άνδρες με μικρότερες όμως μεταβολές στα ποσοστά ανά κοορτή. Παράλληλα, η οριζόντια κινητικότητα σταδιακά μειώνεται για τους άνδρες κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες από τη μεγαλύτερη στη νεότερη κοορτή, η οποία καταγράφει μόνο 4,1% μετακινήσεις σε τάξεις ίδιου επιπέδου με το οικογενειακό τους περιβάλλον. Στην περίπτωση των γυναικών, η οριζόντια κινητικότητα πάλι δείχνει καθοδική τάση στη νεότερη κοορτή, ξεκινώντας όμως από πολύ χαμηλότερα ποσοστά. Ως εκ τούτου, η διαγενεακή μεταβολή στο λόγο της κάθετης προς την οριζόντια κινητικότητα (VM/HM) είναι διπλάσια στην περίπτωση των ανδρών σε σύγκριση με τις γυναίκες.

Διάγραμμα 14. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας ανά κοορτή και φύλο

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας 33. Απόλυτοι και σχετικοί δείκτες κινητικότητας, ανά φύλο και κοορτή

Δείκτες	Ηλικιακές κοορτές			Μεταβολή (γ-α)
	1959-1969 (α)	1970-1979 (β)	1980-1989 (γ)	
Ανδρες				
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	76,0	73,6	74	-2
Yasuda Index (<i>M_γ</i> %)	75,9	76,2	78,4	+2,5
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	39,9	41,7	42,7	+2,8
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	22,9	24,7	27,2	+4,3
Οριζόντια κινητικότητα (<i>HM</i> %)	13,1	7,2	4,1	-9
Κάθετη/Οριζόντια (<i>VM/HM</i>)	4,8	9,2	17,0	+12,2
Immobility (<i>IM</i> %)	26,9	27,6	27,1	+0,2
Bartholomew (<i>M_B</i>)	2,07	1,94	2,02	.
Prais-Shorrocks (<i>M_{PS}</i> %)	83,6	82,8	83,3	.
Γυναίκες				
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	77,4	80,4	83,1	+5,7
Yasuda Index (<i>M_γ</i> %)	78,4	80,2	86,9	+8,5
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	43,5	45,7	49,2	+5,7
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	25,1	26,3	28,5	+3,4
Οριζόντια κινητικότητα (<i>HM</i> %)	8,7	8,4	5,4	-3,3
Κάθετη/Οριζόντια (<i>VM/HM</i>)	7,9	8,6	14,3	+6,4
Immobility (<i>IM</i> %)	24,9	23,7	20,3	-4,6
Bartholomew (<i>M_B</i>)	2,06	2,07	2,13	+0,07
Prais-Shorrocks (<i>M_{PS}</i> %)	85,8	87,3	91,0	+5,2

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Τέλος, οι συμμετρικοί λόγοι πιθανοτήτων παρουσιάζονται στον Πίνακα 34 για τη μεγαλύτερη ηλικιακά κοορτή (1959-1969) και για τη νεότερη (1980-1989), αποκαλύπτοντας τις σχετικές πιθανότητες των ατόμων διαφορετικής προέλευσης να μετακινηθούν σε συγκεκριμένη τάξη προορισμού, αποφεύγοντας μία άλλη και παρέχοντας επιπλέον εκτιμήσεις για το βαθμό της κοινωνικής ρευστότητας στην Ελλάδα. Όπως προκύπτει, οι μεγαλύτερες τιμές των λόγων εντοπίζονται στην τάξη των υπηρεσιών (ESeC 1-2), υποδηλώνοντας ανισότητες μεταξύ των ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά υπόβαθρα. Αξιοσημείωτος είναι κυρίως ο άνισος ανταγωνισμός μεταξύ όσων προέρχονται από την τάξη των υπηρεσιών και αυτών που προέρχονται από οικογένειες αγροτών (ESeC 5), με τους πρώτους να έχουν 493,5 φορές περισσότερες πιθανότητες πρόσβασης στις υψηλότερες θέσεις της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ενώ λιγότερες προοπτικές κοινωνικής ανέλιξης έχουν και τα άτομα που προέρχονται από την εργατική τάξη (ESeC 7-9). Από τη άλλη πλευρά,

παρατηρείται ένας υψηλός βαθμός εσωτερικής αναπαραγωγής στις ανώτερες και τις κατώτερες κοινωνικές κατηγορίες. Πράγματι, οι λόγοι πιθανοτήτων μεταξύ των ατόμων που ανήκουν στις υψηλές κοινωνικές τάξεις (ESeC 1-3), και μεταξύ των ατόμων που ανήκουν στην εργατική τάξη (ESeC 7-9) τείνουν να είναι κοντά στη μονάδα, αντικατοπτρίζοντας την κινητικότητα σε κοντινές τάξεις, όπως παρατηρήθηκε και στους πίνακες μετάβασης. Τέλος, μεταξύ των κοορτών, σημειώνεται μία καθοδική τάση των λόγων πιθανοτήτων από τη μεγαλύτερη ηλικιακά στη νεότερη κοορτή, αν και υπάρχουν και κάποιες εξαιρέσεις. Συγκεκριμένα, οι λόγοι αυξάνονται διαχρονικά για αυτούς που προέρχονται από την τάξη των αυτοαπασχολούμενων (ESeC 4) και από την εργατική τάξη (ESeC 7-9), οι οποίοι εμφανίζουν λιγότερες προοπτικές κοινωνικής ανέλιξης προς την τάξη των υπηρεσιών (ESeC 1-2).

Πίνακας 34. Συμμετρικοί λόγοι πιθανοτήτων, ανά κοορτή: Σύνολο δείγματος, κοορτή 1959-1969 (πάνω στοιχεία), κοορτή 1980-1989 (κάτω στοιχεία)

Τάξη	2	3+6	4	5	7	8	9
1	3,9	3,6	13,1	493,5	7,2	46,5	20,3
	2,5	2,3	80,7	215,5	3,7	30,8	19,3
2		1,9	11,3	568,0	3,2	10,9	9,2
		0,9	7,4	299,1	2,7	14,8	24,0
3+6			2,7	24,4	1,9	3,7	4,1
			6,5	47,7	1,6	6,1	5,6
4				55,2	3,3	3,3	8,3
				33,4	3,1	5,0	4,1
5					12,8	12,6	8,3
					46,2	12,0	11,1
7						3,5	5,5
						2,1	2,2
8							1,7
							1,7

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Κεφάλαιο 4 Η εκπαίδευση ως μέτρο διαγενεακής κινητικότητας

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο θεωρητικό μέρος της μελέτης αυτής, η εκπαίδευση έχει αποδειχθεί ότι διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων. Η μέτρηση της διαγενεακής κινητικότητας έχει συνδεθεί άρρηκτα με το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων το οποίο θεωρείται ως ένα ακόμα κριτήριο κοινωνικής κατάταξης τους σε κοινωνικά στρώματα, πέρα από την κοινωνική τάξη ή το εισόδημα. Εκτός αυτού, σημαντικός κρίνεται και ο διαμεσολαβητικός ρόλος της εκπαίδευσης στη σχέση μεταξύ της τάξης προέλευσης και της τάξης προορισμού, αφού μπορεί να δώσει προνόμια σε άτομα χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων να ανέλθουν κοινωνικά και να αποκτήσουν πλεονεκτικότερες θέσεις στην αγορά εργασίας και κατ' επέκταση υψηλότερα εισοδήματα.

Με βάση τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί για την εκπαιδευτική κινητικότητα, διαπιστώνεται ότι η συμμετοχή και οι ευκαιρίες πρόσβασης στις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης επηρεάζονται ακόμα και στις μέρες μας από την κοινωνική προέλευση, παρόλο που παρατηρείται παγκοσμίως μία ολοένα και μεγαλύτερη διεύρυνση της συμμετοχής στην εκπαίδευση. Η πιο πρόσφατη έκθεση για τις χώρες του OECD (OECD, 2018) δείχνει ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, αφού κατά μέσο όρο μόνο ένα στα 10 παιδιά γονέων με μέση εκπαίδευση καταφέρνουν να μπουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στο σύνολο των υπό εξέταση χωρών. Την ίδια στιγμή, το 42% των ατόμων με γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου δεν καταφέρνουν να πάρουν απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε αντίθεση με το 7% των παιδιών που προέρχονται από γονείς με τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η εικόνα αποδεικνύεται δυσμενέστερη, όπως είναι αναμενόμενο στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου ο βαθμός της εκπαιδευτικής κινητικότητας εμφανίζεται κατά πολύ χαμηλότερος. Συγχρόνως, αν και η ανοδική εκπαιδευτική κινητικότητα φαίνεται να αυξάνεται στα άτομα με χαμηλό μορφωτικό υπόβαθρο που γεννήθηκαν μεταξύ των ετών 1955 και 1975, μένει στάσιμη στις κοορτές γεννημένες μετά το 1975. Συμπληρωματικά στοιχεία μας δίνει και η έκθεση του ILO (Nybon, 2018), σύμφωνα με την οποία η διαγενεακή κληρονομικότητα είναι κατά μέσο όρο σημαντικά υψηλότερη στις χώρες χαμηλού εισοδήματος από ότι στις χώρες υψηλού εισοδήματος, και ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών.

Επικεντρώνοντας στην Ευρώπη, οι Di Paola κ.ά. (2010), με βάση τα δεδομένα της EU-SILC 2005 διαπιστώνουν ότι η εκπαιδευτική κινητικότητα είναι υψηλότερη στις σκανδιναβικές χώρες και χαμηλότερη στις νότιο-ευρωπαϊκές, ενώ η ηπειρωτική Ευρώπη βρίσκεται στην ενδιάμεση θέση, με τη Γαλλία να παρουσιάζει απρόσμενα καλές επιδόσεις. Ωστόσο, με την πάροδο των χρόνων, τα επίπεδα δείχνουν να αυξάνονται στις μεσογειακές και ηπειρωτικές χώρες, κάτι το οποίο δεν παρατηρείται στη Σκανδιναβία. Παράλληλα, τα επίπεδα κινητικότητας ως προς την εκπαίδευση του πατέρα και της μητέρας φαίνεται να συγκλίνουν για όλες τις χώρες (εκτός από την Ιταλία και την Πορτογαλία), υποδηλώνοντας τη μείωση του χάσματος των φύλων στην εκπαίδευση, αλλά και το μεταβαλλόμενο ρόλο της μητέρας μέσα στην οικογένεια. Τέλος, η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση της οικογένειας ευθύνεται κατά το μεγαλύτερο μέρος για τα ποσοστά της παρατηρούμενης εκπαιδευτικής στασιμότητας. Τα αποτελέσματα των Esping-Andersen και Wagner (2012) δείχνουν επίσης ένα μοτίβο εξίσωσης των εκπαιδευτικών ευκαιριών στην Ευρώπη, αφού το εκπαιδευτικό επίπεδο δεν φαίνεται να επηρεάζεται το ίδιο με την πάροδο των χρόνων από τη χαμηλή κοινωνική τάξη ή την οικονομική δυσχέρεια των γονέων. Συμπληρωματικά, η ανάλυση έδειξε ότι στη Γαλλία και στην Ισπανία οι επιπτώσεις της οικογενειακής προέλευσης στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα έχουν μειωθεί σημαντικά, κάτι το οποίο δεν ισχύει για την περίπτωση της Ιταλίας. Σε παρόμοια αποτελέσματα για το σύνολο της Ευρώπης καταλήγει η Comi (2003) και για την Ιταλία η έρευνα των Peragine και Serlenga (2008).

Πιο πρόσφατα, οι Torul και Öztunalı (2017), χρησιμοποιώντας δεδομένα από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS) για 34 χώρες και για άτομα γεννημένα μεταξύ 1940-1985, συμπεραίνουν ότι τα επίπεδα και οι τάσεις διαγενεακής εκπαιδευτικής στασιμότητας εμφανίζουν σημαντική ετερογένεια μεταξύ των κοορτών, αλλά και των διαφορετικών ομάδων χωρών. Πιο αναλυτικά, σε ό,τι αφορά τις χώρες της Μεσογείου, οι πιθανότητες παραμονής των ατόμων στο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους υπολογίζονται γύρω στο 85% για τους γεννημένους στις αρχές της δεκαετίας του 1940 και σημειώνουν σταδιακή μείωση, φτάνοντας το 40% για τους γεννημένους τη δεκαετία του 1980. Μικρότερες διακυμάνσεις στα ποσοστά της εκπαιδευτικής στασιμότητας παρατηρούνται στις υπόλοιπες υπο-έρευνα ευρωπαϊκές χώρες, με το μετα-σοσιαλιστικό σύμπλεγμα να παρουσιάζει διαχρονικά μία ανοδική τάση, το σκανδιναβικό σύμπλεγμα να εμφανίζει μία τάση σε σχήμα U, ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη οι τάσεις στασιμότητας καταγράφονται μέτρια πτωτικές.

Το φύλο και η οικονομική κατάσταση των γονέων φαίνεται να επηρεάζουν και εδώ τα πρότυπα κινητικότητας, ενώ η διαγενεακή εκπαιδευτική ελαστικότητα συσχετίζεται θετικά με την εκπαιδευτική ανισότητα.

Για την Ελλάδα, χαρακτηριστική είναι η έρευνα της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται στο έργο της «Προς μίαν Κοινωνιολογία της Παιδείας» (1974). Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκε σε πρωτοετείς φοιτητές και φοιτήτριες των Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών, κατά το ακαδημαϊκό έτος 1964-1965 και μεταξύ άλλων αναζητάει το ρόλο του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των φοιτητών και φοιτητριών. Με βάση τα αποτελέσματα, παρατηρείται σημαντικός βαθμός ανοδικής κινητικότητας, με το 40% των φοιτητών να προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο, ενώ μεταξύ των παραγόντων που επηρεάζουν την εκπαιδευτική κινητικότητα, ως σημαντικότεροι αναδείχθηκαν η γεωγραφική καταγωγή των σπουδαστών (αστικές ή αγροτικές περιοχές), καθώς και το οικογενειακό τους εισόδημα.

Επιπρόσθετα, η Πετμεζίδου-Τσουλουβή (1987) αναφέρει για τη Θεσσαλονίκη ότι κάποιος βαθμός εκπαιδευτικής κινητικότητας εντοπίζεται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα που μελετάει, με τις περισσότερες μετακινήσεις προς τις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης να εμφανίζονται στα στρώματα των ελεύθερων επαγγελματιών, διοικητικών/διευθυντικών στελεχών και υπάλληλων γραφείου. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε επίσης ότι το 45% των ερωτώμενων είναι απόφοιτοι δημοτικού, με το αντίστοιχο ποσοστό των πατέρων να ξεπερνάει το 80%, υποδηλώνοντας ότι η καθιέρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη είχαν ως αποτέλεσμα τη γενικότερη αύξηση του μορφωτικού επιπέδου από τη μία γενιά στην άλλη. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγει και η Κασιμάτη (1980· 1989), η έρευνα της οποίας δείχνει ότι οι ερωτώμενοι έχουν σαφώς καλύτερη μόρφωση συγκριτικά με τους γονείς τους. Οι μετακινήσεις που παρατηρούνται στις υπο-έρευνα βιομηχανικές μονάδες της Αθήνας ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο καταγράφονται προς όλες τις κατευθύνσεις, με τις ανοδικές να υπερτερούν σε ποσοστό. Μεταξύ των δύο φύλων, οι γυναίκες παρουσιάζουν μικρότερη εκπαιδευτική κινητικότητα σε σχέση με τους άνδρες, η οποία όμως είναι στο μεγαλύτερο μέρος της γνήσια. Διαφοροποιήσεις των γενικών τάσεων κινητικότητας παρατηρούνται επίσης ανά ηλικία και γεωγραφική προέλευση. Από την άλλη μεριά, στο σύνολο της χώρας, ο Patrinos (1995) απέδειξε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου του πατέρα και της επιστροφής

των παιδιών στο σχολείο, με βάση τα δεδομένα που αντλήθηκαν από μία έρευνα για τους ειδικούς μισθούς και τις αποδοχές που πραγματοποιήθηκε το 1977 στην Ελλάδα.

Μία δεκαετία αργότερα, η μελέτη της Σιάνου-Κύργιου (2006) για την εκπαιδευτική ανισότητα στην Ελλάδα στόχο έχει να απαντήσει στο αν και σε ποιο βαθμό το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο επηρεάζει τις επιδόσεις και τις επιλογές των ατόμων κατά την κρίσιμη φάση της μετάβασης από τη δευτεροβάθμια στην ανώτατη εκπαίδευση. Εκτός αυτού, βασική επιδίωξη της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της συμβολής των πολιτικών πρακτικών, μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1997, στην ενδυνάμωση της εσωτερικής διαφοροποίησης στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Ανάμεσα στα αποτελέσματα της έρευνας, επισημαίνεται ότι το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο των ερευνώμενων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις επιδόσεις και τις επιλογές τους στην εκπαίδευση, ενώ η πολιτική που εφαρμόζεται για τη διερεύνηση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση προσφέρει πολλαπλάσιες, αλλά άνισες ευκαιρίες πρόσβασης. Στο ίδιο πλαίσιο, οι Χρυσάκης και Μπαλούρδος (2006) διαπιστώνουν ότι εκπαιδευτικές ανισότητες παρατηρούνται κυρίως στο μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών, ενώ η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών είναι ο πλέον καθοριστικός παράγοντας διαφοροποίησης των ανισοτήτων πρόσβασης στο Πανεπιστήμιο. Πέραν τούτου, έρευνες αποδεικνύουν επίσης την άνιση υπερεκπροσώπηση συγκεκριμένων κοινωνικο-οικονομικών ομάδων σε διακεκριμένα τμήματα σπουδών (όπως για παράδειγμα τμήματα Μηχανικών, Πληροφορικής ή ιατρικών σχολών) (Tsakloglou & Cholezas, 2005; Gounias, Katsis & Limakoroulou, 2012).

Άξια λόγου είναι και μελέτη των Daouli κ.ά (2010), οι οποίοι χρησιμοποιώντας δεδομένα από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, για το έτος 2005, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παρατηρείται ανοδική κινητικότητα στην Ελλάδα, ενώ η επίδραση του οικογενειακού εκπαιδευτικού υποβάθρου στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των γυναικών τείνει να μειώνεται με την πάροδο του χρόνου. Το εκπαιδευτικό υπόβαθρο της μητέρας είχε μεγαλύτερη επίδραση, από αυτό του πατέρα στις εκπαιδευτικές επιλογές των ερευνώμενων. Τέλος, στις έρευνες των Stamatopoulou, Symeonaki και Michalopoulou (2013) και Symeonaki κ.ά (2016) τα πρότυπα κινητικότητας δείχνουν να έχουν αλλάξει στην Ελλάδα από γενιά σε γενιά, ενώ η πιθανότητα των ατόμων να αποκτήσουν υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο έχει αυξηθεί για τις νεότερες κοορτές. Η επιμήκυνση των εκπαιδευτικών διαδρομών είναι εμφανής και στο έργο του

Maloutas (2016), γεγονός το οποίο όμως δεν φαίνεται να οδηγεί σε μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων.

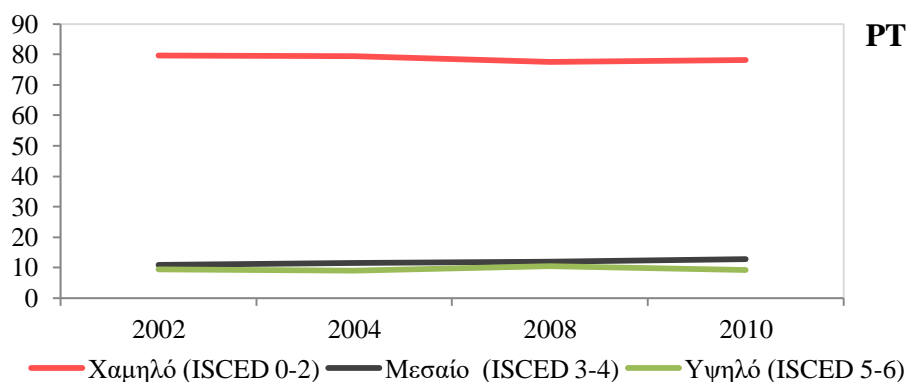
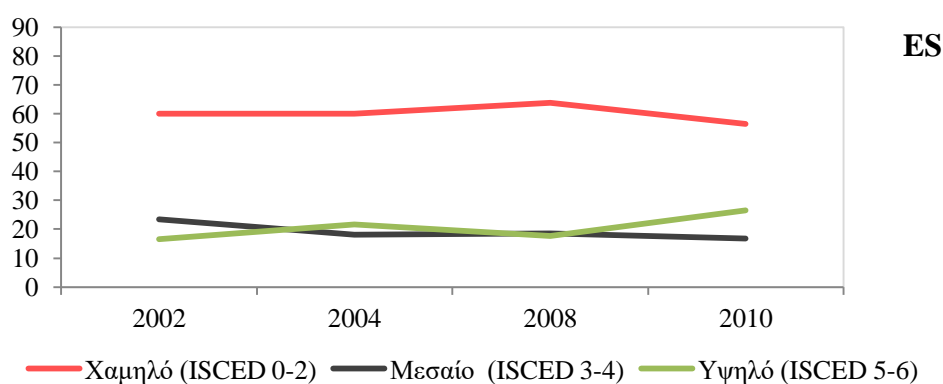
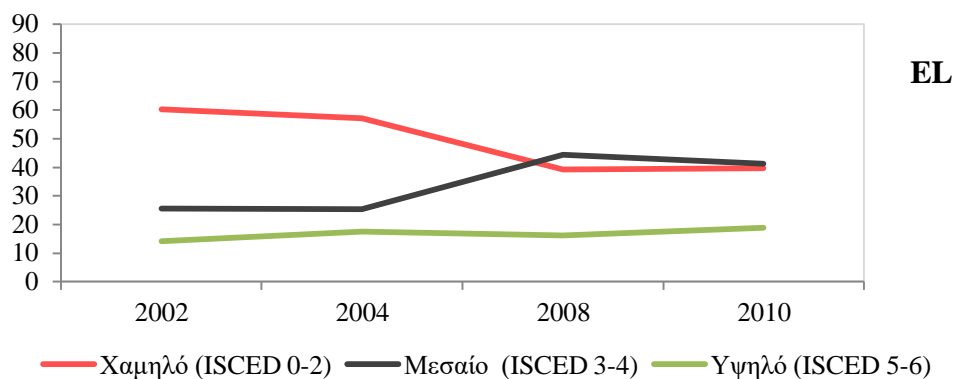
Έχοντας μία εικόνα των γενικότερων τάσεων σε Ευρώπη και Ελλάδα, το κεφάλαιο επικεντρώνεται στη μέτρηση της διαγενεακής εκπαιδευτικής κινητικότητας και τα άτομα ταξινομούνται σύμφωνα με το επίπεδο εκπαίδευσής τους όπως προκύπτει από την ταξινόμηση ISCED. Αρχικά επιχειρείται μία σύγκριση των τάσεων εκπαιδευτικής κινητικότητας μεταξύ των χωρών της νότιας Ευρώπης, ενώ έμφαση δίνεται στη σχέση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και των ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές κοορτές. Με βάση τα στοιχεία των πινάκων μετάβασης, οι δείκτες κινητικότητας υπολογίζονται εκ νέου, έτσι ώστε να διερευνηθούν οι μετακινήσεις των ατόμων μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων και να εξεταστεί κατά πόσο η εκπαίδευση των ατόμων επηρεάζεται από το οικογενειακό εκπαιδευτικό πρότυπο και κατά πόσο τα άτομα έχουν άνισες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση.

4.1 Συγκριτική μελέτη της εκπαιδευτικής κινητικότητας στις χώρες της Νότιας Ευρώπης

Στην παρούσα ανάλυση, η σύγκριση στα πρότυπα εκπαιδευτικής κινητικότητας μεταξύ των χωρών της νότιας Ευρώπης βασίζεται στα συγκριτικά δεδομένα της ESS 2002-2010. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η συγκεκριμένη ανάλυση επικεντρώνεται σε άτομα ηλικίας 25 ετών και άνω, αφού θεωρείται ότι τα άτομα στην πλειονότητά τους έχουν ολοκληρώσει την εκπαίδευσή τους ή τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος της μέχρι την ηλικία αυτή. Λόγω του ότι το δείγμα της ESS είναι αρκετά περιορισμένο, επιλέγουμε να μην εφαρμόσουμε ανώτατο όριο ηλικίας στις αναλύσεις μας, κάτι το οποίο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψιν στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων, καθώς επίσης και στη σύγκριση τους με τα αποτελέσματα της EU-SILC που θα παρουσιαστούν παρακάτω.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων απεικονίζεται στο Διάγραμμα 15 για τις χώρες της νότιας Ευρώπης, για τις οποίες έχουμε διαχρονικά συγκρίσιμα στοιχεία από την ESS.

Διάγραμμα 15. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων της ESS στις χώρες της νότιας Ευρώπης (%)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Είναι εμφανές ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων σε όλες τις υπο-έρευνα χώρες είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, αφού πάνω από το 60% των ερωτώμενων δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 0-2). Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η περίπτωση της Πορτογαλίας, όπου το ποσοστό των αποφοίτων της κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φτάνει σχεδόν το 80% και

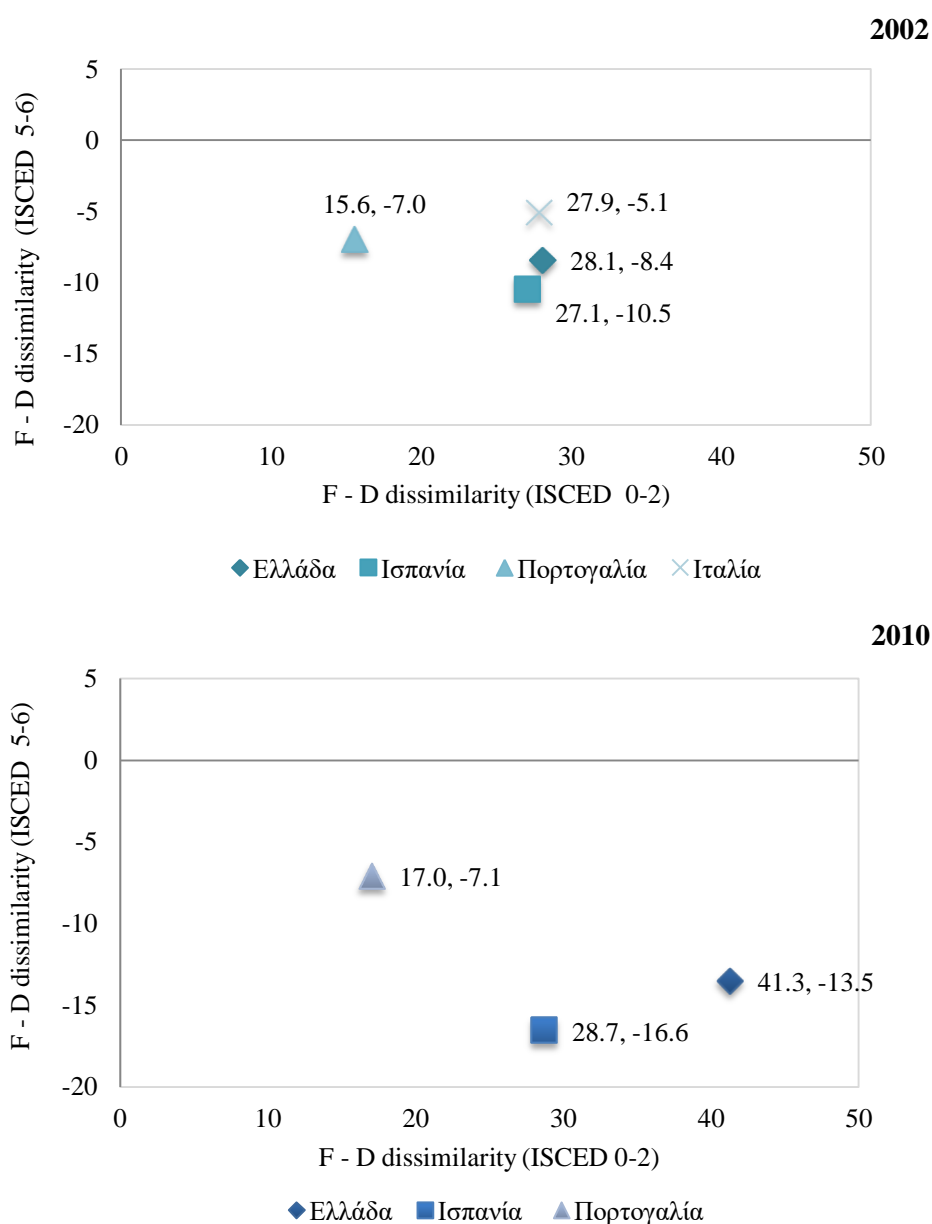
παραμένει σταθερά υψηλό σε όλα κύματα της ESS. Αντίθετα, μείωση στα αντίστοιχα ποσοστά παρατηρείται στην Ελλάδα από το 2004 και μετά, όπου ταυτόχρονα αυξάνεται και ο αριθμός των αποφοίτων της ανώτερης δευτεροβάθμιας και μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ISCED 3-4). Η πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δείχνει να είναι περιορισμένη σε όλες τις χώρες του νότου, με τα υψηλότερα ποσοστά να συγκεντρώνονται στην Ισπανία, όπου παράλληλα καταγράφεται και η υψηλότερη αύξηση διαχρονικά στην ESS.

Παρόμοια εικόνα παρατηρείται και στις κατανομές των γονέων, οι οποίοι όμως εμφανίζουν ακόμα υψηλότερα ποσοστά χαμηλού μορφωτικού επιπέδου (ISCED 0-1), ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό αυτών (κατά μέσο όρο 5% των πατέρων και 2,5% των μητέρων) έχει ολοκληρώσει κάποια βαθμίδα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις χώρες που μελετώνται (Παράρτημα, Πίνακας Α7). Ως εκ τούτου, οι ποσοστιαίες διαφορές μεταξύ των κατανομών προέλευσης και προορισμού αποκαλύπτουν ότι υπάρχει απόσταση μεταξύ των εκπαιδευτικών επιδόσεων των γονέων και των παιδιών τους, κυρίως όσον αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η απόσταση αυτή είναι ακόμα πιο έντονη στα πιο πρόσφατα δεδομένα της ESS, με τις ποσοστιαίες διαφορές να αυξάνονται διαχρονικά από το 2002 μέχρι το 2010 (Διαγράμματα 16 και 17). Αναλυτικότερα, αρνητικές τιμές παρατηρούνται στο μέγεθος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αποδεικνύοντας ότι τα άτομα έχουν υψηλότερα ποσοστά πρόσβασης στην ανώτερη εκπαίδευση σε σχέση και με τους δύο γονείς τους, ενώ αντίθετα οι θετικές τιμές του δείκτη στο μέγεθος της πρωτοβάθμιας και κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φανερώνουν ότι οι γονείς υπερτερούν στις χαμηλότερες βαθμίδες.

Η σύγκριση μεταξύ των χωρών μας δίνει επίσης κάποια ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη διακρίνονται στην Πορτογαλία, υποδεικνύοντας μεγαλύτερη ομοιότητα μεταξύ των κατανομών προέλευσης και προορισμού. Αντίθετα, οι μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση εντοπίζονται διαγενεακά στην Ισπανία, ενώ ο δείκτης παρουσιάζει και μία σημαντική αύξηση διαχρονικά, φτάνοντας το 2010 στο 16,6% (πατέρας) και στο 21,6% (μητέρα). Όσον αφορά τις χαμηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, τα άτομα διαφοροποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τους γονείς τους στην Ελλάδα, αφού το 2002 το 60,2% των ατόμων έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια ή την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, έναντι του 88,3% των πατέρων τους (διαφορά 28,1%) και του 92,6% των μητέρων τους (διαφορά 32,4%).

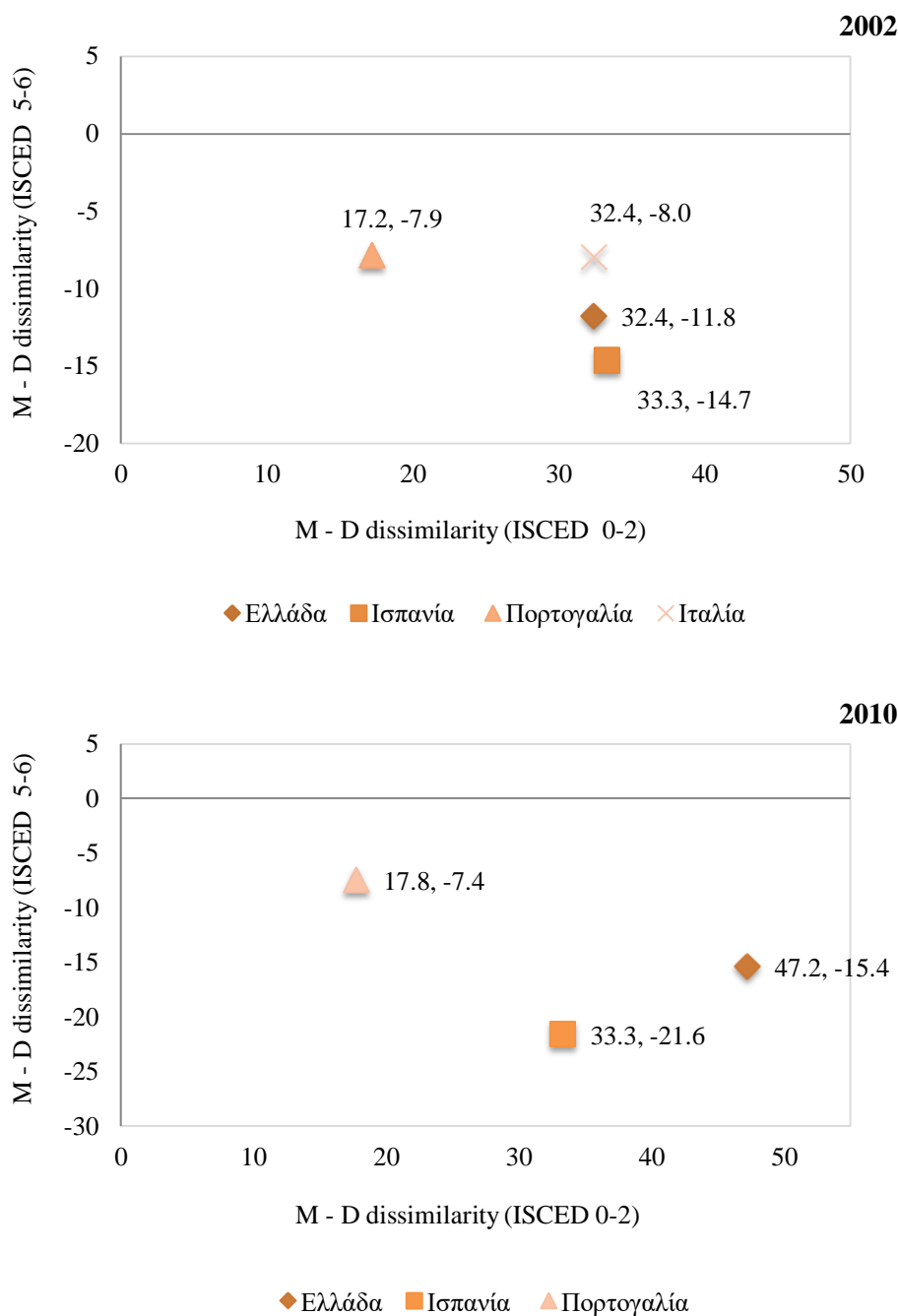
Εντυπωσιακή είναι και η αύξηση που καταγράφεται στις τιμές του δείκτη στην Ελλάδα διαχρονικά, με τους γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου να είναι διπλάσιοι σε αριθμό σε σχέση με τους ερωτώμενους το 2010. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε όλες τις χώρες οι εκπαιδευτικές επιδόσεις των ατόμων εμφανίζουν περισσότερες ομοιότητες με τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα του πατέρα τους, σε σύγκριση με τη μητέρα τους.

Διάγραμμα 16. Οι ποσοστιαίες διαφορές των εκπαιδευτικών κατανομών πατέρα και ερωτώμενου/-ης στο μέγεθος του χαμηλού επιπέδου (ISCED 0-2) και του υψηλού επιπέδου (ISCED 5-6): 2002, 2010

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Διάγραμμα 17. Οι ποσοστιαίες διαφορές των εκπαιδευτικών κατανομών μητέρας και ερωτώμενου/-ης στο μέγεθος του χαμηλού επιπέδου (ISCED 0-2) και του υψηλού επιπέδου (ISCED 5-6): 2002, 2010

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Μία πρώτη ένδειξη της σχέσης των μεταβλητών της εκπαίδευσης μεταξύ των γονέων και των παιδιών τους στις νοτιοευρωπαϊκές χώρες μας δίνει ο Πίνακας 35 για το 2002 και το 2010, ο οποίος περιέχει τις τιμές του συντελεστή συσχέτισης του

Pearson ξεχωριστά για τον πατέρα και τη μητέρα. Συγκεκριμένα, παρατηρείται μία μέτρια συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης των ερωτώμενων και των γονέων σε όλες τις υπο-έρευνα χώρες, αλλά και γενικότερα στην Ευρώπη, ενώ το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα φαίνεται να επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό την εκπαίδευση που λαμβάνουν τα άτομα, σε σχέση με αυτό της μητέρας. Μεταξύ των χωρών, οι μικρότερες τιμές του συντελεστή συσχέτισης εντοπίζονται στην Πορτογαλία και τις δύο χρονιές, ενώ διαχρονικά από το 2002 μέχρι το 2010 δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες μεταβολές.

Πίνακας 35. Συντελεστής συσχέτισης του Pearson μεταξύ του επιπέδου εκπαίδευσης των ατόμων και των γονέων τους στη νότια Ευρώπη (ESS 2002-2010)

Χώρα	2002		2010	
	πατέρας - παιδί	μητέρα - παιδί	πατέρας - παιδί	μητέρα - παιδί
Ελλάδα	0,400	0,349	0,405	0,365
Ισπανία	0,432	0,352	0,458	0,345
Πορτογαλία	0,327	0,293	0,289	0,345
Ιταλία	0,444	0,359	.	.
Σύνολο EU	0,449	0,394	0,453	0,428

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Οι τιμές των δεικτών της απόλυτης κινητικότητας παρουσιάζονται στον Πίνακα 36 και περιγράφουν τις μετακινήσεις των ατόμων, με βάση το εκπαιδευτικό πρότυπο του πατέρα. Οι περισσότερες μετακινήσεις παρατηρούνται στην Ελλάδα, ειδικά μετά το 2008, ενώ το 50% των ερωτώμενων φαίνεται να μετακινείται ανοδικά, ολοκληρώνοντας υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης, σε σύγκριση με τον πατέρα τους. Αντίθετα, τα ποσοστά της συνολικής και της ανοδικής κινητικότητας διακρίνονται αρκετά χαμηλά στην Πορτογαλία, χωρίς να ξεπερνούν το 20% των μετακινήσεων σε όλα τα κύματα της έρευνας. Πράγματι, ένα μεγάλο ποσοστό και συγκεκριμένα πάνω από 70% των ατόμων φαίνεται να παραμένει στο χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των πατέρων τους στην Πορτογαλία, επιβεβαιώνοντας τις ομοιότητες στις δύο κατανομές στο μέγεθος του χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης, που είδαμε παραπάνω. Όσον αφορά την καθοδική κινητικότητα, οι τιμές του δείκτη δεν ξεπερνούν το 4% σε όλες τις χώρες και τις χρονιές της ESS, με τις καθοδικές

μετακινήσεις από την τριτοβάθμια στη χαμηλότερη εκπαιδευτική κατηγορία να είναι μηδαμινές. Ως εκ τούτου, η αναλογία των ανοδικών μετακινήσεων προς τις καθοδικές είναι υψηλότερη στην Ελλάδα.

Πίνακας 36. Δείκτες απόλυτης κινητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, με βάση την εκπαίδευση του πατέρα (2002-2010)

Χώρα	Δείκτες κινητικότητας			
	TM (%)	UM (%)	DM (%)	UM/DM
Ελλάδα				
2002	35,0	31,9	3,1	10,3
2004	38,0	36,0	2,0	18,0
2008	53,6	50,5	3,1	16,6
2010	50,9	48,0	2,9	16,4
Ισπανία				
2002	34,7	31,5	3,2	9,8
2004	34,5	31,1	3,4	9,1
2008	31,9	29,8	2,1	14,1
2010	35,8	33,1	2,8	12,0
Πορτογαλία				
2002	19,7	17,9	1,7	10,5
2004	19,9	18,9	1,0	18,7
2008	21,9	20,3	1,5	13,1
2010	22,1	20,2	1,9	10,6
Ιταλία				
2002	36,5	33,4	3,1	10,8

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Παρόμοια σχήματα απόλυτης κινητικότητας παρατηρούνται και στην περίπτωση που τα άτομα διασταυρώνονται με τη μητέρα τους ως προς τις εκπαιδευτικές τους επιδόσεις, ενώ οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών εντοπίζονται και πάλι στις τιμές της συνολικής κινητικότητας, αλλά και στο μέγεθος των ανοδικών μετακινήσεων. Ωστόσο, ο λόγος της ανοδικής προς την καθοδική κινητικότητα σημειώνεται σε σημαντικό βαθμό υψηλότερος σε σχέση με τις αντίστοιχες τιμές που παρουσιάστηκαν παραπάνω, κάτι το οποίο οφείλεται στο

γεγονός ότι οι μετακινήσεις των ατόμων σε χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο από αυτό της μητέρας τους είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Ιδιαίτερα υψηλές είναι οι τιμές των λόγων στην Ισπανία το 2002, με τα άτομα να βιώνουν ανοδικές μετακινήσεις 62,4 φορές περισσότερο από ότι καθοδικές μετακινήσεις.

Πίνακας 37. Δείκτες απόλυτης κινητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, με βάση την εκπαίδευση της μητέρας (2002-2010)

Χώρα	Δείκτες κινητικότητας			
	TM (%)	UM (%)	DM (%)	UM/DM
<i>Ελλάδα</i>				
2002	37,1	35,8	1,3	27,1
2004	40,4	38,7	1,7	22,7
2008	55,4	54,0	1,5	36,7
2010	53,5	52,1	1,4	36,8
<i>Ισπανία</i>				
2002	37,0	36,4	0,6	62,4
2004	37,3	35,9	1,4	25,1
2008	34,2	33,3	0,8	41,4
2010	39,8	37,8	1,9	19,8
<i>Πορτογαλία</i>				
2002	20,1	18,8	1,3	14,4
2004	19,9	19,3	0,7	28,5
2008	22,4	21,4	1,0	21,9
2010	20,6	19,5	1,1	18,0
<i>Ιταλία</i>				
2002	37,9	36,6	1,3	28,3

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Αν και οι δείκτες της απόλυτης κινητικότητας αποτελούν μία ένδειξη της επίδρασης του κληρονομούμενου επιπέδου εκπαίδευσης στη νότια Ευρώπη, είναι γνωστό ότι δεν μπορούν να εκφράσουν τις εκπαιδευτικές ανισότητες μεταξύ των ατόμων που

προέρχονται από διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Για το λόγο αυτό, ο Πίνακας 38 παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις εκροές των ατόμων μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο με όρους πιθανοτήτων. Όπως προκύπτει, τα άτομα είναι πιο πιθανό να παραμείνουν στο εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα τους στο σύνολο των χωρών, με την Πορτογαλία να εμφανίζει υψηλότερα ποσοστά παραμονής στο χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, και την Ισπανία να έρχεται πρώτη ως προς τις πιθανότητες παραμονής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η επίδραση του εκπαιδευτικού επιπέδου της μητέρας στις επιδόσεις των ατόμων αποδεικνύεται επίσης σημαντική σε όλες τις χώρες, αλλά κυρίως στην Ισπανία, όπου εντοπίζονται και τα υψηλότερα ποσοστά μη μετακίνησης γενικότερα. Όσον αφορά τις πιθανότητες μετάβασης, τα ποσοστά εκροών που βρίσκονται πάνω και κάτω από την κύρια διαγώνιο καταγράφουν ίσες τιμές αθροιστικά, φανερώνοντας ότι τα άτομα έχουν πιθανότητες να μετακινούνται τόσο ανοδικά, όσο και καθοδικά. Ωστόσο, μεγαλύτερες ευκαιρίες ανοδικής κινητικότητας εμφανίζουν τα άτομα σε σχέση με τη μητέρα τους. Τέλος, ως προς τις μεταβάσεις στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης, σημαντική πρόοδος στις επιδόσεις τους σημειώνουν οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κυρίως στην Ελλάδα και στην Ισπανία, σε σχέση με τους χαμηλότερα μορφωμένους γονείς τους.

Πίνακας 38. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για το έτος 2002 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Εκπαιδευτικό επίπεδο	πατέρας - παιδί				μητέρα - παιδί				
	1	2	3	N	1	2	3	N	
Ελλάδα									
1	66,3	23,8	9,9	1932	1	64,4	24,6	10,9	2038
2	13,2	51,2	35,7	129	2	5,4	38,7	55,9	111
3	10,4	30,4	59,2	125	3	5,8	38,5	55,8	52
N	1310	564	312	2186	N	1322	565	314	2201
Ισπανία									
1	66,4	21,7	11,9	1164	1	63,9	22,8	13,3	1280
2	22,0	45,1	33,0	91	2	3,1	40,0	56,9	65
3	2,4	25,6	72,0	82	3	3,7	18,5	77,8	27
N	795	315	227	1337	N	821	323	228	1372

Πίνακας 38. (Συνέχεια)

Εκπαιδευτικό επίπεδο	πατέρας - παιδί				μητέρα - παιδί				
	1	2	3	N	1	2	3	N	
Πορτογαλία									
1	81,7	10,3	7,9	1112	1	81,5	10,2	8,2	1181
2	32,1	42,9	25,0	28	2	28,6	14,3	57,1	21
3	20,0	16,7	63,3	30	3	5,3	47,4	47,4	19
N	924	132	114	1170	N	970	133	118	1221
Ιταλία									
1	64,3	30,6	5,1	860	1	62,2	30,9	6,9	909
2	11,1	60,6	28,3	99	2	7,2	63,9	28,9	83
3	11,1	33,3	55,6	45	3	0,0	50,0	50,0	14
N	569	338	97	1004	N	571	341	94	1006

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Από τα ποσοστά εκροών στον Πίνακα 39 γίνεται σαφές ότι τα άτομα αναβαθμίζουν ακόμα περισσότερο το εκπαιδευτικό επίπεδο σε σχέση με τους γονείς τους το 2010. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά παραμονής στις χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης παρουσιάζονται χαμηλότερα σε σχέση με το 2002, ενώ περισσότερες είναι οι πιθανότητες μετάβασης ή παραμονής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, τόσο σε σχέση με το εκπαιδευτικό προφίλ του πατέρα, όσο και με της μητέρας. Εκτός αυτού, διαπιστώνεται ότι οι πιθανότητες για ανοδικές μετακινήσεις είναι μεγαλύτερες σε σχέση με τις καθοδικές στην περίπτωση της Ελλάδας και της Ισπανίας. Ωστόσο, η Πορτογαλία, καταγράφει διαφορετικά πρότυπα από τις άλλες χώρες, με τις πιθανότητες καθοδικής κινητικότητας να υπερτερούν των ανοδικών στην περίπτωση του πατέρα και να συγκλίνουν στην περίπτωση της μητέρας.

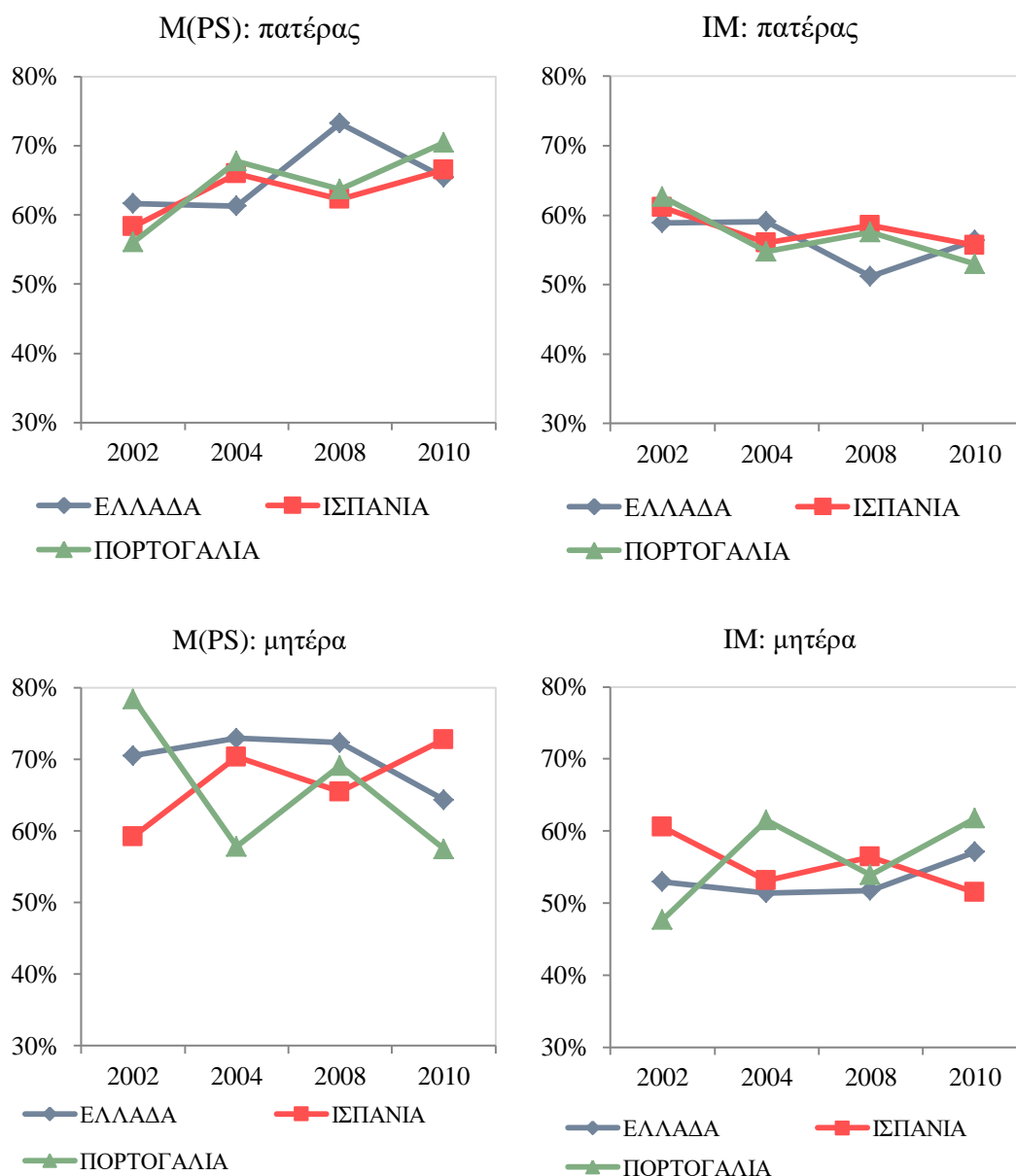
Πίνακας 39. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου προέλευσης και προορισμού στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα για το έτος 2010 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Εκπαιδευτικό επίπεδο	πατέρας - παιδί				μητέρα - παιδί				
Ελλάδα									
	1	2	3	N		1	2	3	N
1	47,2	40,5	12,3	1887	1	44,9	41,4	13,7	2026
2	9,5	52,2	38,3	316	2	6,3	49,3	44,3	221
3	3,2	27,2	69,6	125	3	3,6	19,3	77,1	83
N	925	963	440	2328	N	927	963	440	2330
Ισπανία									
	1	2	3	N		1	2	3	N
1	64,6	16,7	18,7	1302	1	61,8	16,4	21,8	1408
2	15,5	22,5	62,0	71	2	11,4	19,0	69,6	79
3	4,5	15,6	79,9	154	3	6,3	20,0	73,8	80
N	859	257	411	1527	N	884	262	421	1567
Πορτογαλία									
	1	2	3	N		1	2	3	N
1	79,9	11,9	8,2	1648	1	80,6	11,7	7,7	1766
2	26,5	34,7	38,8	49	2	20,0	40,0	40,0	45
3	19,4	36,1	44,4	36	3	3,2	32,3	64,5	31
N	1337	226	170	1733	N	1434	234	174	1842

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Με βάση τα ποσοστά εκροών, στο Διάγραμμα 18 απεικονίζονται οι συνολικές μετακινήσεις, με βάση τις τιμές του δείκτη των Prais – Shorrocks, ενώ ο δείκτης της μη κινητικότητας (*IM*) μας δίνει μία εικόνα των πιθανοτήτων παραμονής των ατόμων στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των γονέων τους. Διαπιστώνεται ότι ο σχετικός δείκτης κινητικότητας αυξάνεται από το 2002 μέχρι το 2010 αναφορικά με το εκπαιδευτικό πρότυπο του πατέρα σε όλες τις χώρες, με την Ισπανία και την Πορτογαλία να εμφανίζει μία πιο ομαλή αυξητική τάση διαχρονικά, σε σύγκριση με τις αυξομειώσεις που παρατηρούνται στην περίπτωση της Ελλάδας. Ταυτόχρονα, οι τιμές του δείκτη στασιμότητας συγκεντρώνονται γύρω στο 60% και σημειώνουν σχετικά καθοδική τάση.

Διάγραμμα 18. Σχετική εκπαιδευτική κινητικότητα και στασιμότητα στις χώρες της νότιας Ευρώπης, 2002-2010 (%)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση: dweight).

Η εικόνα παρουσιάζεται διαφορετική στην περίπτωση της μητέρας, με ακόμα περισσότερες διακυμάνσεις στους δύο δείκτες. Παρόλο που η συνολική σχετική κινητικότητα σημειώνει υψηλότερες τιμές σε σύγκριση με την περίπτωση του πατέρα, εντούτοις παρουσιάζεται σημαντική μείωση διαχρονικά κυρίως στην Πορτογαλία, αλλά και στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα ο δείκτης στασιμότητας να αυξάνεται στις δύο αυτές χώρες. Εξαιρεση αποτελεί η Ισπανία, όπου η επίδραση του

εκπαιδευτικού επιπέδου της μητέρας δείχνει να μειώνεται διαχρονικά και ο δείκτης στασιμότητας να παίρνει τις χαμηλότερες τιμές το 2010, τόσο σε σχέση με τις άλλες χώρες αλλά και σε σχέση με την περίπτωση του πατέρα. Ολοκληρώνοντας το μέρος αυτό της συγκριτικής ανάλυσης, ενδιαφέρον έχει να διερευνηθεί κατά πόσο τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου κατανέμονται αξιοκρατικά στην εκπαιδευτική ιεραρχία ή εάν παρατηρούνται ανισότητες στις ευκαιρίες πρόσβασης στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης. Για το σκοπό αυτό, υπολογίζονται λόγοι πιθανοτήτων, οι οποίοι εκφράζουν τις πιθανότητες που έχουν τα άτομα από διαφορετικό εκπαιδευτικό υπόβαθρο να ολοκληρώσουν την ίδια βαθμίδα εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, υπολογίζονται: i) οι πιθανότητες ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης των ατόμων με γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου σε σχέση με όσους προέρχονται από υψηλά εκπαιδευτικά στρώματα (*Ratio 1*), ii) οι πιθανότητες ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ των ατόμων από γονείς μεσαίου μορφωτικού επιπέδου σε σχέση με άτομα υψηλού επιπέδου υποβάθρου (*Ratio 2*), iii) οι πιθανότητες ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ατόμων με γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου σε σχέση με όσους προέρχονται από γονείς μεσαίας εκπαίδευσης (*Ratio 3*), και iv) οι πιθανότητες ολοκλήρωσης της μεσαίας εκπαιδευτικής κατηγορίας των ατόμων με γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου σε σχέση με όσους προέρχονται από γονείς μεσαίας εκπαίδευσης (*Ratio 4*). Στην περίπτωση ενός αξιοκρατικού και ισότιμου εκπαιδευτικού συστήματος, οι πιθανότητες επίτευξης κάποιου βαθμού εκπαίδευσης θα είναι ίσες μεταξύ ατόμων διαφορετικού εκπαιδευτικού υπόβαθρου και άρα οι λόγοι πιθανοτήτων θα τείνουν στη μονάδα. Αντίθετα, όσο πιο πολύ απομακρύνονται από τη μονάδα οι λόγοι πιθανοτήτων, τόσο πιο άνισα κατανομημένα φαίνεται να είναι τα άτομα στην εκπαιδευτική ιεραρχία.

Από τον Πίνακα 40 διαπιστώνεται ότι με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα ανισότητες παρατηρούνται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τα άτομα που προέρχονται από πατέρα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου να εμφανίζουν λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης σε αυτήν σε σχέση με τα άτομα μεσαίου ή υψηλού εκπαιδευτικού υπόβαθρου (*Ratio 1* και *Ratio 3*), ενώ η πιθανότητα επίτευξης υψηλής εκπαίδευσης παρουσιάζεται σχετικά ίση για τα παιδιά με γονείς υψηλής και μεσαίας εκπαίδευσης (*Ratio 2*). Μεταξύ των χωρών, είναι εμφανές ότι οι πιο άνισοι ανταγωνισμοί εντοπίζονται στην Πορτογαλία και στην Ιταλία, ειδικά όσον αφορά τα παιδιά με γονείς χαμηλής μόρφωσης, τα οποία έχουν άνιση πρόσβαση στις

υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, ενώ σίγουρα ανισότητες παρατηρούνται και στην Ελλάδα και την Ισπανία σε μικρότερο όμως βαθμό. Διαχρονικά δεν εντοπίζεται κάποιο συγκεκριμένο μοτίβο στους λόγους πιθανοτήτων, οι οποίοι εμφανίζουν αυξομειώσεις στα υπο-έρευνα έτη της ESS.

Πίνακας 40. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών με βάση την εκπαίδευση του πατέρα στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και κύμα της ESS

Χώρα	Λόγοι πιθανοτήτων			
	<i>Ratio 1</i> P ₃₃ /P ₁₃	<i>Ratio 2</i> P ₃₃ /P ₂₃	<i>Ratio 3</i> P ₂₃ /P ₁₃	<i>Ratio 4</i> P ₂₂ /P ₁₂
Ελλάδα				
2002	5,96	1,66	3,59	2,15
2004	5,91	1,49	3,97	1,68
2008	3,85	1,56	2,47	1,40
2010	5,66	1,82	3,11	1,29
Ισπανία				
2002	6,07	2,18	2,78	2,07
2004	4,71	1,38	3,40	1,65
2008	6,26	1,36	4,60	1,62
2010	4,26	1,29	3,31	1,35
Πορτογαλία				
2002	8,00	2,53	3,16	4,14
2004	11,13	0,98	11,38	0,95
2008	8,44	1,32	6,39	1,94
2010	5,43	1,15	4,73	2,92
Ιταλία				
2002	10,86	1,96	5,53	1,98

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση 'dweight').

Παρόμοια αποτελέσματα παρατηρούνται και στην περίπτωση που μελετάται η σχέση της εκπαίδευσης των ατόμων και της μητέρας τους (Πίνακας 41). Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι οι τιμές των λόγων είναι μικρότερες σε σχέση με τα αποτελέσματα του πατέρα, ενώ και εδώ η Πορτογαλία και η Ιταλία έρχονται πρώτες όσον αφορά τις ανισότητες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το πιο αξιοσημείωτο είναι ότι τα άτομα με μητέρα μεσαίου και υψηλού επιπέδου εμφανίζουν ίσες προοπτικές

ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αφού οι αντίστοιχοι λόγοι (*Ratio 2*) παίρνουν τιμές πολύ κοντά στη μονάδα στις περισσότερες περιπτώσεις.

Πίνακας 41. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών με βάση την εκπαίδευση της μητέρας στη νότια Ευρώπη, ανά χώρα και κύμα της ESS

Χώρα	Λόγοι πιθανοτήτων			
	<i>Ratio 1</i> P ₃₃ /P ₁₃	<i>Ratio 2</i> P ₃₃ /P ₂₃	<i>Ratio 3</i> P ₂₃ /P ₁₃	<i>Ratio 4</i> P ₂₂ /P ₁₂
Ελλάδα				
2002	5,10	1,00	5,10	1,57
2004	4,26	0,97	4,40	1,37
2008	3,82	1,58	2,41	1,37
2010	5,62	1,74	3,23	1,19
Ισπανία				
2002	5,86	1,37	4,29	1,75
2004	4,25	1,16	3,65	1,06
2008	5,30	1,12	4,73	1,33
2010	3,38	1,06	3,19	1,16
Πορτογαλία				
2002	5,77	0,83	6,96	1,39
2004	9,94	1,16	8,59	2,77
2008	7,10	1,01	7,02	1,70
2010	8,38	1,61	5,19	3,43
Ιταλία				
2002	7,21	1,73	4,17	2,07

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

4.2 Εκπαιδευτική κινητικότητα στην Ελλάδα

Αφού έγινε σύγκριση στις εκπαιδευτικές επιδόσεις των ατόμων και στα πρότυπα κινητικότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, η ανάλυση επικεντρώνεται στην Ελλάδα και οι μετακινήσεις των ατόμων στην εκπαιδευτική ιεραρχία διερευνώνται διαγενεακά. Για τους σκοπούς της ανάλυσης, τα πιο πρόσφατα δεδομένα της EU-SILC και της ad-hoc έρευνας για το έτος 2019 χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά. Στην έρευνα συμμετείχαν 15750 άτομα ηλικίας 25 έως 59 ετών, δείγμα το οποίο

επιτρέπει τη διερεύνηση των σχημάτων κινητικότητας ανά φύλο και ανά ηλικιακή κοορτή.

Πίνακας 42. Οι κατανομές της εκπαίδευσης των τάξεων προορισμού και προέλευσης

ISCED-11	N	%
Ερωτώμενος/-η		
0 Δεν έχει ολοκληρώσει καμία βαθμίδα	148	0,8
1 Δημοτικό	2101	10,9
2 Γυμνάσιο	1719	10,1
3 Λύκειο (γενικό ή επαγγελματικό), TEE	5891	36,5
4 Μεταδευτεροβάθμια/μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	1221	8,5
5 Ανώτερη σχολή 3ετούς εκπαίδευσης	238	1,6
6 ΑΕΙ, ΤΕΙ	3748	25,9
7 Μεταπτυχιακό	610	5,2
8 Διδακτορικό	74	0,6
Σύνολο	15750	100
Missing values	-	-
Πατέρας		
0-2 Χαμηλό επίπεδο	10767	66,4
3-4 Μεσαίο επίπεδο	2942	22,2
5-8 Υψηλό επίπεδο	1266	11,4
Σύνολο	14975	100
Missing values	775	-
Μητέρα		
0-2 Χαμηλό επίπεδο	11792	71,2
3-4 Μεσαίο επίπεδο	2747	21,5
5-8 Υψηλό επίπεδο	814	7,3
Σύνολο	15353	100
Missing values	397	-

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Οι κατανομές του εκπαιδευτικού επιπέδου των ερωτώμενων και των δύο γονέων τους παρουσιάζονται στον Πίνακα 42 όπως καταγράφονται από την έρευνα, με βάση την ISCED 2011 που υιοθετεί η ΕΛ.ΣΤΑΤ. Για τις ανάγκες της ανάλυσης, οι εκπαιδευτικές βαθμίδες συγχωνεύτηκαν στις τρεις ευρύτερες κατηγορίες των γονέων που συναντήσαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο: χαμηλό, μεσαίο και υψηλό επίπεδο. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, το ένα πέμπτο των ατόμων στην Ελλάδα έχει ολοκληρώσει είτε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Δημοτικό), είτε τη χαμηλή βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσιο) (με ένα ελάχιστο

ποσοστό να είναι αναλφάβητοι), ενώ τα υψηλότερα ποσοστά αφορούν σε απόφοιτους Λυκείου ή ΤΕΕ (36,5%) και απόφοιτους ΑΕΙ και ΤΕΙ (25,9%). Στις υπόλοιπες επιμέρους κατηγορίες καταγράφονται μικρότερα ποσοστά συμμετοχής. Αντίθετα, στη συντριπτική τους πλειονότητα, οι γονείς έχουν ολοκληρώσει το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (66,4% των πατέρων και 71,2 των μητέρων), ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι τα ποσοστά στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης είναι εμφανώς πολύ χαμηλότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά των παιδιών τους, με το ένα δέκατο μόνο των πατέρων (και ακόμα λιγότερες μητέρες) να έχουν παρακολουθήσει εκπαίδευση ανώτερης σχολής 3ετούς φοίτησης και πάνω.

Στο σημείο αυτό, τα μέτρα απόστασης υπολογίζονται και αποκαλύπτουν τις διαφορές που παρατηρούνται στις εκπαιδευτικές κατανομές των ατόμων και των γονέων τους. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 43 και το Διάγραμμα 19, μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στην εκπαίδευση μεταξύ των ατόμων και των μητέρων τους, με την Ευκλείδεια απόσταση να παίρνει τιμές πάνω από 0,6 και το δείκτη του Chebychev να καταγράφει τη μεγαλύτερη απόσταση στις δύο ομάδες ως προς τη συμμετοχή τους στο χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο ($d_{CHEB} = 0,49$). Διαφοροποιήσεις διακρίνονται επίσης και στις κατανομές μεταξύ των παιδιών και των πατέρων τους, σε ελάχιστα μικρότερο βαθμό, ενώ μεταξύ των δύο φύλων δεν φαίνεται να υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Θετικές ποσοστιαίες διαφορές παρατηρούνται ως προς τη συμμετοχή στο χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, όπου οι γονείς υπερισχύουν κατά πολύ των παιδιών τους. Αντίθετα, αρνητικές τιμές παρατηρούνται στις άλλες δύο εκπαιδευτικές κατηγορίες με τις γυναίκες να συμμετέχουν περισσότερο από τους γονείς τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και τους άνδρες να εμφανίζουν μεγαλύτερες αποστάσεις στο μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Πίνακας 43. Μέτρα απόστασης μεταξύ των κατανομών προέλευσης (πατέρας και μητέρα) και προορισμού, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος

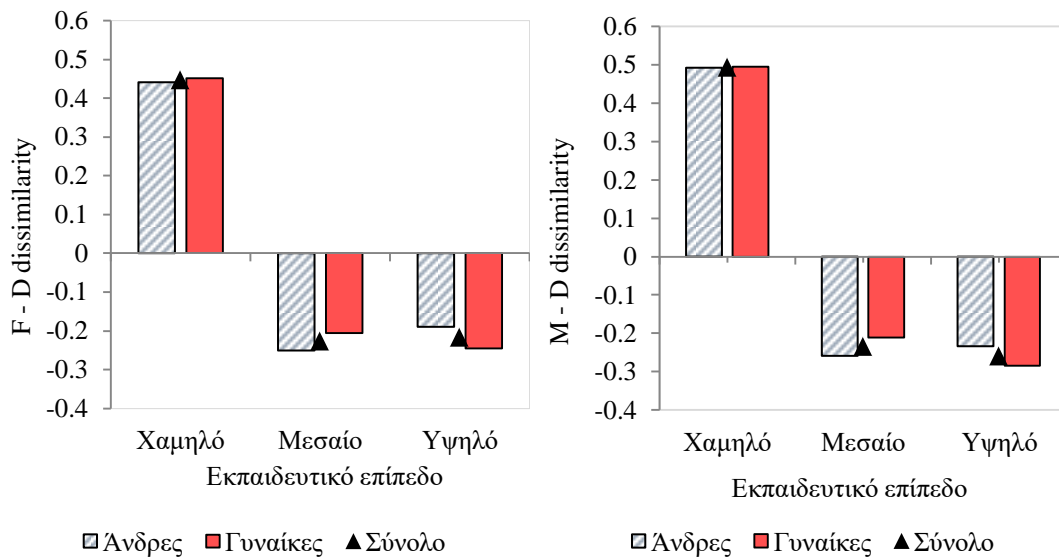
Δείκτες	Φύλο		
	Ανδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Πατέρας			
d_{EUC}	0,543	0,554	0,546
d_{MAN}	0,884	0,904	0,892
d_{SOR}	0,442	0,452	0,446

Πίνακας 43. (Συνέχεια)

Δείκτες	Φύλο		
	Ανδρες	Γυναίκες	Σύνολο
d_{GOW}	0,295	0,301	0,297
d_{CHEB}	0,442	0,452	0,446
Μητέρα			
d_{EUC}	0,604	0,610	0,605
d_{MAN}	0,986	0,993	0,988
d_{SOR}	0,493	0,496	0,494
d_{GOW}	0,329	0,331	0,329
d_{CHEB}	0,493	0,496	0,494

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 19. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων και των γονέων τους, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Στη συνέχεια, οι εκπαιδευτικές κατηγορίες των ατόμων και των γονέων τους διασταυρώνονται, δίνοντας μία εικόνα της σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης των γονέων και των ατόμων, ενώ οι απόλυτοι δείκτες συνοψίζουν το βαθμό της συνολικής κινητικότητας και δίνουν πληροφορίες για την κατεύθυνση των μετακινήσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα (Πίνακες 44 και 45). Όπως διαπιστώνεται,

οι συνολικές μετακινήσεις είναι ορατές και στους άνδρες και στις γυναίκες, οι οποίοι με ποσοστό πάνω από 60% μετακινούνται σε διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης από αυτό του πατέρα τους, ενώ ακόμα υψηλότερα είναι τα ποσοστά που εντοπίζονται σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας ($TM = 64,7\%$). Στην πλειονότητά τους, οι παρατηρούμενες μετακινήσεις είναι ανοδικές, και εκφράζουν κυρίως ροές από την κατώτερη στη μεσαία βαθμίδα εκπαίδευσης. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μετακίνησης στην ανώτερη εκπαίδευση, σε σχέση με τους άνδρες (Πίνακας 45). Όσον αφορά την καθοδική κινητικότητα είναι σαφές ότι παίρνει πολύ μικρές τιμές χωρίς να ξεπερνάει το 5% των συνολικών μετακινήσεων, εκφράζοντας κυρίως ροές από την τρίτη στη δεύτερη εκπαιδευτική βαθμίδα. Τέλος, οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των δύο φύλων γίνονται αντιληπτές από το λόγο της ανοδικής προς την καθοδική κινητικότητα, με τις γυναίκες να συγκεντρώνουν σημαντικά υψηλότερες τιμές από τους άνδρες. Αναλυτικότερα, οι ανοδικές μετακινήσεις από την εκπαίδευση του πατέρα υπερσχύουν των καθοδικών κατά 15 μονάδες στην περίπτωση των γυναικών, έναντι 11,5 μονάδων στην περίπτωση των ανδρών, ενώ η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων μεγαλώνει ακόμα περισσότερο εάν εξετάσουμε τις μετακινήσεις από την εκπαίδευση της μητέρας.

Πίνακας 44. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση των δύο γονέων, ανά φύλο και στο σύνολο του δείγματος

Δείκτες	Φύλο		Σύνολο
	Άνδρες	Γυναίκες	
Πατέρας			
Συνολική κινητικότητα (TM %)	60,8	62,5	61,6
Yasuda Index $M\gamma$	61,1	63,9	62,5
Ανοδική κινητικότητα (UM %)	55,9	58,6	57,3
Καθοδική κινητικότητα (DM %)	4,9	3,9	4,4
Ανοδική/Καθοδική (UM/DM)	11,5	15,0	13,0
Μητέρα			
Συνολική κινητικότητα (TM %)	64,7	64,7	64,7
Yasuda Index $M\gamma$	68,0	64,1	66,0
Ανοδική κινητικότητα (UM %)	61,5	62,6	62,1
Καθοδική κινητικότητα (DM %)	3,2	2,1	2,7
Ανοδική/Καθοδική (UM/DM)	19,4	29,4	23,4

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας 45. Η κατανομή της εκπαίδευσης των ερωτώμενων με βάση την εκπαίδευση των γονέων, ανά φύλο (%)

Εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα	Εκπαιδευτικό επίπεδο ερωτώμενου/-ης			Σύνολο
Άνδρες				
	1	2	3	
1	20,0	33,7	12,8	66,5
2	1,8	10,9	9,5	22,2
3	0,3	2,7	8,3	11,3
Σύνολο	22,1	47,3	30,5	100,0
Γυναίκες				
	1	2	3	
1	19,9	31,0	15,5	66,4
2	1,2	8,9	12,1	22,2
3	0,2	2,5	8,7	11,4
Σύνολο	21,3	42,4	36,3	100,0
Εκπαιδευτικό επίπεδο μητέρας	Εκπαιδευτικό επίπεδο ερωτώμενου/-ης			Σύνολο
Άνδρες				
	1	2	3	
1	20,8	36,1	14,8	71,6
2	1,2	9,5	10,7	21,4
3	0,2	1,8	5,0	7,0
Σύνολο	22,2	47,3	30,5	100,0
Γυναίκες				
	1	2	3	
1	20,4	32,4	18,0	70,8
2	0,6	8,8	12,2	21,6
3	0,0	1,5	6,0	7,5
Σύνολο	21,1	42,7	36,2	100,0

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N= 14975 (πατέρας), 15353 (μητέρα); $p= 0,000$.

Τα ποσοστά εκροών στον Πίνακα 46 και το Διάγραμμα 20 δίνουν πληροφορίες για τη σχετική κινητικότητα των ατόμων με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα τους, παρουσιάζοντας τις πιθανότητες μετάβασης μεταξύ των διαφορετικών βαθμίδων. Γενικά διαπιστώνεται ότι στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι έχουν σημαντικές πιθανότητες μετακίνησης σε υψηλότερες εκπαιδευτικές βαθμίδες,

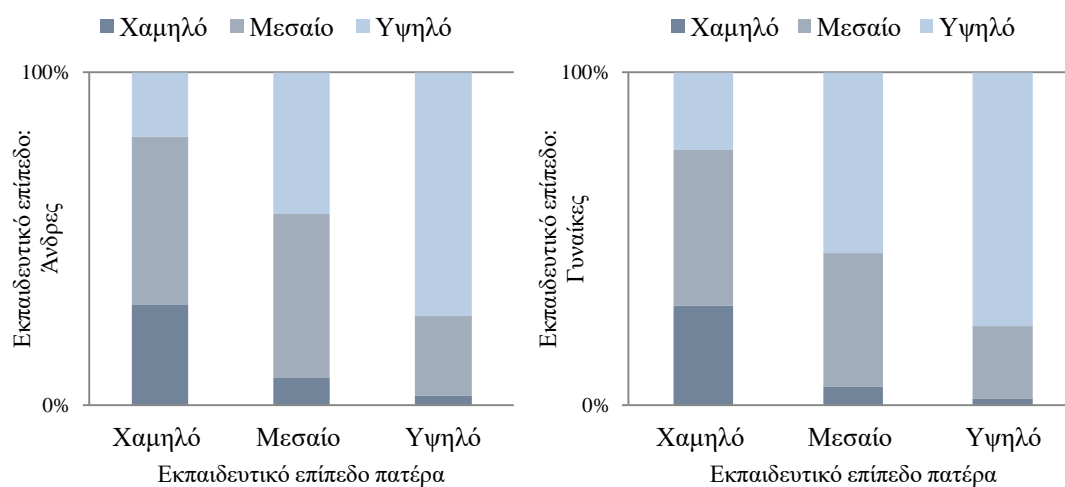
σε σχέση με το προφίλ του πατέρα τους, με το δείκτη σχετικής κινητικότητας να ισούται με 73,8% για τους άνδρες και 76,8% για τις γυναίκες. Οι πιθανότητες για κοντινές μετακινήσεις είναι μεγαλύτερες, αφού και τα δύο φύλα είναι πιο πιθανό να μεταβούν από το χαμηλό στο μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης, ωστόσο οι γυναίκες καταγράφουν μεγαλύτερες αποστάσεις, όταν μετακινούνται ($M_B = 59,6$) σε σύγκριση με τους άνδρες ($M_B = 56,6$). Εκτός αυτού, οι γυναίκες εμφανίζουν επίσης περισσότερες προοπτικές ανοδικής κινητικότητας ή παραμονής στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση, από τους άνδρες, με την πιο αξιοσημείωτη διαφορά να παρατηρείται σε όσους προέρχονται από πατέρα μεσαίου μορφωτικού επιπέδου ($p_{23} = 0,426$ για τους άνδρες, $p_{23} = 0,543$ για τις γυναίκες). Όσον αφορά το βαθμό της στασιμότητας, ο δείκτης (IM) κινείται γύρω στο 50% -ελαφρώς υψηλότερος για τους άνδρες- ενώ από τα στοιχεία της διαγωνίου του πίνακα μετάβασης φαίνεται ότι οι πιθανότητες παραμονής εντοπίζονται μεγαλύτερες στην τρίτοβάθμια εκπαίδευση.

Πίνακας 46. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των πατέρων και των ερωτώμενων (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών) και σχετικοί δείκτες κινητικότητας ανά φύλο

Εκπαιδευτικό επίπεδο					Σχετικοί δείκτες		
Ανδρες					IM (%)	M_B	M_{PS} (%)
	1	2	3	N	50,8	56,6	73,8
1	30,1	50,7	19,3	5217			
2	8,2	49,2	42,6	1404			
3	2,8	24,1	73,1	620			
N	1816	3432	1993	7241			
Γυναίκες					48,8	59,6	76,8
	1	2	3	N			
1	29,9	46,7	23,4	5550			
2	5,4	40,2	54,3	1538			
3	2,0	21,7	76,3	646			
N	1956	3312	2466	7734			

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 20. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των πατέρων και των ερωτώμενων ανά φύλο (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

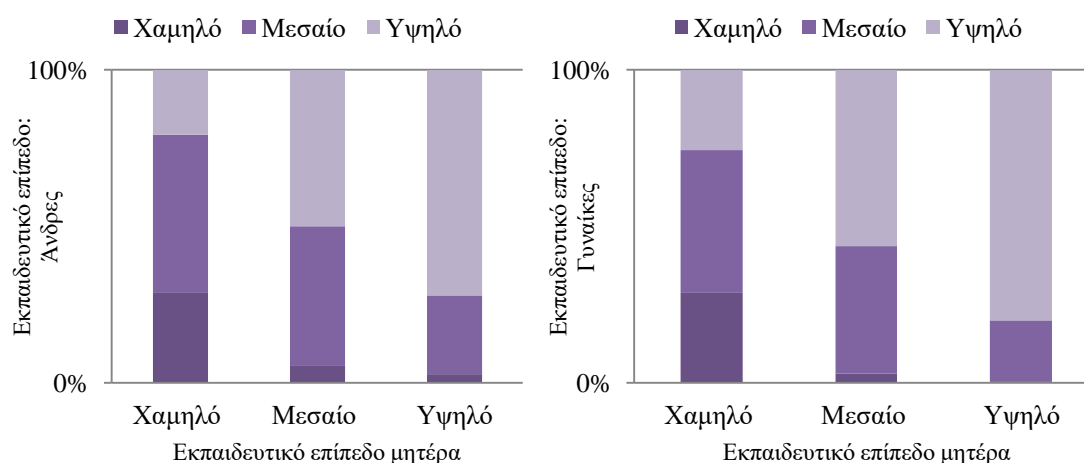
Παρόμοια πρότυπα κινητικότητας παρατηρούνται και με βάση το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, με τις διαφορές στα δύο φύλα να είναι και εδώ εμφανείς (Πίνακας 47 και Διάγραμμα 21), δίνοντας όμως αντίθετα αποτελέσματα. Ειδικότερα, η μητέρα φαίνεται να επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τις εκπαιδευτικές επιδόσεις των γυναικών του δείγματος, οι οποίες καταγράφουν χαμηλότερες τιμές και στους δύο δείκτες κινητικότητας σε σύγκριση με τους άνδρες, ενώ εμφανίζουν και τις μεγαλύτερες πιθανότητες παραμονής στην ίδια εκπαιδευτική βαθμίδα ($IM = 49,9$, $p_{33} = 0,801$). Αντίθετα, οι άνδρες έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες καθοδικής κινητικότητας στο μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο, σε σχέση με τις γυναίκες, ενώ αυτή τη φορά οι άνδρες είναι αυτοί που σημειώνουν μεγαλύτερες αποστάσεις στις μετακινήσεις τους στην εκπαιδευτική ιεραρχία.

Πίνακας 47. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των μητέρων και των ερωτώμενων (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών) και σχετικοί δείκτες κινητικότητας ανά φύλο

Εκπαιδευτικό επίπεδο					Σχετικοί δείκτες		
Άνδρες					M	M_B	M_{PS}
					(%)		(%)
	1	2	3	N	48,5	59,3	77,3
1	29,0	50,4	20,6	5689			
2	5,7	44,4	49,9	1327			
3	2,8	25,2	72,0	392			
N	1848	3517	2043	7408			
Γυναίκες					49,9	58,8	75,1
	1	2	3	N			
1	28,8	45,7	25,5	6103			
2	2,9	40,8	56,3	1420			
3	0,6	19,3	80,1	422			
N	1997	3417	2531	7945			

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 21. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της εκπαίδευσης των μητέρων και των ερωτώμενων ανά φύλο (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

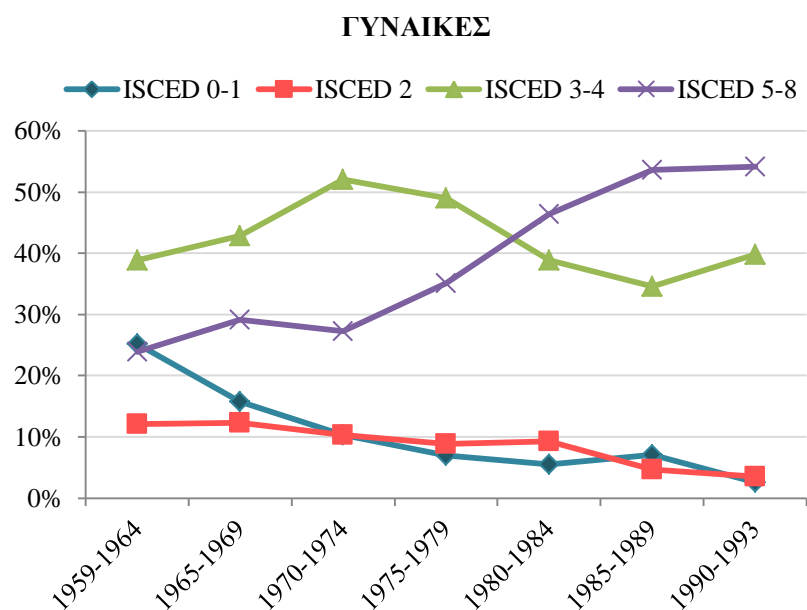
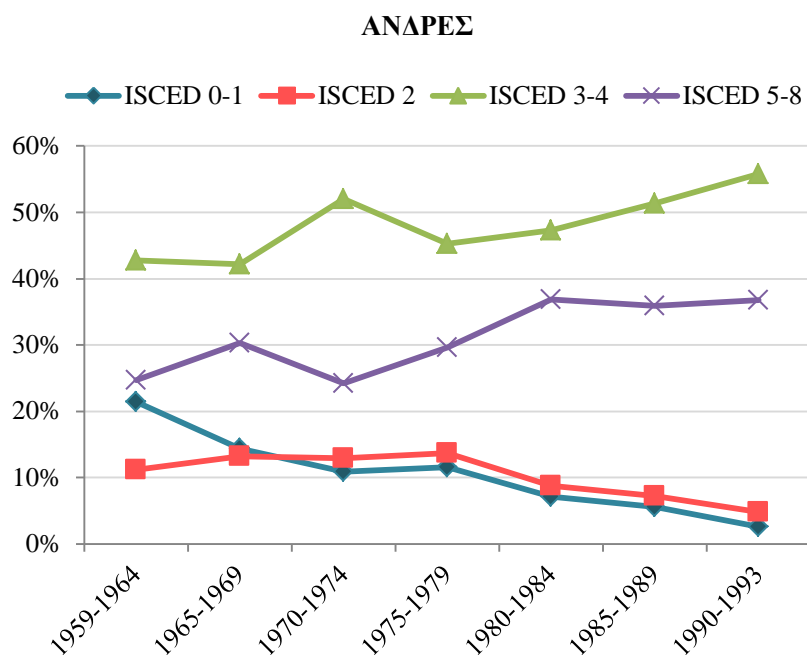
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

4.3 Τάσεις εκπαιδευτική κινητικότητα και ανάλυση κοορτής

Στο κεφάλαιο αυτό, η ανάλυση κοορτής επικεντρώνεται στα άτομα ηλικίας 25-59 ετών που συμμετείχαν στην EU-SILC και στην ad-hoc έρευνα το 2019, τα οποία τοποθετούνται σε τρεις κοορτές ανάλογα με τη χρονολογία γέννησής τους, και συγκεκριμένα στους γεννημένους τις περιόδους 1959-1969, 1970-1979 και 1980-1993. Οι τάσεις και τα σχήματα εκπαιδευτικής κινητικότητας αναμένεται να διαφοροποιούνται μεταξύ των κοορτών, αντανακλώντας τις αλλαγές και τις μεταρρυθμίσεις που διαμόρφωσαν το εκπαιδευτικό σύστημα τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα.

Το Διάγραμμα 22 απεικονίζει το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων ανά ηλικιακή κοορτή και φύλο. Η συμμετοχή στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης και ιδιαίτερα στην ανώτατη εκπαίδευση φαίνεται να διευρύνεται διαχρονικά, με τους νεότερους να επιμηκύνουν τις εκπαιδευτικές τους διαδρομές και να αναβαθμίζουν ολοένα και περισσότερο το επίπεδο σπουδών τους σε σχέση με τις προηγούμενες κοορτές. Ως εκ τούτου, τα ποσοστά των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει τις χαμηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης εμφανίζουν μείωση διαχρονικά, ειδικά όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (ISCED 0-1), γεγονός το οποίο σε ένα μεγάλο βαθμό σηματοδοτείται από την επιμήκυνση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα σε 9 χρόνια το 1976, που επηρέασε τους γεννημένους μετά το 1963-1964 (Daouli κ.ά., 2010· Lambropoulos και Psacharopoulos, 1992). Παράλληλα, μία σημαντική αύξηση παρατηρείται στους απόφοιτους ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης (ISCED 5-8), ιδιαίτερα στην περίπτωση των γυναικών, με τον αριθμό τους να διπλασιάζεται από την ηλικιακά μεγαλύτερη (1959-1964) στις νεότερες κοορτές (1985-1993).

Διάγραμμα 22. Η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου των ερωτώμενων, ανά φύλο και ηλικιακή κοορτή

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Η διεύρυνση που καταγράφεται στην εκπαίδευση μεταξύ των ηλικιακών κοορτών γίνεται αντιληπτή και όταν συγκρίνουμε τις εκπαιδευτικές κατανομές των ατόμων και των γονέων τους. Πράγματι, τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα των ατόμων διαφοροποιούνται σημαντικά σε σχέση με τα αντίστοιχα των γονέων, όπως είδαμε

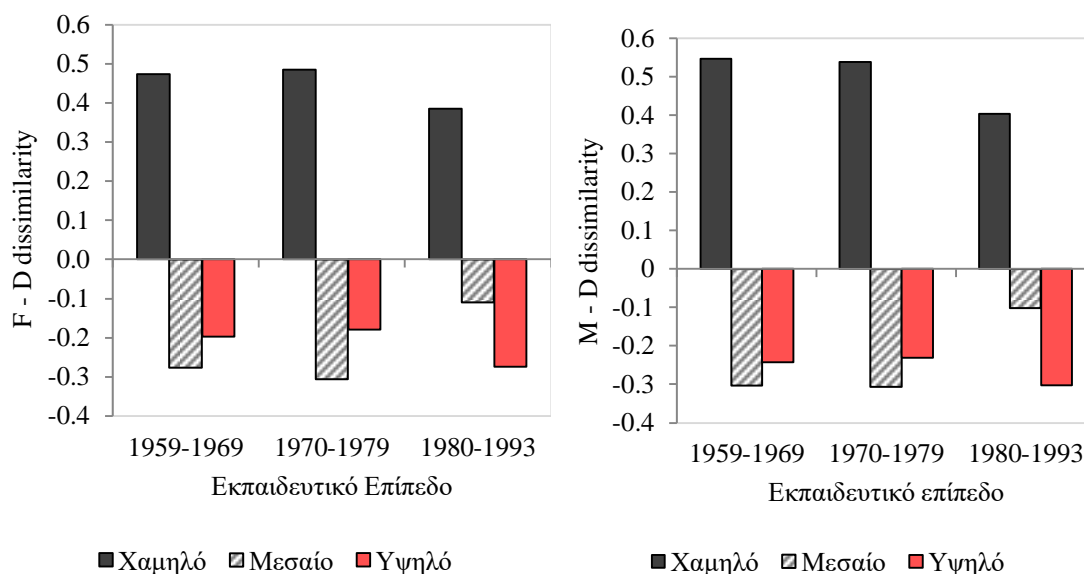
και παραπάνω, γεγονός που είναι εμφανές σε όλες τις υπό μελέτη κοορτές (Πίνακας 48). Ωστόσο, μεγαλύτερες αποστάσεις εντοπίζονται στις δύο πρώτες κοορτές [$d_{EUC} > 0,55$ (πατέρας), $d_{EUC} > 0,65$ (μητέρα)], οι οποίες κατάφεραν να αυξήσουν σε σημαντικό βαθμό τη συμμετοχή τους στη ανώτερη δευτεροβάθμια (Λύκειο) και μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με το γενικότερα χαμηλό επίπεδο των γονέων τους (Διάγραμμα 23). Από την άλλη πλευρά, η κοορτή 1980-1993 φαίνεται να επιμηκύνει ακόμα περισσότερο τα χρόνια εκπαίδευσης που λαμβάνει σε σχέση με τους γονείς της, αφού καταγράφει μεγαλύτερες αποστάσεις από τις άλλες κοορτές ως προς το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Μεταξύ των δύο γονέων, το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων φαίνεται να απομακρύνεται περισσότερο από το επίπεδο της μητέρας, γεγονός το οποίο συνάδει με το ότι οι μητέρες του δείγματος εμφανίζουν και τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, σε σχέση με τους πατέρες. Τέλος, ο δείκτης του Chebychev φανερώνει επίσης τις μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των κατανομών των ατόμων και των μητέρων τους.

Πίνακας 48. Μέτρα απόστασης μεταξύ των εκπαιδευτικών κατανομών προέλευσης και προορισμού, σύνολο δείγματος

Δείκτες	Ηλικιακές κοορτές		
	1959-1969	1970-1979	1980-1989
Πατέρας			
d_{EUC}	0,582	0,600	0,485
d_{MAN}	0,946	0,969	0,769
d_{SOR}	0,473	0,484	0,384
d_{GOW}	0,315	0,323	0,256
d_{CHEB}	0,473	0,485	0,384
Μητέρα			
d_{EUC}	0,671	0,661	0,514
d_{MAN}	1,094	1,076	0,807
d_{SOR}	0,547	0,538	0,403
d_{GOW}	0,365	0,359	0,269
d_{CHEB}	0,547	0,538	0,403

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα 23. Οι ποσοστιαίες διαφορές των κατανομών εκπαίδευσης μεταξύ των ερωτώμενων και των γονέων τους, ανά κοορτή

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Όπως διαπιστώνεται (Πίνακας 49), η συνολική κινητικότητα (TM) καταγράφει υψηλότερα ποσοστά στις δύο νεότερες κοορτές, οι οποίες σημειώνουν και περισσότερες μετακινήσεις από την κατηγορία των γονέων τους ως προς τις περιθώριες κατανομές (δείκτης Yasuda). Οι παρατηρούμενες αυτές διαφορές μεταξύ των κοορτών αντανακλούν διαφοροποιήσεις, τόσο ως προς τις ανοδικές, όσο και τις καθοδικές μετακινήσεις, σε τέτοιο βαθμό ώστε ο λόγος της ανοδικής προς την καθοδική κινητικότητα παρουσιάζεται αισθητά υψηλότερος στην περίπτωση της μεγαλύτερης ηλικιακά κοορτής. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της εκπαίδευσης της μητέρας, εντύπωση προκαλούν οι μεταβολές στις τιμές του λόγου (UM/DM), αφού οι ανοδικές μετακινήσεις υπερτερούν των καθοδικών κατά 50,5 μονάδες στην κοορτή 1959-1969, έναντι 14,4 μονάδες στην κοορτή 1980-1993.

Πίνακας 49. Απόλυτοι δείκτες κινητικότητας με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, ανά κοορτή

Δείκτες	Κοορτή		
	1959-1969	1970-1979	1980-1989
Πατέρας			
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	59,0	63,0	63,1
Yasuda Index (<i>M_γ</i> %)	58,8	60,5	72,9
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	55,4	58,6	57,9
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	3,6	4,4	5,2
Ανοδική/Καθοδική (<i>UM/DM</i>)	15,3	13,4	11,2
Μητέρα			
Συνολική κινητικότητα (<i>TM</i> %)	62,8	67,1	64,5
Yasuda Index <i>M_γ</i>	62,8	69,1	74,6
Ανοδική κινητικότητα (<i>UM</i> %)	61,5	64,6	60,3
Καθοδική κινητικότητα (<i>DM</i> %)	1,2	2,5	4,2
Ανοδική/Καθοδική (<i>UM/DM</i>)	50,5	25,6	14,4

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Επιπλέον στοιχεία μας δίνουν και τα συνολικά ποσοστά του Πίνακα 50, ο οποίος περιέχει το σύνολο των μετακινήσεων που συντελούνται μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα για κάθε κοορτή ξεχωριστά. Τα ποσοστά παραμονής παρουσιάζονται υψηλότερα στην πρώτη κατηγορία (ISCED 0-2) για τους γεννημένους την περίοδο 1959-1969, με το 30% αυτών να έχει ολοκληρώσει το Δημοτικό ή το Γυμνάσιο, όπως και οι γονείς τους. Ωστόσο, η τάση αυτή δείχνει να υποχωρεί για τις νεότερες κοορτές, οι οποίες εμφανίζουν περισσότερες ανοδικές μετακινήσεις κυρίως στη μεσαία εκπαιδευτική βαθμίδα, ενώ παράλληλα αυξάνονται ολοένα και περισσότερο οι μετακινήσεις προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα μεταξύ της μεγαλύτερης και της μικρότερης ηλικιακά κοορτής, το 31,4% των γεννημένων τα έτη 1980-1993 μετακινούνται ανοδικά από τη βαθμίδα του πατέρα τους προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση, έναντι του 21,8% της κοορτής 1959-1969, ενώ το 12,4% παραμένουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έναντι του 4,9%. Τα αντίστοιχα ποσοστά με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας δείχνουν να κινούνται σε γενικές γραμμές σε κοινά πρότυπα.

Πίνακας 50. Η κατανομή της εκπαίδευσης των ερωτώμενων με βάση την εκπαίδευση των γονέων, ανά ηλικιακή κοορτή (συνολικά ποσοστά)

		Εκπαιδευτικό επίπεδο ερωτώμενου/-ης			Σύνολο
		1	2	3	
Πατέρας: 1959-1969					
	1	29,9	33,6	15,6	79,0
	2	1,5	6,2	6,2	14,0
	3	0,4	1,7	4,9	7,0
	Σύνολο	31,8	41,5	26,7	100,0
Πατέρας: 1970-1979					
	1	19,6	37,3	13,0	69,9
	2	1,5	9,3	8,3	19,1
	3	0,2	2,6	8,1	11,0
	Σύνολο	21,3	49,2	29,4	100,0
Πατέρας: 1980-1993					
	1	10,2	26,5	13,8	50,6
	2	1,5	14,2	17,6	33,2
	3	0,2	3,5	12,4	16,2
	Σύνολο	11,9	44,2	43,8	100,0
Μητέρα: 1959-1969					
	1	30,8	36,6	19,0	86,4
	2	0,7	4,4	6,0	11,1
	3	0,0	0,5	1,9	2,5
	Σύνολο	31,5	41,5	26,9	100,0
Μητέρα: 1970-1979					
	1	20,2	39,6	15,4	75,2
	2	0,9	8,5	9,5	18,9
	3	0,1	1,5	4,2	5,8
	Σύνολο	21,2	49,7	29,1	100,0
Μητέρα: 1980-1993					
	1	10,7	27,0	14,8	52,5
	2	1,2	14,4	18,5	34,2
	3	0,2	2,8	10,4	13,3
	Σύνολο	12,1	44,2	43,7	100,0

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα
 Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N= 14975 (πατέρας), 15353 (μητέρα); $p= 0,000$.

Όμοια με τις τάσεις της παρατητούμενης απόλυτης κινητικότητας, η νεότερη κοορτή εμφανίζει και υψηλότερα ποσοστά σχετικής κινητικότητας (Πίνακας 51), με το 80% των νεότερων ατόμων να έχουν περισσότερες πιθανότητες μετακίνησης, έναντι του 73% των ατόμων της κοορτής 1959-1969, σύμφωνα με τις τιμές του δείκτη των Prais και Shorrocks. Ο δείκτης του Bartholomew επίσης ενισχύει το παραπάνω συμπέρασμα, φανερώνοντας ότι η νεότερη κοορτή καταγράφει επιπλέον τις μεγαλύτερες αποστάσεις στις μετακινήσεις της στην εκπαιδευτική ιεραρχία, ενώ ο δείκτης μη κινητικότητας επιβεβαιώνει την τάση, παίρνοντας την υψηλότερη τιμή για την κοορτή 1959-1969 ($IM = 0,509$ και $0,511$). Πιο συγκεκριμένα, τα νεότερα άτομα του δείγματος (κοορτή 1980-1993) εμφανίζουν μικρότερες πιθανότητες παραμονής στο χαμηλό και μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων τους ($p_{11} = 0,20$, $p_{12} = 0,42$) και παρουσιάζουν περισσότερες προοπτικές ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, σε σχέση με τις άλλες δύο κοορτές. Εκτός αυτού, καταγράφουν και τις μικρότερες πιθανότητες καθοδικών μετακινήσεων, συγκριτικά με τις μεγαλύτερες ηλικιακά κοορτές, κυρίως προς το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο ($p_{31} = 0,014$ · $0,013$ και $p_{21} = 0,044$ · $0,036$).

Πίνακας 51. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και των ερωτώμενων, ανά κοορτή (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Εκπαιδευτικό επίπεδο					Σχετικοί δείκτες		
					Ερωτώμενος/-η	<i>IM</i> %	<i>M_B</i>
Πατέρας: 1959-1969					50,9	57,5	73,6
	1	2	3	N			
1	37,8	42,5	19,7	5013			
2	11,0	44,7	44,3	778			
3	5,6	24,1	70,3	335			
N	2116	2472	1538	6126			
Πατέρας: 1970-1979					50,2	56,6	74,7
	1	2	3	N			
1	28,0	53,4	18,6	3359			
2	8,1	48,4	43,5	812			
3	1,7	24,1	74,1	358			
N	1071	2246	1212	4529			
Πατέρας: 1980-1993					46,7	62,9	80
	1	2	3	N			
1	20,3	52,4	27,3	2395			
2	4,4	42,7	52,9	1352			
3	1,4	21,6	77,0	573			
N	585	2026	1709	4320			

Πίνακας 51. (Συνέχεια)

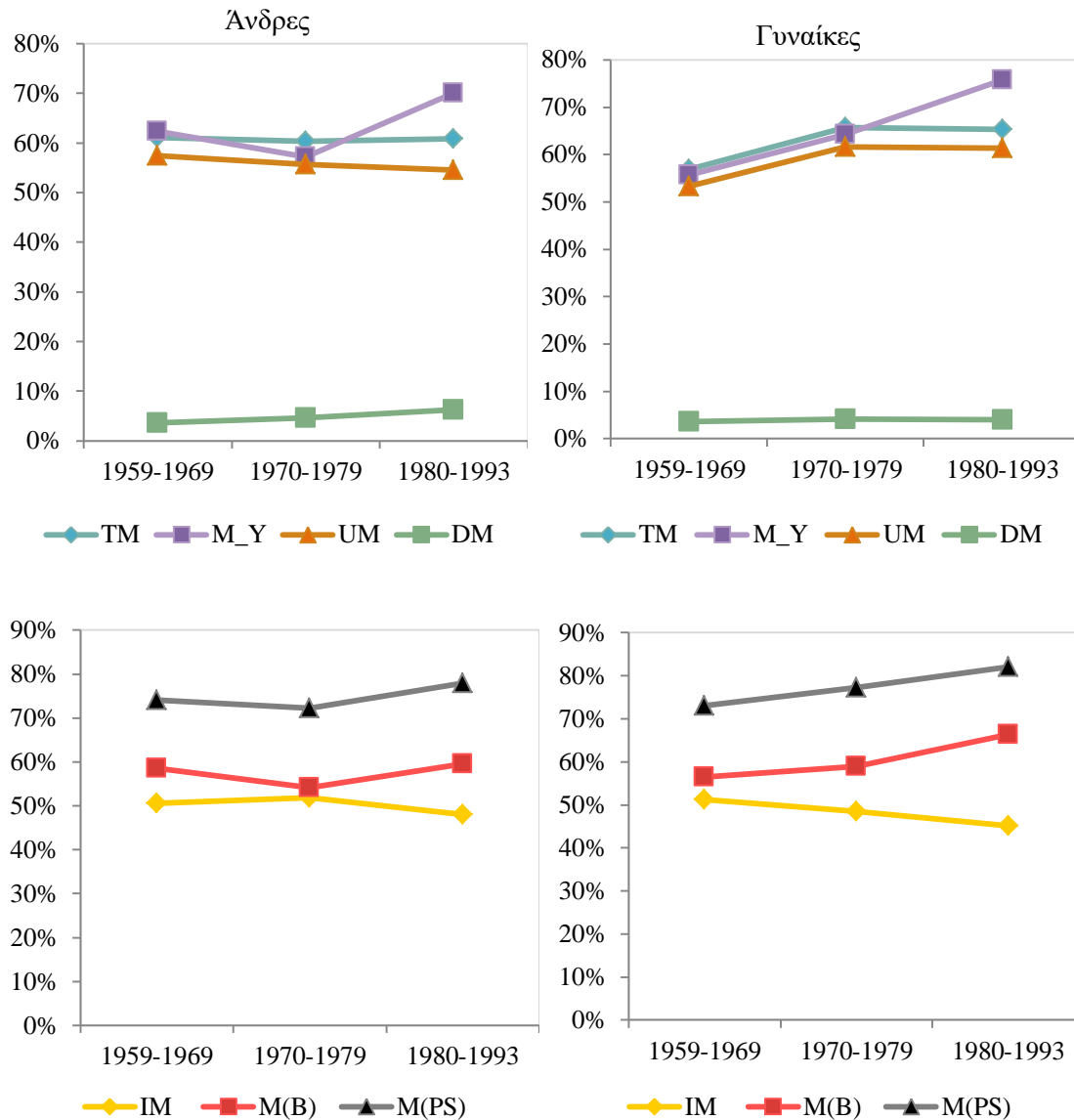
Εκπαιδευτικό επίπεδο					Σχετικοί δείκτες		
Ερωτώμενος/-η					<i>IM</i>	<i>M_B</i>	<i>M_{PS}</i>
					%		%
Μητέρα: 1959-1969					51,1	56,7	73,3
	1	2	3	N			
	35,7	42,3	22,0	5546			
	5,9	40,0	54,1	586			
	1,6	20,7	77,7	135			
	2148	2532	1587	6267			
Μητέρα: 1970-1979					47,9	59,7	78,2
	1	2	3	N			
	26,9	52,7	20,5	3684			
	4,6	45,0	50,3	756			
	2,4	25,8	71,8	196			
	1089	2313	1234	4636			
Μητέρα: 1980-1989					46,8	63,0	79,8
	1	2	3	N			
	20,4	51,4	28,2	2562			
	3,6	42,2	54,2	1405			
	1,3	20,9	77,8	483			
	608	2089	1753	4450			

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Παρόλο που τα σχήματα κινητικότητας μεταξύ των κοορτών παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές ομοιότητες μεταξύ των δύο φύλων, εντούτοις κάποια σημεία διαφοροποίησης είναι άξια σχολιασμού. Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 24, με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα²⁸, ο δείκτης της ανοδικής κινητικότητας σημειώνει σημαντική αύξηση στην περίπτωση των γυναικών από τη μεγαλύτερη ηλικιακά στη νεότερη κοορτή (θετική μεταβολή της τάξης του 8%), ενώ αντίθετα για τους άνδρες μειώνεται κατά 3 μονάδες από 57,5% (1959-1969) στο 54,6% (1980-1993). Επίσης, αν και οι καθοδικές μετακινήσεις παρουσιάζονται σταθερές μεταξύ των κοορτών στην περίπτωση των γυναικών, ωστόσο σημειώνουν μία μικρή αύξηση για τους άνδρες. Όσον αφορά τη σχετική κινητικότητα, υψηλότερο ρυθμό αύξησης παρουσιάζουν οι δείκτες στην περίπτωση των γυναικών.

²⁸ Τα αποτελέσματα της ανάλυσης κοορτής ανά φύλο παρουσιάζονται εδώ μόνο σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα, αφού τα αντίστοιχα αποτελέσματα με βάση την εκπαίδευση της μητέρας παρουσιάζουν κοινά μοτίβα (βλ. Παράρτημα, Διάγραμμα Α1).

Διάγραμμα 24. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση του πατέρα, ανά κοορτή και φύλο

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Οι λόγοι πιθανοτήτων που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται και πάλι για τις υπο-έρευνα κοορτές και για τα δύο φύλα. Ο Πίνακας 52 περιέχει τα αποτελέσματα με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα (πάνω στοιχεία) και το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας (κάτω στοιχεία). Όπως διαπιστώνεται, περισσότερο άνιση είναι η συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μεταξύ των ατόμων με χαμηλό αφενός και μεσαίο/υψηλό μορφωτικό υπόβαθρο αφετέρου (p_{33}/p_{13} , p_{23}/p_{13}), ενώ οι λόγοι που αφορούν το μεσαίο επίπεδο είναι πολύ κοντά

στη μονάδα ή και κάτω από αυτή, υποδηλώνοντας ότι οι ευκαιρίες για ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι ίσες ανεξαρτήτως οικογενειακής προέλευσης. Μεταξύ των δύο φύλων οι άνδρες σημειώνουν πιο άνισους ανταγωνισμούς σε σχέση με τις γυναίκες, ενώ η εκπαίδευση του πατέρα φαίνεται να δημιουργεί περισσότερο άνισα οφέλη. Η ανάλυση κοορτής δίνει επίσης ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, οι ανισότητες δείχνουν να μειώνονται σημαντικά στην περίπτωση των γυναικών από τη μεγαλύτερη ηλικιακά κοορτή προς τη νεότερη, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι εξαλείφονται διαχρονικά, ενώ για τους άνδρες δεν καταγράφεται κάποια αξιοσημείωτη μεταβολή.

Πίνακας 52. Ανισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών, ανά κοορτή, με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα (πάνω στοιχεία) και το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας (κάτω στοιχεία)

Κοορτή	Λόγοι πιθανοτήτων			
	<i>Ratio 1</i> P ₃₃ /P ₁₃	<i>Ratio 2</i> P ₃₃ /P ₂₃	<i>Ratio 3</i> P ₂₃ /P ₁₃	<i>Ratio 4</i> P ₂₂ /P ₁₂
Άνδρες				
1959-1969	3,60	1,68	2,14	0,98
	3,44	1,41	2,45	0,81
1970-1979	4,41	1,82	2,42	0,97
	3,83	1,37	2,80	0,83
1980-1989	3,49	1,68	2,08	0,87
	3,50	1,50	2,33	0,81
Γυναίκες				
1959-1969	3,55	1,51	2,35	1,12
	3,63	1,46	2,49	1,07
1970-1979	3,64	1,61	2,27	0,85
	3,23	1,48	2,19	0,88
1980-1989	2,40	1,29	1,85	0,74
	2,32	1,37	1,70	0,83
Σύνολο				
1959-1969	3,57	1,59	2,25	1,05
	3,53	1,44	2,46	0,95
1970-1979	3,98	1,70	2,34	0,91
	3,50	1,43	2,45	0,85
1980-1989	2,82	1,46	1,94	0,81
	2,76	1,44	1,92	0,82

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Συμπεράσματα

Βασικό στόχο της παρούσας διατριβής αποτέλεσε η μελέτη της διαγενεακής κοινωνικής και εκπαιδευτικής κινητικότητας στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η έρευνα επικεντρώθηκε στη σχέση της κοινωνικο-οικονομικής θέσης των ατόμων με αυτή των γονέων τους, επιδιώκοντας να απαντήσει στο εάν και σε ποιο βαθμό το κοινωνικό και εκπαιδευτικό υπόβαθρο του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντος επιδρά στη κοινωνική τους θέση και στις εκπαιδευτικές τους επιδόσεις. Στη βάση αυτού του στόχου, η μελέτη αποτύπωσε τις εισροές και εκροές που παρατηρούνται στον ελληνικό κοινωνικό χώρο και τις πιθανότητες για μετακίνηση των ατόμων μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και εκπαιδευτικών βαθμίδων. Οι τάσεις και τα πρότυπα κινητικότητας μελετήθηκαν για διαφορετικές ηλικιακές κοορτές (1959-1989) και ξεχωριστά για τους άνδρες και τις γυναίκες, ενώ επιχειρήθηκε σύγκριση των σχημάτων κινητικότητας με τις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία), στη βάση της παραδοχής ότι το σύμπλεγμα των χωρών αυτών εμφανίζει ομοιότητες ως προς συγκεκριμένα κοινωνικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, ως προς το σύστημα κοινωνικής προστασίας και τη διάρθρωση της αγοράς εργασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής παρουσιάστηκαν το εννοιολογικό πλαίσιο και οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής κινητικότητας (φιλελεύθερη/φονξιοναλιστική προσέγγιση, μαρξιστική θεωρία, θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής) και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης (ιεραρχική/συνεχής και ταξική/κατηγορική προσέγγιση), ενώ έγινε επιπλέον μία επισκόπηση της μέχρι τώρα εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου, των διαφορετικών διαστάσεων που μπορεί να πάρει η μελέτη του και των διαφορετικών μεθόδων και τεχνικών μέτρησης που χρησιμοποιούν οι εκάστοτε έρευνες ανάλογα με το θεωρητικό υπόβαθρο που κάθε φορά υποστηρίζουν. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στη διερεύνηση των διεθνών μοντέλων κοινωνικο-οικονομικής κατάταξης και τα σχήματα ταξινόμησης, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν κατά την παρούσα ανάλυση, παρουσιάστηκαν αναλυτικά (ISCO, ESeC). Η σημασία του επαγγέλματος και της εκπαίδευσης αναδείχθηκαν στο τέλος του κεφαλαίου, ενώ στη συνέχεια, παρουσιάστηκαν οι στατιστικές μέθοδοι και πρακτικές που έχουν ξεχωρίσει στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας και στις οποίες βασίστηκε η διατριβή.

Για τις ανάγκες της ανάλυσης, δεδομένα χρησιμοποιήθηκαν από δύο ευρωπαϊκές δειγματοληπτικές έρευνες, την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS

2002-2010) και την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC 2019), οι οποίες παρέχουν όλη την απαραίτητη πληροφορία για την κατασκευή των σχημάτων ταξινόμησης, δίνοντας παράλληλα στοιχεία και για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των γονέων των ερωτώμενων, ακόμα και όταν αυτοί δε διαμένουν στο ίδιο νοικοκυριό. Έτσι, τα άτομα και οι γονείς τους τοποθετήθηκαν σε κατηγορίες με βάση το ταξικό σχήμα της ESeC και τη διεθνή εκπαιδευτική ταξινόμηση της ISCED και κατασκευάστηκαν Μαρκοβιανοί πίνακες μετάβασης, με βάση τα στοιχεία των οποίων υπολογίστηκαν μία σειρά από απόλυτοι και σχετικοί δείκτες κινητικότητας, μέτρα απόστασης και ομοιότητας και πιθανότητες μετακίνησης από την τάξη προέλευσης ή παραμονής σε αυτή. Επιπρόσθετα, συγχρονική ανάλυση και ανάλυση ανά φύλο πραγματοποιήθηκε, με σκοπό να διερευνηθούν διαφοροποιήσεις μεταξύ διαφορετικών ηλικιακών κοορτών και μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας χωρίστηκαν σε δύο μέρη· από τη μία πλευρά παρουσιάστηκαν οι μετακινήσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, ενώ από την άλλη καταγράφηκαν οι τάσεις και τα πρότυπα της εκπαιδευτικής κινητικότητας. Η έρευνα καταλήγει στα παρακάτω συμπεράσματα. Σχετικά με την παρατηρούμενη κοινωνική κινητικότητα αποδεικνύεται ότι σε γενικές γραμμές μετακινήσεις παρατηρούνται στον ελληνικό χώρο, με την πλειονότητα του δείγματος να μετακινείται σε διαφορετική κοινωνική τάξη από αυτή των γονέων τους και το ποσοστό της απόλυτης συνολικής κινητικότητας να φτάνει στο 77,1% το 2019, με βάση το δείγμα της EU-SILC. Περισσότερες συνολικές μετακινήσεις εμφανίζουν τα άτομα που προέρχονται από γονείς απασχολούμενους σε χαμηλού επιπέδου τεχνικά επαγγέλματα, ενώ υψηλότερα ποσοστά στασιμότητας παρατηρούνται στα επαγγέλματα ρουτίνας και στην τάξη των αυτοαπασχολούμενων στη γεωργία. Η ανοδική κινητικότητα φαίνεται να υπερτερεί της καθοδικής, ενώ οριζόντιες μετακινήσεις επίσης παρατηρούνται κυρίως από άτομα που προέρχονται από αγρότες γονείς, τα οποία πραγματοποιούν μη ιεραρχημένες μετακινήσεις σε ποσοστό 6,2%.

Αναντίρρητα, διαφοροποιήσεις αποκαλύπτονται ανάλογα με το φύλο. Ειδικότερα, η συνολική παρατηρούμενη κινητικότητα είναι κατά 5,5% υψηλότερη στην περίπτωση των γυναικών, οι οποίες εμφανίζουν περισσότερες ανοδικές και καθοδικές μετακινήσεις σε σχέση με τους άνδρες, με τους τελευταίους να καταγράφουν ωστόσο υψηλότερα ποσοστά οριζόντιας κινητικότητας. Εντούτοις, άνδρες και γυναίκες είναι πιθανόν να διανύσουν στο σύνολο ίσες αποστάσεις μετακίνησης.

Οι παραπάνω τάσεις της απόλυτης κινητικότητας δικαιολογούνται από τις ποσοστιαίες διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των κατανομών των ατόμων και των γονέων τους. Η μεγαλύτερη διαφορά εντοπίζεται στον κλάδο της γεωργίας, ενώ ανομοιογένεια παρατηρείται και στις κατανομές όσον αφορά την τάξη των εξειδικευμένων εργατών, ιδίως στην περίπτωση των γυναικών, οι οποίες εμφανίζουν αισθητά μικρότερα ποσοστά συμμετοχής στα τεχνικά επαγγέλματα χαμηλού επιπέδου σε σχέση με τους γονείς τους, κλάδος περισσότερο ανδροκρατούμενος. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μία αύξηση στη συμμετοχή τους σε επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών και σε υπαλληλικές θέσεις. Σχετικά με την ανάλυση κοορτής, άνοδος στα ποσοστά της συνολικής παρατηρούμενης κινητικότητας εντοπίζεται στη νεότερη κοορτή, η οποία καταγράφει περισσότερες κατακόρυφες μετακινήσεις, αλλά και μεγαλύτερες πιθανότητες διαφοροποίησης από την κοινωνική τάξη των γονέων. Επιπρόσθετα, το φύλο φαίνεται να επηρεάζει τα σχήματα κινητικότητας και ανά κοορτή. Ο ρυθμός αύξησης της κινητικότητας μεταξύ των κοορτών είναι υψηλότερος στην περίπτωση των γυναικών, ενώ στους άνδρες οι τιμές των δεικτών δε δείχνουν να μεταβάλλονται αισθητά με την πάροδο των χρόνων.

Τα παραπάνω στοιχεία στο σύνολό τους μπορούμε να πούμε ότι αντανακλούν διαρθρωτικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην επαγγελματική και κοινωνική δομή της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες. Η συνεχής συρρίκνωση του αγροτικού τομέα, η καθυστερημένη και περιορισμένη βιομηχανική ανάπτυξη στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, η αποβιομηχάνιση μετά τη δεκαετία του 1970 και η μετάβαση σε μία οικονομία των υπηρεσιών, καθώς επίσης και οι μεταναστευτικές ροές από και προς το εσωτερικό της χώρας συνθέτουν το σκηνικό της μεταπολεμικής Ελλάδας (Maloutas, 2007· Βαϊτσός & Γιαννίτσης, 1987· Πετμεζίδου, 1987).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στην αγορά εργασίας, κυρίως ο πρωτογενής τομέας, αλλά και ο κλάδος της βιομηχανίας και της ενέργειας καταγράφουν ραγδαία μείωση, από το 1960 και κυρίως μετά το 1980, με το εργατικό δυναμικό να απορροφάται από τον τριτογενή τομέα, ο οποίος φαίνεται να καταγράφει κατά πολύ υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Μετατόπιση παρατηρείται επίσης από τα χειρωνακτικά στα μη-χειρωνακτικά επαγγέλματα, ιδιαιτέρως στα χαμηλής εξειδίκευσης, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού της χώρας αναβαθμίζεται αισθητά. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι ο υψηλός βαθμός κινητικότητας και οι παρατηρούμενες αυξητικές τάσεις του φαινομένου μεταξύ των υπο-έρευνα κοορτών αποτυπώνουν την αναπτυξιακή πορεία

της χώρας και κυρίως τη μετάβαση από την αγροτική οικονομία στις υπηρεσίες. Εκτός αυτού, η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης κατά τη δεκαετία του 1980, με χαρακτηριστικά της τη στροφή από το δευτερογενή τομέα και ιδιαίτερα τον κλάδο της μεταποίησης και της βιοτεχνίας προς τον τομέα των υπηρεσιών είναι εμφανής στις παρατηρούμενες ροές των γυναικών και στα υψηλότερα ποσοστά της κατακόρυφης κινητικότητας σε σχέση με τους άνδρες.

Συνεχίζοντας με τις πιθανότητες μετακίνησης ανάλογα με το κοινωνικό υπόβαθρο των ατόμων, τα αποτελέσματα της ανάλυσης δείχνουν ότι παρά τα υψηλά ποσοστά της απόλυτης και σχετικής κινητικότητας, ανισότητες παρατηρούνται στο σύνολο του δείγματος. Η εργατική τάξη εμφανίζει σημαντικό βαθμό εσωτερικής αναπαραγωγής, με τις μεγαλύτερες πιθανότητες στασιμότητας ή μετακίνησης σε κοντινές θέσεις. Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι η οικογενειακή προέλευση παίζει κυρίαρχο ρόλο στην περίπτωση των αγροτών, όπου ένα συντριπτικό ποσοστό (80%) προέρχεται από γονείς αγρότες. Από την άλλη πλευρά, μεγαλύτερες πιθανότητες παραμονής στην τάξη των υπηρεσιών εμφανίζουν τα άτομα υψηλού κοινωνικού υποβάθρου, με το 30% αυτών να μη μετακινούνται από την τάξη προέλευσης, ενώ μεγάλες πιθανότητες μετάβασης στην κατηγορία αυτή έχουν και τα ενδιάμεσα στρώματα. Στο ίδιο αποτέλεσμα καταλήγουμε με βάση τους λόγους πιθανοτήτων που υπολογίστηκαν, οι τιμές των οποίων αποκαλύπτουν ότι τα άτομα που προέρχονται από τον αγροτικό τομέα αλλά και την εργατική τάξη είναι σε εμφανώς μειονεκτικότερη θέση να ανελιχθούν και να καταλάβουν ανώτερες κοινωνικές θέσεις σε σχέση με όσους προέρχονται από τα υψηλά κοινωνικά στρώματα. Τέλος, ο άνισος ανταγωνισμός των ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά υπόβαθρα ως προς τις προοπτικές κοινωνικής ανέλιξης εμφανίζει κάποια καθοδική τάση στις νεότερες κοορτές, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι εξαλείφονται οι ανισότητες.

Σχετικά με τα στοιχεία της ESS για το σύνολο των χωρών της νότιας Ευρώπης, κοινά πρότυπα απόλυτης κοινωνικής κινητικότητας παρατηρούνται σε διακρατικό επίπεδο, με την Ελλάδα να εμφανίζει ωστόσο κατά πολύ υψηλότερα ποσοστά οριζόντιας κινητικότητας. Το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί από τα υψηλά επίπεδα αυτοαπασχόλησης και απασχόλησης στον αγροτικό τομέα στην Ελλάδα. Ως προς τη σχετική κινητικότητα, σταθερός καταγράφεται ο ρυθμός των πιθανοτήτων μετακίνησης στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2002-2010, εικόνα η οποία διαφοροποιείται στις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου, όπου παρατηρούνται αυξομειώσεις. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα και η Ιταλία καταγράφουν

σαφώς λιγότερες ανισότητες μεταξύ των τάξεων και κυρίως μεταξύ της τάξης υπηρεσιών και της εργατικής τάξης, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες.

Συνεχίζοντας με τα αποτελέσματα ως προς τις εκπαιδευτικές ροές, προκύπτει ότι το σύνολο του δείγματος της EU-SILC χαρακτηρίζει σχετικά υψηλή εκπαιδευτική κινητικότητα, με τις παρατηρούμενες μετακινήσεις να είναι στην πλειονότητά τους ανοδικές και να εκφράζουν κυρίως ροές από το χαμηλό στο μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα ποσοστά κινητικότητας είναι υψηλότερα σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας, το οποίο φαίνεται ωστόσο να επηρεάζει σε μεγαλύτερο βαθμό τις εκπαιδευτικές επιδόσεις των γυναικών του δείγματος. Το αποτέλεσμα επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες σημαντικός κρίνεται ο ρόλος της μητέρας στο μορφωτικό επίπεδο των ατόμων και κυρίως των γυναικών (Daouli κ.ά., 2010· Schultz, 2002). Όσον αφορά τις πιθανότητες μετάβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, αυτές παρουσιάζονται σαφώς υψηλότερες για τα άτομα που προέρχονται από γονείς υψηλού μορφωτικού επιπέδου, κυρίως σε σχέση με όσους/-ες έχουν χαμηλό οικογενειακό υπόβαθρο, ενώ οι ευκαιρίες για ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι ίσες ανεξαρτήτως οικογενειακής προέλευσης.

Μεταξύ των δύο φύλων, σε γενικές γραμμές εντοπίζονται κοινά πρότυπα κινητικότητας, παρόλο που οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά μετακίνησης στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με τους άνδρες. Είναι πράγματι γνωστό ότι τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών στην Ελλάδα, αφού σύμφωνα με την Eurostat η συμμετοχή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξήθηκε από το 10% στο 35% κατά την περίοδο 1992-2020. Η θεαματική αυτή αύξηση μετά το 1990 φαίνεται να αποτυπώνεται στις παρατηρούμενες εκπαιδευτικές ροές. Ωστόσο, οι γυναίκες, φαίνεται ότι υπερεκπροσωπούνται σε συγκεκριμένους κλάδους σπουδών, όπως για παράδειγμα τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, με περιορισμένη παρουσία στις υψηλότερες βαθμίδες της ακαδημαϊκής ιεραρχίας και έρευνας (Αθανασιάδου, Πετροπούλου & Μιμίκου, 2001).

Οι μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού επιπέδου τις τελευταίες δεκαετίες, η θέσπιση της δωρεάν δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης το 1964, η επιμήκυνση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης το 1976 και η μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτυπώνονται στις εκπαιδευτικές ροές των νεότερων ηλικιακά κοορτών, οι οποίες εμφανίζουν αυξημένα ποσοστά εκπαιδευτικής κινητικότητας, με

περισσότερες ανοδικές μετακινήσεις προς τη μεσαία εκπαίδευση και προοπτικές ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η σχετική κινητικότητα αυξάνεται από το 73% στο 80% με βάση το δείκτη των Prais-Shorrocks, ενώ και οι αποστάσεις που διανύουν τα νεότερα άτομα είναι μεγαλύτερες. Οι ανισότητες στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δείχνουν να μειώνονται σημαντικά μεταξύ των κοορτών στην περίπτωση των γυναικών, ενώ για τους άνδρες δεν καταγράφεται κάποια αξιοσημείωτη μεταβολή στους λόγους πιθανοτήτων. Παρόλα αυτά, σχετικές έρευνες δείχνουν ότι τις τελευταίες δεκαετίες οι εκπαιδευτικές ανισότητες μετατοπίζονται από το προπτυχιακό στο μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών, ενώ η άνιση υπερεκπροσώπηση συγκεκριμένων κοινωνικο-οικονομικών ομάδων σε διακεκριμένα τμήματα σπουδών έχει επίσης αποδειχθεί.

Τέλος, τα δεδομένα της ESS, με σαφώς γηραιότερο δείγμα από αυτό της EU-SILC, αποκαλύπτουν ότι στο σύνολο των κυμάτων των έρευνας, η παρατηρούμενη εκπαιδευτική κινητικότητα είναι ορατά υψηλότερη στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης, με τις συνολικές μετακινήσεις από το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας και του πατέρα να κυμαίνονται μεταξύ του 35% και 55%. Πέρα από αυτό, οι τιμές της σχετικής κινητικότητας κυμαίνονται σε γενικές γραμμές στα ίδια επίπεδα, αν και η Πορτογαλία καταγράφει σημαντικές αυξομειώσεις κατά την περίοδο 2002-2010, με τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο να εμφανίζουν τις περισσότερες πιθανότητες (80%) να λάβουν επίσης χαμηλής βαθμίδας εκπαίδευση και λιγότερες ευκαιρίες πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Εν κατακλείδι, μπορούμε να συνοψίσουμε τα αποτελέσματα της παρούσας διατριβής στα εξής:

1. Τα ποσοστά της παρατηρούμενης απόλυτης κοινωνικής κινητικότητας στην Ελλάδα κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα αφενός ως προς την κοινωνική τάξη, και αφετέρου ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο. Οι ανοδικές μετακινήσεις στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση υπερτερούν των καθοδικών, αντανakλώντας δομικές και διαρθρωτικές αλλαγές στη χώρα. Κοινά πρότυπα αποκαλύπτονται και στις υπόλοιπες χώρες της νότιας Ευρώπης.
2. Ανισότητες, ωστόσο, παρατηρούνται μεταξύ των τάξεων λόγω της οικογενειακής προέλευσης, με την κοινωνική κληρονομικότητα να παίζει κυρίαρχο ρόλο στις ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες

φαίνεται να ανατροφοδοτούν τα μέλη τους. Ως προς την εκπαίδευση, οι ανισότητες εντοπίζονται κυρίως στην τριτοβάθμια εκπαιδευτική βαθμίδα.

3. Διαφοροποιήσεις καταγράφονται με βάση το φύλο, με τις γυναίκες να εμφανίζουν περισσότερες κατακόρυφες μετακινήσεις στην κοινωνική πυραμίδα και περισσότερες ανοδικές μετακινήσεις στην ανώτατη εκπαίδευση.
4. Οι τάσεις κινητικότητας δείχνουν ανοδική πορεία από τη μεγαλύτερη ηλικιακά προς τη νεότερη κοορτή για τις γυναίκες, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι εξαλείφονται οι κληροδοτούμενες ανισότητες. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην περίπτωση των ανδρών, η απόλυτη και σχετική κινητικότητα μειώνεται με την πάροδο του χρόνου. Το ίδιο πρότυπο καταγράφεται και στις εκπαιδευτικές ροές των δύο φύλων, με τις γυναίκες να εμφανίζουν μεγαλύτερες πιθανότητες ολοκλήρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης, ανεξαρτήτως οικογενειακού υποβάθρου.

Τα δεδομένα στα οποία βασίζεται η παρούσα εργασία δύνανται να αξιοποιηθούν περαιτέρω προκειμένου να αναδειχθούν βαθύτερες διαστάσεις του φαινομένου. Λογαριθμικά μοντέλα και αναλύσεις τροχιάς μπορούν να φωτίσουν άλλες πτυχές της κινητικότητας στην Ελλάδα, καθώς επίσης και των παραγόντων που έχουν επηρεάσει τις παρατηρούμενες τάσεις διαχρονικά, με σκοπό να αναδειχθούν πολιτικές αντιμετώπισης των κοινωνικών ανισοτήτων.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Ηλεκτρονικές πηγές

Πληροφορίες για τη Διεθνή Ταξινόμηση των Επαγγελματών (ISCO):

<http://www.ilo.org>

Πληροφορίες για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (ESS):

<http://www.europeansocialsurvey.org/>.

Πληροφορίες για την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC):

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc.

Πληροφορίες για την Ευρωπαϊκή Κοινωνικο-οικονομική ταξινόμηση (ESeC):

<https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esec>

Eurostat μεταδεδομένα και χρονοσειρές για την Ελλάδα:

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

Βάσεις δεδομένων

Ελληνική Στατιστική Αρχή – ΕΛ.ΣΤΑΤ. *Αρχείο δημόσιας χρήσης της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) 2019, κύριο ερωτηματολόγιο.* <https://www.statistics.gr/public-use-files>.

Ελληνική Στατιστική Αρχή – ΕΛ.ΣΤΑΤ. *Αρχείο δημόσιας χρήσης της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, Νοικοκυριών (EU-SILC) 2019 ad-hoc ερωτηματολόγιο.* <https://www.statistics.gr/public-use-files>.

European Social Survey (ESS). *European Social Survey Round 5 Data (2010)*. Data file edition 3.4. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS5-2010.

European Social Survey (ESS). *European Social Survey Round 4 Data (2008)*. Data file edition 4.5. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS4-2008.

European Social Survey (ESS). *European Social Survey Round 3 Data (2006)*. Data file edition 3.7. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS3-2006.

European Social Survey (ESS). *European Social Survey Round 2 Data (2004)*. Data file edition 3.6. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS2-2004.

European Social Survey (ESS). *European Social Survey Round 1 Data (2002)*. Data file edition 6.6. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-2002.

Ganzeboom, Harry B.G. (2013). *ISCO-88 Codes for Parental Occupations in the European Social Survey, Rounds 1-2-3-4-5*. [machine readable data file]. Amsterdam: VU-University [distributor]. Version 1 (July 18, 2013).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αθανασιάδου, Χ., Πετροπούλου, Σ., & Μιμίκου Γ. (2001). *Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα: 1980-2000*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.).

Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. (2008). *Παλαιά και Νέα Επαγγέλματα: Μία προσέγγιση από την πλευρά του φύλου*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.).

Βαϊτσος, Κ., & Γιαννίτσης, Τ. (1987). *Τεχνολογικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη. Ελληνική Εμπειρία και Διεθνείς Προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.

Bartholomew, D.J. (1996). *Στοχαστικά μοντέλα για κοινωνικές διαδικασίες* (μτφρ. και επιμ. Α.Γ. Καλαματιανού). Τρίτη αγγλική έκδοση. Αθήνα: Παπαζήση.

Blackledge, D., & Hunt B., (2004). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης* (μτφρ. Μ. Δεληγιάννη. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ελληνική Στατιστική Αρχή - ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2014, Σεπτέμβριος). *Διαγενεακή επαγγελματική κινητικότητα. Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2011*. Δελτίο Τύπου.

Ελληνική Στατιστική Αρχή - ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2017). *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: 1981 – 2015*. Δελτίο Τύπου, 17 Φεβρουαρίου 2017.

Ελληνική Στατιστική Αρχή - ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2019). *Οδηγίες προς τους ερευνητές της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, EU-SILC 2019*.

- Ελληνική Στατιστική Αρχή - ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2020, Ιούνιος). *Διαγενεακή μεταβίβαση οικονομικών και κοινωνικών μειονεκτημάτων και εξέλιξη εισοδήματος του νοικοκυριού. Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2019. Δελτίο Τύπου.*
<https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SFA10/2019>.
- Εμμανουήλ, Δ. (2016). Κοινωνικοοικονομική τάξη, στρώμα status και κοινωνική καταγωγή στην Αθήνα του 2013 – Ένα δομικό σχήμα για την ανάλυση της αστικής κατανάλωσης. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 146, 39-76.
- Giddens A., Κοινωνιολογία, μτφρ. και επιμ. Δ. Τσαούσης, Αθήνα (Gutenberg) 2002.
- Gurvitch Γ. (1994). *Μελέτες για τις κοινωνικές τάξεις: Από τον Μαρξ μέχρι σήμερα* (μετ. Μ. Λυκούδης, επιμ. Δ.Γ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.
- Hobsbaum, E. (1995). *Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991*, μτφ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο.
- Hughes, M., & Kroehler, C. J. (2007). Κοινωνιολογία: Βασικές έννοιες, μτφρ. Γ. Ε. Χρηστίδης (επιμ. Θ. Ιωσηφίδης). Αθήνα: Κριτική.
- Καντζάρα, Β. (2008). *Εκπαίδευση και Κοινωνία, Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Πολύτροπων.
- Κασιμάτη Κ. (1980, 1989). *Τάσεις Κινητικότητας Εργασίας στην Ελληνική Βιομηχανία*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κασιμάτη, Κ. (1990, 1998). *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της Απασχόλησης. Μελέτη Ι: Η Επιλογή Επαγγέλματος*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κασιμάτη, Κ. (2004). *Δομές και Ροές, Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Λάμνιαν, Κ. (2002). *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση, Διακριτές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1974). *Προς μίαν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας*. Τόμος 2, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Λύτρας, Α. (2004). *Δοκιμές στην Ταξική Ανάλυση, προσεγγίσεις στην κλασσική θεωρία των κοινωνικών τάξεων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μοσχονάς, Α. (1998). *Τάξεις και στρώματα στις σύγχρονες κοινωνίες: Τόμος 1, Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μυλωνάς, Θ. (2006). *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης (Συμβολές)*. Αθήνα: Gutenberg.

- Παπαδάκης, Μ. (1997). *Τεχνικές ανάλυσης της κοινωνικής κινητικότητας*. Αθήνα: Βήτα.
- Παπαδάκης, Μ., & Τσίμπος, Κ. (2004). *Δημογραφική ανάλυση: αρχές, μέθοδοι, υποδείγματα*. Αθήνα.
- Παπαδόπουλος, Π. (1987). *Η ταξική διάρθρωση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Παπαθεοδώρου, Χ., & Παπαναστασίου, Σ. (2010). *Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρική ανάλυση* (Μελέτη 7). Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου, Χ., & Παπαναστασίου, Σ. (2011). *Διαγενεακή κινητικότητα στην ΕΕ* (Μελέτη 20). Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαναστασίου, Σ. (2018). *Διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα και τύποι κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη*. Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής, Τεύχος 3. Αθήνα: Gutenberg.
- Πετμεζίδου-Τσουλούβη, Μ. (1987) *Κοινωνικές τάξεις και Μηχανισμοί Κοινωνικής Αναπαραγωγής*. Αθήνα: Εξάντας.
- Πουλαντζάς, Ν. (1974). *Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σιάνου-Κύργιου, Ε. (2006). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες, Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χρυσάκης, Μ., & Μπαλούρδος, Δ. (2007). *Ανισότητες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση: διαφοροποιήσεις σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο*. Στο Μ. Κετσετζοπούλου, Η. Κικίλιας, Α. Μουρίκη, Γ. Παπαέτρου, Μ. Τζωρτζοπούλου & Ε. Φρονίμου (επιμ.), *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2005-2006* (σ. 61-78). Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, ΕΚΚΕ.

Ξενόγλωσση

- Abercrombie, N., & Urry, J. (1983). *Capital, labour, and the middle classes*. (Controversies in sociology, Vol. 15). London: Allen & Unwin.
- Aldridge, S. (2001). *Social mobility, a discussion paper*. London: Performance and Innovation Unit.

www.cabinetoffice.gov.uk/media/cabinetoffice/strategy/assets/socialmobility/pdf.

- Aldridge, S. (2003). The facts about social mobility: a survey of recent evidence on social mobility and its causes. *New Economy*, 10(4), 189-193. www.dwp.gov.uk/asd/asd5/rports2007-2008/rrep450.pdf
- Anderson, P. (1974). *The political Economy of Social Class*. N.J.: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Andreotti, A., Garcia, S.M, Gomez, A., Hespanha, P., Kazepo, Y. & Mingione, E. (2001). Does a Southern European Model Exist? *Journal of European Area Studies*, 9(1), 43-62. DOI: 10.1080/14608460120061948.
- Atkinson, A.B., Bourgingong, F., & Morrison, C. (1992). *Empirical Studies of Earnings Mobility*. London: Harwood Academic Publishers.
- Barone, C., Schizzerotto, A., & Barone, R., (2010). Class of origin and educational inequalities in contemporary Italy: a validation analysis of the ESeC. In Rose D., & Harrison E. (eds.), *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 245-264). London, Routledge.
- Bartholomew, D.J. (1982). *Stochastic Models for social processes*. London: Wiley.
- Beller, E. (2009). Bringing Intergenerational Social Mobility Research into the Twenty-first Century: Why Mothers Matter. *American Sociological Review*, 74(4), 507-528. Retrieved May 30, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/27736078>.
- Beller, E., & Hout, M. (2006). Welfare states and social mobility: How educational and social policy may affect cross-national differences in the association between occupational origins and destinations. *Research in Social Stratification and Mobility*, 24, 353–365.
- Bertaux, D. (1978). Class relationships, appareils d'encadrement, production and consumption of human beings: Laying the Groundwork for an Analysis of So-Called Social Mobility. In W. Wesolowski, K.M. Slomczynski and B.W. Mach (eds) *Social Mobility in Comparative Perspective*. Wroclaw: Ossolineum.
- Bibby, J. (1975). Methods of measuring mobility. *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*, 9(2), 107-136.
- Bihagen, E., Neramo, M., & Erikson R. (2010). Social class and employment relations: comparisons between the ESeC and EGO class schemas using European data,

- In Rose D., & Harrison E., *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 89-113). London (Routledge).
- Bingley, P., Corak, M., & Westergård-Nielsen, N. (2011). The Intergenerational Transmission of Employers in Canada and Denmark. *IZA*, Discussion Paper No. 5593.
- Blanden, J., & Gregg, P. (2004). *Family income and educational attainment : a review of approaches and evidence for Britain* [online book]. London: LSE Research Online.
- Blanden, J., Gregg, P., & Machin S. (2005) *Intergenerational Mobility in Europe and North America* (A Report Supported by the Sutton Trust). London: Centre for Economic Performance. Retrieved from <http://cep.lse.ac.uk/about/news/IntergenerationalMobility.pdf>.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. John Wiley & Sons Inc.
- Boudon, R. (1973). *Mathematical Structures of Social Mobility*. Amsterdam: Elsevier.
- Braveman, H. (1974). *Labour and Monopoly: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: The Monthly Review Press.
- Breen, R. (2004). *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Breen, R., & Goldthorpe, J. (1999). Class inequality and meritocracy: a critique of Saunders and an alternative analysis. *British Journal of Sociology*, 50(1), 1-27.
- Breen, R., & Jonsson, J. (2005). Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology*, 31, 223-243. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/29737718>.
- Breen, R., & Jonsson, J. (2007). Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden. *American Journal of Sociology*, 112(6), 1775-1810. doi:10.1086/508790.
- Breen, R., & Luijkx, R. (2007). Social mobility and education: A comparative analysis of period and cohort trends in Britain and Germany. In S. Scherer, R. Pollak, G. Otte, & M. Gangl (eds.), *From origin to destination: Trends and mechanisms in social stratification research* (p. 102-124). Frankfurt: Campus Verlag.

- Breen, R., & Luijkx, R. (2004). *Social Mobility in Europe between 1970 and 2000*. In R. Breen (Ed.), *Social Mobility in Europe*. (p. 37-75). Oxford: Oxford University Press.
- Brousse C., Monso O., & Wolff L. (2010). Stable and consistent with the employment relations theoretical background? Does the prototype ESeC shows these qualities with French data? In Rose D. and Harrison E. (eds), *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 158-178). London: Routledge.
- Brunetti, I., & Fiaschi, D. (2021). Occupational Mobility: Theory and Estimation for Italy. *Papers 2104.01285*, arXiv.org.
- Bukodi, E., & Goldthorpe, J. H. (2009). Class Origins, Education and Occupational Attainment: Cross-cohort Changes among Men in Britain. *European Societies*, 13(3), 347-375. doi: 10.1080/14616696.2011.568259.
- Bukodi, E., & Goldthorpe, J. H. (2011). Social Class Returns to Higher Education: Chances of Access to the Professional and Managerial Salariat for Men in Three British Birth Cohorts. *Longitudinal and Life Course Studies*, 2, 1-71.
- Bukodi, E., & Paskov, M. (2020). Intergenerational Class Mobility among Men and Women in Europe: Gender Differences or Gender Similarities? *European Sociological Review*, 36 (4), 495–512. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/esr/jcaa001>.
- Bukodi, E., Paskov, M., & Nolan B. (2017). Intergenerational Class Mobility in Europe: A New Account and an Old Story. *INET Oxford Working Paper*, 03.
- Bukodi, E., & Róbert, P. (2007). *Occupational mobility in Europe*. Ireland: Eurofound. Retrieved from <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2007/labour-market-social-policies/occupational-mobility-in-europe>.
- Causa, O., Dantan, S., & Johansson, Å. (2009). *Intergenerational Social Mobility in European OECD Countries* (OECD Economics Department Working Papers, No. 709). Paris: OECD Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/223043801483>.
- Cha, S.-H. (2007). Comprehensive Survey on Distance/Similarity Measures between Probability Density Functions. *International Journal of Mathematical Models and Methods in Applied Sciences*, 1 (4), 300–307.

- Cecchi, D., & Dardanoni, V. (2002). 7. *Mobility comparisons: Does using different measures matter?* Departmental Working Papers 2002-15, Department of Economics, Management and Quantitative Methods at Università degli Studi di Milano. doi:10.1016/S1049-2585(03)09008-2.
- Cecchi, D., Fiorio, C.V., & Leonardi, M. (2008). Intergenerational persistence in educational attainment in Italy. *IZA Discussion Paper*, no 3622.
- Cecchi, D., Ichino, A., & Rustichini, A. (1999). More equal but less mobile? Education financing and intergenerational mobility in Italy and in the US. *Journal of Public Economics*, 74(3), 351–393.
- Chevalier A., Denny K., & McMahon D. (2003). A multi-country study of intergenerational educational mobility. *ISSC Discussion Paper*, University College Dublin, Retrieved from <http://www.hks.harvard.edu/inequality/Summer/Summer04/papers/Denny2004.pdf>,
- Comi, S. (2003). *Intergenerational Mobility in Europe: evidence from ECHP*. Italy: Centre for Household, Income, Labour and Demographic Economics,.
- Corak, M. (2013). Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(3),79–102.
- Corak, M., & Piraino, P. (2010). The Intergenerational Transmission of Employers. *IZA*, Discussion Paper No. 4819.
- Cowell, F.A. (1985). Measures of distributional change: an axiomatic approach. *Review of Economic Studies*, 52, 135-151.
- Crompton, R. (1998). *Class and stratification: an introduction to current debates*. Cambridge. Oxford: Polity [2007 reprinted].
- D'Agostino M., & Dardanoni, V. (2006). *The measurement on mobility: A Class of distance indices*. London: LSE working papers. Retrieved from <https://sticerd.lse.ac.uk/seminarpapers/special11042006.pdf>.
- Daouli, J., Demoussis, M., & Giannokopoulos N. (2010). Mothers Fathers and Daughters: Intergenerational Transmission of Education in Greece. *Economics of Education Review*, 29(1), 83-93.
- Davies, R., & Elias, P. (2010). The application of ESeC to three sources of comparative European data. In Rose D., & Harrison E. (eds), *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 61-86). London: Routledge.

- Davis, K., & Moore, W. (1945). *Some Principles of Stratification*, *American Sociological Review*, 10, 242-249.
- De Graaf, P. (1998). Parents' financial and cultural resources, grades, and transitions to secondary school. *European Sociological Review*, 4, 209–221.
- De Lillo, A., & Meraviglia, C. (1998). The Role of Social Determinants on Men's and Women's Mobility in Italy. A Comparison of Discriminant Analysis and Artificial Neural Networks. *Substance Use & Misuse*, 33(3), 751-764, Retrieved from <https://doi.org/10.3109/10826089809115894>.
- Dearden, L., Machin, S., & Reed, H. (1997). Intergenerational mobility in Britain. *The Economic Journal*, 107, 47-66.
- Devlin, M. E. (2016). When Mom Goes to School: Maternal Education and Intergenerational Mobility. *Doctoral Dissertations*, 847. <https://doi.org/10.7275/8464247.0>
- Di Paola, A., Raymond, J.L., & Calero, J. (2010). *Exploring educational mobility in Europe* (Working Papers 2010/10). Spain: Institut d'Economia de Barcelona (IEB).
- Di Pietro, G., & Urwin, P. (2003). Intergenerational mobility and occupational status in Italy. *Applied Economics Letters*, 10(12), 793-797. DOI: 10.1080/1350485032000081965.
- Duncan, O., & Hodge, R. (1963). Education and Occupational Mobility a Regression Analysis. *American Journal of Sociology*, 68(6), 629-644. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2775256>.
- Duncan, O. (1966). Path analysis: Sociological examples. *American Journal of Sociology*, 72, 1–16.
- Elias, P. (1997). *Occupational Classification (ISCO-88): concepts, methods, reliability, validity and cross-national comparability* (No 20). Paris: OECD Labour Market and Social Policy Occasional Papers.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. (1993). *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. (2002). Intergenerational Inequality: A Sociological Perspective. *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 31-44. Retrieved from <http://pubs.aeaweb.org/doi/abs/10.1257/089533002760278695>.

- Erikson, R., & Goldthorpe, J. (2010). Has social mobility in Britain decreased? Reconciling divergent findings on income and class mobility. *British Journal of Sociology*, 61, 211-230.
- Ermisch, J. (2015). Sixty Years of Measuring Social Mobility. (χ.ε.)
- Ermisch, J., & Franceseconi, M. (2002). *Intergenerational Social Mobility and Assortative Mating in Britain* (Discussion Paper 465). Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Esping-Andersen, G. (2005). Social Inheritance and Equal Opportunities Policies. In Delorenzi, S., Reed, J., & Robinson, P. (eds.) *Maintaining momentum: promoting social mobility and life chances from early years to adulthood* (p. 14-30). London: Institute for Public Policy Research.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G., & Wagner, S. (2012). Asymmetries in the opportunity structure. Intergenerational mobility trends in Europe. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(4), p. 473-487. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.rssm.2012.06.001>.
- Eurofound. (2017). *Social mobility in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2010). *Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [COM(2010) 2020]. Brussels: Communication From The Commission. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.
- European Commission (2016). *Launching a consultation on a European Pillar of Social Rights* [COM(2016)127 final]. Brussels: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.
- European Commission (2018). *Special Eurobarometer 471: Fairness, inequality and intergenerational mobility*. Brussels: EC. Retrieved from https://data.europa.eu/data/datasets/s2166_88_4_471_eng?locale=en.
- European Social Survey (2018a). *ESS-1 2002 Documentation Report* (Edition 6.6). Bergen: European Social Survey Data Archive: NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-2002.

- European Social Survey (2018b). *ESS-2 2004 Documentation Report* (Edition 3.7). Bergen: European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS2-2004.
- European Social Survey (2018c). *ESS-4 2008 Documentation Report* (Edition 5.5). Bergen, European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS4-2008.
- European Social Survey (2018d). *ESS-5 2010 Documentation Report* (Edition 4.2). Bergen, European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS5-2010.
- European Social Survey (2014) *Weighting European Social Survey Data*. Bergen: ESS. Retrieved from <http://www.europeansocialsurvey.org/>.
- Eurostat (2019). *Methodological Guidelines and Description of EU-SILC Target Variables* [DocSILC065 (2019 operation)]. Retrieved from file:///C:/Users/glsta/AppData/Local/Temp/DOCSILC065%20operation%202019_V9.pdf.
- Evans, G., & Mills, C. (1998). A latent class analysis of the criterion-related and construct validity of the Goldthorpe class schema. *European Sociological Review*, 14(1), 87-106.
- Evans, G., & Mills, C. (2000). In search of the wage-labour/service contract: new evidence on the validity of the Goldthorpe class schema. *The British journal of sociology*, 51(4), 641-661.
- Featherman, D. L., Hauser, R. M., & Sewell, W. H. (1974). Toward comparable data on inequality and stratification: perspectives on the second generation of national mobility studies. *Curr. Soc*, 22, 383-97.
- Featherman, D. L., Jones, F.L., & Hauser, R. M. (1975). Assumptions of Social Mobility Research in US: The case of occupational status. *Social Science Research*, 4.
- Fields, G.S., & Ok, E. (1996). The Meaning and Measurement of Income Mobility. *Journal of Economic Theory*, 71(2), 349-377.
- Fields, G.S., & Ok, E. (1999). Measurement movement of incomes. *Economica*, 66, 455-471.
- Fonseca, H., & Guimarães, P. (2009). Social mobility in Portugal (1860–1960): Operative issues and trends. *Continuity and Change*, 24(3), 513-546. doi:10.1017/S026841600999018X.

- Fréchet, M. (1906). Sur quelques points du calcul fonctionnel (These). *Rend. Circ. Mat. Palermo*, 22, 1-74.
- Freedman, D. (1987). As Others See Us: A Case Study in Path Analysis. *Journal of Educational Statistics*, 12(2), 101-128. doi:10.2307/1164888.
- Gan, G., Ma, C., & Wu, J. (2007). *Data Clustering: Theory, Algorithms, and Applications*. Philadelphia: ASA-SIAM Series on Statistics and Applied Probability. Retrieved from <file:///C:/Users/glsta/AppData/Local/Temp/1.9780898718348.fm.pdf>.
- Gang, I.N., & Zimmermann, K.F. (2000). Is child like parent? Educational attainment and ethnic origin. *Journal of Human Resources*, 35(3), 550-569.
- Ganzeboom, H., Graaf P., & Treiman, D. (1992). A Standard International Socio-Economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21, 1-56.
- Ganzeboom, H., Luijckx, R., & Treiman, D. J. (1989). Intergenerational class mobility in comparative perspective. *Research in Social Stratification and Mobility*, 8, 3-84.
- Ganzeboom, H., & Treiman D. (2003). Three internationally Standardised Measures for Comparative Research on Occupational Status. In J.Hoffmeyer, Z. & C. Wolf (eds), *Advanced Cross-national Comparison: A European Working Book for Demographic and Socio-economic Variables*. New York: Kluwer & Plenum.
- Ganzeboom, H., Treiman, D., & Ultee, W. (1991). Comparative Intergenerational Stratification Research: Three Generations and Beyond. *Annual Review of Sociology*, 17, 277-302. Retrieved July 18, 2021, Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2083344>.
- Giancola, O., & Salmieri, L. (2022). Isomorphism, Polymorphism, or Hybridization? South-European Educational Inequalities atCheck. *Revista de Sociología de la Educación-RASE*, 15 (1), 8-24. <http://dx.doi.org/10.7203/RASE.15.1.22155>.
- Giddens, A. (1973). *The Class Structure of the Advanced Societies*. London: Hutchinson University Library.
- Gil-Hernández, G., Marqués-Perales, I., & Fachelli, S. (2017). Intergenerational social mobility in Spain between 1956 and 2011: The role of educational expansion and economic modernisation in a late industrialised country. *Research in Social Stratification and Mobility*, 51, 14-27. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2017.06.002>.

- Gillborn, D., & Mirza, H.S. (2000). *Educational inequality: mapping race, class and gender. A synthesis of research evidence*. London/Middlesex: Institute of Education, Middlesex University.
- Glass, D. V. (1954). *Social Mobility in Britain*. London: Routledge.
- Glenn, N.D. (1977). *Cohort analysis*. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Goldthorpe, J. H. (1987). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon.
- Goldthorpe, J. H. & Hope, K. (1974). *The Social Grading of Occupations*. Oxford: Clarendon Press.
- Goldthorpe, J.H., & Jackson, M. (2007). Intergenerational class mobility in contemporary Britain: political concerns and empirical findings. *The British Journal of Sociology*, 58, 525-546. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2007.00165.x>.
- Goldthorpe, J., Llewellyn, C., & Payne, C. (1980). *Social Mobility and Class Structure In Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Goldthorpe, J., & Mills, C. (2011). Trends in Intergenerational Class Mobility in Modern Britain; Evidence from National Surveys 1972-2005. *National Institute Economic Review*, 205(1), 83–100. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0027950108096591>.
- Goodman, L. A. (1973). The analysis of multidimensional contingency tables when some variables are posterior to others: A modified path analysis approach. *Biometrika*, 60, 179– 192.
- Gouvias, D., Katsis, A., & Limakopoulou, A. (2012). School achievement and family background in Greece: a new exploration of an omnipresent relationship. *International Studies in Sociology of Education*, 22(2), 125-145. doi: 10.1080/09620214.2012.700186
- Gower, J.C. (1971). General Coefficient of Similarity and Some of Its Properties. *Biometrics*, 27, 857-874.
- Gregg P., & Vittori, C. (2008). *Exploring Shorrocks Mobility Indices Using European Data* (No 8/206). Bristol: Centre for Market and Public Organisation, Bristol Institute of Public Affairs. Retrieved from <http://www.bristol.ac.uk/cmpo/publications/papers/2008/wp206.pdf>.

- Grusky, D. B., & Hauser, R. M. (1984). Comparative social mobility revisited: Models of convergence and divergence in 16 countries. *American Sociological Review*, 49(1), 19–38. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/2095555>.
- Gutierrez, O. M., Micklewright, J., & Vignoles, A. (2015). Social mobility, parental help, and the importance of networks: evidence for Britain. *Longitudinal and Life Course Studies*, 6(2), 190-211. doi:<http://dx.doi.org/10.14301/llcs.v6i2.313>.
- Hamilton, M., & Hirzowicz, M. (1993). *Class and Inequality: In Pre-Industrial, Capitalist and Communist Societies*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Harrison E., & Rose D. (2006). *The European Socio-economic Classification (ESeC) User Guide*. UK: Institute for Social and Economic Research, University of Essex.
- Harrison, E., & Rose, D. (2010). From derivation to validation evidence from the UK and beyond. In Rose, D., & Harrison E., *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 39-60). London: Routledge.
- Hausdorff, F. (1914). *Grundzuege der Mengenlehre*. Leipzig: Verlag Von Viet & Comp.
- Hauser, R. (1978). A Structural Model of the Mobility Table. *Social Forces*, 56(3), 919–953. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/sf/56.3.919>.
- Heath, A. (1981). *Social Mobility*. Fontana, London.
- Heath, A., & Payne, C. (1999). *Twentieth Century Trend in Social Mobility in Britain* (WP70). Oxford: Center for Research into Elections and Social Trends. Retrieved from <http://www.crest.ox.ac.uk/papers.htm>.
- Heineck, G., & Riphahn, R. (2007). *Intergenerational Transmission of Educational Attainment in Germany: The Last Five Decades* (Discussion Papers of DIW Berlin 738). Berlin: German Institute for Economic Research.
- Herter, A., & Wirth, H. (2016). *EU-SILC Tools: Syntax to generate ESeC and ESeG using EU-SILC-SPSS or Stata System files*. Mannheim: GESIS - Leibniz Institute for the Social Sciences, German Microdata Lab. <https://www.gesis.org/en/gml/european-microdata/eu-silc>.
- Hoffmann E., & Scott M. (1993). *The revised International Standard Classification of Occupation (ISCO-88)*. Geneva: International Labour Office.

- Hogben, L. (1987). *Elementary Linear Algebra*. West Publishing Company. St. Paul, MN, 81-92.
- Horan, P. (1974). The Structure of Occupational Mobility: Conceptualization and Analysis. *Social Forces*, 53(1), 33-45. doi:10.2307/2576835.
- Horan, P.M. (1976). Structure and change in occupational mobility: A Markov approach. *Quality and Quantity*, 10, 321-340.
- Hout, M. (1983). *Mobility tables*. California: SAGE Quantitative Applications in the Social Sciences.
- Hutchinson B. (1958). Structural and exchange mobility in the assimilation of immigrants of Brazil. *Population Studies*, 8, 111-120.
- International Labour Office (1990). *International Standard Classification of Occupations (ISCO-88)*. Geneva: ILO.
- Ishida, H., Muller, W., & Ridge, J. (1995). Class Origin, Class Destination, and Education: A Cross-National Study of Ten Industrial Nations. *American Journal of Sociology*, 101(1), 145-193. Retrieved July 17, 2021. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2782508>.
- Jonsson, J. O., & Mills, C. (1993). Social mobility in the 1970s and 1980s: a study of men and women in England and Sweden. *European Sociological Review*, 9, 229–248.
- Kalmijn, M. (1994). Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 100(2), 422-452. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2782075>.
- Karamessini, M. (2007). *The Southern European social model: Changes and continuities in recent decades* (vol. 174). Geneva: Internat. Inst. for Labour Studies.
- Kish, L. (1994). Multi-population survey designs: Five types with seven shared aspects. *International Statistical Review*, 62(2), 167-186.
- Knoke, D., & Burke, P. J. (1980). Log-linear models. *Sage Quantitative Applications in the Social Sciences*. doi: <https://dx.doi.org/10.4135/9781412984843.n2>.
- Krause, E.F. (1975). *Taxicab Geometry An Adventure in Non-Euclidean Geometry*. New York: Dover Publications.
- Kuha, J., & Goldthorpe, J. H. (2007). *Path analysis for discrete variables: Education as a mediator of social mobility in Britain* (Research Report Number 144). London: London School of Economics, Department of Statistics.

- Kunst, A., & Roskam, A-J. (2010). Using ESeC to describe socio-economic inequalities in health in Europe. In Rose D., & Harrison E. (eds) *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 216-234). London: Routledge.
- Lambiri-Dimaki, J. (1983). *Social stratification in Greece : 1962-1982: eleven essays*. Athens: Ant. N. Sakkoulas
- Lambropoulos, H., & Psacharopoulos, G. (1992). Educational expansion and earnings differentials in Greece. *Comparative Education Review*, 36(1), 52–70.
- Lee, J., & Allen, J. (2020). The intergenerational transmission of income mobility between mothers and their young adult daughters: The mediating role of their daughters' educational attainment. *Social Policy & Administration*, 54(6), 971-983. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/spol.12631>
- Leiulfsrud, H., Bison, I., & Solheim, E. (2010). *Social Class in Europe II: The European Social Survey 2002-2008*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, Department of Sociology and Social Research University of Trento.
- Lipset, S. M., & Bendix, R. (1959). *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley: Univ. Calif. Press.
- Lipset, S. M., & Zetterberg, H. L. (1956). A theory of social mobility. *Trans. Third World Cong. Sociol*, 2, 155-77.
- Lucchini, M., & Schizzerotto, A. (2010). Unemployment risks in four EU countries: a validation study of the ESeC. In D. Rose, E. Harrison (eds) *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 235-244). London: Routledge.
- Luijkx, R. (2017). Intergenerational Mobility: Methods of Analysis. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosi058.pub2>
- Lynn, P., & Anghelescu, G. (2018). *European Social Survey Round 8 Weighting Strategy* (vol. 2). Institute for Social and Economic Research, University of Essex. Retrieved from http://www.europeansocialsurvey.org/methodology/ess_methodology/data_processing_archiving/weighting.html.
- Maasoumi, E. (1998). On mobility. In D. Giles & A. Ullah (eds.), *Handbook of Applied Economic Statistics*, pp. 119-195. New York: Marcel Dekker.

- Maasoumi, E., Zanjvaki, S. (1986). A class of generalized Measures of Mobility with Applications. *Economic Letters*, 22, 97-102.
- Mach, B. & Wesolowski, W. (1986). *Social Mobility and Social Structure*. London and New York: Routledge & Kegan Paul.
- Mackenzie, G. (1982). Class Boundaries and the Labour Process. In A. Giddens & G. Mackenzie (eds) *Social Class and the Division of Labour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maloutas, T. (2007). Socio-Economic Classification Models and Contextual Difference: The 'European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European Angle. *South European Society and Politics*, 12(4), 443-460. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13608740701731382>.
- Maloutas, T. (2015). Socioeconomic segregation in Athens at the beginning of the 21st Century. In T. Tammaru, S. Marcińczak, M. van Ham, et al. (eds), *East meets West: New perspectives on socio-economic segregation in European capital cities (1062-1083)*, London: Routledge.
- Maloutas, T. (2016). *Intergenerational social mobility: Social inequality in the access of young people to education and occupation during the 2000s*. Athens Social Atlas. Retrieved from <https://www.athenssocialatlas.gr/en/article/intergenerational-mobility/>.
- Markov, A.A. (1906). Extension of the law of large numbers to dependent quantities. *Izvestiia Fiz.-Matem. Obsch. Kazan Univ.*, (2ndSer.), 15, pp.135-156. (in Russian).
- Marshall, G., Rose, D., Newby, H., & Vogler, C. (1989). *Social Class in Modern Britain*. London: Unwin Hyman.
- Marshall, G., Swift, A., & Roberts, S. (1997). *Against the odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Marx, C. (1976). *Capital: a critique of political economy*. London: Penguin Books in association with New Left Review.
- Matras, J. (1960). Comparison of intergenerational occupational mobility patterns: An application of the formal theory of social mobility. *Population Studies: A Journal of Demography*, 14(2), 163-169.

- Matras, J. (1967). Social Mobility and Social Structure: Some Insights from the Linear Model. *American Sociological Review*, 32(4), 608-614. doi:10.2307/2091028.
- McMurrer, D., Condon, M. & Sawhil, I. (1997). Intergenerational Mobility in the United States. *Series in Opportunity in America*, Companion Piece to Number 4, Urban Institute. Retrieved from <http://webarchive.urban.org/publications/406796.html>.
- Meraviglia, C. (1996). Models of representation of social mobility and inequality systems. A neural network approach. *Qual Quant*, 30, 231–252. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/BF00140888>.
- Mill, J. S. (1848). *Principles of Political Economy*. London: John Parker.
- Miller, S. M. (1960). Comparative social mobility. *Current Sociology*, 9 (1), 1-89.
- Moir, H., & Smith, J. S. (1979). Industrial Segregation in the Australian Labour Market. *Journal of Industrial Relations*, 21(3), 281–291. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/002218567902100302>.
- Moser, C., & Kalton, G. (1971). *Survey methods in social investigation*. London, Heineman Educational Books.
- Naoi, A., & Slomczynski, K. (1986). The Yasuda Index of Social Mobility: A proposal for Its Modification. *Sociological Theory and Methods*, 1(1), 87-99.
- Nunn, A., Johnson, S., Monro, S., Bickerstaffe, T., & Kelsey, S. (2007). *Factors influencing social mobility* (Research Reports 450). Leeds: Department for Work and Pensions. Retrieved from <http://www.dwp.gov.uk/asd/asd5/rports2007-2008/rrep450.pdf>.
- Nybom, M. (2018). *Intergenerational mobility: a dream deferred?* (Future of Work research paper series, no. 7). Geneva: ILO. Retrieved from https://www.ilo.org/global/topics/future-of-work/publications/research-papers/WCMS_649496/lang--en/index.htm.
- Organisation of Economic Cooperation and Development (2008). *Education at a glance. Paris: OECD Indicators*. www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41284038.pdf.
- Organisation of Economic Cooperation and Development (2010). *Economic Policy Reforms Going for Growth*. Paris: OECD.

- Organisation of Economic Cooperation and Development (2018). *A Broken Social Elevator? How to promote social mobility*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>.
- Papanastasiou, S., & Papatheodorou, C. (2017). Intergenerational Occupational Persistence across the Worlds of Welfare in the EU. *Κοινωνική Πολιτική*, 8, 6-20. doi: <https://doi.org/10.12681/sp.14602>.
- Papanastasiou, S., Papatheodorou, C. & Petmesidou, M., (2016). Child poverty and inter- generational poverty transmission in the EU: What is the impact of social protection policies and institutions? In M. Petmesidou, E. Delamonica, C. Papatheodorou, and H-L. Aldrie, (eds) *Child poverty, youth (un) employment and social inclusion* (Vol. 1, p. 67-89), Stuttgart: CROP International poverty studies.
- Papatheodorou, C., & Piachaud, D., (1998). Family background, education and poverty in Greece. In K.Korayem & M. Petmesidou (eds) *Poverty and social exclusion in the Mediterranean area*. Bergen: CROP.
- Papatheodorou, C., & Papanastasiou, S. (2010). *Intergenerational poverty transmission and social protection in the EU: Theoretical and empirical analysis*. Athens: INE/GSEE.
- Parkin, F. (1972). *Class Inequality and Political Order*. London: Paladin.
- Parkin, F. (1979). *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*. London: Tavistock Publications.
- Patrinos, H.A. (1995). Socioeconomic background, schooling, experience, ability and monetary rewards in Greece. *Economics of Education Review, Elsevier*, 14(1), 85-91.
- Paull, G. (2002). *Biases in the reporting of labour market Dynamics* (WP02/10). London: The Institute for Fiscal Studies.
- Payne, G. (1987). *Mobility and change in modern society*. Basingstoke: Macmillan.
- Peragine, V., & Serlenga, L. (2008). Higher education and equality of opportunity in Italy. In J. Bishop, B. Zheng (eds) *Inequality and Opportunity: Papers from the Second ECINEQ Society Meeting* (Research on Economic Inequality, Vol. 16, p. 67 – 97). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Prais, S. (1955a). Measuring social mobility. *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, 118, 56-66.
- Prais, S. (1955b). The formal theory of social mobility. *Population Studies*, 9, 72-81.

- Putnam, R. (2009). Changes in Intergenerational Mobility and Educational Inequality in Estonia: comparative analysis of cohorts born between 1930 and 1974. *European Sociological Review*, 26(3), 267-283.
- Raitano, M., & Vona, F. (2010). *The Economic Impact of Upward and Downward Occupational Mobility: A Comparison of Eight EU Member States* (Working Papers 13). Rome: Sapienza University of Rome, Doctoral School of Economics.
- Reid, I. (1981). *Social Class Differences in Britain*. London, Open Books.
- Robinson, R.V. (1979). Ownership of the means of production and authority in the workplace: a cross-national study of class mobility. *Working paper in Sociology*, 1, Yale.
- Rose, D. (2005, July). *The Measurement of Socio-economic Classifications: Classes and Scales, Theories and Methods*. European Association for Survey Research Conference, Barcelona, 18-22.
- Rose, D., & Harrison, E. (2010). ESSeC in retrospect and prospect: an epilogue. In D. Rose & E. Harrison (eds), *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 267-298). London: Routledge.
- Rose, D., Harrison, E., & Pevalin, D. (2010). The European Socio-economic Classification: a prolegomenon. In D. Rose & E. Harrison (eds), *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 3-38). London: Routledge.
- Rose, D., & Pevalin, D. (2003). The ns-sec explained. In D. Rose & D. J. Pevalin (eds), *A researcher's guide to the national statistics socio-economic classification* (p. 28-43). SAGE Publications, Ltd. Retrieved from <https://www.doi.org/10.4135/9780857024725>
- Rosenfeld, R. (1978). Women's Intergenerational Occupational Mobility. *American Sociological Review*, 43(1), 36-46. doi:10.2307/2094760.
- Saar, E. (2010). Changes in Intergenerational Mobility and Educational Inequality in Estonia: Comparative Analysis of Cohorts Born between 1930 and 1974. *European Sociological Review*, 26 (3), 367-383. Retrieved from <http://esr.oxfordjournals.org/cgi/doi/10.1093/esr/jcp049>.
- Schluter, C., & Trede, M. (2003). Income Inequality and Income Mobility. *International Economic Review*, 44, 1313-1335.

- Schultz, T. P. (2002). Why governments should invest more to educate girls. *World Development*, 30(2), 207–225.
- Seneta, E. (2006). Markov and the creation of Markov chains. In Amy N. Langville & William J. Stewart (eds) *MAM2006: Markov Anniversary Meeting* (p.1-20). North Carolina: Bosen Books, Raleigh.
- Shavit, Y., & Blossfeld, H. P. (1993). *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder, CO: Westview Press.
- Shorrocks, A. (1976). Income Mobility and the Markov Assumption. *Economic Journal*, 86, 566-578
- Shorrocks, A. (1978). The measurement of social mobility. *Econometrica*, 46, 1013-1024.
- Solon, G. (1999). Intergenerational Mobility in the Labor Larket. In C. Ashenfelter, & D. Card (eds), *Handbook of Labor Economics* (p. 1761-1800). Amsterdam: Elsevier. Retrieved from [https://doi.org/10.1016/S1573-4463\(99\)03010-2](https://doi.org/10.1016/S1573-4463(99)03010-2).
- Solon, G. (2002). Cross-Country Differences in Intergenerational Earnings Mobility. *The Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 59-66. Retrieved July 18, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/3216950>.
- Sorokin, P. (1959). *Social and cultural mobility*. New York: The Free Press.
- Sørensen, T. (1948). A method of establishing groups of equal amplitude in plant sociology based on similarity of species and its application to analyses of the vegetation on Danish commons. *Biologiske Skrifter / Kongelige Danske Videnskabernes Selskab*, 5(4), 1-34.
- Spaseski, N., & Hasanović, I. (2016). Intergeneration Social Mobility as a Markov Process. *Southeast Europe Journal of Soft Computing*, 5(2). Retrieved from <http://dx.doi.org/10.21533/scjournal.v5i2.123>.
- Stamatopoulou, G., Symeonaki, M., & Michalopoulou, K. (2013, June). *Intergenerational transmission of education in Greece: evidence from the European Social Survey 2002-2010*. Conference of the Applied Stochastic Models and Data Analysis (ASMDA), Barchelona, 25-28.
- Stamatopoulou, G., Symeonaki, M., & Michalopoulou, C. (2016). Occupational and educational gender segregation in southern Europe. In J. R. Bozeman, T. Oliveira & C. H. Skiadas (eds), *Stochastic and Data Analysis Methods and Applications in Statistics and Demography* (p.611-619). ISBN (e-book): 978-618-5180-11-9.

- Symeonaki, M. & Filopoulou, C. (2017). Quantifying gender distances in education, occupation and employment. *Equality, Diversity and Inclusion*, 36(4), 340-361. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/EDI-11-2016-0106>.
- Symeonaki, M., & Stamatopoulou, G. (2014a). Exploring the transition to Higher Education in Greece: issues of intergenerational educational mobility. *Policy Futures in Education*, 12(5), 681-694. doi: 10.2304/pfie.2014.12.5.681.
- Symeonaki, M., & Stamatopoulou, G. (2014b). Intergenerational mobility as a distance measure between probability distribution functions. In H. Skiadas (ed), *Theoretical and Applied Issues in Statistics and Demography*, ISAST.
- Symeonaki, M., Stamatopoulou, G., & Michalopoulou, C. (2012, June). *Intergenerational Occupational Mobility in Greece: Evidence from EU-SILC*. Demographic Analysis and Research International Conference, Chania, 5-8.
- Symeonaki, M., Stamatopoulou, G., & Michalopoulou, C. (2016). Intergenerational educational mobility in Greece: Transitions and social distances. *Communications in Statistics - Theory and Methods*, 45(6), 1710-1722. doi: 10.1080/03610926.2014.957857.
- Tax, D.M.J., Duin, R., & De Ridder D. (2004). *Classification, Parameter Estimation and State Estimation: An Engineering Approach Using MATLAB*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons.
- The ESS Sampling Expert Panel (2016). *Sampling guidelines: Principles and implementation for the European Social Survey*. London: ESS ERIC Headquarters.
- Themelis, S. (2013). *Social Change and Education in Greece: A Study in Class Struggle Dynamics*. New York: Palgrave Macmillan
- Thompson, E.P. (1966). *The making of the English Working Class*. New York: Vintage Books.
- Torche, F, (2013). *How do we characteristically measure and analyze intergenerational mobility?* New York: Stanford Center on Poverty and Inequality.
- Torul O., & Öztunali, O. (2017). *Intergenerational Educational Mobility in Europe* (Working Papers 2017/03). Istanbul: Bogazici University, Department of Economics.
- Treiman, D. J. (1977). *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. New York: Academic Press,

- Tsakoglou, P., & Cholezas, I. (2005). *Education and Inequality in Greece* (Discussion Paper, No 1582). Bonn: IZA. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp1582.pdf>.
- Van De Gaer, D., Schokkaert, E., & Martinez, M. (2001) Three meanings of Intergenerational Mobility. *Economica*, 68(68), 519-537.
- Van de Werfhorst, H.G. (2002). A detailed examination of the role of education in intergenerational social-class mobility. *Social Science Information*, 41(3), p. 407-438.
- Van de Werfhorst, H. G., & Luijkx, R. (2010). Educational Field of Study and Social Mobility: Disaggregating Social Origin and Education. *Sociology*, 44(4), 695–715. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0038038510369362>.
- Van Doorn, M., Pop, I., & Wolbers, M. H.J.(2011). Intergenerational Transmission of Education across European Countries and Cohorts. *European Societies*, 13(1), 93-117.
- Watson, D., Whelan, C., & Maître, B. (2010). Class and poverty: cross-sectional and dynamic analysis of income poverty and lifestyle deprivation. In D. Rose & E. Harrison (eds) *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 191-215). London: Routledge.
- Wirth, H., Gresch, C., Müller, W., Pollak, R., & Weiss, F. (2010). Measuring social class: the case of Germany. In Rose & E. Harrison (eds) *Social class in Europe: An introduction to the European Socio-economic Classification* (p. 114-137). London: Routledge.
- Woessmann, L. (2004). *How Equal Are Educational Opportunities? Family Background and Student Achievement in Europe and the United States* (No. 1162). Munich: CESifo.
- Wright, E.O. (1978). *Class, Crisis and the State*. London (New Left Books-Verso).
- Wright, E.O. (1985) *Classes*. London: New Left Books-Verso.
- Wright, E. O., & Martin, B. (1987). The Transformation of the American Class Structure, 1960-1980. *American Journal of Sociology*, 93(1), 1–29. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2779671>.
- Yasuda, S. (1962). A statistical introduction to the study of social mobility. *Shakai Kagaku Ronshu*, 9.
- Yasuda, S. (1964). A methodological inquiry into social mobility. *American Sociological Review*, 29, 16-23.

Παράρτημα

Πίνακας Α1. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ελλάδα, 2002-2010 (%)

Μεταβλητή	2002	2004	2008	2010
Φύλο				
Άνδρας	44,1	44,1	46,1	44,4
Γυναίκα	55,9	55,9	53,9	55,6
Ηλικία				
15-17	3,1	2,5	3,6	3,6
18-29	16,7	16,0	19,4	17,7
30-44	26,9	25,9	33,9	28,5
45-64	30,1	31,3	31,6	31,8
65+	23,3	24,3	11,5	18,4
Ηλικιακή κοορτή				
- 1929	9,4	7,0	1,4	2,7
1930 -1939	15,3	15,3	4,8	7,8
1940-1949	14,4	14,4	10,9	11,9
1950-1959	16,3	16,9	15,3	14,7
1960-1969	17,5	17,2	23,5	19,9
1970-1979	16,3	16,1	21,1	17,9
1980-1989	10,7	12,5	16,8	15,4
1990-	.	0,6	6,2	9,6
Κύρια ασχολία				
Εργασία	42,8	39,6	58,3	39,0
Εκπαίδευση	7,7	7,0	3,1	8,2
Ανεργία	4,4	7,7	9,1	11,8
Σε σύνταξη	21,1	24,3	12,8	21,3
Οικιακά	23,2	20,4	12,5	18,2
Άλλο	0,8	1,0	4,2	1,6
Σύνολο δείγματος	2566	2406	2072	2715

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση 'dweight').

Πίνακας Α2. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ισπανία, 2002-2010 (%)

Μεταβλητή	2002	2004	2008	2010
Φύλο				
Άνδρας	47,3	51,0	48,2	48,5
Γυναίκα	52,7	49,0	51,8	51,5
Ηλικία				
15-17	4,7	3,3	3,5	2,4
18-29	19,3	20,9	18,6	18,8
30-44	27,6	29,6	29,5	28,9
45-64	27,1	26,9	27,7	31,4
65+	21,3	19,4	20,6	18,6
Ηλικιακή κοορτή				
- 1929	9,7	7,5	5,6	3,6
1930 -1939	13,2	11,4	10,5	7,4
1940-1949	13,2	11,5	12,1	11,3
1950-1959	14,5	15,0	12,8	13,9
1960-1969	19,8	18,9	18,7	19,0
1970-1979	15,8	19,9	19,9	19,9
1980-1989	13,8	14,5	15,8	16,0
1990-	.	1,3	4,5	9,0
Κύρια ασχολία				
Εργασία	44,0	53,3	53,0	47,8
Εκπαίδευση	9,0	9,0	7,7	10,3
Ανεργία	7,5	5,0	6,1	11,9
Σε σύνταξη	13,8	14,1	15,9	14,5
Οικιακά	23,3	15,8	14,8	12,4
Άλλο	2,4	2,8	2,5	3,1
Σύνολο δείγματος	1729	1663	2576	1185

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Πίνακας Α3. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Πορτογαλία, 2002-2010 (%)

Μεταβλητή	2002	2004	2008	2010
Φύλο				
Ανδρας	45,1	41,6	40,8	40,5
Γυναίκα	54,9	58,4	59,2	59,5
Ηλικία				
15-17	5,2	3,1	4,4	3,3
18-29	21,4	19,5	14,6	13,4
30-44	23,1	25,9	21,1	19,0
45-64	30,5	27,7	31,9	34,5
65+	19,8	23,7	28,0	29,9
Ηλικιακή κοορτή				
- 1929	8,2	7,7	6,1	4,4
1930 -1939	14,1	14,7	14,7	13,7
1940-1949	13,9	13,7	16,7	16,4
1950-1959	17,7	14,7	15,6	18,0
1960-1969	15,6	17,1	14,2	16,5
1970-1979	17,6	15,6	14,0	12,6
1980-1989	12,9	16,0	11,9	11,0
1990-	.	0,5	6,6	7,3
Κύρια ασχολία				
Εργασία	51,7	42,7	42,9	38,5
Εκπαίδευση	10,7	10,2	8,9	7,6
Ανεργία	3,0	6,6	6,7	10,4
Σε σύνταξη	19,2	23,7	29,2	33,3
Οικιακά	12,9	14,0	9,0	7,7
Άλλο	2,5	2,8	3,4	2,6
Σύνολο δείγματος	1511	2052	2367	2150

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση 'dweight').

Πίνακας Α4. Χαρακτηριστικά του δείγματος της ESS: Ιταλία, 2002

Μεταβλητή	%
Φύλο	
Ανδρας	44,8
Γυναίκα	55,2
Ηλικία	
15-17	1,4
18-29	19,0
30-44	27,5
45-64	34,5
65+	17,6
Ηλικιακή κοορτή	
- 1929	8,0
1930 -1939	10,6
1940-1949	14,3
1950-1959	20,8
1960-1969	19,2
1970-1979	16,6
1980-1989	10,4
Κύρια ασχολία	
Εργασία	48,7
Εκπαίδευση	8,6
Ανεργία	7,7
Σε σύνταξη	17,7
Οικιακά	15,2
Άλλο	2,0
Σύνολο δείγματος	1207

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση 'dweight').

Πίνακας Α5. Χαρακτηριστικά του δείγματος της EU-SILC: Ελλάδα 2019

Μεταβλητή	N	%
Φύλο		
Ανδρας	7588	48,2
Γυναίκα	8162	51,8
Ηλικιακές κοορτές		
1959-1969	6438	40,9
1970-1979	4770	30,3
1980-1989	3452	21,9
1990-1993	1090	6,9
Τρέχουσα κύρια ασχολία		
Μισθωτός με πλήρη απασχόληση	6448	40,9
Μισθωτός με μερική απασχόληση	574	3,6
Αυτοαπασχολούμενος με πλήρη απασχόληση	3106	19,7
Αυτοαπασχολούμενος με μερική απασχόληση	225	1,4
Άνεργος	2203	14,0
Μαθητής, φοιτητής, μετεκπαιδευόμενος, εργαζόμενος χωρίς αμοιβή για απόκτηση εμπειρίας	87	0,6
Συνταξιούχος σε κανονική ηλικία ή μη ή έχει διακόψει τις εργασίες της επιχείρησης	728	4,6
Ακατάλληλος για εργασία ή έχει μόνιμη αναπηρία	376	2,4
Στρατιώτης	11	0,1
Νοικοκυρά	1930	12,3
Άλλη περίπτωση οικονομικά μη ενεργού ατόμου	62	0,4
Σύνολο δείγματος*	15750	100

Σημείωση: *Το δείγμα αφορά σε όσους συμμετείχαν τόσο στην κύρια έρευνα όσο και στο ερωτηματολόγιο της ad-hoc έρευνας του 2019.

Πηγή: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, έτους 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (μη σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α6. Οι κατανομές των τάξεων προορισμού (D) και προέλευσης (O), ESS 2002-2010

2002	Ελλάδα		Ισπανία		Πορτογαλία		Ιταλία		Mean		SD	
	D	O	D	O	D	O	D	O	D	O	D	O
ESeC 1+2	18,0	7,4	15,8	9,5	19,7	8,4	23,4	14,4	19,2	9,9	3,2	3,1
ESeC 3+6	11,3	5,6	17,0	10,0	14,6	8,4	15,5	13,8	14,6	9,5	2,4	3,4
ESeC 4	18,7	23,7	12,3	12,3	10,3	9,0	20,8	30,2	15,5	18,8	5,0	9,9
ESeC 5	18,8	43,1	5,4	18,3	5,0	14,2	5,2	10,6	8,6	21,6	6,8	14,7
ESeC 7	6,5	2,5	7,9	3,6	6,5	3,2	8,2	2,4	7,3	2,9	0,9	0,6
ESeC 8	10,2	4,3	15,5	16,4	14,1	19,4	4,8	8,1	11,2	12,1	4,8	7,0
ESeC 9	16,5	13,4	26,2	29,9	29,7	37,4	22,0	20,5	23,6	25,3	5,7	10,5
N	1640	1907	1051	1127	1013	1013	788	667				
2004	Ελλάδα		Ισπανία		Πορτογαλία		Ιταλία		Mean		SD	
	D	O	D	O	D	O			D	O	D	O
ESeC 1+2	16,3	7,1	22,3	12,2	14,3	5,5			17,6	8,3	4,2	3,5
ESeC 3+6	14,2	5,0	18,3	10,3	12,6	6,7			15,0	7,3	2,9	2,7
ESeC 4	15,5	19,2	15,6	15,9	15,4	14,2			15,5	16,4	0,1	2,5
ESeC 5	16,3	47,7	3,0	18,0	4,1	21,8	-		7,8	29,2	7,4	16,2
ESeC 7	8,2	2,2	8,2	3,7	10,3	4,8			8,9	3,6	1,2	1,3
ESeC 8	10,0	4,3	11,8	14,3	16,3	20,2			12,7	12,9	3,2	8,0
ESeC 9	19,4	14,6	20,9	25,6	27,1	26,8			22,5	22,3	4,1	6,7
N	1655	1853	975	1014	1304	1435						
2008	Ελλάδα		Ισπανία		Πορτογαλία		Ιταλία		Mean		SD	
	D	O	D	O	D	O			D	O	D	O
ESeC 1+2	16,8	6,6	15,3	9,8	15,6	6,7			15,9	7,7	0,8	1,8
ESeC 3+6	13,9	4,9	16,7	7,7	14,0	7,6			14,9	6,7	1,6	1,6
ESeC 4	22,4	19,9	14,5	13,2	12,3	12,8			16,4	15,3	5,3	4,0
ESeC 5	9,1	42,4	3,6	14,7	2,2	14,6			5,0	23,9	3,6	16,0

Πίνακας Α6 (Συνέχεια)

2008	Ελλάδα		Ισπανία		Πορτογαλία		Ιταλία	Mean		SD	
	D	O	D	O	D	O		D	O	D	O
ESeC 7	12,3	2,3	8,9	3,6	10,9	4,8		10,7	3,6	1,7	1,3
ESeC 8	8,5	8,9	12,9	18,8	18,3	20,9	-	13,2	16,2	4,9	6,4
ESeC 9	16,9	15,0	28,0	32,0	26,6	32,6		23,8	26,5	6,0	10,0
N	1374	1507	1737	1807	1672	1659					
2010	Ελλάδα		Ισπανία		Πορτογαλία		Ιταλία	Mean		SD	
	D	O	D	O	D	O		D	O	D	O
ESeC 1+2	19,1	6,1	23,8	22,2	11,4	5,5		18,1	11,3	6,3	9,5
ESeC 3+6	11,1	5,4	18,7	6,1	13,1	6,7		14,3	6,1	3,9	0,7
ESeC 4	19,7	21,1	13,1	24,3	13,0	12,8		15,3	19,4	3,8	5,9
ESeC 5	11,7	38,9	2,4	6,7	2,6	18,1	-	5,6	21,2	5,3	16,3
ESeC 7	10,8	3,5	8,3	3,2	10,9	4,1		10,0	3,6	1,5	0,5
ESeC 8	10,0	12,1	11,5	21,3	19,5	32,8		13,7	22,1	5,1	10,4
ESeC 9	17,7	12,9	22,1	16,2	29,4	19,8		23,1	16,3	5,9	3,5
N	1751	2012	1330	1323	1640	1576					

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Πίνακας Α7. Οι εκπαιδευτικές κατανομές προορισμού (D) και προέλευσης (πατέρας (F), Μητέρα (M)), ESS 2002-2010

2002	Ισπανία			Ελλάδα			Πορτογαλία			Ιταλία		
	D	F	M	D	F	M	D	F	M	D	F	M
ISCED 0-1	41,6	78,6	84,2	43,3	78,8	86,7	66,7	91,9	94,9	26,5	67,9	75,7
ISCED 2	18,4	8,5	9,1	16,9	9,5	5,9	12,8	3,2	1,8	31,3	17,8	14,5
ISCED 3	17,0	5,7	4,4	25,6	6,0	5,0	11,0	2,4	1,7	32,7	9,9	8,3
ISCED 4	6,5	1,1	0,4
ISCED 5-6	16,6	6,1	2,0	14,1	5,7	2,3	9,4	2,5	1,6	9,5	4,4	1,5
N	1430	1338	1374	2245	210	2206	1248	1169	1220	1063	1004	1007
2004	Ισπανία			Ελλάδα			Πορτογαλία			Ιταλία		
	D	F	M	D	F	M	D	F	M	D	F	M
ISCED 0-1	43,0	75,6	84,0	42,7	81,3	86,0	68,3	93,1	94,4			
ISCED 2	17,1	10,5	8,6	14,4	7,2	5,3	11,0	2,6	1,8			
ISCED 3	11,2	3,9	3,4	25,4	6,2	5,0	11,6	1,7	1,9			
ISCED 4	7,0	1,6	0,5			
ISCED 5-6	21,8	8,4	3,4	17,5	5,3	3,7	9,0	2,6	1,9			
N	1373	1346	1352	2132	2105	2117	1744	1579	1630			
2008	Ισπανία			Ελλάδα			Πορτογαλία			Ιταλία		
	D	F	M	D	F	M	D	F	M	D	F	M
ISCED 0-1	37,7	79,8	85,2	21,8	74,0	81,3	61,7	90,4	93,4			
ISCED 2	26,1	9,5	8,9	17,4	11,2	8,3	15,7	4,0	2,8			
ISCED 3	18,4	4,1	2,9	35,7	9,4	7,6	11,4	2,6	2,2			
ISCED 4	0,2	0,6	0,2	8,7	1,4	1,1	0,6	0,2	0,1			

Πίνακας Α7 (Συνέχεια)

2008	Ισπανία			Ελλάδα			Πορτογαλία			Ιταλία		
	D	F	M	D	F	M	D	F	M	D	F	M
ISCED 5-6	17,6	6,0	2,7	16,3	4,1	1,8	10,6	2,9	1,5			
N	2225	2084	2112	1778	1770	1766	2045	1871	1949			
2010	Ισπανία			Ελλάδα			Πορτογαλία			Ιταλία		
	D	F	M	D	F	M	D	F	M	D	F	M
ISCED 0-1	33,3	74,4	79,3	29,4	70,3	78,1	63,6	91,3	92,7			
ISCED 2	23,2	10,9	10,6	10,4	10,7	8,8	14,5	3,8	3,1			
ISCED 3	11,6	3,5	4,6	36,5	12,2	8,9	12,5	2,5	2,4			
ISCED 4	5,1	1,2	0,4	4,8	1,4	0,6	0,3	0,3	0,0			
ISCED 5-6	26,6	10,1	5,1	18,9	5,4	3,5	9,1	2,0	1,7			
N	1625	1527	1567	2329	2328	2329	1920	1733	1843			

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002-2010 (στάθμιση ‘dweight’).

Πίνακας Α8. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της τάξης προέλευσης και προορισμού, ανά χώρα, 2008 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Χώρα	Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
		1+2	3+6	4	5	7	8	9	N
Ελλάδα	1+2	46,3	21,6	13,0	0,0	10,5	1,2	7,4	162
	3+6	31,2	18,4	11,2	0,8	7,2	10,4	20,8	125
	4	14,7	18,3	31,2	1,8	10,1	4,1	19,7	218
	5	6,8	13,7	16,9	17,4	9,6	16,9	18,7	219
	7	19,4	22,6	14,5	1,6	14,5	9,7	17,7	62
	8	9,2	20,0	12,5	0,3	6,1	21,0	30,8	295
	9	8,8	12,5	10,8	2,7	8,8	13,7	42,7	489
	N	243	262	239	58	139	196	433	1570
Ισπανία	1+2	42,6	22,3	9,6	0,0	12,8	3,2	9,6	94
	3+6	16,4	13,4	29,9	1,5	19,4	6,0	13,4	67
	4	18,1	17,0	30,2	3,0	15,5	4,9	11,3	265
	5	13,9	8,7	19,9	20,1	8,3	11,4	17,6	517
	7	30,3	12,1	21,2	0,0	21,2	0,0	15,2	33
	8	10,8	15,8	30,8	3,3	10,8	10,8	17,5	120
	9	13,0	18,0	21,0	1,5	15,0	6,0	25,5	200
	N	220	179	298	120	159	104	216	1296
Πορτογαλία	1+2	48,6	19,6	8,4	0,0	10,3	1,9	11,2	107
	3+6	33,3	29,9	4,3	0,0	11,1	6,8	14,5	117
	4	23,4	9,0	25,5	0,0	6,9	16,5	18,6	188
	5	12,4	11,3	13,4	13,4	15,1	10,2	24,2	186
	7	19,2	30,1	9,6	0,0	12,3	11,0	17,8	73
	8	12,1	11,4	9,8	0,6	12,4	29,5	24,1	315
	9	6,5	11,7	11,5	1,3	9,0	23,0	37,0	478
	N	241	208	180	33	156	271	375	1464

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα - ESS 2008 (στάθμιση 'dweight').

Πίνακας Α9. Η κατανομή της κοινωνικής τάξης των ερωτώμενων με βάση την κοινωνική τάξη του πατέρα (%), κοορτή 1970-1979

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού							
	1	2	3+6	4	5	7	8	9
1	2,5	1,2	0,8	0,3	0,0	0,2	0,0	0,2
2	1,7	1,7	0,9	0,4	0,0	0,7	0,1	0,3
3+6	2,4	1,4	2,3	0,8	0,1	1,4	0,5	0,9
4	1,0	0,6	0,8	1,7	0,2	1,6	0,3	0,8
5	1,8	1,2	2,9	3,1	7,0	3,0	1,7	5,3
7	0,8	0,8	1,1	0,8	0,1	0,9	0,2	0,5
8	2,5	2,8	4,1	3,3	0,8	4,1	2,2	3,9
9	1,3	1,7	2,3	2,2	0,4	2,9	1,5	4,9

Σημείωση: ■ Μη κινητικότητα, ■ Καθοδική κινητικότητα, ■ Ανοδική κινητικότητα, □ Οριζόντια κινητικότητα.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, έτους 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα). Total N=3789; p= 0,000.

Πίνακας Α10. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ερωτώμενων, κοορτή 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	N
1	47,6	22,8	16,2	5,2	0,5	4,1	0,2	3,3	141
2	29,3	29,0	15,0	7,5	0,6	11,6	2,0	5,1	175
3+6	24,5	14,3	23,5	8,0	0,7	14,7	4,7	9,6	369
4	14,6	8,9	11,2	24,4	2,7	22,6	4,8	10,9	252
5	6,9	4,4	11,0	11,8	27,1	11,6	6,6	20,5	1153
7	15,3	15,5	21,8	15,3	1,7	17,1	4,6	8,8	192
8	10,5	11,9	17,2	14,1	3,4	17,2	9,1	16,6	890
9	7,3	9,7	13,1	12,9	2,5	16,6	9,0	28,8	617
N	14,0	11,4	15,1	12,7	8,7	14,8	6,6	16,8	

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α11. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ανδρών, 1959-1969[πάνω], 1980-1989[κάτω] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	N
1	52,9	17,8	5,8	10,3	0,0	5,2	2,2	5,7	70
	51,6	17,5	10,4	1,0	0,8	7,6	4,0	7,0	90
2	25,3	31,2	12,8	8,0	0,0	7,9	5,8	9,1	85
	23,9	22,8	24,2	6,2	0,0	13,2	3,5	6,2	66
3+6	27,8	17,8	12,4	11,7	1,7	15,2	5,9	7,6	178
	32,6	10,6	18,5	5,5	1,2	12,3	5,0	14,4	165
4	18,5	12,1	13,7	28,6	0,8	13,0	8,6	4,8	168
	20,2	5,5	4,9	21,9	3,2	18,3	6,3	19,7	99
5	5,3	7,3	9,2	19,4	26,2	8,1	9,5	15,0	1145
	7,4	3,9	7,5	9,8	33,3	8,6	12,6	16,9	267
7	18,4	11,8	20,2	10,2	1,9	23,1	9,3	5,1	134
	16,2	15,9	16,5	8,9	0,7	18,9	8,8	14,2	105
8	12,0	12,8	11,6	23,1	2,8	7,0	17,8	12,9	503
	8,5	8,1	9,5	14,1	3,6	16,9	16,8	22,4	405
9	9,9	13,0	13,6	13,5	3,2	10,0	13,9	22,9	377
	11,2	5,8	6,7	11,4	4,0	13,6	14,0	33,3	237
N	299	310	281	530	367	231	280	362	2660
	211	122	146	178	134	186	162	295	1434

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α12. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των γυναικών: κοορτή 1959-1969 [πάνω στοιχεία], κοορτή 1980-1989 [κάτω στοιχεία] (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	N
1	37,5	25,2	16,2	1,2	1,0	10,8	0,0	8,1	76
	41,3	19,0	17,1	0,4	0,0	14,9	0,0	7,2	81
2	14,4	40,2	17,4	2,0	0,3	19,1	0,0	6,6	98
	24,2	23,9	31,4	3,8	0,5	14,4	0,0	1,8	78
3+6	14,5	27,4	24,4	8,7	2,8	14,9	2,4	4,8	194
	24,0	23,9	19,7	3,6	0,6	20,7	0,0	7,6	163
4	10,9	21,2	19,8	20,4	0,8	18,8	2,5	5,7	169
	11,0	21,7	22,1	18,7	0,0	17,6	1,7	7,3	86
5	4,1	13,4	9,0	9,5	28,7	11,8	3,8	19,8	887
	14,8	8,9	11,8	6,1	9,9	25,8	0,7	22,0	262
7	14,8	22,9	13,6	10,1	7,6	19,7	1,8	9,5	112
	31,8	10,5	16,5	6,5	0,4	23,6	0,0	10,7	81
8	9,2	17,3	17,3	6,2	4,7	20,7	4,6	19,9	415
	7,8	14,8	17,9	6,1	1,9	30,6	2,4	18,6	304
9	4,7	10,6	20,4	13,2	6,0	15,6	5,5	24,0	346
	7,9	10,0	11,9	9,2	1,5	34,6	1,7	23,3	192
N	193	398	319	243	326	332	77	409	2297
	180	181	210	82	45	317	16	216	1247

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α13. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των ανδρών: κοορτή 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								N
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	
1	60,0	18,8	7,6	4,6	0,9	2,2	0,5	5,4	67
2	40,2	19,4	13,9	10,0	1,3	6,3	3,6	5,4	82
3+6	26,0	10,9	17,2	10,8	1,4	13,2	8,8	11,8	180
4	17,2	4,7	10,3	32,2	3,6	15,0	6,7	10,4	142
5	7,6	2,5	7,9	11,0	32,4	8,9	10,2	19,6	639
7	17,2	10,8	21,7	21,3	1,7	13,4	6,1	7,9	107
8	11,3	9,3	8,8	20,3	3,2	13,2	16,4	17,5	442
9	8,1	6,9	10,6	16,0	2,9	12,1	13,7	29,6	331
N	269	165	187	358	257	198	205	351	1990

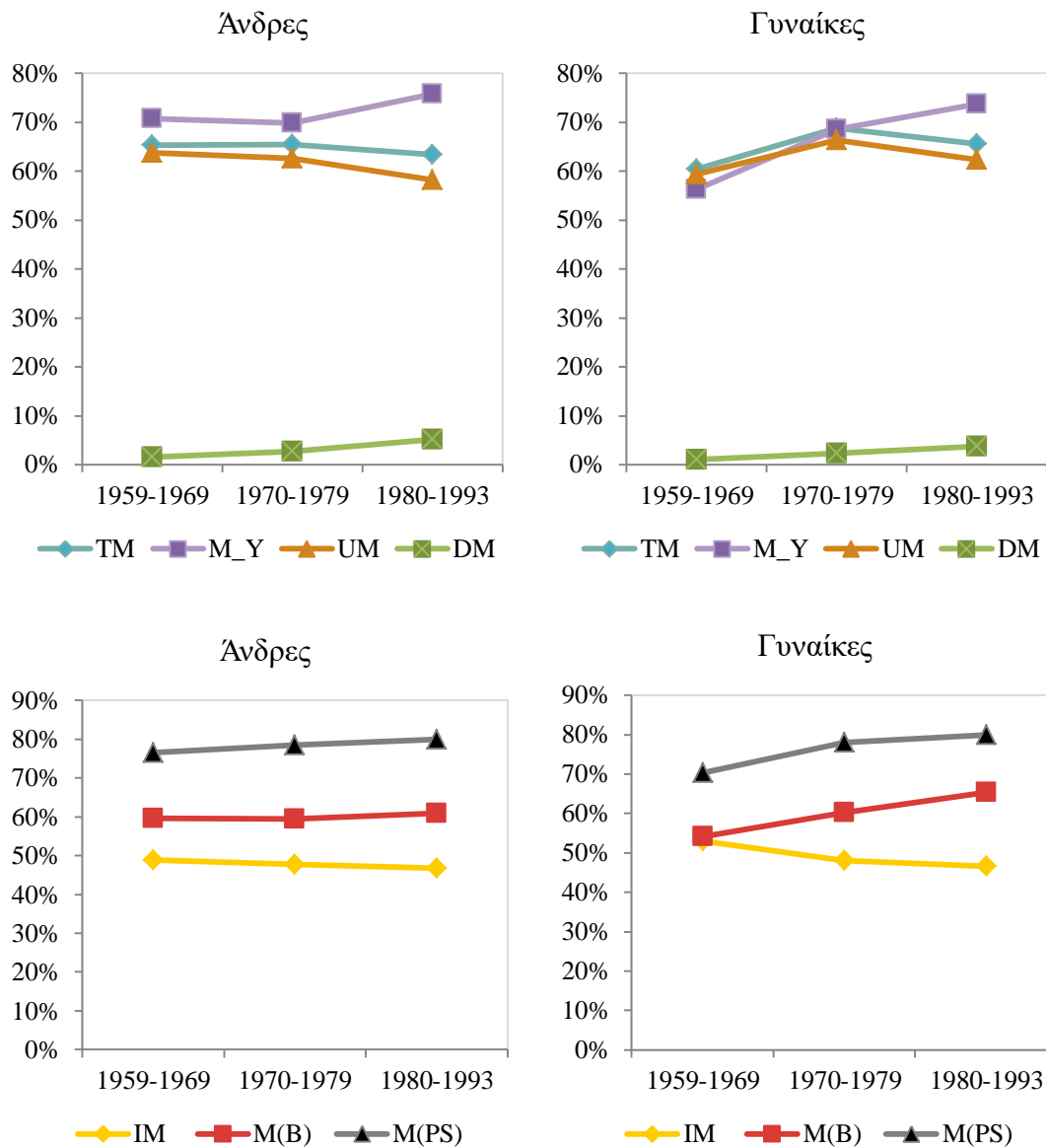
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α14. Πιθανότητες μετάβασης μεταξύ της κοινωνικής τάξης του πατέρα και των γυναικών, 1970-1979 (εκφρασμένες επί τοις 100 %, ως ποσοστά εκροών)

Τάξη προέλευσης	Τάξη προορισμού								N
	1	2	3+6	4	5	7	8	9	
1	41,3	19,0	17,1	0,4	0,0	14,9	0,0	7,3	81
2	24,2	23,9	31,4	3,8	0,5	14,4	0,0	1,8	78
3+6	24,0	23,9	19,7	3,6	0,6	20,7	0,0	7,6	163
4	11,0	21,7	22,1	18,7	0,0	17,6	1,7	7,3	86
5	14,8	8,9	11,8	6,1	9,9	25,8	0,7	22,0	262
7	31,8	10,5	16,5	6,5	0,4	23,6	0,0	10,7	81
8	7,8	14,8	17,9	6,1	1,9	30,6	2,4	18,6	304
9	7,9	10,0	11,9	9,2	1,5	34,6	1,7	23,3	192
N	180	181	210	82	45	317	16	216	1247

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Διάγραμμα Α1. Η εξέλιξη των δεικτών κινητικότητας με βάση την εκπαίδευση της μητέρας, ανά κοορτή και φύλο

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, EU-SILC 2019, ΕΛ.ΣΤΑΤ. (σταθμισμένα δεδομένα).

Πίνακας Α15. Ο κώδικας του SPSS που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της μεταβλητής ESeC: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα 2002-2010

/*Preliminary stage for creating ESeC Full, recoding respondents' isco88 4-digits into isco88 3-digits*

COMPUTE isco88=iscoco.
EXECUTE.

RECODE isco88

(0 thru 0100=010) (0111=011) (1000=100) (1100=110) (1110=111) (1120=112) (1130=113)
(1140 thru 1143=114) (1200=120) (1210=121) (1220 thru 1229=122) (1230 thru 1239=123)
(1300=130) (1310 thru 1319=131) (2000=200) (2100=210) (2110 thru 2119=211)
(2120 thru 2122=212) (2130 thru 2139=213) (2140 thru 2149=214) (2200=220)
(2210 thru 2213=221) (2220 thru 2229=222) (2230=223) (2300=230) (2310=231)
(2320=232)(2330 thru 2332=233) (2340=234) (2350 thru 2359=235) (2400=240)
(2410 thru 2419=241) (2420 thru 2429=242) (2430 thru 2439=243) (2440 thru 2449=244)
(2450 thru 2459=245) (2460=246) (2470=247) (3000=300) (3100=310)
(3110 thru 3119=311) (3120 thru 3129=312) (3130 thru 3139=313) (3140 thru 3145=314)
(3150 thru 3152=315) (3200=320) (3210 thru 3213=321) (3220 thru 3229=322)
(3230 thru 3232=323) (3240 thru 3242=324) (3300=330) (3310=331) (3320=332)
(3330=333) (3340=334) (3400=340) (3410 thru 3419=341) (3420 thru 3429=342)
(3430 thru 3434=343) (3440 thru 3449=344) (3450=345) (3460=346)
(3470 thru 3475=347) (3480=348) (4000=400) (4100=410) (4110 thru 4115=411)
(4120 thru 4122=412) (4130 thru 4133=413) (4140 thru 4144=414) (4190=419)
(4200=420) (4210 thru 4215=421) (4220 thru 4223=422) (5000=500) (5100=510)
(5110 thru 5113=511) (5120 thru 5123=512) (5130 thru 5139=513) (5140 thru 5149=514)
(5150 thru 5152=515) (5160 thru 5169=516) (5200=520) (5210=521) (5220=522)
(5230=523) (6000=600) (6100=610) (6110 thru 6114=611) (6120 thru 6129=612)
(6130=613) (6140 thru 6142=614) (6150 thru 6154=615) (6210=621) (7000=700)
(7100=710) (7110 thru 7113=711) (7120 thru 7129=712) (7130 thru 7139=713)
(7140 thru 7143=714) (7200=720) (7210 thru 7216=721) (7220 thru 7224=722)
(7230 thru 7233=723) (7240 thru 7245=724) (7300=730) (7310 thru 7313=731)
(7320 thru 7324=732) (7330 thru 7332=733) (7340 thru 7346=734) (7400=740)
(7410 thru 7416=741) (7420 thru 7424=742) (7430 thru 7437=743) (7440 thru 7442=744)
(8000=800) (8100=810) (8110 thru 8113=811) (8120 thru 8124=812) (8130 thru 8139=813)
(8140 thru 8143=814) (8150 thru 8159=815) (8160 thru 8163=816) (8170 thru 8172=817)
(8200=820) (8210 thru 8212=821) (8220 thru 8229=822) (8230 thru 8232=823) (8240=824)
(8250 thru 8253=825) (8260 thru 8269=826) (8270 thru 8279=827) (8280 thru 8287=828)
(8290=829) (8300=830) (8310 thru 8312=831) (8320 thru 8324=832) (8330 thru 8334=833)
(8340=834) (9000=900) (9100=910) (9110 thru 9113=911) (9120=912)
(9130 thru 9133=913) (9140 thru 9142=914) (9150 thru 9153=915) (9160 thru 9162=916)
(9200=920) (9210 thru 9213=921) (9300=930) (9310 thru 9313=931) (9320 thru 9322=932)
(9330 thru 9333=933) (SYSMIS=SYSMIS) (MISSING=SYSMIS)
into isco8803.

VARIABLE LABELS isco8803 'ISCO88 3 digits'.
EXECUTE.

Πίνακας Α15. (Συνέχεια)

```
*****
*****
/*constructing version 4 of ESeC Classes from 3 digit ISCO, Using ESS dataset here,*
/* but these procedures can be applied to any data*
/*All variable names and values refer to ESS round *
*****

/*Stage 1 - derive employment status categories/*
/*Need to know whether employed (1) or self-employed (2). Family workers (3) here treated
as employees.
/* Variable name in ESS is emplrel*
/* Self-employed are split three ways. First take the continuous variable for how many
employees people have (in ESS 'emplno'), collapse into categorical variable as below*

*****
*****

RECODE emplno (0=0) (1 thru 24=1) (25 thru 6000=2) (7777 thru 9999=9) (else=sysmis)
into empnum.
EXECUTE.

if (emplrel=2 and empnum=2) @empstat=1.
if (emplrel=2 and empnum=1) @empstat=2.
if (emplrel=2 and empnum=0 or emplrel=2 and empnum=9) @empstat=3.
if (emplrel=1 and jbspv=1 or emplrel=3 and jbspv=1) @empstat=4.
if (emplrel = 1 & jbspv >= 2 | emplrel = 3 & jbspv >= 2) @empstat = 5 .
EXECUTE.

VARIABLE LABELS @empstat 'ESeC employment status variable'.
VALUE LABELS @empstat
1 'Self-employed 10+ employees'
2 'Self-employed <10 employees'
3 ' Self-employed no employees'
4 'Supervisors'
5 'Employees'.

*****
*****
/**Stage 2 - creation of 'eurosec' (international comparative version of ESeC based on ISCO
minor groups)**
/**Missing ISCO data (66666 to 99999) copied across, in preparation for household
class**
/**blocks of syntax for each employment status variable**
/**Each ends with frequency check for errors**
*****
*****

/**self-employed 10+ employees. Defaults to 1 unless otherwise in matrix**
do if (@empstat=1).
RECODE isco8803
(344, 345=2) (011, 516=3) (621=5) (66666=66666) (77777=77777)
(88888=88888) (99999=99999) (else=1)
```

Πίνακας Α15. (Συνέχεια)

```
into eurosec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES = eurosec.
EXECUTE.

/**Small employers <10. Defaults to 4 unless otherwise in matrix**

do if (@empstat=2).
RECODE isco8803
(010, 110, 111, 114, 200, 210, 211=1)
(212, 213, 214, 220, 221, 222, 231=1)
(235, 240, 241, 242 =1)
(223, 230, 232, 233, 234, 243, 244 =2)
(245, 246, 247, 310, 311, 312, 314=2)
(320, 321, 322, 323, 334, 342, 344=2)
(345, 348=2) (011, 516=3)
(600, 610, 611, 612, 613, 614=5)
(615, 621, 920, 921=5)
(66666=66666) (77777=77777)
(88888=88888) (99999=99999) (else=4)
into eurosec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES = eurosec.
EXECUTE.

/**Self-employed with no employees. Defaults to 4 unless otherwise in matrix**

do if (@empstat=3).
RECODE isco8803
(010, 110, 111, 114, 200, 210, 211, 212, 213=1)
(214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242 =1)
(223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246=2)
(247, 310, 311, 312, 314, 320, 321, 322, 323=2)
(334, 342, 344, 345, 348=2)
(011,516=3)
(600, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 621, 920, 921=5)
(66666=66666) (77777=77777)
(88888=88888) (99999=99999) (else=4)
into eurosec.
end if.
FREQUENCIES VARIABLES =eurosec.
EXECUTE.

/**Supervisors'/**

do if (@empstat=4).
RECODE isco8803
(010, 100, 110, 111, 114, 120, 121, 123, 200, 210=1)
(211, 212, 213, 214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242=1)
(011, 122, 130,131, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245=2)
```

Πίνακας Α15. (Συνέχεια)

```
(246, 247, 300, 310, 311, 312, 313, 314, 320, 321=2)
(322, 323, 330, 331, 332, 333, 334, 340,341, 342, 343, 344=2)
(345, 346, 347, 348, 400, 410, 411, 412, 419, 420, 521=2)
(621=5) (66666=66666) (77777=77777)
(88888=88888) (99999=99999) (else=6)
into eurosec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES =eurosec.
EXECUTE.

/**Employees**

do if (@empstat=5).
RECODE isco8803
(010, 100, 110,111,114,120, 121, 123, 200, 210=1)
(211, 212, 213, 214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242=1)
(122,130,131, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 247=2)
(310, 311, 312, 314, 320, 321, 322, 323, 334, 342, 344, 345, 348, 521=2)
(011, 300, 330, 331, 332, 333, 340, 341, 343, 346=3)
(347, 400, 410, 411, 412, 419, 420=3) (621=5)
(313, 315, 730,731=6)
(413, 421, 422, 500, 510, 511, 513, 514, 516, 520, 522, 911=7)
(600, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 700, 710, 711, 712, 713=8)
(714, 720, 721, 722, 723, 724, 732, 733, 734, 740, 741, 742=8)
(743, 744,825, 831, 834=8)
(414, 512, 800, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817=9)
(820, 821, 822, 823, 824, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 833=9)
(900, 910, 912, 913, 914, 915, 916, 920, 921, 930, 931, 932, 933=9)
(66666=66666) (77777=77777) (88888=88888) (99999=99999)
into eurosec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES =eurosec.
EXECUTE.

/*****
/**Final block to sweep up missing employment statuses.**
/**Allocations here on the basis of modal ESS employment status (so-called 'simplified
class')**

do if (sysmis(@empstat)).
RECODE isco8803
(010, 100, 110,111,114, 120,121,123, 200, 210, 211, 212=1)
(213, 214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242=1)
(122, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 247, 310=2)
(311,312, 314, 320, 321, 322, 323, 334, 342, 344, 345, 348, 521=2)
(011,300, 330, 331, 332, 333, 340, 341, 343, 346, 347, 400=3)
(410, 411, 412, 419, 420=3) (130, 131, 911=4)
(600, 610, 611, 612, 613, 621=5)
(313, 315, 730,731=6)
```

Πίνακας Α15. (Συνέχεια)

(413, 421, 422, 500, 510, 511, 513, 514, 516, 520, 522=7)
(614, 615, 700, 710, 711, 712, 713, 714, 720, 721, 722=8)
(723, 724, 732, 733, 734, 740, 741, 742, 743, 744, 825, 831, 834=8)
(414, 512, 800, 810, 811, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817=9)
(820, 821, 822, 823, 824, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 833=9)
(900, 910, 912, 913, 914, 915, 916, 920, 921, 930, 931, 932, 933=9)
(66666=66666) (77777=77777) (88888=88888) (99999=99999)

into eurosec.

end if.

EXECUTE.

FREQUENCIES VARIABLES =eurosec.

EXECUTE.

VARIABLE LABELS eurosec 'European ESeC'.

VALUE LABELS eurosec

1 'Large employers, higher mgrs/professionals'

2 'Lower mgrs/professionals, higher supervisory/technicians'

3 'Intermediate occupations'

4 'Small employers and self-employed (non-agriculture)'

5 'Small employers and self-employed (agriculture)'

6 'Lower supervisors and technicians'

7 'Lower sales and service '

8 'Lower technical'

9 'Routine'

66666 'Not applicable'

77777 'Refusal'

88888 'DK'

99999 'No answer'.

EXECUTE .

Προσαρμογή από τους Leiulfstrud κ.ά. (2010) και από το script των Harrison & Rose, Institute for Social and Economic Research (ISER), University of Essex,
<https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esecc/matrices-and-syntax>.

Πίνακας Α16. Ο κώδικας του SPSS που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή της μεταβλητής ESeC: Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC), 2019

```

/*****
*****
/*Stage 1 - derive employment status categories/*
* a)
*need to know status in employment (self-employed or employed)
/*****

RECODE PL031 (3=2) (4=2) (1=1) (2=1) (5 thru 11=SYSMIS) into emplrel.
EXECUTE.
RECODE PL040 (3=1) (4=2) (1=2) (2=2) into emplrel.
EXECUTE.
VALUE LABELS emplrel
1 'Employees'
2 'Self-employed'.

/*****
*****
* b)
*Self-employed were split according to the number of persons working at the local unit
* adequate variable in EU-SILC is PL130 generating new variable "empnum"
/*****

RECODE PL130 (1 thru 9=1) (10 thru 13=2) (14=1) (15=2) into empnum.
VARIABLE LABELS empnum 'number of employees'.
VALUE LABELS empnum
1 '1-9'
2 '10+'.

/*****
*****
* c)
* Next differentiation is based on the managerial position
* adequate variable in EU-SILC is PL150
* generating new variable "jbspv"

COMPUTE jbspv=2.
RECODE PL150 (1=1) (2=2) into jbspv.
VALUE LABELS jbspv 1'supervisory' 2 'nonsupervisory'.
EXECUTE.

/*****
*****
* d)
* now combine the basic employment situation with the number of persons at the local unit
and the managerial position generating new variable "empstat".

if (emplrel=2 and empnum=2) empstat=1.
if ((emplrel=2 and empnum=1) or PL040=2) empstat=2.
if (emplrel=1 and jbspv =1) empstat=3.
if (emplrel=1 and jbspv =2) empstat=4.

```

Πίνακας Α16. (Συνέχεια)

```
VALUE LABELS empstat 1 'se10+' 2 'se<=10' 3 'sup' 4 'emp'.
EXECUTE.

/*****
*****
**Stage 2 - creation of 'eurosec' (international comparative version of ESeC based on ISCO
minor groups)**
*****/

/*self-employed 10+ employees. Defaults to 1 unless otherwise in matrix**

do if (empstat=1).
  recode isco8803
  (344, 345=2) (011, 516=3) (620, 621=5) (SYSMIS = SYSMIS) (MISSING = SYSMIS)
  (else=1)
  into eurosec.
  end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES = eurosec.
EXECUTE.

/**Small employers <10. Defaults to 4 unless otherwise in matrix**

do if (empstat=2).
  RECODE isco8803
  (10, 110, 111, 112, 113, 114, 200, 210, 211=1)
  (212, 213, 214, 220, 221, 222, 231=1)
  (235, 240, 241, 242 =1)
  (223, 230, 232, 233, 234, 243, 244 =2)
  (245, 246, 247, 310, 311, 312, 314=2)
  (320, 321, 322, 323, 334, 342, 344=2)
  (345, 348=2) (011, 516=3)
  (600, 610, 611, 612, 613, 614=5)
  (615, 620, 621, 920, 921=5)
  (SYSMIS = SYSMIS) (MISSING = SYSMIS)
  (else=4)
  into eurosec.
  end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES = eurosec.
EXECUTE.

/**Supervisors'***

do if (empstat=3).
  RECODE isco8803
  (10, 100, 110, 111, 112, 113, 114, 120, 121, 123, 200, 210=1)
  (211, 212, 213, 214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242=1)
  (011, 122, 130,131, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245=2)
  (246, 247, 300, 310, 311, 312, 313, 314, 320, 321=2)
  (322, 323, 330, 331, 332, 333, 334, 340,341, 342, 343, 344=2)
```

Πίνακας Α16. (Συνέχεια)

```
(345, 346, 347, 348, 400, 410, 411, 412, 419, 420, 521=2)
(620, 621=5)
(SYSMIS = SYSMIS) (MISSING = SYSMIS)
(else=6)
into euroesec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES =euroesec.
EXECUTE.

/**Employees**

do if (empstat=4).
RECODE isco8803
(10, 100, 110,111, 112, 113, 114,120, 121, 123, 200, 210=1)
(211, 212, 213, 214, 220, 221, 222, 231, 235, 240, 241, 242=1)
(122,130,131, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 247=2)
(310, 311, 312, 314, 320, 321, 322, 323, 334, 342, 344, 345, 348, 521=2)
(011, 300, 330, 331, 332, 333, 340, 341, 343, 346=3)
(347, 400, 410, 411, 412, 419, 420=3)
(620, 621=5)
(313, 315, 730,731=6)
(413, 421, 422, 500, 510, 511, 513, 514, 516, 520, 522, 911, 523=7)
(600, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 700, 710, 711, 712, 713=8)
(714, 720, 721, 722, 723, 724, 732, 733, 734, 740, 741, 742=8)
(743, 744,825, 831, 834=8)
(414, 512, 800, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817=9)
(820, 821, 822, 823, 824, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 833=9)
(900, 910, 912, 913, 914, 915, 916, 920, 921, 930, 931, 932, 933=9)
(SYSMIS = SYSMIS) (MISSING = SYSMIS)
into euroesec.
end if.
EXECUTE.
FREQUENCIES VARIABLES =euroesec.
EXECUTE.

**Final block to sweep up missing employment statuses. **
**Allocations here on the basis of modal ESS employment status (so-called 'simplified
class')**

do if (sysmis(empstat)).
RECODE isco8803
(10, 100,110,111, 112, 113, 114, 120,121,123, 200, 210, 211, 212, 213, 214, 220, 221, 222,
231, 235, 240, 241, 242=1)
(122, 223, 230, 232, 233, 234, 243, 244, 245, 246, 247, 310, 311,312, 314, 320, 321, 322,
323, 334, 342, 344, 345, 348, 521=2)
(011,300, 330, 331, 332, 333, 340, 341, 343, 346, 347, 400, 410, 411, 412, 419, 420=3)
(130, 131, 911, 523=4)
(600, 610, 611, 612, 613, 620, 621=5)
(313, 315, 730,731=6)
(413, 421, 422, 500, 510, 511, 513, 514, 516, 520, 522=7)
```

Πίνακας A16. (Συνέχεια)

(614, 615, 700, 710, 711, 712, 713, 714, 720, 721, 722, 723, 724, 732, 733, 734, 740, 741, 742, 743, 744, 825, 831, 834=8)
(414, 512, 800, 810, 811, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 820, 821, 822, 823, 824, 826, 827, 828, 829, 830, 832, 833,
900, 910, 912, 913, 914, 915, 916, 920, 921, 930, 931, 932, 933=9) into eurosec.
end if.
EXECUTE.

VARIABLE LABELS eurosec 'European ESeC'.
VALUE LABELS eurosec
1 'Large employers, higher mgrs/professionals'
2 'Lower mgrs/professionals, higher supervisory/technicians'
3 'Intermediate occupations'
4 'Small employers and self-employed (non-agriculture)'
5 'Small employers and self-employed (agriculture)'
6 'Lower supervisors and technicians'
7 'Lower sales and service '
8 'Lower technical'
9 'Routine'
66666 'Not applicable'
77777 'Refusal'
88888 'DK'
99999 'No answer'.
EXECUTE .

Προσαρμογή από το script των Herter & Wirth (2016), Leibniz Institute for the Social Sciences -
GENESIS και το syntax των Harrison & Rose, Institute for Social and Economic Research (ISER),
University of Essex, <https://www.iser.essex.ac.uk/archives/esec/matrices-and-syntax>.

Πίνακας Α17. Οι επαγγελματικές κατηγορίες της ESeC, σύμφωνα με το script των Harrison και Rose

Χώρα	ESeC									Σύνολο		
	ESeC 1	ESeC 2	ESeC 3	ESeC 4	ESeC 5	ESeC 6	ESeC 7	ESeC 8	ESeC 9	%	N	Διαφορά
Ελλάδα	9,1	12,6	6,2	22,0	14,2	5,6	7,3	10,0	13,2	100,0	1068	±0.4
Ιταλία	8,7	18,7	9,2	20,2	3,8	8,9	9,0	5,5	16,1	100,0	563	±1.7
Πορτογαλία	5,5	18,3	8,2	13,0	2,3	10,0	7,4	11,8	23,5	100,0	738	±0.7
Ισπανία	7,9	14,2	10,8	11,8	2,4	8,8	8,9	12,5	22,8	100,0	723	±1.0

**Σημείωση:* Τα αποτελέσματα προκύπτουν με βάση την κατηγοριοποίηση της μεταβλητής “emplno” (‘Number of employees RESPONDENT responsible for’) που προτείνουν οι Harrison & Rose (0 = 0, 1-9 = 1, 10-6000 = 2). Με έντονα γράμματα, τα ποσοστά που διαφέρουν από τα αποτελέσματα που προέκυψαν με την ανακατασκευή του δείκτη. Στην τελευταία στήλη, φαίνεται το μέγεθος της διαφοράς για κάθε χώρα.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα – ESS 2002.